Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:16 Page 1

Foreign Policy Research Institute

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 2011

СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ

щорічник

За редакцією
професора Г. М. Перепелиці

Київ
Видавничий дім «Стилос»
2012

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:16 Page 2

ББК 66.4(4УКР)
З-78

Видано за підтримки Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв

Оцінки, викладені в матеріалах, належать їхнім авторам і віддзеркалюють виключно авторську думку щодо подій міжнародного життя і зовнішньої політики України. Щорічник Інституту зовнішньої політики не представляє офіційної позиції Міністерства закордонних справ України

З-78 **Зовнішня політика України – 2011:** стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2012. – 384 с.

ISBN 978-966-193-083-3

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, її ключових тенденцій упродовж 2011 р. та викласти прогнозні сценарії їхнього розвитку, а також окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Книжка покликана стимулювати політикум і науковий загал України до дискусії та наукового пошуку шляхів розв'язання зовнішньополітичних проблем і вдосконалення зовнішньополітичної діяльності держави.

Щорічник розрахований на широке коло вітчизняних і зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів, які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

ББК 66.4(4УКР)

ISBN 978-966-193-083-3

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:16 Page 3

Зміст

Передмова 5
Г. М. Перепелиця

Розділ I. Внутрішній та міжнародний контексти зовнішньої політики України 7

§ 1. Україна в глобалізованому світі 9
О. І. Шаповалова

§ 2. Тенденції зовнішньої політики України у 2011 р. 31
О. В. Потєхін, І. Я. Тодоров

§ 3. Україна у міжнародному економічному співробітництві 58
В. М. Мовчан

Розділ II. Безпековий вимір зовнішньої політики України 85

§ 1. Співробітництво з НАТО як процес без кінцевого результату 87
Ю. А. Цирфа

§ 2. Україна в міжнародних безпекових організаціях.....110
Л. Д. Чекаленко

§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями.....126
Р. М. Німчинський

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:16 Page 4

Розділ III. Стратегічні напрями реалізації зовнішньої політики України 139

§ 1. Україна – ЄС: тернистий шлях до асоціації 141
О. І. Шаповалова

§ 2. Україна та Росія: примус до реінтеграції 163
Г. М. Перепелиця

§ 3. Стан економічних відносин України з ЄС та Росією....223
В. М. Мовчан

§ 4. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності України 254
В. Я. Маштабей

Розділ IV. Україна у двосторонніх міжнародних відносинах 269

§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин з провідними європейськими країнами 271
О. І. Шаповалова

§ 2. Відносини України зі Сполученими Штатами Америки 306
О. В. Потєхін, М. Х. Ялі

§ 3. Чи стане Китай третім вектором інтеграції для України? 316
Г. М. Перепелиця, О. П. Столяр

§ 4. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки 326
Г. М. Перепелиця

§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону.....344
О. П. Столяр

Післямова 359

Додаток. Міжнародні документи, підписані Україною у 2011 р 365

Додаток. Перелік двосторонніх міжнародних документів підписаних Україною, та тих, що набули чинності у 2011 р. 366

Про авторів 383

Передмова

Інститут зовнішньої політики представляє на розсуд читачів шосте видання щорічника «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети», розраховане як на вітчизняних фахівців, дипломатів, політиків, тих, хто цікавиться сьогоденням і перспективою розвитку зовнішньої політики України, так і на широку міжнародну спільноту. Унікальність цього видання полягає в тому, що в ньому представлений неупереджений аналіз міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем у реалізації зовнішньополітичного курсу країни впродовж року.

Щорічник дає можливість оцінити ефективність реалізації зовнішньополітичних інтересів України на міжнародній арені, провести їх ідентифікацію в різних регіонах світу. У ньому висвітлюються виклики й тенденції, котрі проявились у міжнародному середовищі та зовнішній політиці України за річний період. У виданні подана комплексна оцінка місця й ролі України в регіональних та глобальних системах безпеки.

У книзі викладений всебічний аналіз економічних та безпекових аспектів реалізації зовнішньополітичного курсу України, проаналізовані підсумки стратегічних напрямів зовнішньої політики нашої держави й наведена розгорнута характеристика стану українсько-російських відносин і тенденцій їх розвитку, представлені шляхи розв'язання проблем і досягнення цілей європейської інтеграції України.

Належна увага в щорічнику приділяється характеристиці й оцінкам двостороннього співробітництва України з іншими країнами. Зокрема, у відповідному розділі подана інформація про стан реалізації таких ключових напрямів двосторонніх відносин, як поглиблення співробітництва з провідними країнами

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 6

Європейського Союзу, США й Канадою та країнами – регіональними лідерами Азії, Африки, Латиноамериканського та Азійсько-Тихоокеанського регіонів.

Таким чином, щорічник являє собою своєрідний довідник визначальних зовнішньополітичних подій, що відбулися протягом року, в якому викладений комплексний аналіз ключових аспектів зовнішньої політики України.

Проблеми, які стоять перед українським зовнішньополітичним відомством у досить складних внутрішньополітичних умовах сьогодення, потребують відкритої дискусії, критичного переосмислення й виважених оцінок зовнішньої політики України. Щорічник «Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» саме й покликаний виконувати означену функцію. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріалами. Це дає підстави сподіватися, що видання буде цікавим для дипломатів, фахівців з міжнародних відносин, а також для широкого вітчизняного й міжнародного загалу.

З повагою,

доктор політичних наук, професор
Г. М. Перепелиця

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 7

РОЗДІЛ І

ВНУТРІШНІЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 8

§ 1. Україна в глобалізованому світі

За багатьма очікуваннями 2011 рік мав стати поворотним для зовнішньої політики України, оскільки ціла низка важливих факторів, пов'язаних передусім з ускладненням економічної ситуації, робила утримання її нинішнього геополітично проміжного положення вкрай неефективним і вимагала переходу до якісно нових моделей взаємодії з ключовими міжнародними партнерами. Тим більше, що обставини для такого переходу, принаймні на початку року, складалися відносно сприятливо. Часткова стабілізація європейського політичного контексту, обмеження проявів напруженості між провідними центрами сили та їхня готовність до запровадження нових форматів співпраці з Україною створювали передумови для досягнення прогресу на головних напрямах зовнішньої політики нашої держави. Зрозуміло, що це потребувало відповідних зусиль з боку українського керівництва. Києву було необхідно, з одного боку, продемонструвати здатність до виконання взятих зобов'язань і проведення належних внутрішніх перетворень, а з другого – проявити ініціативу й запропонувати власну модель оптимальної організації континентального та регіонального просторів.

Однак підсумки цього року виявилися доволі неоднозначними: **Україна не тільки не наблизилася до розв'язання фундаментальних для неї геополітичних дилем, а й подекуди власноруч сприяла їх поглибленню**. Посилення суперечностей внутрішнього розвитку країни поряд зі складнощами взаємодії з міжнародними партнерами загальмувало рух до вироблення ефективніших механізмів співробітництва. До того ж, замість переведення діалогу в площину узгодження стратегічного бачення конфігурації Європейського континенту, **Україна продовжувала будувати свої відносини з провідними силами в руслі асиметричного двостороннього торгу навколо окремих питань**, у яких її позиції

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 10

об'єктивно є недостатньо міцними або вирішення яких потребує ширшого формату розгляду. Це призвело до серйозного зниження спроможності України визначати характер своїх відносин із цими силами та обмеження її оперативного простору рамками тих моделей, які вони їй нав'язують. Тому навіть у разі, якщо переговори, котрі нині тривають, завершаться досягненням бажаних результатів, це навряд чи означатиме автоматичне зміцнення українських позицій та розв'язання базових проблем геополітичного положення нашої держави.

Окрім цього, 2011 р. позначився низкою зрушень на глобальному та європейському рівнях. Одні з них вписуються в логіку еволюції політичних процесів даного історичного етапу, а інші являють собою реакцію світових держав на фундаментальні структурні виклики принципам чинної організації глобальної системи та міжнародного порядку. Причому, якщо перші сприяють певному усталенню політичного контексту, в якому оперує українська дипломатія, то другі ведуть до менш прогнозованих наслідків, які можуть спричинити тектонічні зміни і призвести до реалізації сценаріїв, котрі раніше вважалися малореалістичними. Для України ці виклики є не менш значущими, ніж поточні перипетії, оскільки ставлять під сумнів глибинні світоглядні засади й орієнтири української зовнішньої політики.

Структурні виклики світовому порядку

Після відносної стабілізації попереднього року 2011 рік позначився відновленням несприятливих тенденцій, спричинених світовою економічною кризою, які ще більше загострили питання організації глобальної системи міжнародних відносин. До цього додалися неочікувані прояви суспільної активності, котрі сприяли подальшій дестабілізації окремих країн та регіонів. У сукупності ці тенденції призвели до посилення системних дисбалансів та створення передумов для радикальних перетворень у глобальній політичній конфігурації. Причому дедалі очевиднішим стає той факт, що каналізувати подібні перетворення виключно в площину реформування чинних глобальних механізмів управління не вдасться. Трансформація світової архітектоніки відбувається не шляхом посилення нормативних і кооперативних засад та включення нових центрів сили у процес вироблення стратегічних рішень, а завдяки еволюції характеру взаємозв'язків основних

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 11

центрів сили та перегрупуванню їхніх позицій у найбільш пріоритетних регіональних констеляціях.

Серед політичних тенденцій 2011 р. можна виокремити *три ключові питання*, які становлять структурні виклики існуючому світовому порядку та безпосередньо стосуються становища України: *по-перше*, роль і вплив Заходу в глобальній системі, *по-друге*, баланс інтересів на Близькому Сході та в Середземноморському регіоні і, *по-третє*, перспективи європейської інтеграції.

Українська влада завжди вибудовувала свою стратегію, виходячи з розуміння, що західна спільнота залишається головним центром глобального впливу, європейська інтеграція – структурною основою системи відносин в Європі, а модель ліберального капіталізму – найефективнішим типом суспільно-економічного устрою. Події 2011 р. поставили ці орієнтири під сумнів. Заходу дедалі складніше утримувати контроль за світовими процесами, його «нормативне лідерство», тобто здатність в односторонньому порядку визначати нормативну основу глобальної системи, вже не є беззаперечним. У «лакунах регулювання», які дедалі частіше з'являються на карті світу в результаті фрустрації існуючих державних, переважно авторитарних, режимів, Захід виявляється далеко не єдиним зовнішнім регулятором. Він стикається з інтенсивною конкуренцією з боку інших, у тому числі регіональних, гравців.

Звичайно, ці тенденції не є продуктом сьогоднішнього дня, вони повільно прогресували впродовж останнього десятиліття. Але кардинальна відмінність нинішньої ситуації полягає в ерозії ресурсної бази, котра підкріплювала західні претензії на світове домінування. У результаті цього змінився характер дилем, які має розв'язувати Захід. Якщо раніше дискусія велася навколо ролі та впливу Заходу в глобальній системі, то нині під питанням опинилася дієздатність існуючої організації західної спільноти як такої.

Надолужити економічний гандикап Заходу можна лише за рахунок отримання доступу до сировинних ресурсів інших регіонів. Але Захід не завжди може гарантувати реалізацію своїх інтересів у цих регіонах, що провокує його до застосування примусових засобів, у тому числі військової сили. У принципі це також не є незвичайним для постбіполярного світу, але умови й масштаб можливих наслідків застосування силових інструментів суттєво змінюються.

Типовим для минулих років став сценарій спорадичних, «точкових», як правило, короткотермінових, військових інтервенцій,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 12

за якими слідували тривалі періоди стабілізації зі збереженням зовнішньої присутності. Однак такі інтервенції були ефективними у випадках обмежених локальних конфліктів з незначними військовими ризиками та відсутністю істотного опору з боку регіональних акторів. Сьогодні Захід має справу з дестабілізацією цілого близькосхідного регіону, де військове втручання може вилитись у протистояння з найпотужнішою регіональною державою – Іраном. За подібних обставин схильність до військових дій може мати набагато серйозніші наслідки.

Такі міркування виводять на порядок денний необхідність ревізії стратегії залучення Заходу до справ інших, насамперед сусідніх, регіонів. Це актуально і щодо України, для якої Захід виступає головним донором кредитних та інвестиційних ресурсів. Від того, чи обере західна спільнота шлях прямого втручання в українську ситуацію, чи утримається в межах політичного тиску на керівництво держави, залежатиме не тільки рівень співпраці сторін, а й, імовірно, рівень політичної стабільності в Україні.

Дестабілізація Близького Сходу є також тривожною з погляду українських інтересів тенденцією, оскільки означає скорочення альтернативних джерел економічних ресурсів. Масштабні проекти співробітництва в торговельній та інших галузях, які Київ розробляв або вже реалізовував з країнами Північної Африки, у більшості випадків анульовані, що позбавляє Україну низки можливостей для диверсифікації економічних контактів.

Однак найвагомішим у 2011 р. структурним викликом, який напряму зачіпає Україну, виявилася, безсумнівно, **криза європейської інтеграції**. *Модель нормативної конвергенції на основі горизонтальної координації без запровадження ієрархізованих форм управління дійшла межі свого розвитку*. Її вдосконалення потребує переходу до якісно нових форм інтеграції, насамперед у фінансово-економічній сфері. Компромісний варіант балансу між комунітарним і національним рівнями компетенції, з великими труднощами узгоджений у процесі вироблення Лісабонського договору, знову постав перед необхідністю адаптацій, до яких готові далеко не всі учасники інтеграційного об'єднання. Для Європейського Союзу цілком реальною стала перспектива розшарування внаслідок утворення найбільш потужними державами фіскального союзу з єдиною монетарною політикою.

На перший погляд, для зовнішньої політики ЄС ці перипетії означають лише зменшення фінансових ресурсів, які направлялися

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 13

на її виконання. Але насправді за дебатами щодо подальшого поглиблення інтеграції криється більш фундаментальне питання спроможності інтеграційних процесів виступати структурною основою системи відносин у Європі. І, оцінюючи цю спроможність, слід ураховувати кілька важливих факторів. *По-перше*, інтеграція не генерує автоматичних політичних ефектів. Як у разі будь-якого нормативного чи функціонального механізму, ці ефекти визначаються, з одного боку, намірами й функціями, котрі покладають на інтеграцію її учасники, а з другого – загальним контекстом, у якому вона функціонує. *По-друге*, структурні властивості інтеграції великою мірою залежать від готовності третіх держав нести витрати заради переваг від залучення до інтеграційних процесів. Ці самі переваги, у свою чергу, залежать від готовності нинішніх учасників цих процесів нести витрати заради залучення нових членів. І *по-третє*, сталість тих чи інших системних функцій обумовлюється не тільки (дис)функціональністю чинних структур, а й наявністю альтернатив.

Виходячи із цих міркувань, можна стверджувати, що на даному етапі євроінтеграція залишається магістральним процесом, який, зберігаючи високий рівень атрактивності, значною мірою визначає структуру європейської системи. Проте для того, щоб бути такою структурною основою цієї системи й надалі, євроінтеграція має набути нових рис і, що найважливіше, вийти за межі суто нормативного способу впливу на зовнішнє оточення. Тобто в найближчій перспективі європейська інтеграція, радше, триватиме, але підвищення її структурної ролі потребуватиме радикального посилення, на яке, з огляду на поточну динаміку, навряд чи варто розраховувати.

Це означає, що євроінтеграцію не можна вважати універсальним інструментом для виконання завдань зовнішньої та внутрішньої політики України. Нині українські урядовці пов'язують з євроінтеграцією не тільки очікування щодо економічного зростання чи утвердження європейської ідентичності держави, а й сподівання стосовно зміцнення геополітичних позицій України та гарантування національної безпеки (у вигляді дискурсу про євроінтеграцію як засіб підтримування безпеки в умовах позаблоковості). Визнаючи багатовимірність європейських інтеграційних процесів та суттєві переваги від участі в них, Києву, проте, слід реалістичніше оцінювати можливості, які надає (чи не надає) євроінтеграція в сучасному політичному контексті.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 14

Еволюція політичного контексту в Європі

Європейський політичний пейзаж зазнав у 2011 р. певних симптоматичних модифікацій, які самі по собі не означають змін в існуючій конфігурації, але за певних умов можуть їх спричинити. З посиленням політичної та економічної турбулентності європейські держави дедалі більше зосереджуються на втриманні своїх переваг, а тому є менш схильними до радикальних політичних кроків. Загалом можна сказати, що після кількох спроб досягти системного компромісу і трансформувати структурні параметри європейської системи в договірний спосіб, політичні процеси на континенті повільно повертаються в традиційне русло латентної конкуренції та односторонніх дій. В умовах, коли між провідними силами зберігаються істотні концептуальні розбіжності, а руху в напрямі їх подолання не спостерігається, на перший план виходять давні протиріччя у стратегічній, нормативній та енергетичній сферах.

Магістральним трендом в еволюції політичного контексту в Європі у 2011 р. стало **поступове вичерпання курсу на «перезавантаження» відносин Заходу з Росією**. Переведення дискусії щодо вдосконалення нормативно-інституційної будови європейської системи в площину адаптації механізмів взаємодії на рівні Росія – НАТО і Росія – ЄС не стало поштовхом до узгодження цілісної кооперативної платформи для консолідації континентального простору. Радше навпаки, це дало змогу «рутинізувати» цю дискусію, звести її до питання підвищення ролі Росії в існуючій інституційній архітектурі без наслідків для цієї архітектури і для системного балансу загалом. Фактично, Захід намагався скористатися налаштованістю російського керівництва на зближення для форсованого розв'язання найгостріших проблем європейської безпеки. Але цілеспрямованого руху в напрямі координації політичних стратегій започатковано не було. Більше того, зі спадом напруженості потреба в подібній координації, як це не парадоксально, знизилася, що позначилось як на загальній атмосфері, так і на безпосередньому перебігу діалогу.

На рівні відносин Росія – НАТО 2011 р. пройшов в активних, але малорезультативних дебатах щодо системи протиракетної оборони. Сподівання на те, що співробітництво в окремій практичній сфері може привести до формування тісних партнерських,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 15

якщо не союзницьких, зв'язків[1], виявилися завищеними. Російська ініціатива «секторальної ПРО» була відкинута із самого початку як спрямована на обмеження ПРО НАТО. Переговори щодо шляхів та можливостей взаємодії двох окремих систем опинились у глухому куті вже влітку. Внаслідок цього Москва поставила питання про надання юридичних гарантій того, що система ПРО НАТО не використовуватиметься для стримування російського стратегічного потенціалу й порушення балансу, зафіксованого в Угоді про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-3). Брак прогресу на цьому напрямі змусив президента Росії Д. Медвєдєва виступити 23 листопада з публічною заявою, в якій він застерігав проти перетворення питання ПРО на каталізатор нової гонки озброєнь.

Об'єктивно кажучи, розбіжності, які виникли під час обговорення питання ПРО, були цілком закономірними й прогнозованими з огляду на поточний стан політичних взаємин сторін. Налагодження по-справжньому партнерських відносин несумісне з логікою ядерного стримування та стратегічного балансу. До того ж без попереднього узгодження спільних загроз та методів їх відвернення розбудова ефективного безпекового співробітництва навряд чи можлива.

Разом з тим не варто перебільшувати значення задекларованих суперечностей. Самі по собі вони не призведуть до нового витка конфронтації між Росією та США, оскільки жодна зі сторін не готова до цього. Росія розуміє цінність договору СНО-3, який обмежує американський стратегічний потенціал, а Сполученим Штатам необхідна російська підтримка операції в Афганістані. Тим більше, що тематика ПРО достатньо гнучка й адаптивна, а її стратегічна цінність є доволі відносною. Скоріше навпаки, Москва й Вашингтон використовують цю тематику для генерування бажаних політичних ефектів.

Для України це питання має подвійне значення. *По-перше*, загострення суперечностей навколо ПРО поглиблює розрив між двома головними стратегічними гравцями Європи, а звідси – і стратегічний розрив між двома частинами Європейського континенту. Можливості для його подолання й консолідації європейської системи в її безпековому вимірі скорочуються, а це, у свою

[1] *Тренин Д.* ЕвроПРО как смена стратегической игры // Россия в глобальной политике. – 2011. – № 2. – http://www.globalaffairs.ru/number/EvroPRO-kak-smena-strategicheskoi-igry-15188.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 16

чергу, ускладнює становище України, позаблоковий статус якої може виступати певним умовним інструментом безпеки тільки в тому разі, якщо буде закріплений в ролі структурного елементу європейської системи безпеки. *По-друге*, подібний розвиток подій зумовлює зростання безпосередніх викликів українській безпеці, оскільки підвищується вірогідність утягування України в ризиковані сценарії, які можуть спровокувати ескалацію напруженості.

Найбільш проблемною зоною із цього погляду видається Чорноморський регіон, присутність у якому елементів американської системи ПРО неодмінно викликатиме гостру реакцію з російського боку, що, власне, вже було продемонстровано під час чергових міжнародних навчань «Sea Breeze 2011». Звичайно, ці ризики можна було б обмежити, якби Україна від самого початку чітко визначила свою позицію стосовно ПРО та виступила з конкретними пропозиціями щодо взаємодії з іншими учасниками цього процесу в Чорноморському регіоні. Але належний час для цього було втрачено, і Києву доводиться самостійно шукати шляхи уникнення провокативних сценаріїв в умовах, коли дві чорноморські держави – Румунія й Туреччина – уже включені до американської системи ПРО.

На рівні відносин Росія – ЄС також спостерігався певний спад динаміки взаємодій поряд зі зниженням взаємних очікувань. В умовах відсутності концептуальної платформи та спільного бачення спрямованості цих відносин намагання розвивати їх на базі суто прагматичних інтересів виявилося малопродуктивним. І це не дивно, адже взаємини між двома головними центрами сили Європи не можуть зводитися виключно до врегулювання торговельних і технічних питань, так само як і до дискусії щодо спільних цінностей[2]. Спроби розмежувати ці два виміри відносин Росія – ЄС і просувати їх паралельно, без прив'язки один до одного, дали змогу досягти певного прогресу на окремих практичних напрямах, але не змінили якості цих відносин, оскільки три ключові аспекти, які її визначають, – договірна основа, співпраця в енергетичній сфері та політика у спільному сусідстві[3] – не зазнали серйозних зрушень.

---

[2] *Averre D.* The EU, Russia and the shared neighbourhood: security, governance and energy // European Security. – December 2010. – Vol. 19. – № 4. – P. 531.

[3] *Haukkala H.* From Zero-Sum to Win-Win? The Russian Challenge to the EU's Eastern Neighbourhood Policies // Swedish Institute for European Policy Studies. European Policy Analysis. – November 2009. – Issue 12. – P. 1.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 17

У фокусі діалогу між Росією та євроінтеграційною спільнотою упродовж 2011 р. перебували три магістральні теми: *по-перше*, проект Партнерства для модернізації, започаткований як своєрідна альтернатива проекту спільного економічного та безпекового простору, *по-друге*, питання запровадження безвізового режиму і, *по-третє*, тематика придністровського врегулювання, якому деякі європейські держави прагнули надати новий імпульс завдяки домовленостям з російським керівництвом. У підсумку можна констатувати, що Партнерство для модернізації так і не змогло перетворитися на повноцінний спільний проект чи механізм для наповнення відносин Росія – ЄС новим змістом. Воно звелося до спорадичних, переважно двосторонніх комерційних проектів у практичних сферах. У візовому діалозі намітився певний прогрес із узгодженням Спільних кроків переходу до безвізового режиму, але цей результат явно контрастує з російськими очікуваннями на форсоване зняття візових обмежень унаслідок політичного рішення без виконання попередніх вимог.

Зрештою, придністровське врегулювання після суттєвої активізації в першій половині 2011 р. знову опинилось у невизначеному стані, насамперед через неконструктивну позицію Кишинева й Тирасполя. Принципова готовність Росії розглядати можливість зміни формату миротворчої місії в Придністров'ї та сприяти стабілізації цього регіону в обмін на прогрес у візовому та інших пріоритетних питаннях була розцінена в європейських столицях як готовність до односторонніх поступок і мала наслідком висунення нових вимог щодо одностороннього виведення російських військ, що й призвело до гальмування переговорного процесу.

Для України ці перипетії мали неоднозначні імплікації. З одного боку, Київ з міркувань власної безпеки безпосередньо зацікавлений у врегулюванні цього конфлікту. Але, з другого – двостороння переговорна лінія між Росією та Євросоюзом означала фактичне усунення України від основного каналу вироблення політичних домовленостей щодо вирішення конфлікту, а звідси й нівелювання української ролі у власному регіональному оточенні. Гальмування цього процесу відкрило перед Києвом певний оперативний простір для реалізації власних ініціатив зі стимулювання діалогу між сторонами. Утім, ефективність будь-яких зусиль у цьому напрямі залежить передусім від позицій Кишинева й Тирасполя, а вони є доволі суперечливими, особливо зважаючи на внутрішню нестабільність.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 18

Ситуація з придністровським урегулюванням довела, що для стабілізації Східної Європи недостатньо однієї лише згоди між провідними силами. Домовленості між Росією та Євросоюзом не мали автоматичної проекції на регіональний рівень. Більше того, їхній вплив на місцеві еліти виявився негарантованим. Це означає, що для повноцінного розв'язання проблем, акумульованих у цьому просторі, налагодження механізму двосторонньої координації на рівні Росія – ЄС не може вважатися достатнім. Воно потребує належного залучення регіональних гравців.

Однак перспектива становлення подібного механізму в будь-якому форматі виглядає дедалі проблематичнішою у світлі подій 2011 р., передусім з огляду на позицію Європейського Союзу. Заяви та кроки європейських посадовців у цей період доводять, що ЄС не вбачає в Росії ані реального партнера, ані реального виклику власному становищу. Євроспільнота вважає, що світова криза, підірвавши економічне зростання Росії, суттєво звузила російський політичний інструментарій і здатність претендувати на роль нового центру глобального впливу[4]. Як наслідок, ЄС демонструє переконаність у тому, що він може утримати нинішню конфігурацію західних інституцій як підґрунтя європейської системи й захистити свої ринки від надмірного проникнення російського капіталу, а тому не бачить нагальної потреби йти на компроміс заради залучення Росії до спільних механізмів[5].

З огляду на це, Євросоюз продовжує дотримуватися лінії на управління континентальними процесами за допомогою власних інструментів «м'якої інтеграції», відкидаючи шлях налагодження координації з Росією та іншими регіональними гравцями. І навіть пропозиції щодо запровадження нових форм співробітництва з Росією, котрі впродовж року лунали від деяких європейських держав[6], спрямовані не стільки на подолання чи скорочення концептуальних протиріч між сторонами, скільки на поширення на Росію тих самих інтеграційних інструментів, які вже застосовуються на інших

---

[4] *Judah B., Kobzova J., Popescu N.* Dealing with a Post-BRIC Russia // European Council on Foreign Relations Report № 44. – November 2011. – P. 18–20. – http://ecfr.eu/content/entry/dealing_with_a_post_bric_russia.

[5] *Moshes A.* Russia's European policy under Medvedev: how sustainable is a new compromise? // International Affairs. – 2012. – Vol. 88. – № 1. – P. 19.

[6] Див., напр.: Польша и Германия формулируют позицию ЕС по России // Gazeta Wyborcza. – 2011. – 12.11 (перевод ИноСМИ). – http://www.inosmi.ru/russia/20111114/177620336.html).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 19

напрямах східної політики ЄС. По суті, ці пропозиції являють собою нові компоненти політичного торгу з російським керівництвом. Тим самим ЄС змушує Росію ставати на шлях конкуренції, оскільки в ситуації, коли Євросоюз перебирає на себе роль монопольного структуризатора європейської системи, реалізація інтересів Росії та посилення її статусних характеристик можуть відбуватися лише всупереч стратегії ЄС.

Разом з тим, ефективність «м'якої інтеграції» з ЄС як засобу стабілізації Східної Європи викликає дедалі більші сумніви. Цій моделі як такій притаманна низка недоліків і дисбалансів. Її втілення в поточному контексті в рамках програми «Східного партнерства» генерує серйозні політичні наслідки для країн-партнерів, стимулюючи їх до власноручного порушення хиткої рівноваги, яка склалась у цьому просторі. І, що найважливіше, дана модель являє собою скоріше набір сегментованих галузевих регуляторних засобів впливу на двосторонньому рівні, аніж цілісний проект геополітичної трансформації східноєвропейського чи пан'європейського простору. ЄС уникає чіткої артикуляції того, якої конфігурації європейської системи він прагне досягти за допомогою моделі «інтеграції де-факто» своїх східних сусідів, провокуючи тим самим хибні очікування з боку самих сусідніх країн та інших зацікавлених гравців.

Утім, ці недоліки до певного часу не заважали просуванню даної моделі, й лише події 2011 р. зробили їх настільки очевидними, що їх неможливо надалі ігнорувати. Перша половина року позначилася жвавою дискусією під час процесу стратегічного перегляду Європейської політики сусідства і «Східного партнерства», який, зрештою, не привів до якісних змін у східній політиці ЄС. Але в другій половині року Євросоюз постав перед справжньою кризою своєї політики у Східній Європі. Зіткнувшись із очевидним фактом власної неспроможності вплинути на внутрішні процеси в Україні – державі, котра тривалий час декларує європейський вибір та прагнення до вступу в євроінтеграційне об'єднання, ЄС вдався до посилення тиску і призупинення процесу підписання Угоди про асоціацію з Україною, поставивши тим самим під питання дієздатність обраної моделі[7].

При цьому Євросоюз посідає доволі пасивну позицію і, попри те, що його нинішня стратегія вочевидь пробуксовує, не виявляє

[7] Детальніше про це питання див. § 1 розділу III.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 20

готовності до її перегляду. Навіть в умовах явної кризи своєї політики ЄС зберігає налаштованість на самостійне регулювання процесів у східному сусідстві без розгляду компромісних варіантів у відносинах з Росією задля зменшення російського тиску на країни Східної Європи. Така позиція може виявитися небезпечною як для самого Євросоюзу, так і для країн-партнерів, насамперед для України. За таких умов єдиною альтернативою моделі «м'якої інтеграції» залишається консервація поточного рівня відносин із цими країнами і зведення їх до селективного просування в окремих практичних питаннях за російським взірцем. А за нинішнього стану речей це означатиме поглиблення стратегічної невизначеності не тільки щодо організації простору Східної Європи, а й щодо конфігурації континентального простору.

У цьому контексті зростає актуальність російської стратегії щодо Східної Європи. Завдяки кризі східної політики ЄС Росія отримує значне оперативне поле для впливу та здійснення вигідних для себе зрушень у цьому просторі. Москва будує свою лінію не стільки на поступовому виробленні взаємного порозуміння з країнами Східної Європи, скільки на максималістських прагненнях форсованого досягнення проривних результатів у пріоритетних сферах відносин, що подекуди призводить до висунення явно завищених вимог і претензій. Квінтесенцією цієї стратегії є питання енергетичного співробітництва й участі в російському інтеграційному об'єднанні.

Саме активізація російських інтеграційних ініціатив стала ключовою тенденцією в політиці Росії щодо Східної Європи впродовж 2011 р. Розвиток Митного союзу та Єдиного економічного простору, а також проголошення мети формування на їхній основі Євразійського економічного співтовариства та Євразійського Союзу істотно змінюють політичний контекст у східній частині Європейського континенту і вносять до нього додатковий елемент конкуренції. Звісно, оцінювати ефективність цього проекту зарано. Більшість його попередніх аналогів зазнала фіаско передусім через неготовність Росії йти на поступки заради консолідації або нести «витрати на гегемонію».

На даному етапі в російського керівництва наявна політична воля домогтись успішного функціонування новоствореного об'єднання, оскільки в умовах, коли досягнення системного компромісу з Європейським Союзом не фігурує в порядку денному, Росія може покладатися лише на власні важелі впливу у Східній

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 21

Європі. Тож готовність інвестувати політичний і ресурсний капітал у євразійський проект у Москви присутня. Інше питання, наскільки їй вдасться сформувати оптимальний баланс з іншими його учасниками задля досягнення бажаного ступеня внутрішньої консолідації та генерування структуруючих імпульсів для зовнішнього середовища.

Незалежно від його практичних результатів, **створення порівняно дієздатного євразійського інтеграційного об'єднання саме по собі несе вагомі негативні політичні наслідки для України.** *По-перше*, воно стає на заваді виробленню вибіркового сегментованого двостороннього партнерства з Росією, яке, судячи з офіційних заяв, убачається українськими урядовцями оптимальним і достатнім для реалізації інтересів України. Київ недвозначно артикулює своє небажання переводити відносини з Росією в інтеграційну площину. Але дотримуватися цієї позиції було значно легше за відсутності інтеграційних опцій як таких, оскільки в цьому разі українсько-російські відносини уявлялися комплексом взаємних інтересів і проблем, розв'язання яких могло відбуватися шляхом двостороннього торгу й вироблення галузевих чи пакетних домовленостей. Такий двосторонній контекст відносин давав Україні змогу уникати структурних перепон для розбудови стосунків з іншими провідними силами.

Із формуванням Митного союзу слідування цій тактиці серйозно ускладнюється, і досягнення компромісів з Москвою буде дедалі важчою справою, що вже продемонстрували перипетії 2011 р., протягом якого практично жодна проблема в українсько-російських відносинах не знайшла остаточного розв'язання. Спроба встановити своєрідний баланс між українською моделлю вибіркового співробітництва та російською інтеграційною моделлю у вигляді часткового залучення України до окремих напрямів роботи Митного союзу (так званий проект «3 + 1») була зведена нанівець, що підвищило нестабільність двосторонніх відносин і зробило їх уразливішими до ситуативних перипетій діалогу.

Причому ці обставини не тільки сприяють появі додаткових елементів конфліктності на російському напрямі зовнішньої політики України, а й ставлять під сумнів релевантність українського курсу на «стратегічне балансування», оскільки забезпечити такий формат партнерства з Росією, який би не перешкоджав становленню вже узгоджених механізмів відносин з Євросоюзом, стає дедалі важче, особливо якщо додати до цього перебіг переговорів з газової тематики.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 22

По-друге, внаслідок утворення Митного союзу Україна до певної міри втрачає важливі для неї важелі впливу у своєму безпосередньому оточенні, зокрема у відносинах з Білоруссю та Казахстаном. Київ опинився на узбіччі процесів, які визначають вектор розвитку простору СНД, а це суттєво звужує його можливості впливати на регіональний політичний контекст і завдяки цьому пом'якшувати тиск із боку провідних сил. Так само зменшується і здатність України відігравати помітну роль у власному регіональному середовищі, що призводить до зниження статусних характеристик і зростання залежності від стратегій провідних сил. При цьому євразійський проект (як у принципі і «Східне партнерство») спрямований не стільки на якісну трансформацію структури цього простору, скільки на відсторонення інших центрів сили від регулювання процесів у його межах. Це, у свою чергу, поглиблює існуючі розриви й ускладнює вироблення компромісних рішень як між Росією та Заходом, так і між Росією та країнами Східної Європи, які не беруть участі в цьому проекті.

По-третє, з огляду на те, що Митний союз має на меті вироблення власних нормативних установ, стають примарними українські сподівання на поступове перенесення на відносини з Росією нормативної бази відносин з Євросоюзом. «Європеїзація» українсько-російських взаємин з упровадженням у них певних норм і стандартів ЄС уважалась одним з ефективних шляхів їх нормалізації[8]. Нині шанси на посилення нормативного виміру українсько-російських відносин істотно скоротилися, що тягне за собою посилення їх політизації, а тому не може вважатися конструктивним.

По-четверте, формування подібного угруповання може мати значні економічні наслідки у вигляді посилення економічного тиску та запровадження обмежувальних заходів. Можливо, вступ Росії до СОТ та утворення в майбутньому зони вільної торгівлі в рамках СНД сприятиме послабленню цих ефектів, але нині подібний тиск залишається одним з вагомих засобів, які має у своєму розпорядженні Москва у власній політиці щодо України.

Останнє і найголовніше: попри запевнення в тому, що євразійська інтеграція розвиватиметься в напрямі сумісності й подальшого зближення з інтеграційними процесами в рамках ЄС, поки що

---

[8] *Шинкарук К.* Україна – Росія: сценарії розвитку відносин до 2020 року // Україна у міжнародних відносинах: Цілі, інструменти, перспективи. Компас 2020. Проект Фонду ім. Фрідріха Еберта. – 2010. – http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07748.pdf.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 23

утворення Митного союзу сприяє поглибленню існуючих розмежувань і розривів у пан'європейському просторі та знаменує собою значний крок у напрямі оформлення його біполярної конфігурації. Не усуваючи остаточно структурної асиметрії між Євросоюзом та Росією як двома полюсами континентальної системи, євразійський проект посилює деструктивні ефекти геополітично проміжного положення України.

Отже, еволюція політичного контексту в Європі у 2011 р. відбувалась у напрямі усталення амбівалентності на континентальному рівні європейської системи та перенесення головного фокусу трансформаційної динаміки на її регіональний рівень. Відхід від спроб виробити системний компроміс між ключовими центрами сили сприяв поступовому поверненню їх до тактики односторонніх дій, спрямованих на консолідацію наявних у них політичних активів та поширення власного впливу в регіональному оточенні.

Не маючи змоги змінити на власну користь загальний структурний баланс європейської системи у прямий спосіб, Росія, ЄС та США намагаються стимулювати поступальні зрушення в пріоритетних регіональних просторах, які щонайменше дадуть змогу уникнути суттєвих політичних і практичних втрат, а в перспективі створять передумови для того, щоб трансформувати системну конфігурацію. Подібна тактика призводить до просування ними взаємовиключних форм співпраці з країнами спільного сусідства та відновлення латентної конкуренції.

Для України означені тенденції тягнуть за собою зменшення можливостей для «стратегічного балансування», ускладнення відносин із провідними силами та скорочення важелів впливу на процеси, які визначають політичну організацію континенту. За подібних умов політика, спрямована на утримання поточного статус-кво, стає дедалі менш оптимальною. Однак не можна сказати, що ці міркування були належним чином ураховані під час реалізації українського зовнішньополітичного курсу у 2011 р.

Суперечливість українського курсу

Як правило, зовнішня політика України зазнає найбільших невдач через дефіцит стратегічного мислення, неадекватну оцінку зовнішньої кон'юнктури, брак концептуальних підходів та непослідовність у їх реалізації. Замикаючись у межах асиметричних двосторонніх механізмів взаємодії з провідними потугами, Україна

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 24

часто спрямовує надмірні зусилля на отримання від них часткових тактичних переваг, не намагаючись подолати ані їхню асиметрію як таку, ані сталі негативні політичні ефекти, які ця асиметрія генерує. Тим самим Київ ігнорує свій геополітичний потенціал, чим власноруч сприяє його нівелюванню.

Особливості української зовнішньополітичної лінії на нинішньому етапі яскраво ілюструють ці вади, оскільки, опинившись у ситуації, коли традиційні моделі поведінки в міжнародній системі виявляються малопридатними, українське керівництво не спромоглося вийти за рамки стереотипних уявлень і переосмислити засади свого позиціонування та своєї стратегії за нових системних умов. І хоча спочатку від нової влади виходили певні імпульси щодо адаптації концептуальної платформи зовнішньої політики України, вони, зрештою, призвели до вельми обмежених модифікацій, переважно на рівні риторики.

Саме через цю інертність Україна так і не змогла скористатися можливостями, які відкривались у процесі оптимізації взаємин між провідними потугами в руслі курсу на «перезавантаження», для зміцнення власних позицій у європейській системі. Не в останню чергу завдяки пасивності України та інших країн Східної Європи цей курс не став підґрунтям для структурних трансформацій у цьому просторі.

Своєчасне й належним чином обґрунтоване залучення української дипломатії до обговорення ініціатив, сформульованих у рамках даного процесу, могло б надати йому істотно відмінну якість і спрямування, адже в такому разі джерелом трансформаційної динаміки виступали б не лише неоревізіоністські закиди Росії[9], а й неупереджені аргументи найбільшої східноєвропейської держави. Тим більше, що поточна організація Європейського континенту є не менш невідповідною інтересам Києва, ніж інтересам Москви. І тоді замість «косметичних» коректив у механізмах діалогу Росії із Заходом йшлося б про повноцінну реконфігурацію континентальної системи зв'язків. Утім, мислення в категоріях і масштабах європейської системи загалом не є притаманним українській дипломатії, внаслідок чого шанси на переведення даного процесу в бажане для України русло, які на початку року ще залишалися, були практично втрачені.

---

[9] Детальніше щодо російського неоревізіонізму див.: *Sakwa R.* Russia and Europe: Whose Society? // The Journal of European Integration. – 2011. – Vol. 33. – № 2. – P. 197–214.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 25

Натомість українська влада продовжувала дотримуватися подвійної стратегії уможливлення політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС у разі збереження переваг від доступу на ринки країн СНД, намагаючись у такий спосіб поєднати курс на євроінтеграцію з курсом на подолання розриву між Заходом і Сходом Європи. На перший погляд, ця стратегія може видаватися доволі поміркованою та виваженою, але після детальнішого аналізу виявляється, що вона не позбавлена суттєвих суперечностей і недоліків, які заважають виконанню покладених на неї завдань.

По-перше, використовуючи головним чином економічні інструменти, дана стратегія не підкріплена відповідною політичною платформою, яка давала б змогу узгодити українські прагнення з магістральними системними процесами. Подолання розриву між Заходом та Сходом не може відбуватися виключно економічними методами. Воно потребує політичної волі обох сторін і належних механізмів політичного зближення. Так само воно не може стосуватися виключно України, оскільки це процес системного рівня, і не може зводитися лише до певних адаптацій українських економічних зв'язків. Якщо додати до цього особливості просування євроінтеграційного курсу України, який відкрито аргументується протиставленням його іншим, буцімто «неєвропейським» моделям, то стає очевидним, що українська стратегія спрямована радше на фіксацію та усталення існуючих розривів у континентальній структурі, аніж на їх остаточне подолання.

По-друге, внаслідок дефіциту політичної платформи ця стратегія не дає чіткої відповіді на запитання щодо бажаної ролі України в сучасній системі відносин у Європі, а тому й не розв'язує основних дилем, породжених геополітично проміжним становищем Української держави. Завдяки своєрідній «аполітичності», вона поєднується з будь-яким дискурсивним супроводженням – євроінтеграційною риторикою, об'єднавчими закликами чи ідеєю «стратегічного балансування». Але з тієї самої причини вона сприяє консервації стратегічної невизначеності міжнародного становища України й посилює пов'язані з нею політичні ризики, насамперед **ризик маргіналізації**.

Витоком цього парадоксу є іманентне для українського мислення прагнення уникнути впливу системних імперативів, абстрагуватися від них, замість того щоб намагатися спрямувати їх у потрібне для себе русло. Це виливається в надто низьку спроможність вийти за межі тих схем і механізмів, які нав'язують

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 26

провідні сили. Київ спрямовує основні зусилля на пошук часткових, обмежених рішень у рамках двосторонніх форматів взаємодії, які не дають змоги істотно поліпшити ані стан міжнародного середовища, у якому оперує українська дипломатія, ані становище України в ньому. Тому попри те, що нинішня українська стратегія має кооперативний характер, вона не наділена інтегральною якістю, яка б уможливлювала безконфліктне поєднання різних форм співпраці, і через це не змогла запобігти загостренню напруженості у взаєминах з головними центрами сили Європи.

У результаті у 2011 р. Україна вперше опинилась у ролі об'єкта прямого протиріччя між Росією та Євросоюзом, котрі нав'язують їй конкурентні і, по суті, взаємовиключні форми співпраці[10]. До 2009 р. обидві сили намагалися будувати свою політику у Східній Європі у принаймні формально неконкурентний спосіб, без явних елементів антагонізму. Однак поступова кристалізація в ЄС згаданої лінії на монополізацію управління в просторі спільного сусідства зробила зіткнення інтересів неминучим. І те, що воно припало на період, коли Україна вкрай потребує сприяння міжнародних партнерів для забезпечення умов для економічного розвитку, робить його ще більш негативним фактором для Української держави. До цього додається ще й фактор внутрішньої нестабільності в Україні, де централізація влади після президентських виборів не привела до радикального поліпшення якості державного управління, внаслідок чого Україна залишається проблемним сегментом європейського політичного ландшафту. Просуваючи взаємовиключні форми співпраці, Росія та ЄС, утім, мало враховують їхній потенційний вплив на українське суспільство та політичну стабільність в Україні[11], чим дедалі більше поглиблюють стратегічні дилеми української влади.

Разом з тим, сьогоднішнє латентне протиріччя між Росією та ЄС із приводу України кардинальним чином відрізняється від ситуації трирічної давнини щодо питання перспективи членства України в НАТО й до певної міри є складнішим для врегулювання. Якщо у випадку НАТО на порядку денному стояла реальна

---

[10] *Emerson M.* Just Good Friends? The European Union's Multiple Neighbourhood Policies // The International Spectator: Italian Journal of International Affairs. – 2011. – Vol. 46. – № 4. – P. 59.

[11] *Baev P. K.* Reformatting the EU-Russia Pseudo-Partnership: What a Difference a Crisis Makes // Responding to a Resurgent Russia / V. K. Aggarwal, K. Govella (eds.). – New York: Springer, 2012. – P. 99.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 27

перспектива членства, то стосовно ЄС перспектива членства не розглядається взагалі. З огляду на це, Росія не вбачає в євроінтеграційних зусиллях України безпосередньої загрози для свого впливу, розраховуючи на те, що в її розпорядженні є достатньо важелів для нейтралізації істотних викликів навіть у тих сферах, де Україна вже має формальні зобов'язання перед Євросоюзом. Гальмування процесу підписання Угоди про асоціацію посилює це переконання.

Росія вважає, що Україна не має повноцінної альтернативи, тому в процесі двостороннього торгу навколо енергетичних та інших практичних питань висуває максималістські вимоги. При цьому обидві сили утримуються від публічної критики підходів одн одної, розуміючи, що спільні економічні й енергетичні інтереси роблять відкрите протистояння неприпустимим. Однак це означає, що практично ніщо не стримує ключові центри сили у просуванні своїх конкурентних моделей в українському полі. Позиція Києва виглядає ще вразливішою, оскільки за подібних умов Україні навряд чи вдасться екстраполювати свої проблеми на рівень Росія – ЄС, що декому видається чи не найефективнішою тактикою розв'язання проблем в українсько-російських відносинах. Хоча, зважаючи на досвід перипетій щодо НАТО, доцільність подібної екстраполяції викликає значні сумніви. Україні доводиться самостійно шукати розв'язання власних проблем за умов значного посилення зовнішнього тиску.

Цілком очевидно, що протиріччя у вигляді «гри з нульовою сумою» між Росією та Євросоюзом у Східній Європі є безперспективним, на що вказують навіть деякі європейські аналітичні центри[12]. Але Україна не може очікувати на момент, коли провідні сили усвідомлять цю безперспективність. Вона має виробити чітку позицію з питань конфігурації пан'європейського простору й керуватись у своїх діях адекватним розумінням власної ролі в цій конфігурації.

Потрібно розуміти, що, незалежно від власного бажання, Україна є самостійним елементом європейського політичного балансу, а не лише похідною від політики провідних сил. І допоки її становище залишається невизначеним, цей баланс не може вважатися остаточно оформленим[13], і в ньому зберігатимуться

[12] *Judah B., Kobzova J., Popescu N.* Dealing with a Post-BRIC Russia // European Council on Foreign Relations Report No. 44. – November 2011. – P. 61. – http://ecfr.eu/content/entry/dealing_with_a_post_bric_russia.

[13] *Suremain de, F.* What Status for Ukraine? // State of the Union 2010. Schuman Report on Europe / T. Chopin, M. Foucher (eds.). – Paris: Springer-Verlag France, 2011. – P. 105.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 28

істотні ризики й потенційні джерела нестабільності. Тому Україну не можна розглядати як партикулярну проблему, яку можна владнати засобами обмеженого практичного співробітництва. Питання її статусу в європейській системі безпосередньо пов'язано з питанням облаштування системи загалом і потребує насамперед політичного компромісу між усіма зацікавленими сторонами.

Рішення, які не спиратимуться на такий компроміс, неминуче виявлятимуться тимчасовими й нестійкими, попри своє практичне наповнення. Зважаючи на це, українській владі слід усвідомлювати, що немає сенсу позиціонувати державу як суто регіонального актора без претензій на вплив у системному масштабі, адже це не відповідає ані реальному стану речей, ані українським інтересам. Києву не вдасться уникнути участі у процесах трансформації структури зв'язків на континенті, а тому недоцільно будувати свою стратегію на розв'язанні ситуативних проблем та отриманні практичних переваг у двосторонніх комбінаціях. Будь-який формат, котрий сприяє консервації геополітично проміжного положення України, не може вважатися оптимальним, які тактичні переваги він би не надавав.

Ситуація, в якій опинилась Україна за підсумками 2011 р., може бути виправлена лише шляхом формулювання ширшого політичного підходу й адекватної аргументації, котра наочно доводила б усю неоптимальність і ризикованість курсу на опосередковану трансформацію системного балансу завдяки одностороннім зрушенням на регіональному рівні. Паралельно із цим Україні потрібно довести Росії, що та може отримати більші статусні переваги для себе, якщо скористається можливістю й переведе дискусію навколо України в площину оптимізації європейського політичного балансу, ніж якщо вибудовуватиме суперечливі об'єднання з туманними перспективами. Звісно, для цього потрібна готовність із боку обох сил, але наявність такого дискурсу вже сама по собі дасть змогу спрямувати дискусію в конструктивне русло, подолати атмосферу недовіри та зменшити сприйняття України як конфліктогенного елемента європейської політики.

З одного боку, на системному рівні налічується небагато факторів, які спонукали б Москву та Брюссель до відповідної модифікації власних політичних підходів. Але з другого – вагомий імпульс до цього може виходити «зсередини», під дією пертурбаційних тенденцій у внутрішній організації самих цих сил. Адже і Росія, і ЄС стоять сьогодні перед викликами власному

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 29

суспільно-економічному устрою, та, за великим рахунком, власній ідентичності. Росія не може більше вдавати із себе «суверенну демократію» як ефективну модель державного устрою, альтернативну західному лібералізму, тоді як Євросоюзу дедалі складніше претендувати на роль взірця успішної функціональної інтеграції для власної громадськості та нормативної сили у своєму оточенні[14]. Це може стати підґрунтям для структурних трансформацій європейської системи, в яких Україна так чи інакше неодмінно відіграватиме значну роль.

Висновки

Оцінюючи результативність зовнішньої політики України у 2011 р., доводиться визнати, що, попри значну дипломатичну активність, за підсумками року міжнародне становище України залишається стратегічно невизначеним, а ресурси й можливості для підтримання навіть нинішнього балансу поступово вичерпуються. Завдання, які ставилися керівництвом держави на цей рік, практично не виконані, а чинна стратегія створення подвійної зони вільної торгівлі зустріла на своєму шляху серйозні перешкоди.

Потреба в Україні як у надійному партнері дедалі зменшується поряд зі зниженням довіри до неї через низький рівень виконання цілої низки зобов'язань перед міжнародною спільнотою. З огляду на це, інкорпорувати свої інтереси до стратегій провідних сил українській дипломатії стає дуже складно. Ці сили, у свою чергу, конкурують за вплив на Україну, а не за підтримку України, намагаючись шляхом тиску змусити її відтворювати бажані для них моделі співпраці.

Судячи із цього, **зовнішня політика України у 2011 р. опинилась у фактичній концептуальній кризі**, за якої чинна стратегія виявляється обмеженою для подолання негативних ефектів геополітично проміжного положення, проте руху української влади в напрямі її перегляду чи доповнення не спостерігається. Як наслідок, через власну пасивність Україна ризикує змарнувати значну частину свого геополітичного потенціалу, яким володіє

[14] *Baev P. K.* Reformatting the EU-Russia Pseudo-Partnership: What a Difference a Crisis Makes // Responding to a Resurgent Russia / V. K. Aggarwal, K. Govella (eds.). – New York: Springer, 2012. – P. 98.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 30

завдяки унікальному розташуванню на політичній карті Європи. Її автономія в прийнятті стратегічних рішень знижується, як і вплив на міжнародні процеси, тоді стратегічних альтернатив майже не залишилося. Інертність і низька адаптивність зовнішньополітичного мислення поряд із дефіцитом стратегічного бачення стають головним гандикапом України за нинішнього стану міжнародної системи, коли зростання кризових явищ і флуктуативність економічної динаміки ставлять під сумнів релевантність чинних стратегій.

Вочевидь, саме тенденції до внутрішньої трансформації визначатимуть поведінку провідних сил, а з нею і напрям політичних процесів у Європі впродовж 2012 р. Дуже ймовірно, що ці тенденції будуть актуальними і для України, де ступінь внутрішньої стабільності поступово знижується, а потреба у здійсненні належних перетворень стає нагальною до критичної межі. Зважаючи на це, завдання з оптимізації міжнародних умов діяльності Української держави стають важливими не тільки з огляду на геополітичні і статусні міркування, а й у світлі забезпечення можливостей для економічного зростання та ефективного функціонування державного апарату. Підвищення рівня адаптивності, концептуальної обґрунтованості та стратегічної спрямованості української зовнішньої політики стає в цьому контексті вимогою часу.

§ 2. Тенденції зовнішньої політики України у 2011 р.

Упродовж року сутнісні вади зовнішньої політики України, невідповідність внутрішньої політики офіційно задекларованим і законодавчо зафіксованим цілям у міжнародній сфері, задля реалізації яких надзвичайно інтенсивно працювала українська дипломатія, дійшли крайньої межі. Відсутність стратегічного бачення призвела до поразки «збалансованого» курсу – на зближення з Російською Федерацією (ознаки якого спостерігалися у 2010 р.) та водночас на європейську інтеграцію (у 2011 р. країна, як ніколи раніше, наблизилася до укладення Угоди про асоціацію з ЄС).

Ігнорувалася очевидна протилежна спрямованість внутрішніх політичних та економічних системних трансформацій, з одного боку, та євроінтеграційних прагнень, які відповідають національним інтересам України, – з другого. Але Київ жодним чином не просунувся й до вирішення наріжних конфліктних питань у відносинах з Москвою. В експертному середовищі панують погляди, що «так довго тривати не може» й жодними кадровими змінами справу не залагодиш.

Ілюзією є сподіватися на якісь благодатні для України зміни після повернення до Кремля В. Путіна. Навпаки, найімовірніше, посилюватиметься тиск Москви на офіційний Київ, становище якого ускладнюватиметься з наближенням виборів до Верховної Ради. Водночас нікого не може заспокоїти теза про суто «технічний характер затримки» у відносинах з ЄС. Діалог України з багатьма державами світу, який завдяки українській дипломатії підтримувався у 2011 р. на достатньо високому рівні, не припиниться. Але його рівень, зміст і так звана «тональність» і надалі зазнаватимуть втрат, об'єктивно зумовлених становищем в Україні, погіршенням іміджу нашої країни у світі та звуженням її поля для маневру. Нинішні тенденції примушують бажати

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 32

повернення «багатовекторності» як кращих для України часів. Загнаний у глухий кут «Харківськими угодами» Київ не наважується навіть мріяти про їх перегляд.

Зовнішня політика України у 2011 р., за експертними оцінками, практично цілковито визначалася Президентом В. Януковичем*. Верховна Рада, в якій працювала «машина для голосування» Партії регіонів, не мала впливу в цій сфері (*табл. 1.1, 1.2*). Такий характер зовнішньополітичної діяльності відбився в рейтингу впливовості інститутів і груп еліт в Україні у сфері зовнішньої політики. Зберігся суттєвий вплив найближчого оточення Президента, а впродовж року значно зросла вага тільки однієї категорії – фінансово-промислових груп. Вплив легітимних органів, відповідальних за реалізацію зовнішньополітичного курсу (Кабінету Міністрів, Ради національної безпеки і оборони України, Міністерства закордонних справ), був суто символічним. Повністю відсутній вплив з боку регіональних лідерів та представників громадянського суспільства (попри роботу Громадської ради при МЗС України) (*табл. 1.1*).

Парадоксальним при цьому виглядає певне поліпшення (хоча й не суттєве) експертної оцінки зовнішньополітичної діяльності Верховної Ради (впливовість – 0). Вірогідно, це обумовлено спільними діями законодавців із президентською владою, всі кроки якої в зазначеній сфері неодмінно підтримувалися «слухняною більшістю» в парламенті (*табл. 1.2*).

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми партнерами протягом року погіршився. Оцінки взаємин України з ними виявилися цілком передбачуваними. На тлі зближення України з Російською Федерацією впродовж 2010 р. наступного року ***намітилася тенденція до дистанціювання***. Більшість експертів (57%), як і раніше, характеризувала двосторонні відносини як

* Даний аналіз базується на результатах опитування експертів, проведеного в грудні 2011 р. (автор дослідження О. Потєхін, директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, збір та обробка інформації – Н. Пархоменко, експерт Центру). Опитування проводилося за традиційною методикою серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівників органів державної влади й державних аналітичних структур, військової еліти, фахівців неурядових організацій, журналістів-міжнародників). До опитування були залучені по 42 особи в грудні 2010 р. та 2011 р. Надалі дані в таблицях цього параграфа (якщо не зазначено інше) наводяться відповідно станом на грудень 2010 р. і грудень 2011 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 33

Таблиця 1.1

Відповіді експертів на запитання: «Які інститути та групи еліт усередині України мають сьогодні найбільший вплив на зовнішню політику України?», %
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)

	2010	2011
Президент України та його секретаріат (Адміністрація)	97,6	95,2
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	90,5	90,5
Фінансово-промислові групи	69,0	85,7
Керівництво Кабінету Міністрів	4,8	4,8
Міністерство закордонних справ	21,4	2,4
Рада національної безпеки та оборони	0	12,0
Верховна Рада України	0	0
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	0	0
Регіональні лідери	0	0
Ніхто з перелічених	0	0

Таблиця 1.2

Відповіді експертів на запитання: «Якою, на Ваш погляд, є ефективність роботи ВР України щодо питань зовнішньої політики, оборони та національної безпеки?», %

	2010	2011
Висока	0	0
Середня	7,1	14,3
Низька	47,6	52,4
Нульова	45,2	28,6
Важко сказати	0	4,7

«нерівноправне, асиметричне партнерство», але майже вдвічі (з 45% до 24%) знизилася оцінка процесу «зближення» двох країн, на третину – «сателітної залежності» України від Росії (41% проти 61% у 2010 р.), приблизно так само – «клієнт-патрональних відносин» (21% проти 61%). Єдиним партнером, характер відносин з яким можна з деякою мірою умовності вважати «рівноправним», порівняно з іншими, залишається Польща. Проте майже вдвічі (з 62% до 31%) впала оцінка «стабільності»

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 34

українсько-польських відносин, кожен третій експерт заявив про «стагнацію», кожен п'ятий вказав на «взаємозалежність», а 17% навіть уважають, що «зближення» двох країн триває.

Найшвидшими темпами відбувається подальше ***дистанціювання України від Сполучених Штатів Америки***. Для Вашингтона Київ опинився в «зоні байдужості» з відсутністю перспектив вибратися з неї. Близько 70–80% експертів указують на це протягом двох останніх років, оскільки «збереження статус-кво» і «стагнація відносин» у даному разі означають, по-суті, те саме «дистанціювання». Цікаво, що тільки кожен п'ятий експерт знаходить ознаки «клієнт-патрональних» відносин (зниження оцінки на третину порівняно з 2010 р.). Узагалі ситуація з Україною та її взаєминами з провідними зовнішньополітичними акторами поступово зміщується до фактичної ***маргіналізації*** (*табл. 1.3*) на тлі формальних активних перемовин, через що Україну один зі знаних українських експертів назвав «тромбом» як для Європейського Союзу, так і для Російської Федерації.

Таблиця 1.3

Відповіді експертів на запитання: «Характеристика якісного стану нинішніх відносин України з її ключовими зовнішніми партнерами», %

	ЄС		РФ		США		Польща	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Зближення	21,4	26,2	45,2	23,8	9,5	4,8	7,1	16,6
Дистанціювання	28,6	23,8	0	7,1	45,2	38,0	11,9	9,5
Стабільність, збереження статус-кво	35,7	4,8	11,9	2,4	42,8	38,0	61,9	30,9
Інтеграція	4,8	14,3	9,5	0	0	0	0	2,4
Стагнація відносин	45,2	45,2	0	9,5	28,6	23,8	38,0	26,2
Сателітна залежність України	0	4,8	59,5	40,5	4,8	9,5	0	2,4
Рівноправне партнерство	0	4,8	4,8	0	2,4	4,8	54,8	35,7
Нерівноправне, асиметричне партнерство	59,5	9,5	54,8	57,1	40,5	9,5	2,4	2,4
Конкуренція, суперництво	4,8	0	11,9	9,5	2,4	0	0	0
Напруженість	4,8	23,8	14,3	14,3	16,6	4,8	0	2,4
Ворожнеча	0	0	0	0	0	0	0	0
Взаємозалежність	7,1	9,5	16,6	21,4	0	0	23,8	19
Клієнт-патрональні відносини	35,7	7,1	30,9	21,4	33,3	21,4	7,1	0

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 35

Відносини з Європейським Союзом, СОТ

У Європейському Союзі з тривогою спостерігали за подіями в Україні, фіксуючи ризики для демократії та невідповідність дій влади елементарним нормам правової держави. Зокрема, констатувалося застосування вибіркового правосуддя проти окремих членів попереднього уряду та його глави Ю. Тимошенко, утиски преси та інші факти, котрі в сукупності кардинальним чином підривають перспективи євроінтеграції України.

Невдалою була спроба Києва вилучити питання створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) зі складу Угоди про асоціацію та підписати угоду про ЗВТ окремо, відклавши асоціацію на невизначені «кращі часи». Згодом, з не кращим результатом просувалася теза «рух України до ЄС не має бути заручником долі однієї людини (Ю. Тимошенко)». Ці маневри не знайшли розуміння в Європі. Про реальну загрозу європейській інтеграції йшлося в листі-зверненні Громадської експертної ради при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС до Президента В. Януковича ще в серпні 2011 р. «Укладання Угоди про Асоціацію може бути зірвано, – попереджали автори листа, – а процес отримання безвізового режиму – заблоковано, оскільки слідування демократичним стандартам є невід'ємною умовою обох цих процесів».

У країні актуалізуються тенденції монополізації влади, відходу від демократії та відсутності суспільного діалогу. Ці процеси відкладають стратегічну для України європейську перспективу на невизначений час. Не виключено, що головною метою режисерів судових процесів був саме зрив укладання Угоди про асоціацію з ЄС і взагалі – зупинення європейської інтеграції України. У цьому контексті відповідні російські заяви мали фарисейський характер, оскільки для РФ метою залишається включення України до сфери власного впливу, тобто по суті – сателітизація. З іншого боку, про наявність серйозної опозиції європейському курсу в правлячій верхівці України свідчить раптове відродження під час переговорів восени 2011 р. тези про необхідність фіксації в Угоді про асоціацію з ЄС «перспективи повномасштабного членства», до чого Брюссель, як було добре відомо, не готовий.

На тлі непослідовних кроків Києва, контроверсійних заяв керівників ЄС та Росії навесні 2011 р. 19 травня Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Рекомендації парламентських

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 36

слухань на тему: "Про стан і перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом"». У ній, зокрема, наголошувалося на необхідності активізувати діяльність щодо прийняття законів, спрямованих на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС та норм і принципів СОТ, запровадити механізм парламентського контролю, що уможливить прийняття законодавчих актів, які за предметом правового регулювання належать до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Цією самою Постановою Верховна Рада рекомендувала Кабміну продовжити активну роботу щодо створення ЗВТ між Україною та ЄС і водночас укладення й подальшої імплементації нового договору про створення ЗВТ у рамках СНД на принципах та умовах Світової організації торгівлі. Верховна Рада України запропонувала розробити пропозиції щодо створення Державної ради з питань європейської інтеграції для координації діяльності органів влади в цій сфері.

Нагадаємо, що Україна та ЄС вели переговори про укладення Угоди про асоціацію з березня 2007 р. Упродовж 2007–2011 рр. був проведений 21 раунд переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у рамках трьох робочих груп: з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики; з юстиції, свободи та безпеки; з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС мала б оновити спільні інституційні рамки співпраці нашої держави з Євросоюзом, сприяти поглибленню стосунків у всіх сферах, посилити політичну асоціацію та економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків. Положення про створення ЗВТ було найскладнішою частиною переговорного процесу з підготовки тексту Угоди про асоціацію. ЗВТ має забезпечити максимально глибоку економічну інтеграцію, до якої готові сторони, що не має аналогів у практиці Євросоюзу. Результатом створення ЗВТ мало би стати взаємовигідне відкриття відповідних ринків. Усього було проведено 18 раундів переговорів стосовно ЗВТ.

Рік, що минув з моменту надання Україні Європейським Союзом Плану дій з візової лібералізації, засвідчив, що даний інструмент політики, який поєднує чітку мету з прозоро сформульованими критеріями, є достатньо ефективним засобом мобілізації зусиль держави заради досягнення привабливої мети. Обсяги проведеної законодавчої та планувальної роботи були значними

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 37

й вирізнялися на тлі більшості інших пріоритетів співпраці Україна – ЄС.

Реалізація Плану дій з візової лібералізації передбачає проведення реформ з метою отримання безвізового режиму. Водночас їх значення виходить далеко за межі питання віз, оскільки стосується зміцнення спроможності держави модернізувати політику в кількох не завжди пов'язаних між собою сферах: міграції, притулку, управлінні кордонами, реформі ідентифікаційних документів, антидискримінації, протидії торгівлі людьми, наркоторгівлі та іншим видам організованої злочинності, боротьбі з корупцією, міжнародному правоохоронному співробітництві тощо. Але навіть за оптимістичним сценарієм можна очікувати повного виконання першої фази Плану лише до кінця 2012 р.

Інструменти Європейської політики сусідства та «Східного партнерства» здатні сприяти реалізації курсу України на європейську інтеграцію. Оприлюднена 25 травня 2011 р. спільна Комунікація Європейської Комісії та Високого представника ЄС у закордонних справах і політиці безпеки свідчить, що ЄС готовий розвивати відносини з країнами «Східного партнерства» на основі принципів політичної асоціації та економічної інтеграції. Україна свого часу вважалася лідером «Східного партнерства», але сьогодні за багатьма показниками вона відстає від Молдови та Грузії. Про це йшлося в пілотному виданні «Індексу європейської інтеграції країн "Східного партнерства"» (дослідження в рамках Європейської програми фонду «Відродження»). Результати «Індексу» вказують, що Молдова досягла найбільших успіхів як у поглибленні контактів з ЄС, так і у внутрішніх перетвореннях. Другу сходинку посіла Грузія, яка опинилася попереду України у внутрішніх перетвореннях, а також в інституційному забезпеченні європейської інтеграції.

Україна хоч і посідає другу сходинку у сфері поглиблення контактів з ЄС, проте відстає від Молдови та Грузії у двох інших складових. Вірменія випередила Азербайджан і Білорусь, тоді як Білорусь, згідно з Індексом, закономірно опинилася на останньому місці. «Замороження» діалогу України та ЄС щодо зазначених пріоритетних цілей означатиме загрозу провалу всієї концепції «Східного партнерства», яка й без того нині виглядає не дуже переконливо, зокрема зважаючи на позицію ЄС у відносинах з Російською Федерацією.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 38

Як і раніше, абсолютна більшість (майже 90%) опитаних експертів підтримують вступ України до Європейського Союзу (*табл. 1.4*).

Таблиця 1.4

Відповіді експертів на запитання: «Чи відповідає національним інтересам України вступ до Європейського Союзу?», %

	2010	**2011**
Так	61,9	57,1
Скоріше так, ніж ні	30,9	30,9
Скоріше ні, ніж так	0	2,4
Ні	4,8	4,8
Важко сказати	2,4	4,8

У питанні реалізації Україною свого членства у СОТ експерти заявляють про «втрачені можливості» (хоча цей показник дещо зменшився) – 76,1% (у грудні 2010 р. – 90,4%). Домінуюча критична оцінка у 2011 р. пов'язана насамперед із цілковитою пасивністю Києва на завершальному етапі вступу РФ до СОТ, коли був остаточно втрачений важіль обстоювання економічних інтересів України у сподіванні на «енергетичну благодійність» Москви та спільні високотехнологічні проекти, котрі залишилися на папері (*табл. 1.5*).

Таблиця 1.5

Відповіді експертів на запитання: «Чи використала Україна можливості, надані вступом до Світової організації торгівлі?», %

	2010	**2011**
Так	2,4	4,8
Скоріше так, ніж ні	2,4	9,5
Скоріше ні, ніж так	71,4	57,1
Ні	19,0	19,0
Важко сказати	4,8	9,5

При цьому, попри кризу європейської перспективи, не зменшується, майже сягаючи відмітки в 90%, кількість опонентів участі України в так званому Єдиному економічному просторі (*табл. 1.6*).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 39

Таблиця 1.6

Відповіді експертів на запитання: «Чи відповідає національним інтересам України вступ до Єдиного економічного простору спільно з РФ, Казахстаном та Білоруссю?», %

	2010	2011
Так	0	9,5
Скоріше так, ніж ні	9,5	2,4
Скоріше ні, ніж так	40,5	19
Ні	45,2	69
Важко відповісти	4,8	0

Серед чинників, що на сьогодні найбільше перешкоджають реалізації євроінтеграційних прагнень України (*табл. 1.7*), на перше місце вийшов вплив російського чинника (59,5%), на другій сходинці – корупція та організована злочинність (50%), на третій – нездатність лідерів держави визначати й утілювати на практиці стратегічні пріоритети (45,2%). Приблизно таку саму вагу – близько 40% – зберігає «небажання правлячої еліти на практиці інтегруватися в Європу», що, вірогідно, віддзеркалює кількість у її складі «старих» олігархів, орієнтованих виключно на Росію.

Політичні «реформи» в Україні відбувалися на тлі зростання впливу спадщини радянської системи мислення та суспільної організації (35,7% у 2011 р. проти 26,2% у 2010 р.), що вивело цей чинник на п'яте місце серед антиєвропейських факторів. Зберігається тенденція зростання рейтингу такого негативного чинника, як порушення прав людини (14,3% у 2011 р., 9, 5% – у 2010 р., 6% – у 2009 р., 0 – у 2008 р.). У другий рік перебування при владі Партії регіонів посилилися критичні оцінки змін внутрішньополітичної ситуації в Україні з боку європейських інституцій. Стрімко зріс розрив між оцінками ситуації в Україні лідерами та чиновниками ЄС, з одного боку, та влади в Україні – з другого. Ці розбіжності робили євроінтеграцію дедалі примарнішою. При цьому тільки кожен п'ятий експерт покладає провину за гальмування євроінтеграції, серед іншого, на «байдужість до України керівних структур ЄС».

Низькими є експертні оцінки ефективності забезпечення європейської інтеграції. За більшістю параметрів спостерігається навіть погіршення показників (*табл. 1.8*). При цьому «лідерами» негативного рейтингу були «дії виконавчої влади», «якість виконання ухвалених рішень», «кадрове забезпечення».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 40

Таблиця 1.7

Відповіді експертів на запитання: «Що в Україні сьогодні головним чином перешкоджає її інтеграції до Європи?», *%*
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)

	2010	2011
Спадщина радянської системи мислення та суспільної організації	26,2	35,7
Нездатність лідерів держави визначити й утілювати на практиці стратегічні пріоритети	52,4	45,2
Корупція та організована злочинність	54,8	50
Вплив лівих політичних сил	0	0
Професійна нездатність дипломатичної служби	7,1	4,8
Вплив «російського чинника»	50	59,5
Повільні економічні реформи	28,6	11,9
Слабкість інститутів громадянського суспільства	0	4,8
Порушення прав людини	9,5	14,3
Небажання правлячої еліти інтегруватися на практиці	42,8	38
Байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес	21,4	19
Ніщо не перешкоджає	0	0

Таблиця 1.8

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення реалізації курсу України на європейську інтеграцію за такими параметрами», %

	Висока		Середня		Низька		Нульова		Важко відповісти	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Дії органів виконавчої влади	2,4	4,8	28,6	28,6	47,6	42,8	21,4	19	0	4,8
Законодавче забезпечення	2,4	0	35,7	50	57,1	30,9	4,8	14,3	0	4,8
Кадрове забезпечення	0	0	23,8	23,8	52,4	57,1	21,4	9,5	2,4	9,5
Фінансове забезпечення	0	0	4,8	0	74,4	52,4	23,8	28,6	0	19
Якість виконання ухвалених рішень	0	4,8	16,6	16,6	57,1	69	26,2	4,8	0	4,8
Забезпечення громадської підтримки	0	4,8	19	47,6	57,1	14,3	23,8	23,8	0	9,5
Забезпечення міжнародної підтримки	0	26,2	21,4	38	66,7	19	11,9	9,5	0	7,1

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 41

Отже, європейська інтеграція тільки формально залишалася ключовим пріоритетом, який на практиці мав би акумулювати комплекс внутрішньо- та зовнішньополітичних зусиль України. Проте в підсумку 2011 р., фактично з ініціативи вищого керівництва держави, в європейській інтеграції була «взята пауза», що було вкрай негативно сприйнято експертним середовищем (*табл. 1.9*).

Таблиця 1.9

Відповіді експертів на запитання: «Яким чином на національні інтереси України вплине згортання європейської інтеграції (так звана "пауза", за словами В. Януковича)?», %

Позитивно	4,8
Скоріше позитивно, ніж негативно	4,8
Скоріше негативно, ніж позитивно	2,4
Негативно	85,7
Ніяк не вплине	2,3

Перспективу інституціалізації можливості ратифікації ще непарафованої та непідписаної Угоди про асоціацію з ЄС у 2012 р. переважна більшість експертів (понад 85%) убачає песимістично або дуже песимістично (*табл. 1.10*).

Таблиця 1.10

Відповіді експертів на запитання: «Якими, на Ваш погляд, є шанси України на ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС у 2012 р. (у 2010 р. ішлося про підписання)?», %

	2010	**2011**
Високими	0	0
Середніми	21,4	9,5
Низькими	50	61,9
Нульовими	28,6	23,8
Важко сказати	0	4,8

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 42

Відносини з НАТО

У 2011 р. тривала трансформація взаємин України з Організацією Північноатлантичного договору. Зважаючи на повсякчасну участь України в миротворчих місіях під егідою ООН і НАТО, Київ був запрошений на засідання країн – контрибуторів миротворчих операцій НАТО в присутності Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна та Високого представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Кетрін Ештон, а також на низку двосторонніх зустрічей з міністрами закордонних справ країн – членів Альянсу в рамках засідань Північноатлантичної Ради. Уперше за тривалий час засідання Комісії Україна – НАТО 15 квітня завершилося підписанням Спільної заяви сторін. Під час цього засідання представники Альянсу висловили вдячність Україні за направлення до берегів Лівії великого десантного корабля «Костянтин Ольшанський» для здійснення гуманітарної місії з евакуації громадян України та інших країн. Україна пообіцяла направити в Лівію мобільний польовий шпиталь і літак Ан-26 після завершення гострої фази конфлікту в країні.

Згідно з експертною думкою, «позаблоковим» статус України є лише для політичних перипетій усередині країни, тоді як у зовнішній політиці контакти НАТО й нашої держави не втрачають своєї актуальності. Навіть чергове підтвердження «відкритості дверей» Альянсу для членства України без, так би мовити, нагальної необхідності цього для української сторони, свідчить про продовження співпраці. Показово, що українські експерти в абсолютній більшості (76%) продовжують вважати, що вступ до НАТО найбільшою мірою відповідає національним інтересам України.

Нова Річна програма співробітництва України з НАТО на 2011 р., затверджена указом Президента у квітні, мало чим відрізнялася від попередніх аналогів. Вона навіть спрямовувалася на «виконання рішень, прийнятих під час засідань Комісії Україна – НАТО 4 квітня 2008 р. у Бухаресті та 3 грудня 2008 р. в Брюсселі».

Країни – члени Альянсу закликали Україну розглянути можливості долучитися до операції «Океанський щит» і надати додаткову інструкторську (навчальну) допомогу силовим структурам Афганістану, а також наголосили на важливості подальших послідовних і конструктивних зусиль у рамках переговорів щодо врегулювання Придністровського конфлікту у форматі «5+2».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 43

Під час IX засідання Спільної робочої групи високого рівня Україна – НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР) наприкінці травня 2011 р. констатувалося, що Україна може відігравати роль не тільки контрибутора, а й гаранта регіональної безпеки. На думку заступника Генерального секретаря НАТО з питань оборонної політики та планування Х. Діріоза, Україна останніми роками досягла поступу в реформуванні свого сектора безпеки та оборони, зокрема в підвищенні рівня демократичного контролю над Збройними силами та сектором безпеки. Утім, усупереч натовським оцінкам, на думку експертів (понад 60%), перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних сил України є низькими або нульовими (*табл. 1.11*). Варто при цьому звернути увагу на те, що Альянс майже повністю утримувався від публічної критики антидемократичних дій української влади.

Таблиця 1.11

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних сил України?», %

	2010	**2011**
Добрі	0	4,8
Середні	45,2	28,6
Низькі	30,9	42,6
Нульові	21,4	19
Важко сказати	2,4	4,8

25 травня 2011 р. під головуванням заступника міністра – керівника апарату МЗС відбулося чергове засідання Комісії з питань партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору. Значна увага була приділена реалізації проектів практичної співпраці, зокрема участі України в боротьбі НАТО з морським піратством, наданню Альянсом допомоги Україні в посиленні заходів безпеки в рамках підготовки та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу, створенню Трастового фонду НАТО з метою сприяння нашій державі у вилученні й захороненні радіоактивних відходів. З певним запізненням Кабінет Міністрів України 29 червня затвердив план заходів щодо виконання річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 р. Уряд доручив органам, відповідальним за виконання плану заходів, забезпечити надання Міністерству

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 44

закордонних справ щоквартальних звітів про стан його виконання. План поділяється на п'ять розділів, серед яких – політичні й економічні питання, оборонні й військові, ресурсні, питання безпеки, правові питання, а загалом документ містить 282 пункти.

Важливим спільним завданням співробітництва України з НАТО залишалася інформаційно-роз'яснювальна робота, спрямована на забезпечення прозорості та відкритості двостороннього діалогу. Одним із заходів, спрямованих на виконання цього завдання, був 10-й Міжнародний тиждень НАТО за темою «Створення нової Стратегічної концепції», який відбувся в Національній академії оборони України на початку лютого 2011 р. Українська сторона висловила зацікавленість у налагодженні співробітництва з нещодавно утвореним Центром енергетичної безпеки у Вільнюсі (Литва), метою діяльності якого є сприяння міжнародним ініціативам зі спеціальним наголосом на співробітництві з НАТО в цій сфері.

У грудні 2011 р. у Брюсселі відбулося засідання Комісії Україна – НАТО на рівні заступників постійних представників, на якому обговорювався проект Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 р. Також у грудні на черговому засіданні Міжпарламентської ради Україна – НАТО обговорювалися результати виконання Річної національної програми, участь України в операціях під проводом Альянсу, відносини з країнами-сусідами та пріоритети головування України в ОБСЄ.

Попри задекларуване Україною «конструктивне партнерство», більшість експертів продовжує вважати підготовку до членства в НАТО основним пріоритетом співробітництва з Альянсом. В експертному середовищі спостерігається зростання рівня підтримки євроатлантичної інтеграції (*табл. 1.12*). 90% опитаних експертів підтримують ідею членства України в НАТО (у грудні 2010 – 76%), з них 76,2% вважають, що Україні варто вступати до Альянсу незалежно від інших країн, а 4,8% виступають прихильниками вступу разом із деякими країнами СНД (у грудні 2010 р. цей показник становив відповідно 54,8% і 21,4%).

За позаблоковий статус України висловився кожен десятий експерт – стільки ж було й у грудні 2010 р. Кількість прихильників нейтралітету продовжує знижуватися – у цьогорічному опитуванні їх виявилося лише 4,8%, тоді як у 2010 р. їх було 11,9%. Щодо визначення пріоритетних напрямів співробітництва з НАТО рейтинг практично не змінився. Першу сходинку утримує такий актуальний для України аспект, як пряма допомога

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 45

у здійсненні військової реформи (42,5%, у грудні 2010 р. – 50%). На другому місці опинилося надання додаткових гарантій безпеки Україні (42,8%, у грудні 2010 р. – 45,2%) та створення передумов вступу України до НАТО в перспективі (40,5%, у грудні 2010 р. – 42,5%). Кількість прихильників створення передумов вступу України до НАТО найближчим часом знову дещо зросла, порівняно з 2010 р. (26,2%, у грудні 2010 р. – 19%). Це логічно, оскільки важко взагалі розраховувати на гарантії безпеки з боку Альянсу, якщо держава не прагне хоча б у перспективі набути членства в ньому, натомість твердо стоїть на позиції «позаблоковості».

Таблиця 1.12

Відповіді експертів на запитання: «Які напрями співробітництва з НАТО є пріоритетними для України сьогодні?», *% (сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)*

	2010	2011
Таких немає, співробітництво з НАТО взагалі не потрібне	0	0
Створення передумов для вступу України до НАТО в перспективі	42,5	40,5
Створення передумов для вступу України до НАТО найближчим часом	19,0	26,2
Спільна розробка концептуальних засад військової політики	9,5	19,0
Пряма допомога у здійсненні військової реформи	50,0	45,2
Допомога у створенні системи демократичного цивільного контролю за силовими структурами	28,6	19,0
Надання додаткових гарантій безпеки Україні	45,2	42,8
Узгодження військово-технічної політики, підтримка військово-промислового комплексу	16,6	16,6
Торгівля зброєю, спецтехнікою, послугами військово-технічного призначення	7,1	14,3
Підготовка кадрів	23,8	30,9
Спільні навчання	35,7	21,4
Участь у миротворчих операціях	14,3	23,8

Традиційно скептичними були експертні оцінки ефективності забезпечення євроатлантичного співробітництва. Утім, відзначався незначний прогрес за деякими показниками (*табл. 1.13*).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 46

Таблиця 1.13

Відповіді експертів на запитання:
«Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення співробітництва України з НАТО за такими параметрами», %

	Висока		Середня		Низька		Нульова		Важко відповісти	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Дії органів виконавчої влади	7,1	4,8	23,8	9,5	42,8	66,7	26,2	14,3	0	4,8
Законодавче забезпечення	0	4,8	35,7	35,7	47,6	23,8	16,6	28,6	0	7,1
Кадрове забезпечення	0	0	19,0	26,2	40,5	50,0	38,0	14,3	2,4	9,5
Фінансове забезпечення	0	0	0	4,8	59,5	28,6	40,5	40,5	0	26,2
Якість виконання ухвалених рішень	2,4	4,8	21,4	14,3	52,4	47,6	23,8	28,6	0	4,8
Забезпечення громадської підтримки	0	0	7,1	9,5	52,4	33,3	40,5	52,4	0	4,8
Забезпечення міжнародної підтримки	0	9,5	16,6	38,0	54,8	23,8	28,6	19	0	9,5

Динаміка зовнішніх впливів на політичні процеси в Україні

Цього року відбулися незначні зміни в рейтингу зарубіжних акторів – лідерів зовнішнього впливу на прийняття політичних рішень в Україні. Як і за попередніх опитувань, експерти вважають, що найбільший вплив на процес прийняття рішень в Україні здійснює Російська Федерація (95,2%, як і у 2010 р.).

Залежність економіки України від позик у МВФ, що була очевидною у 2010 р., також відображена в експертних оцінках року 2011-го. МВФ утримався на другому місці, хоча й утратив третину прихильників (66,7%, у грудні 2010 р. – 92,8%). Водночас зросли рейтинги Європейського Союзу (що цілком зрозуміло) та Сполучених Штатів Америки, які впливають хіба що своїм дистанціюванням від Києва. Падіння впливу транснаціональних корпорацій пояснюється подальшим зниженням інвестиційної привабливості України (але не для російського капіталу).

На графіку показано динаміку експертних оцінок, отриманих у грудні 2010 р. та в грудні 2011 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 47

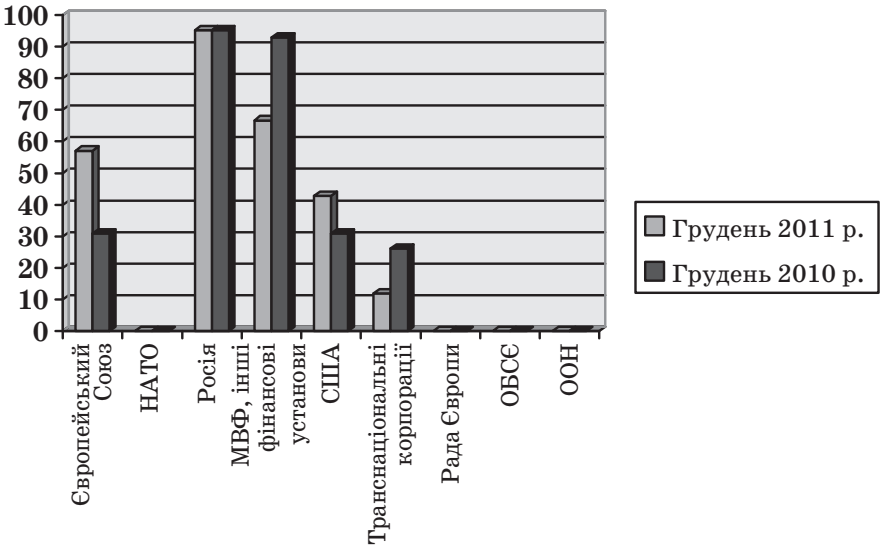

Рис. 1.1. Вплив зарубіжних партнерів на прийняття рішень в Україні

Погляди експертів на визначення пріоритетних зовнішньополітичних партнерів України не змінилися (*табл. 1.14*). Як і рік тому, лідерська четвірка – ЄС, США, Росія й НАТО, але водночас роль ЄС, США і НАТО протягом 2011 р. дещо зросла, а Російська Федерація погіршила свій результат. Причиною цього була нова «газова війна» 2011 р.

Інші країни, організації та інституції мають значно нижчий рівень оцінок пріоритетності в експертів.

У питанні про найбільш успішний розвиток відносин України з іншими державами повернувся традиційний лідер – Польща (*табл. 1.15*), котра у 2010 р. перемістилася на четверту позицію, втративши половину голосів експертів (21,9% проти 44% у грудні 2009 р.). Однак у 2011 р. вона знову посіла перше місце, отримавши голоси половини опитаних. Другу позицію зберіг Європейський Союз (42,5%, у грудні 2010 р. – 38%). Третє місце, набравши лише половину від рівня попереднього року (28,6%, у грудні 2010 р. – 61,9%), посіла Російська Федерація.

Що стосується участі в євразійській інтеграції, зокрема в так званому Євразійському союзі, майже чверть (23,8%) експертів розглядає її як доволі вірогідну (*табл. 1.16*).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:17 Page 48

Таблиця 1.14

Відповіді експертів на запитання: «Назвіть трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні»

1. ЄС 88,1% (у грудні 2010 р. – 85%)	7. МВФ – 9,5%
2. США 66,7% (у грудні 2010 р. – 47,6%)	
3. Російська Федерація 59,5% (у грудні 2010 р. – 64,3%)	8. РЄ (у грудні 2010 р. – 9,5%), ООН та Велика Британія (у грудні 2010 р. – 4,8%), Світовий банк (у грудні 2010 р. – 2,4%), Бразилія – 4,8%
4. НАТО 54,8% (у грудні 2010 р. – 45,2%)	
5. Польща (у грудні 2010 р. – 23,8%), Німеччина (у грудні 2010 р. – 19%) – 14,3%	9. Румунія (у грудні 2010 р. – 2,4%), Туреччина, Словаччина, Канада, Молдова, Митний союз, АСЕАН, БРІКС – 2,4%
6. Китай 11,9% (у грудні 2010 р. – 30,9%)	

Таблиця 1.15

Відповіді експертів на запитання: «Назвіть трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно»

1. Польща – 50% (у грудні 2010 р. – 21,9%)	7. СНД – 14,3% (грудень 2010 р. – 14,3%) 8.НАТО – 11,9% (у грудні 2010 р. – 9,5%) 9. Бразилія – 9,5% 10. Азербайджан – 7,1% (у грудні 2010 р. – 2,4%),
2. ЄС – 45,2% (у грудні 2010 р. – 38%) 3. Росія – 28,6% (у грудні 2010 р. – 61,9%)	
4. Китай – 21,4% (у грудні 2010 р. – 14,3%)	11. Куба, Туреччина, Рада Європи – 4,8% 12. Грузія (у грудні 2010 р. – 2,4%), Канада, Молдова, Швейцарія, Білорусь (у грудні 2010 р. – 23,8%), Туркменистан, країни Перської затоки, УЄФА, ЮНЕСКО – 2,4%
5. США – 19% (у грудні 2010 р. – 4,8%) 6. Ізраїль – 16,6%	

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 49

Таблиця 1.16

Відповіді експертів на запитання: «Якими, на Ваш погляд, є перспективи участі України в путінському проекті Євразійського союзу?», %

Високими	9,5
Середніми	14,3
Низькими	57,1
Нульовими	4,8
Важко сказати	14,3

Утім, експертне середовище (майже 90% опитаних) не вважає, що відбулося остаточне перетворення України на сателіта Російської Федерації (*табл. 1.17*).

Таблиця 1.17

Відповіді експертів на запитання: «Чи набув процес перетворення України на сателіта Росії незворотного характеру?», %

Так	2,4
Скоріше так, ніж ні	9,5
Скоріше ні, ніж так	59,5
Ні	28,6
Важко сказати	0

2011 рік не додав оптимізму в оцінках можливостей подолання стагнації військово-промислового комплексу. Абсолютна більшість експертів (понад 80%) вважає, що це майже неможливо (*табл. 1.18*). Не справдилися сподівання 2010 р. на «відродження» українського ВПК завдяки відновленню кооперації з «братерським» російським ВПК.

Таблиця 1.18

Відповіді експертів на запитання: «Оцініть, будь ласка, передумови подолання сучасної стагнації ВПК України?», %

	2010	**2011**
Добрі	0	0
Середні	45,2	19,0
Низькі	30,9	64,4
Нульові	21,4	16,6
Важко сказати	2,5	0

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 50

На четверте місце в категорії «успішний розвиток відносин» (*табл. 1.15*) вийшла КНР, яка поліпшила свої позиції. Кожен п'ятий експерт з оптимізмом дивиться на стан співробітництва із цією світовою силою. Але водночас серед пріоритетних для України держав рейтинг Китаю впав майже втричі – з 31% до 12% (*табл. 1.14*). Отже, надії на «східний» прорив Києва дедалі більше виглядають примарними.

Позиції Білорусі у двосторонніх відносинах, порівняно з 2010 р., практично знищені. Лише 2,4% експертів (у грудні 2010 р. – 23,8%) вважають їх успішними (*табл. 1.15*). В умовах краху білоруської економічної моделі не допомогла навіть ідейна близькість режимів у Мінську та Києві.

Загрози

Одностайною (понад 95%) є експертна оцінка негативного впливу на Україну загострення глобальної економічної кризи (*табл. 1.19*).

Таблиця 1.19

Відповіді експертів на запитання: «Яким чином на міжнародне становище України впливає загострення глобальної економічної кризи?», %

Позитивно	0
Скоріше позитивно, ніж негативно	0
Скоріше негативно, ніж позитивно	26,2
Негативно	69
Ніяк не впливає	4,8

У грудні 2011 р. експертні оцінки актуальних для України загроз майже не змінилися, хоча дещо трансформувався порядок їхніх рейтингів (*табл. 1.20*). Як актуальні на цей час загрози експерти називають насамперед: узурпацію влади певними політичними силами, погіршення іміджу України, зростання рівня бідності населення, конфліктогенний характер майнового розшарування в суспільстві, економічний занепад, руйнацію системи суспільних цінностей та надзвичайно низький рівень ефективності силових структур, їхню нездатність протидіяти існуючим та потенційним загрозам.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 51

У півтора рази зросла кількість тих, хто вважає реальною загрозу позбавлення (або значного ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед енергоресурсів). Не важко здогадатися, що йдеться про російські ресурси. Диверсифікація постачання енергоресурсів залишається на рівні «добрих намірів» та «революційних декларацій» без будь-яких наслідків для реального стану справ.

Таблиця 1.20

Відповіді експертів на запитання: «Чи існують для України наведені загрози?», %

	Існує		Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників	50	35,7	9,5	4,8	38	59,5	2,4	0
Анексія частини її території іншою державою	35,7	30,9	9,5	19	54,8	45,2	0	4,8
Втрата або обмеження державного суверенітету	73,8	69	14,3	9,5	11,9	21,4	0	0
Втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів	33,3	38	21,4	9,5	42,8	52,4	2,4	0
Втягування України у збройні конфлікти на території сусідніх країн	9,5	21,4	30,9	38	57,1	40,5	2,4	0
Поширення міжнародних конфліктів на територію України	19	16,6	33,3	23,8	40,5	54,8	7,1	4,8
Погіршення міжнародного іміджу України	83,3	95,2	4,8	2,4	9,5	2,4	2,4	0
Узурпація влади певними політичними силами	73,8	95,2	7,1	2,4	19,0	2,4	0	0
Економічний занепад	80,9	90,5	4,8	2,4	14,3	2,4	2,0	4,8
Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед енергоресурсів)	47,6	71,4	4,8	9,5	40,5	19,0	7,1	0

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 52

Продовження таблиці 1.20

	Існує		Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню		Не існує, але може виникнути		Важко відповісти	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції	50,0	69,0	9,5	9,5	28,6	21,4	11,9	11,9
Критична залежність стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу	76,2	66,7	7,1	2,4	14,3	16,6	2,4	11,9
Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили	30,9	59,5	4,8	19	61,9	21,4	2,4	0
Перетворення України на буферну зону	69	76,2	9,5	9,5	21,4	9,5	0	4,8
Поширення на територію України міжнародного тероризму	4,8	4,8	14,3	14,3	71,4	80,9	9,5	0
Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих та потенційних загроз	80,9	80,9	7,1	4,8	9,5	4,8	2,4	9,5
Високий рівень бідності населення, конфліктогенний рівень майнового розшарування населення України	85,7	95,2	4,8	2,4	9,5	2,4	0	0
Руйнування системи суспільних цінностей	78,6	83,3	2,4	2,4	11,9	4,8	7,1	9,5

Водночас слід зазначити, що єдиною загрозою, яка не тільки не була актуальною, а й були наявні засоби для того, щоб запобігти її виникненню, майже половина експертів визначили «втягування у збройні конфлікти на території сусідніх країн», кожен четвертий – «поширення міжнародних конфліктів на територію

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 53

України», п'ятий – «переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили» або «анексія частини її території іншою державою». На рівні 14% зберігається оптимізм щодо захищеності України від «поширення на її територію міжнародного тероризму», а 81% опитаних вважають, що ця загроза «може виникнути в будь-який момент».

Загалом є всі підстави констатувати, що Україна наприкінці 2011 р. виглядала як надзвичайно вразлива держава, що мало б турбувати її провідників та стимулювати пошук стратегічних рішень і засобів її убезпечення. Об'єктивне спостереження свідчить, що цього не відбувалося. Жодним чином у такій ролі не може розглядатися позаблоковий статус України (*табл. 1.21*).

Таблиця 1.21

Відповіді експертів на запитання: «Яким чином на стан безпеки України вплинуло проголошення позаблокового статусу?», %

	2010	2011
Позитивно	9,5	4,8
Скоріше позитивно, ніж негативно	7,1	4,8
Скоріше негативно, ніж позитивно	30,9	28,6
Негативно	38,2	57,1
Ніяк не вплинуло	14,3	4,7

Цікавим виглядає експертне бачення відмінностей між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Традиційна до 2011 р. тенденція збільшення регіональних розбіжностей фактично відійшла на другий план, а третина експертів упевнена, що вони нівелюються. Вірогідно, це обумовлено певною консолідацією українського суспільства на ґрунті неприйняття багатьох дій влади (*табл. 1.22*).

Таблиця 1.22

Відповіді експертів на запитання: «Як відомо, існують відмінності між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Як Ви вважаєте, сьогодні вони...?», %

	2010	2011
Поглиблюються	45,2	9,5
Нівелюються	19,1	33,3
Залишаються без змін	35,7	54,8
Важко сказати	0	2,4

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 54

Основні цілі зовнішньої політики України

Для визначення пріоритетів зовнішньої політики України експертам було запропоновано низку варіантів (закриті запитання), а також можливість сформулювати власний варіант. Оцінка зазначених цілей проводилася за трибальною системою, де 1 бал означав «найбільшу» значущість указаної цілі для зовнішньої політики України, а 3 бали – «другорядність». Відповідно, найменший показник за результатами опитування вказує на максимальну пріоритетність.

У 2011 р. мета «укладення поглибленої угоди з ЄС» випередила лідера минулорічного опитування – «необхідність збереження та розвитку транзитного потенціалу». Власне, така мета як «збереження транзитного потенціалу» була визнана експертами відносно другорядною, посівши лише сьоме місце. До четвірки найбільш пріоритетних цілей увійшли також «приєднання до спільної Енергетичної політики ЄС», «створення зони вільної торгівлі з ЄС» та «сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу».

Жорстка політика Росії вкотре підтвердила справедливість формули «у Росії немає союзників, крім армії і флоту». Очевидно, це вплинуло на проєвропейський настрій експертів і виявило безпідставність сподівань на налагодження рівноправних, взаємовигідних відносин України та Росії. Низьку оцінку отримало співробітництво в рамках ГУАМ. Цінність цієї організації зменшується відповідно до рівня її дієздатності.

Крім запропонованих авторами дослідження, серед можливих цілей зовнішньої політики експерти додатково назвали використання можливостей від участі у СОТ, Чорноморському економічному співробітництві та вимогу послідовності дій на внутрішній та зовнішній аренах (*табл. 1.23*).

Висновки

Зовнішня політика України у 2011 р. мала дати відповідь на запитання: чи слугувала корекція курсу, котра відбулась у 2010 р., утвердженню міжнародного становища держави, підвищенню її суб'єктності, а головне – її національним інтересам (якщо вважати такими інтересами законодавчо зафіксовані насамперед у Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» 2010 р.)?

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 55

Таблиця 1.23

Відповіді експертів на запитання: «Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні основні цілі зовнішньої політики України? Позначте важливість кожної із зазначених цілей», %

	2010	2011
Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,25	1,76
Укладення поглибленої угоди з ЄС із перспективою членства	1,34	1,20
Розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	1,65	1,86
Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,46	1,45
Створення зони вільної торгівлі з ЄС	1,55	1,22
Приєднання до Спільної енергетичної політики ЄС	1,42	1,22
Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,87	1,56
Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,61	1,64
Пріоритетний розвиток відносин зі США	1,95	1,47
Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	1,90	1,83
Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	2,54	2,48
Активне співробітництво з ПАРЄ, іншими європейськими структурами	1,80	1,86
Поглиблення інтеграції в рамках Єдиного економічного простору	59,5% – це не відповідає національним інтересам	78,6 % – це не відповідає національним інтересам
Просування України до найскорішого набуття членства в НАТО	1,77	1,65
Створення стратегічного союзу з Республікою Білорусь	19% – це не відповідає національним інтересам	42,5% – це не відповідає національним інтересам
Розвиток співробітництва в рамках ГУАМ	2,36	2,31

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 56

Отже, базуючись на результатах експертного опитування, можна, на жаль, констатувати, що протягом року не спостерігався прогрес в утвердженні України «як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави», а наявний для цього міжнародний потенціал, який полягав насамперед у зближенні з ЄС, було бездумно розтрачено. Інтеграція України до європейського політичного, економічного, правового простору врешті-решт була «заморожена». Зрив євроінтеграції України надзвичайно вигідний лише Російській Федерації. Угода про асоціацію, створення в її рамках зони вільної торгівлі з ЄС надавали шанс Києву пройти «точку неповернення» до статусу сателіта Москви. У 2009 р. Росія прагнула недопущення приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО й домоглася свого. Не виключено, що у випадку з просуванням України шляхом євроінтеграції був використаний подібний механізм.

У Москві розуміють, що будь-які реставраційні проекти на пострадянському просторі без України не мають сенсу. У Росії пануючою як серед еліт, так і широких верств населення все ще панує думка, що саме існування Української держави – протиприродне явище, нонсенс. Чимало українських провідників, свідомо чи несвідомо, діють у спосіб, що не тільки додає аргументів прихильникам таких поглядів, а й спонукає працювати на виправлення «помилки історії».

Протягом року зменшувалися підстави вважати, що Україна будь-яким чином набуває міжнародної ваги, просувається до «провідного місця» в системі міжнародних відносин. Міжнародний авторитет держави продовжував падати, а ступінь залежності від Російської Федерації був гіпертрофованим і жодним чином не збалансований. Позаблоковий статус не сприяв успіху України як «пілотного проекту майбутньої, по-справжньому єдиної Європи»[15].

Через внутрішню політику держави звужувалися її можливості для участі у «всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної довіри держав, подолання традиційних та нових загроз» національній безпеці України. Не в останню чергу це відбулося не лише через політичні репресії, правовий нігілізм влади, а й через завдання шкоди історичній свідомості української нації, утиски національної гідності українців (за відсутності позитив-

[15] Див.: Зовнішня політика України 2010: стратегічні оцінки, прогнози, пріоритети. – К.: ВД «Стилос», 2011. – С. 26.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 57

них зрушень у стані етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України всіх національностей).

Результати розвитку взаємовигідного торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами, залучення новітніх технологій та управлінського досвіду виявились мізерними, тому політико-економічна модель, упроваджувана сьогодні в країні, будучи позбавленою верховенства права в економіці, все це апріорі відкидає.

Позитивом зовнішньої політики України у 2011 р. можна вважати те, що країна жодним чином не була джерелом міжнародних конфліктів, не підривала своїми діями європейської та регіональної безпеки, хоча її здатність запобігати конфліктам у регіонах, котрі межують з нею, була ефемерною. Водночас гарантії суверенітету України, її територіальної цілісності та непорушності кордонів не поліпшилися й викликають серйозну занепокоєність.

§ 3. Україна в міжнародному економічному співробітництві

Стан світової економіки у 2011 р. залишався складним. За оцінками Міжнародного валютного фонду, темпи розвитку світової економіки у 2011 р. сповільнилися, зокрема світове виробництво зросло за рік лише на 3,8%, порівняно з 5,2% приросту у 2010 р.[16]

Однією з ключових проблем, які гальмували відновлення світової економіки після глобальної фінансово-економічної кризи, була криза зони євро, зумовлена проблемами у фіскальній та банківській сферах кількох країн ЄС. Високе боргове навантаження на економіку, зниження доступності банківських кредитів і нестабільність євро впродовж 2011 р. спричинили поступове погіршення економічної ситуації в Європейському Союзі. За оцінками Євростату[17], у четвертому кварталі 2011 р. темпи приросту сезонно скорегованого реального ВВП ЄС-27 сповільнилися до 0,9% у вимірі рік до року, тоді як загалом реальний ВВП зріс за рік на 1,6%.

Хоча у 2011 р. усе ще можна було говорити про «двошвидкісне» відновлення світової економіки після кризи[18], темпи економічного розвитку були повільнішими порівняно з попереднім роком також у країнах, економіка яких перебуває в процесі становлення. Зокрема, реальний ВВП Китаю виріс на 9,2% у 2011 р. порівняно з 10,4% попереднього року, сповільнення спостерігалося також

---

[16] IMF (2012) World Economic Outlook Update. Global Recovery Stalls, Downside Risks Intensify. – http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/update/01/index.htm.

[17] Eurostat. Flash estimate for the fourth quarter of 2011. – http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-15022012-AP/EN/2-15022012-AP-EN.PDF.

[18] *Мовчан В.* Україна в міжнародному економічному співробітництві // Зовнішня політика України – 2009/2010: Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос», 2011.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 59

в Індії, Бразилії, країнах АСЕАН (зокрема в Індонезії, Малайзії, Філіппінах, Таїланді та В'єтнамі) тощо.

Нове погіршення економічної ситуації у світі вплинуло й на Україну, економіка якої залишилася чутливою до коливань світової кон'юнктури. Зростання цін на енергоносії, сповільнення економічного розвитку країн-партнерів, а також поступове погіршення світової кон'юнктури на базові товари українського експорту протягом року та повільніший приплив капіталу зумовили формування від'ємного сальдо зведеного платіжного балансу країни.

Відповідно, важливим питанням залишилось підвищення конкурентоспроможності української продукції, зокрема й за рахунок поліпшення доступу до зовнішніх ринків.

У 2011 р. була ратифікована угода про створення ЗВТ з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (Норвегією, Швейцарією, Ісландією та Ліхтенштейном), підписана угода щодо зони вільної торгівлі в рамках СНД. Україна завершила переговори про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, хоча очікуваного на саміті ЄС – Україна парафування Угоди про асоціацію, невід'ємною частиною якої є угода про глибоку та всеосяжну ЗВТ з ЄС, не відбулося через політичні проблеми в країні.

Порівняно з попереднім роком, складнішими були відносини України з міжнародними організаціями, зокрема з МВФ. Наша держава так і не отримала чергового траншу в рамках чинної програми «stand-by».

Таким чином, 2011 рік був дуже складним для міжнародного економічного співробітництва України. Ключові події та тенденції року розглянуто нижче[19].

Платіжний баланс

У 2011 р. в Україні погіршився стан платіжного балансу. Тенденція поступового розширення дефіциту рахунку поточних операцій, яка розпочалась у другій половині 2010 р., повною мірою збереглась у 2011 р. За попередніми оцінками НБУ, у 2011 р. від'ємне сальдо поточного рахунку досягло 9,3 млрд дол. США

[19] Питання співробітництва України з Росією та ЄС детальніше розглянуто в окремому розділі щорічника.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 60

(5,5% від ВВП)[20], фактично втричі перевищивши номінальний показник дефіциту попереднього року (*табл. 1.24*).

Таблиця 1.24

Платіжний баланс України у 2010–2011 рр.,
млрд дол. США

	2010					2011				
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Рік загалом	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	Рік загалом
Рахунок поточних операцій	0,0	0,5	–1,0	–2,5	–3,0	–1,2	–1,6	–2,5	–4,0	–9,3
Баланс товарів та послуг	–0,3	0,4	–1,3	–2,8	–4,0	–1,9	–1,2	–2,5	–3,7	–9,2
Доходи	–0,3	–0,6	–0,4	–0,6	–2,0	–0,3	–1,3	–1,0	–1,2	–3,7
Поточні трансферти (сальдо)	0,6	0,7	0,8	0,8	3,0	1,0	0,9	1,0	0,8	3,7
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	–0,6	4,6	3,1	1,0	8,0	2,3	2,2	0,8	1,5	6,8
Рахунок операцій з капіталом	0	0	0,2	0	0,2	0	0	0	0,1	0,1
Фінансовий рахунок	–0,6	4,6	2,9	1,0	7,9	2,3	2,2	0,8	1,4	6,7
Прямі інвестиції (сальдо)	0,9	1,2	1,5	2,2	5,8	0,9	2,4	2,1	1,3	6,6
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	0	0	0,1	0,2	0,3	0,1	0,1	0	0,5	0,8
Кредити та облігації (сальдо)	–1,0	2,2	2,8	2,9	6,8	0	0,6	–0,5	2,0	2,2
Інший капітал	–0,5	1,2	–1,5	–4,2	–5,0	1,2	–0,9	–0,9	–2,3	–2,8
Зведений баланс	–0,7	5,1	2,1	–1,5	5,0	1,1	0,7	–1,7	–2,5	–2,4

Джерело: НБУ.

Це зростання дефіциту пов'язане передусім з розширенням від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами та послугами (*рис. 1.2*), яке, у свою чергу, було сформоване за рахунок випереджаючих темпів приросту імпорту товарів.

[20] НБУ. Оцінка стану платіжного балансу у грудні 2011 р. (за попередніми даними). – http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=91917.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 61

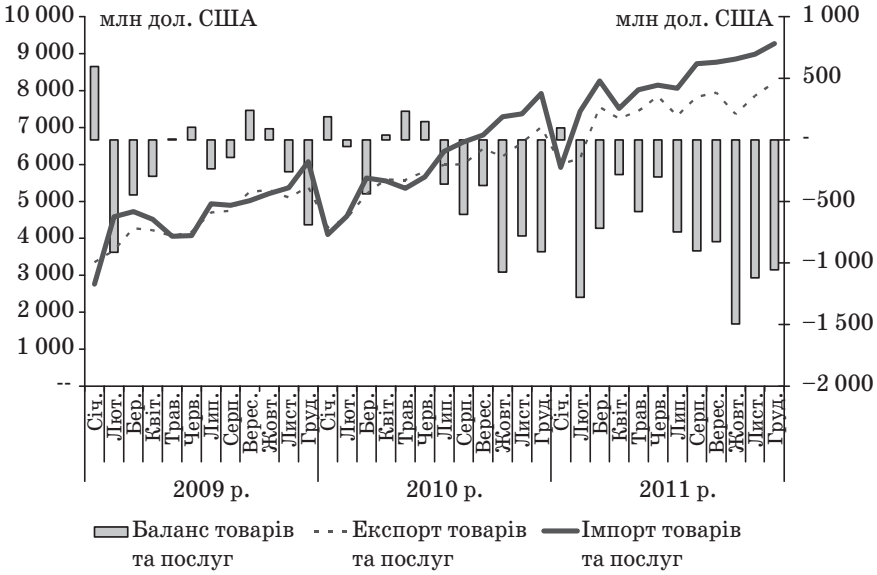

Рис. 1.2. Зовнішня торгівля товарами і послугами у 2009–2011 рр.

Джерело: НБУ.

Відбулося також збільшення, порівняно з минулим роком, відпливу коштів за статтею «доходи», зумовлене збільшенням виплат за доходами від прямих іноземних інвестицій. Вищі надходження за статтею «поточні трансфери» не змогли компенсувати відплив коштів за іншими статтями рахунку поточних операцій.

На тлі нестабільної економічної ситуації у світі та низької схильності інвесторів до ризику, а також відсутності значного поліпшення інвестиційного клімату в країні надходження коштів за рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій сповільнилося, порівняно з 2010 р. Це позначилося передусім на суттєвому зменшенні обсягів чистих залучень за кредитами та облігаціями (*табл. 1.24*).

Таким чином, у 2011 р. знову, як у 2009 р., спостерігався дефіцит зведеного платіжного балансу. Цей дефіцит на рівні 2,4 млрд дол. США було профінансовано за рахунок резервних активів НБУ.

За даними Центрального банку, станом на 1 січня 2012 р. обсяги міжнародних резервів становили 31,8 млрд дол. США. Цей показник усе ще був на 5,7 млрд дол. США нижчим, порівняно

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 62

з піковим значенням, досягнутим напередодні кризи (у третьому кварталі 2008 р. обсяг резервів був 37,5 млрд дол. США).

Поточний рівень міжнародних резервів забезпечує фінансування 3,5 місяця майбутнього імпорту, що впритул наближається до нижньої межі адекватності міжнародних резервів за критерієм покриття імпорту. Водночас цього обсягу резервів, вочевидь, недостатньо для протистояння шокам не лише поточного, а й фінансового рахунків[21]. За розрахунками НБУ, у 2011 р. короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення[22] мав повільну висхідну динаміку і станом на 1 жовтня склав 52,6 млрд дол. США, що значно перевищує поточний рівень міжнародних резервів країни.

Таким чином, у 2011 р. унаслідок формування дефіциту зведеного платіжного балансу та скорочення міжнародних резервів, рівень яких є недостатнім для протистояння зовнішнім фінансовим шокам, посилилась уразливість країни до зовнішніх шоків.

Торгівля товарами

У 2011 р. збереглися високі темпи приросту зовнішньої торгівлі товарами (*рис. 1.3*), хоча протягом року темпи поступово сповільнювались на тлі погіршення світової кон'юнктури. За інформацією НБУ, загалом за 2011 р. вартісний обсяг експорту товарів виріс на 33,1% і склав 69,5 млрд дол. США. Імпорт зростав вищими темпами (37,5% порівняно з попереднім роком) і досяг 83,3 млрд дол. США. Відповідно, значно збільшився дефіцит торгівлі товарами. У 2011 р. від'ємне сальдо торгівлі товарами склало 13,8 млрд дол. США, що на 64% більше ніж у 2010 р. Це другий за значенням показник дефіциту торгівлі товарами з 1998 р. Пік було досягнуто у кризовому 2008 р., коли дефіцит становив 16,1 млрд дол. США.

---

[21] Ідеться, зокрема, про виконання критерію Гвідотті-Грінспена, згідно з яким офіційні резерви вважаються достатніми, якщо вони дають змогу повністю покрити короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення. Детальніше див.: *Мовчан В., Кірхнер Р., Джуччі Р.* Адекватність офіційних резервів в Україні: аналіз та рекомендації. Консультаційна робота ІЕД PP/08/2009. – http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2009/PP_08_2009_ukr.pdf.

[22] Короткостроковий зовнішній борг України за залишковим терміном погашення: Методичний коментар НБУ. – http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63732.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 63

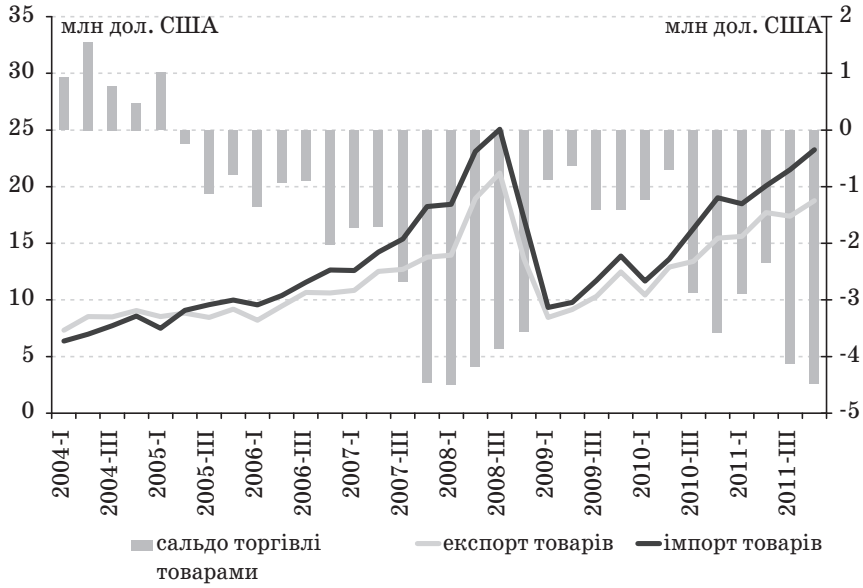

Рис. 1.3. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України у 2004–2011 рр.

Джерело: НБУ.

Випереджаючі темпи приросту товарного імпорту у 2011 р. пояснюються кількома факторами. *По-перше*, це зростанням цін на імпортні енергоносії. За даними Державної служби статистики України, вартісний обсяг імпорту мінеральних продуктів у 2011 р. зріс на 42,1% у вимірі рік до року (*табл. 1.25*), насамперед за рахунок зростання цін, приріст яких становив 34,2%, порівняно з 2010 р.

По-друге, це високий внутрішній інвестиційний попит, значною мірою зумовлений підготовкою країни до чемпіонату Європи з футболу (Євро-2012). Імпорт товарів категорії «Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їхні частини» збільшився на 56,5% за рік, передусім за рахунок підвищення фізичних обсягів (у 2010 р. імпорт товарів цієї категорії виріс на 30,6%). Збереглися також високі темпи зростання імпорту транспортного обладнання, а саме засобів наземного транспорту.

Головною рушійною силою зростання експорту товарів залишалася продукція чорної металургії, яка становить близько третини всього товарного експорту України. Експорт чорних металів (код УКТ ЗЕД 72) виріс на 27,9% у 2011 р., порівняно з попереднім, за

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 64

рахунок підвищення світових цін (фізичний обсяг експорту цієї товарної категорії збільшився за цей період лише на 1,8%). Від також сприятливої цінової кон'юнктури на зовнішніх ринках виграли й експортери мінерального палива та продуктів нафтопереробки, а також експортери добрив. В обох випадках спостерігалося суттєве підвищення фізичних обсягів експорту.

Складною у 2011 р. була ситуація з експортом зерна. Перші два квартали року експорт був обмежений квотами, встановленими ще 2010 р. У третьому кварталі квоти були замінені на експортні мита, які були скасовані лише в жовтні. Тому у 2011 р. фізичний обсяг експорту зернових культур виріс лише на 2,1% у вимірі рік до року, тоді як вартісний обсяг зріс на 46,6%.

Таблиця 1.25

Зовнішня торгівля України за категоріями товарів у 2010–2011 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
		% від загального		*% до попереднього року*		*% від загального*		*% до попереднього року*	
	Усього	**100,0**	**100,0**	**29,6**	**33,1**	**100,0**	**100,0**	**33,7**	**36,0**
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	1,5	1,4	29,4	21,4	2,0	1,3	–2,0	–16,6
II	Продукти рослинного походження	7,7	8,1	–21,0	39,1	2,6	2,2	24,1	16,1
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,1	5,0	45,7	29,8	0,7	0,6	20,6	3,8
IV	Готові харчові продукти	5,0	4,3	23,1	14,3	4,1	3,7	23,1	20,8
V	Мінеральні продукти	13,1	15,0	72,6	52,4	34,8	36,4	34,6	42,1
VI	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,8	7,9	38,3	54,9	10,6	9,7	21,1	23,9
VII	Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	1,3	1,4	21,6	36,8	6,0	5,4	37,5	22,7

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:18 Page 65

Продовження таблиці 1.25

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
		% від загального		% до попереднього року		% від загального		% до попереднього року	
VIII	Шкіряна і хутряна сировина та вироби з них	0,3	0,2	–2,4	–3,1	0,3	0,2	42,7	12,6
IX	Деревина і вироби з деревини	1,6	1,6	24,6	30,2	0,6	0,5	21,4	15,0
X	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,8	1,6	16,5	17,5	2,7	2,2	20,7	10,3
XI	Текстиль та вироби з текстилю	1,4	1,3	3,2	17,4	3,3	2,4	39,4	0,3
XII	Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	20,9	19,5	0,8	0,4	71,1	–26,4
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	0,8	0,8	40,1	37,5	1,5	1,4	40,1	29,9
XIV	Дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні метали та вироби з них	0,1	0,1	–11,8	35,7	0,5	0,9	89,5	145,6
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	33,7	32,3	35,2	27,7	6,8	6,9	54,2	38,0
XVI	Механічне обладнання; машини та механізми, електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення зображення і звуку	11,0	9,9	13,1	19,2	13,4	15,5	30,6	56,5
XVII	Транспортні засоби та шляхове обладнання	6,3	7,1	104,4	49,3	6,0	7,5	69,3	69,3

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 66

Продовження таблиці 1.25

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД		Експорт				Імпорт			
		2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
		% від загального		% до попереднього року		% від загального		% до попереднього року	
XVIII	Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	0,5	0,4	–9,4	11,6	1,5	1,3	32,1	15,7
XX	Різні товари і вироби	0,8	0,8	34,1	33,5	1,1	1,0	36,4	23,0
XXI	Вироби мистецтва	0	0	–64,6	366,4	0	0	109,3	895,3

Джерело: Державна служба статистики України.

Географічна структура торгівлі товарами у 2011 р., порівняно з попереднім роком, не зазнала суттєвих змін. Як і раніше, головними торговельними партнерами України залишалися країни СНД та Європи. Збереглася також тенденція до поступового зростання частки країн СНД у товарообігу, тоді як частка країн Європи залишилася фактично незмінною.

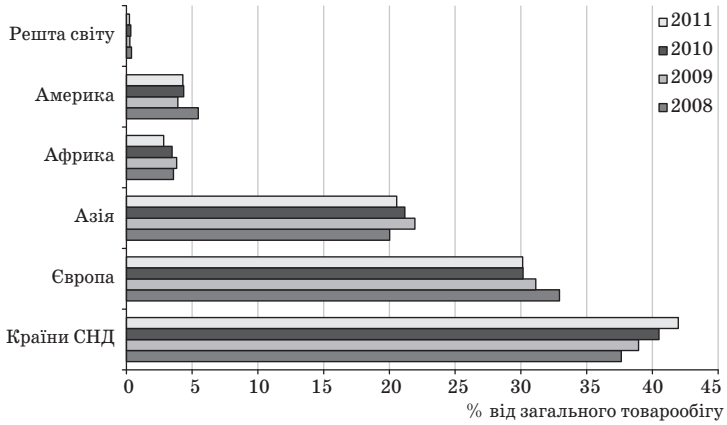

Рис. 1.4. Географічна структура торгівлі товарами України у 2008–2011 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 67

У розрізі окремих країн світу найбільшим торговельним партнером України залишається Росія, в торгівлі з якою зберігається від'ємне сальдо, передусім за рахунок імпорту енергоносіїв. За інформацією Державної служби статистики, вартісний обсяг імпорту товарної категорії «мінеральне паливо, нафта і продукти її перегонки» (код УКТ ЗЕД 27) сягнув 18,0 млрд дол. США, що відповідає 67,7% загального імпорту з Росією у 2011 р., фактично не змінившись порівняно з попереднім роком.

Серед країн Європи найбільшими торговельними партнерами України також традиційно залишалися Німеччина, Польща й Італія, серед країн Азії – Китай і Туреччина.

Таблиця 1.26

Географічна структура торгівлі товарами України у 2011 р.

	Експорт	**Імпорт**	**Загальний товарообіг**	**Сальдо,** *млн дол. США*	**Темпи приросту / падіння, %**	
	% від загального				**Експорт**	**Імпорт**
Усього	100,0	100,0	100,0	–14197,1	33,1	36
у тому числі:						
Країни СНД	38,3	45,0	42,0	–11033,7	39,7	39,4
Європа	27,0	32,8	30,1	–8622,4	33,4	35,3
Азія	25,9	16,1	20,5	4472,2	29,4	32,5
Африка	4,9	1,1	2,8	2403,6	10,8	7,6
Америка	3,7	4,7	4,3	–1361,5	27,6	35,9
У розрізі окремих країн:						
РФ	29,0	35,3	32,4	–9312,0	47,6	31,2
Німеччина	2,6	8,3	5,7	–5100,6	17,7	49,1
Китай	3,2	7,6	5,6	–4087,9	65,6	33,3
Білорусь	2,8	5,1	4,1	–2289,2	1,2	64,0
Польща	4,1	3,9	4,0	–389,3	56,3	14,1
Туреччина	5,5	1,8	3,5	2267,7	24,0	14,1
Італія	4,4	2,4	3,3	1033,8	26,0	44,3
США	1,6	3,1	2,5	–1477,4	38,0	46,7
Казахстан	2,7	2,0	2,3	182,3	42,9	118,7
Індія	3,3	1,0	2,0	1452,5	58,9	19,4
Угорщина	2,0	1,6	1,8	14,6	55,9	9,2
Румунія	1,4	1,4	1,4	–175,0	34,7	65,0
Франція	0,8	1,8	1,4	–930,8	19,7	35,7
Чехія	1,2	1,4	1,3	–338,8	34,5	57,9
Нідерланди	1,2	1,4	1,3	–353,4	48,0	41,6

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 68

Продовження таблиці 1.25

	Експорт	Імпорт	Загальний товарообіг	Сальдо, *млн дол. США*	Темпи приросту / падіння, %	
	% від загального				Експорт	Імпорт
Республіка Корея	0,7	1,5	1,1	–768,4	–6,1	57,2
Іспанія	1,4	0,8	1,1	285,3	135,7	46,2
Велика Британія	0,7	1,4	1,1	–642,8	–4,1	37,5
Словаччина	1,2	0,7	1,0	239,1	48,3	36,5
Єгипет	2,0	0,1	1,0	1231,0	0,6	24,3
Ліван	2,0	0,0	0,9	1359,1	32,0	–23,9

Джерело: Державна служба статистики України.

Таким чином, у 2011 р. українська зовнішня торгівля товарами продовжувала зростати, хоча це зростання й поступово уповільнювалося протягом року. Країна зберегла високий рівень залежності від імпортних енергоносіїв, ціни на які стрімко зросли. Це стало одним з ключових факторів розширення дефіциту торгівлі товарами й поточного рахунку загалом.

Торгівля послугами

У 2011 р. збереглися минулорічні темпи приросту торгівлі послугами. За інформацією НБУ, загальний обсяг торгівлі послугами склав 33,9 млрд дол. США, що на 14,1% більше, ніж рік тому.

На відміну від попереднього року, темпи приросту експорту були дещо нижчими від темпів приросту імпорту (12,9% та 15,6% у вимірі рік до року, відповідно), однак завдяки значно вищим вартісним обсягам експорту у 2011 р. збереглося додатне сальдо торгівлі послугами на рівні 4,6 млрд дол. США (4,4 млрд дол. США рік тому). Як завжди, найбільші обсяги та профіцит торгівлі послугами спостерігались у третьому кварталі року, що пояснюється сезонними факторами (*рис. 1.5*).

Вищі за минулорічні темпи приросту імпорту послуг пов'язані насамперед зі зростанням імпорту транспортних послуг на тлі збільшення імпорту товарів. За даними Державної служби статистики, у 2011 р. імпорт транспортних послуг зріс на 33,8% у вимірі рік до року за рахунок швидкого розвитку послуг повітряного й залізничного транспорту (*табл. 1.27*).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 69

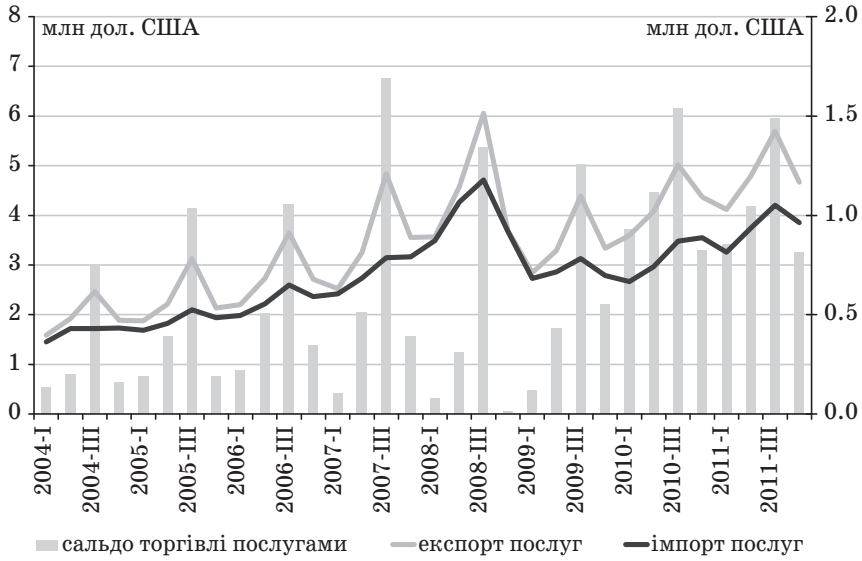

Рис. 1.5. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України у 2004–2011 рр.

Джерело: НБУ.

Водночас скорочення Росією поставок енергоносіїв у Європу зумовило відносно менші надходження від трубопровідного транспорту й повільніші, порівняно з минулорічними, темпи приросту експорту. Якщо у 2010 р. темпи приросту експорту послуг трубопровідного транспорту становили 59,6% на рік, у 2011 р. цей показник склав лише 11,8%.

На тлі поступового погіршення фінансової ситуації у світі й передусім у Європі складною залишилася ситуація в торгівлі фінансовими послугами. У 2011 р. тривало падіння імпорту фінансових послуг, до якого додалося також падіння експорту цих послуг. У результаті обсяг торгівлі фінансовими послугами скоротився за рік майже на чверть, з 1,6 до 1,3 млрд дол. США.

Скорочення імпорту послуг зафіксовано також у таких категоріях, як роялті й ліцензійні послуги та інші ділові послуги, зокрема операційний лізинг. Водночас рік відзначився відновленням зростання як експорту, так і імпорту страхових послуг.

Географічна структура торгівлі послугами зазнала деяких змін, однак домінування торгівлі з найближчими сусідами, тобто з країнами СНД та Європи, збереглося. В експорті послуг дещо знизилася частка торгівлі послугами з країнами СНД (до 45,5%

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 70

Таблиця 1.27

Торгівля послугами України у 2011 р.

	Номінальні обсяги торгівлі послугами, *млн дол. США*				**Темп приросту / падіння, %**	
	Експорт	**Імпорт**	**Сальдо**	**Загальний обсяг**	**Експорт**	**Імпорт**
Усього	13697,6	6248,0	7449,6	19945,6	16,5	14,7
Транспортні послуги	9045,2	1566,9	7478,3	10612,1	15,3	33,8
Морський транспорт	*1211,2*	*145,8*	*1065,4*	*1357,0*	*–1,9*	*1,9*
Повітряний транспорт	*1500,8*	*685,8*	*815,0*	*2186,6*	*27,0*	*53,2*
Залізничний транспорт	*1770,8*	*590,3*	*1180,5*	*2361,1*	*19,1*	*27,4*
Трубопровідний транспорт	*3755,0*	*0,5*	*3754,5*	*3755,6*	*11,8*	*–9,7*
Інший транспорт	*807,4*	*144,5*	*662,8*	*951,9*	*37,6*	*24,6*
Подорожі	454,2	461,4	–7,2	915,6	19,2	32,9
Послуги зв'язку	366,5	144,1	222,4	510,6	6,2	14,5
Будівельні послуги	206,4	154,2	52,2	360,7	46,5	44,7
Страхові послуги	111,4	118,4	–7,0	229,9	58,2	4,6
Фінансові послуги	312,3	953,9	–641,7	1266,2	–34,5	–12,1
Комп'ютерні послуги	485,4	233,2	252,2	718,6	35,6	29,9
Роялті та ліцензійні послуги	45,6	384,8	–339,3	430,4	9,8	–11,6
Інші ділові послуги	145,2	220,9	–75,8	366,1	10,4	–5,3
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1869,7	1121,5	748,2	2991,2	23,9	27,7
Послуги приватним особам і послуги в галузі культури та відпочинку	35,7	233,4	–197,7	269,0	29,1	19,9
Державні послуги, не віднесені до інших категорій	4,2	612,0	–607,9	616,2	87,2	15,6
Послуги з ремонту	616,0	43,1	572,9	659,0	44,3	–10,0

Джерело: Державна статистична служба України.

[23] Статистична оцінка торгівлі послугами за даними НБУ та Державної служби статистики України відрізняється, що зумовлено методологічними відмінностями. Детальніші методологічні коментарі див.: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44459&cat_id=44464.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 71

порівняно з 48,0% попереднього року) унаслідок сповільнення експорту послуг трубопровідного транспорту, які переважно надаються Росії. Частка країн ЄС в експорті послуг незначно скоротилась до 26,1%, порівняно з 26,8% минулого року.

Географія імпорту послуг зазнала невеликих змін, при цьому зберігалися минулорічні тенденції. Частка імпорту послуг з ЄС-27 скоротилася до 53,6%, порівняно з 54,0% у 2010 р., тоді як частка імпорту з країн СНД дещо зросла – до 18,6% у 2011 р. із 17,2% у 2010 р.

Таким чином, попри прискорення зростання імпорту й гальмування експорту, у 2011 р. збереглося додатне сальдо торгівлі послугами, що було важливим для хоча б часткового збалансування дефіциту торгівлі товарами.

Торговельна політика

Протягом 2011 р. ключовим напрямом зовнішньоторговельної політики України була робота над питаннями *регіональної інтеграції*. Україна, як член СОТ, забезпечила собі певний передбачуваний рівень доступу на ринки країн – членів цієї міжнародної організації, що є безумовно позитивним для розвитку зовнішньої торгівлі. Подальше поліпшення доступу до зовнішніх ринків для українських виробників можливе в рамках регіональних торговельних угод.

У грудні 2011 р. Верховна Рада ратифікувала Угоду про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ), учасницями якої є Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн[24]. Цей документ був підписаний у червні 2010 р. і став першою угодою про вільну торгівлю, підписаною Україною з розвиненими країнами, а не з країнами, економіки яких перебувають у процесі становлення. Пакет документів щодо створення зони вільної торгівлі між країнами ЄАВТ та Україною містить не лише власне угоду про вільну торгівлю, а й угоди про сільське господарство, укладені на двосторонній основі.

Угода про вільну торгівлю з країнами ЄАВТ стосується широкого кола питань, зокрема торгівлі товарами й послугами, питань захисту прав інтелектуальної власності, державних закупівель, співробітництва у сфері інвестицій тощо, великою мірою

[24] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_456.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 72

базуючись на угодах СОТ. Значну увагу приділено питанням прозорості. В Угоді передбачене також створення механізму регулярного моніторингу й можливість удосконалення домовленостей з огляду на зміну обставин.

Зважаючи на різний ступінь соціально-економічного розвитку України та країн – членів ЄАВТ, в Угоді застосовано принцип асиметричності зобов'язань, що надає українським виробникам можливість адаптуватися до умов вільної торгівлі. Зниження ввізних мит на товари, які походять з країн ЄАВТ, відбуватиметься протягом перехідних періодів, що відрізняються для різних товарних категорій.

Сторони закріпили в Угоді домовленість про взаємне незастосування антидемпінгових заходів, хоча зберегли можливість застосування захисних заходів, мінімально необхідних для запобігання або усунення шкоди, пов'язаної зі зростанням імпорту. Максимально можлива лібералізація ринку послуг, без винятків щодо будь-якої галузі чи способу постачання, є одним з наріжних каменів цієї Угоди. Сторони підтвердили також свою взаємну зацікавленість у створенні найсприятливіших умов для розвитку співробітництва в інвестиційній сфері та в захисті прав інтелектуальної власності.

Найбільшим досягненням 2011 р. є технічне завершення переговорів про створення глибокої та всеосяжної ЗВТ з ЄС. За наявною інформацією, ключові положення Угоди про глибоку та всеосяжну ЗВТ передбачають наведені нижче блоки умов[25]:

А. Безмитна торгівля промисловими товарами:

- безмитний експорт у ЄС, починаючи з дати набрання Угодою чинності;
- безмитний імпорт в Україну з тривалими перехідними періодами;
- поступове скасування експортних мит в Україні на промислові товари;
- запровадження тимчасових «двосторонніх заходів захисту», які передбачають спеціальні режими щодо імпорту автомобілів (код ТН ЗЕД 8703) і вживаного одягу в Україну, а також уведення тимчасової надбавки на експорт брухту кольорових металів.

[25] Інтерв'ю з Валерієм П'ятницьким, урядовим уповноваженим з питань європейської інтеграції // Дзеркало тижня. – 2011. – 26 жовтня. – http://dt.ua/POLITICS/valeriy_pyatnitskiy_duzhe_hochetsya,_schob_tsya_ugoda_vidbulasya-90518.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 73

Б. Істотна лібералізація торгівлі сільськогосподарськими товарами:

- значні квоти на безмитний експорт окремих видів сільськогосподарської продукції в ЄС, зокрема молочних продуктів, зерна і круп, цукру тощо;
- безмитний імпорт більшості сільськогосподарської продукції ЄС в Україну з тривалими перехідними періодами;
- відмова ЄС від експортних сільськогосподарських субсидій у торгівлі з Україною;
- запровадження тимчасових «двосторонніх заходів захисту», які передбачають уведення тимчасової надбавки на експорт насіння соняшнику та шкір.

В. Подальша лібералізація торгівлі послугами.

Г. Наближення регуляторного середовища України до норм ЄС у таких сферах як:

- політика в області конкуренції;
- державна допомога;
- державні закупівлі;
- санітарні та фіто-санітарні заходи;
- технічне регулювання;
- захист прав інтелектуальної власності;
- екологічна політика;
- соціальна політика;
- регулювання ринку праці.

Імплементація цієї амбітної Угоди надасть безмитний доступ до найбільшого регіонального ринку для багатьох українських продуктів, що створює значні можливості для експорту; сприятиме поліпшенню доступу на ринки третіх країн завдяки гармонізації національних стандартів зі стандартами ЄС, які визнаються багатьма країнами світу. Регуляторна реформа означатиме також поліпшення внутрішнього інвестиційного клімату. Як результат, глибока і всеосяжна ЗВТ з ЄС сприятиме підвищенню добробуту домогосподарств.

Водночас ці переваги, ймовірно, супроводжуватимуться також витратами. Наприклад, можна очікувати зростання витрат, пов'язаних із правовими та адміністративними змінами, зростання вартості дотримання стандартів.

Хоча очікуваного наприкінці 2011 р. парафування Угоди про асоціацію, невід'ємною частиною якої є угода про глибоку і всеосяжну зону вільної торгівлі, не відбулося, однак 22 грудня

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 74

2011 р. глави переговорних делегацій України та ЄС підписали Двосторонній протокол про технічне завершення переговорів між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі[26]. Можна очікувати, що парафування Угоди відбудеться в першій половині 2012 р. Однак підписання й ратифікація, необхідні для набуття Угодою чинності, потребуватимуть ще кількох років. Зокрема, підписання, за наявною інформацією, відбудеться не раніше кінця осені 2012 р., після парламентських виборів в Україні.

Підписання в жовтні 2011 р. Договору про зону вільної торгівлі держав – учасниць СНД[27] стало другою за значенням подією у сфері регіональної інтеграції України у 2011 р. Угода про ЗВТ, підписана більшістю країн – учасниць СНД за винятком Азербайджану, Узбекистану й Туркменистану, є набагато менш амбітною, ніж домовленості, досягнуті Україною в переговорах про ЗВТ з ЄС.

Нова Угода в рамках СНД лише незначно змінює існуючий статус-кво. На сьогодні торговельні режими в рамках СНД визначені мережею двосторонніх угод про вільну торгівлю. Ці ЗВТ зосереджені на торгівлі товарами і спрямовані на створення безмитної торгівлі, проте вони передбачають значні винятки. Жодна із цих двосторонніх ЗВТ не охоплює сфери послуг або багатьох інших пов'язаних із торгівлею питань. Те саме справедливе й для Угоди, підписаної в жовтні 2011 р., котра стосується лише торгівлі товарами. У ній збережено велику частину винятків, які застосовуються у двосторонніх угодах про ЗВТ.

Основною перевагою підписання Угоди про ЗВТ у рамках СНД є твердження, що торгівля товарами в рамках СНД відбуватиметься на основі принципів і практик СОТ. Наприклад, Угода передбачає, що технічне регулювання ЗВТ у рамках СНД ґрунтуватиметься на Угоді СОТ про технічні бар'єри в торгівлі, що стимулюватиме новий етап конвергенції технічного регулювання в рамках СНД на основі міжнародних, зокрема європейських, практик. Створення спільної регуляторної платформи між країнами, деякі з яких не є членами СОТ, сприятиме скороченню витрат, пов'язаних з нетарифними заходами регулювання торгівлі, і тим самим полегшенню торгівлі.

---

[26] У Верховній Раді України відбулося Вісімнадцяте засідання Комітету з парламентського співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Див.: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id = 299157&cat_id=37486.

[27] http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244693406.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 75

Зазначимо, що це вже друга спроба створити єдину зону вільної торгівлі в рамках СНД. Попередня угода була підписана в 1994 р. й ратифікована Україною в 1999 р.[28] Однак не всі країни, котрі підписали угоду, її ратифікували, зокрема вона не була ратифікована Росією. Залишається відкритим питання успішності ратифікації нової Угоди.

Таким чином, 2011 рік відзначився активною роботою уряду в питаннях регіональної інтеграції, зокрема були завершені переговори щодо створення ЗВТ з ЄС та підписана угода з країнами СНД. На майбутнє ключовим залишається питання ратифікації домовленостей, досягнутих протягом року.

Серед інших питань торговельної політики, які мали суттєвий вплив на торговельну динаміку у 2011 р., варто відзначити продовження застосування обмежень у торгівлі окремими видами зернових культур, запроваджені в другій половині 2010 р. як відповідь на низький урожай зернових. У жовтні 2010 р. Кабінет Міністрів України ввів квоти на експорт зерна до кінця 2010 р.[29], які потім були продовжені для окремих видів зернових культур до 30 червня 2011 р.

Більше того, одночасно із завершенням дії кількісних обмежень з липня 2011 р. були введені експорті мита: 9% (щонайменше 17 євро за тонну) на пшеницю, 12% (щонайменше 20 євро за тонну) на кукурудзу та 14% (щонайменше 23 євро за тонну) на ячмінь[30]. Передбачалося, що ці мита діятимуть до кінця 2011 р., але восени вони були скасовані на тлі дуже високого врожаю зернових. А проте, існування адміністративних обмежень у торгівлі зерном протягом більшої частини року мало негативний вплив на експорт.

Як і раніше, невід'ємною частиною торговельної політики країни у 2011 р. було проведення антидемпінгових та спеціальних розслідувань і застосування відповідних заходів, а також захист інтересів українських виробників за кордоном, які були відповідачами в аналогічних розслідуваннях в інших країнах.

---

[28] Угода про створення зони вільної торгівлі. СНД. Підписана 15 квітня 1994 р., ратифікована Україною 6 жовтня 1999 р. Див.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_051.

[29] Постанова Кабінету Міністрів України № 938 від 4 жовтня 2010 р. з наступними змінами. Див.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/938-2010-%D0%BF.

[30] Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур» № 3387-VI від 19 травня 2011 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 76

За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ), протягом 2011 р. проти української продукції було розпочате одне спеціальне розслідування (Митним союзом Росії, Білорусі та Казахстану), яке стосувалося графітованих електродів. Тривали також два антидемпінгові розслідування, ініційовані Індонезією та Індією, і одне спеціальне розслідування, ініційоване Казахстаном, розпочаті у 2010 р.

Ще кілька розслідувань, розпочатих у 2010 р., завершились установленням захисних заходів. Так, у 2011 р. Росія ввела антидемпінгове мито стосовно сталевих кованих прокатних валків до 2016 р. та спеціальне мито проти карамельної продукції до 2014 р. Митний союз Росії, Білорусі та Казахстану ввів також спеціальне мито на машинобудівне кріплення походженням з України до 2014 р.

Таким чином, за інформацією МЕРТ, станом на 21 жовтня 2011 р. проти українських товарів діяло 30 заходів (26 антидемпінгових і 4 спеціальних), що на три заходи менше, ніж рік тому. Вісім із тридцяти чинних заходів перебували на стадії перегляду.

В Україні протягом 2011 р. було розпочало три антидемпінгові розслідування, які стосуються продукції з Росії, Білорусі, Болгарії, Польщі та Туреччини, а також два спеціальні розслідування незалежно від країни походження, зокрема щодо імпорту легкових автомобілів. Одне розслідування завершилося запровадженням захисних заходів. У жовтні було введено спеціальну квоту на імпорт труб сталевих безшовних обсадних та насосно-компресорних терміном до жовтня 2014 р. Усього станом на 21 жовтня 2011 р. в Україні діяло тринадцять антидемпінгових і два спеціальні заходи, щодо одного антидемпінгового заходу тривав перегляд.

Підсумовуючи, зазначимо, що торговельна політика України у 2011 р. не зазнала суттєвих змін. Як і раніше, уряд проводив політику активного втручання в експортні потоки чутливих товарів, зокрема зерна, що мало негативний вплив на динаміку зовнішньої торгівлі країни. Найбільшим досягненням 2011 р. у сфері торговельної політики є завершення переговорів щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС. Однак перед набуттям чинності угода має пройти ще довгий шлях парафування, підписання й ратифікації, що відкладає питання її імплементації принаймні на кілька років.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 77

Потоки капіталу

У 2011 р. чистий приплив іноземного капіталу сповільнився, порівняно з 2010 р. За оцінками НБУ, профіцит рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій склав 6,8 млрд дол. США, порівняно з 8,0 млрд дол. США рік тому (*табл. 1.28*). Сповільнення відбулося внаслідок зростання виплат по зовнішній заборгованості банківського сектору, зменшення припливу боргового капіталу в сектор державного управління та зростання обсягів готівкової валюти поза банками.

Таблиця 1.28

Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій (аналітична форма представлення) у 2008–2011 рр.,
млн дол. США

	2008	2009	2010	2011
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	9554	–11994	8,049	6,832
Капітальні трансферти	5	595	187	98
Прямі інвестиції (сальдо)	9903	4654	5,759	6,615
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	398	99	294	763
Кредити та облігації	12315	–9137	6,762	2,172
Середньо- і довгострокові кредити, облігації	13346	–4663	3,930	284
Сектор державного управління	–89	–1116	3,112	901
Надходження	2805	974	6,420	5,964
Виплати	–2894	–2090	–3,308	–5,063
Банки	7586	–3272	–2,120	–4,658
Надходження	11500	5717	3,879	3,240
Виплати	–3914	–8989	–5,999	–7,898
Інші сектори	5849	–275	2,938	4,041
Надходження	14426	10278	12,823	14,447
Виплати	–8577	–10553	–9,885	–10,406
Короткострокові кредити	–1031	–4474	2,832	1,888
Сектор державного управління	0	0	2,000	–
Банки	–1559	–4372	365	866
Інші сектори	528	–102	467	1,022
Інший капітал	–13067	–8205	–4,953	–2,816
у тому числі				
Готівкова валюта поза банками	–12897	–9713	–5,600	–11,872

Джерело: НБУ.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 78

Сальдо за кредитами та облігаціями у 2011 р. різко скоротилося, порівняно з попереднім роком, хоча й залишилося додатним на рівні 2,2 млрд дол. США. Зокрема, чисте погашення кредитів та облігацій банківським сектором у 2011 р. активізувалося й досягло 4,7 млрд дол. США. У другій половині року виплати державного сектора також перевищили надходження, хоча в річному вимірі збереглося додатне сальдо. Фактично впродовж року основні залучення боргового капіталу здійснював реальний сектор економіки, чисті надходження якого становили 4,0 млрд дол. США.

У 2011 р. продовжували зростати обсяги прямих іноземних інвестицій, зокрема завдяки приватизації Укртелекому. За оцінками НБУ, чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну склав 6,6 млрд дол. США.

Станом на 31 грудня 2011 р., за даними Державної служби статистики України, обсяг внесених в економіку прямих інвестицій досяг 49,4 млрд дол. США, причому частка країн ЄС, зокрема Кіпру, становить 79,9% загального обсягу (76,9% у 2010 р.), країн СНД – 8,1% (14,2% у 2010 р.).

У 2011 р. не лише збереглась, а й посилилася висока концентрація інвестицій із країн-інвесторів. На сім країн світу припадає 74,2% усіх надходжень ПІІ в Україну. Країнами-лідерами залишилися Кіпр, Німеччина, Австрія, Велика Британія, Нідерланди, Російська Федерація та Франція. Тенденція до зростання частки ПІІ з Росії, зафіксована у 2010 р., не збереглася, натомість помітно збільшилася частка інвестицій з Кіпру.

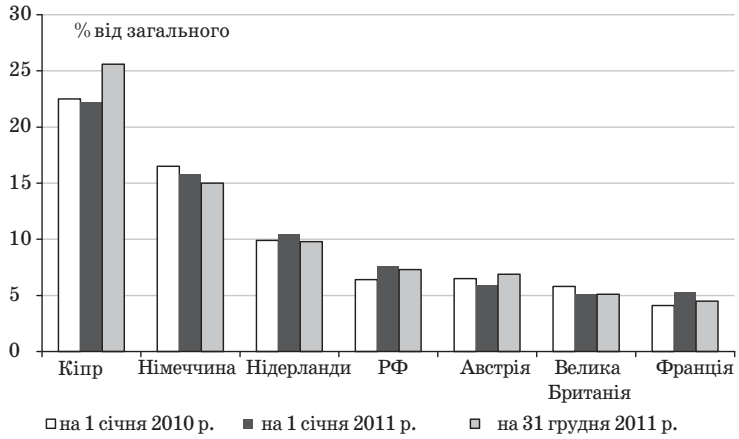

Рис. 1.6. Загальний обсяг ПІІ в Україну в розрізі ключових країн-партнерів

Джерело: Державна служба статистики України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 79

Порівняно з 2010 р. значних змін у структурі прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності не відбулося. Фінансовий сектор зберіг лідируючу позицію за обсягами залучених інвестицій. Його частка становила 33,1% загального обсягу ПІІ, тоді як частка промисловості дорівнювала 30,9% (*табл. 1.29*). Як і минулого року, приплив іноземного капіталу у фінансовий сектор України значною мірою був зумовлений потребою додаткової капіталізації банків, які постраждали внаслідок кризи.

Протягом 2011 р. скоротився обсяг інвестицій у сільському господарстві, що, можливо, пов'язано з активним втручанням держави в експорт зерна, що знижує інвестиційну привабливість сектора.

Таблиця 1.29

Прямі інвестиції в Україну за видами економічної діяльності у 2011 р.

	Станом на 1 січня 2011 р.		Станом на 31 грудня 2011 р.	
	млн дол. США	*у % до загального підсумку*	*млн дол. США*	*у % до загального підсумку*
Усього	44806,0	100,0	49362,3	100,0
Фінансова діяльність	15110,5	33,7	16318,5	33,1
Промисловість	14034,3	31,3	15238,6	30,9
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	4788,2	10,7	5721,5	11,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	4797,1	10,7	5193,5	10,5
Будівництво	2340,6	5,2	2992,7	6,1
Діяльність транспорту і зв'язку	1706,8	3,8	1855,0	3,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	838,7	1,9	813,4	1,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури і спорту	584,3	1,3	607,8	1,2
Діяльність готелів і ресторанів	450,2	1,0	463,7	0,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	132,1	0,3	134,4	0,3
Рибальство, рибництво	13,8	0,0	14,1	0,0
Державне управління	0,5	0,0	0,0	0,0
Освіта	8,8	0,0	9,1	0,0

Джерело: Державна служба статистики України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 80

Якщо у 2010 р. важливим джерелом надходжень іноземного капіталу в Україну були транші МВФ у рамках кредитної угоди «stand-by», затвердженої в липні, то у 2011 р. країна не отримувала гроші в рамках цієї угоди.

Ключовими умовами надання кредиту у 2010 р. були фіскальна консолідація, проведення пенсійної реформи, реформування ринку газу, зокрема підвищення цін на газ для населення та формулювання стратегії реструктуризації НАК «Нафтогаз».

У 2011 р. Україна виконала значну частину зобов'язань, зокрема були прийняті законодавчі акти, необхідні для проведення пенсійної реформи. Каменем спотикання у відносинах України та МВФ стало питання реформування ринку газу, зокрема неготовність уряду здійснювати подальше підвищення цін на газ для населення для зниження крос-субсидування в секторі. Станом на початок 2012 р. співпраця з МВФ у рамках угоди «stand-by» не відновилася.

Таким чином, у 2011 р. сповільнився приплив іноземного капіталу в країну, що, разом із розширенням дефіциту рахунку поточних операцій, створює загрози для макроекономічної стабільності країни.

Питання руху населення

У 2011 р. уперше за останні п'ять років в Україні спостерігалось певне збільшення кількості учасників міждержавної міграції. За інформацією Державної служби статистики, протягом року в Україну прибуло 31,7 тис. осіб і вибуло 14,6 тис. осіб. Тож загальна кількість учасників міждержавної міграції становила 46,3 тис. осіб, що на 1,7% вище, ніж рік тому. Водночас цей потік залишився на 39,3% нижчим, ніж у 2007 р. (*рис. 1.7*).

Збільшення числа прибулих до країни протягом року на 2,8%, порівняно з попереднім роком, та незначне скорочення числа вибулих (на 0,6%) зумовило розширення додатного сальдо міждержавної міграції до 17,1 тис. осіб.

Протягом року Уряд України підписав чотири міжнародні угоди, які передбачають взаємне надання безвізового режиму поїздок, а саме:

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Його Величності Султана і Янг Ді-Пертуана Брунею Даруссаламу про взаємне скасування віз для громадян, які користуються

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 81

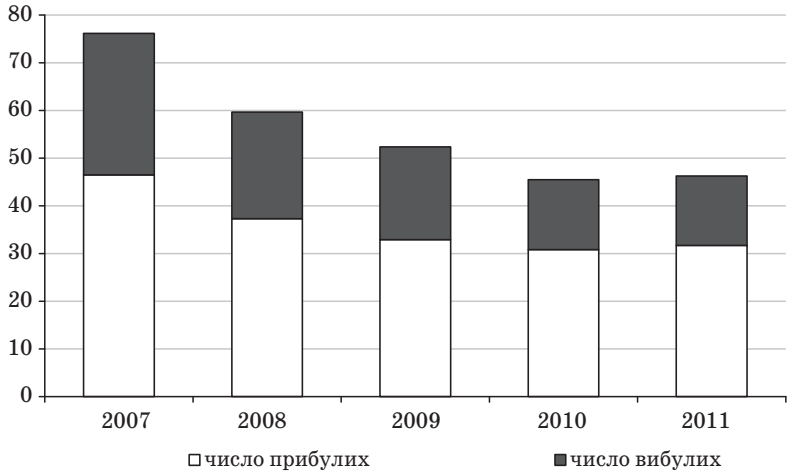

Рис. 1.7. Міждержавна міграція в Україні у 2007–2011 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

паспортами для виїзду за кордон (у формі обміну нотами), від 30 березня 2011 р.[31]

- Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Боснії і Герцеговини про умови взаємних поїздок громадян від 15 квітня 2011 р.[32]
- Угода між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про скасування віз від 20 квітня 2011 р.[33]
- Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сербія про відмову від візових вимог для громадян від 31 травня 2011 р.[34]

Ці угоди передбачають безвізовий режим для поїздок тривалістю до 30 днів, а у випадку Аргентини – до 90 днів. Таким чином, станом на початок 2012 р. українські громадяни – власники звичайних закордонних паспортів користувалися безвізовим режимом поїздок у 33 зі 195 країн світу, а ще в 32 країнах можливе оформлення візи в аеропорту, часто за попереднім узгодженням з міграційною службою. Власники дипломатичних паспортів та подекуди інших спеціальних паспортів користувалися безвізовим режимом поїздок у 47 країн світу.

[31] http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/096_004.
[32] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/070_007.
[33] http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/032_016.
[34] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/893_005.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 82

У 2011 р. були підписані також зміни до угоди зі Словаччиною[35], які передбачають продовження терміну максимально дозволеного строку безперервного перебування в режимі місцевого прикордонного руху в прикордонній зоні обох країн з 30 до 90 днів, а також скорочують термін розгляду заяви на отримання дозволу на місцевий прикордонний рух. У рамках місцевого прикордонного руху, за наявності дозволу, діє безвізовий режим подорожей.

Протягом року Україна продовжувала працювати над виконанням Плану дій з лібералізації візового режиму[36], який країна отримала в листопаді 2010 р. План передбачає проведення реформ у таких сферах, як безпека документів, міграційний контроль та управління кордонами, громадський порядок і безпека, що дасть українським громадянам змогу користуватися безвізовим режимом поїздок до країн Євросоюзу.

Результати громадського моніторингу засвідчили, що виконання Плану дій протягом року відбувалося нерівномірно як у часі, так і щодо виконання завдань за окремими блоками Плану[37]. За оцінками експертів, найбільшого успіху було досягнуто у виконанні блоку 2 «Нелегальна міграція, включаючи реадмісію». Упродовж року країна значно просунулась у законодавчому забезпеченні інтегрованого управління кордонами, було прийнято Концепцію міграційної політики[38] та план заходів на її виконання[39], ухвалено Закон України «Про біженців»[40], який передбачає належні процедури розгляду клопотань шукачів притулку та отримання статусу біженця. Було також затверджене положення про Державну міграційну службу[41].

Водночас значно повільніший прогрес спостерігається у виконанні блоків 3 «Громадянський порядок і безпека» та 4 «Зовнішні

---

[35] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_090.

[36] Action Plan on Visa Liberalization, EU-Ukraine Visa Dialog. – www.novisa.org.ua.

[37] *Сушко І., Беліцер Н., Хмара О., Шевченко К., Сушко О.* Як Україна виконує План дій з візової лібералізації? Результати громадського моніторингу. Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів» (Україна). – 2012.

[38] http://www.dmsu.gov.ua/uk/pro-gmsu/pravova-informaciya/zagalni-polozhenna/ukaz-prezidenta-ukrani-pro-koncepciju-derzhavnoji-migracijnoji-politiki-.html.

[39] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80.

[40] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17.

[41] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2011.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 83

зносини і фундаментальні права»[42]. За оцінками проекту «Європа без бар'єрів», у 2011 р. фактично не було прогресу у виконанні блоку 1 «Безпека документів, включаючи біометрику». За рік так і не був прийнятий ключовий законодавчий акт, який би забезпечував безпечне управління ідентифікацією та належний захист персональних даних, зокрема передбачав запровадження біометричних закордонних паспортів.

Таким чином, у 2011 р. спостерігалося повільне відновлення міграційного потоку, при цьому зростала кількість прибулих, тоді як кількість вибулих продовжувала повільно скорочуватися. Підписання угод з Аргентиною, Боснією і Герцеговиною, Брунеєм та Сербією дало Україні можливість збільшити кількість країн, подорож до яких не потребує отримання візи. Однак виконання Плану дій з лібералізації візового режиму, отриманого Україною від Європейського Союзу у 2010 р., відбувалося досить нерівномірно, що не дає змоги очікувати швидкого досягнення мети – встановлення безвізового режиму для подорожей українців у країни ЄС.

Висновки

На відміну від 2010 р., який приніс певний оптимізм після кризового 2009 р., 2011 р. можна назвати роком зростаючого песимізму. Упродовж цього року стало очевидно, що світ не зможе швидко оговтатися після глобальної фінансово-економічної кризи. Окремі країни зони євро зазнали боргової кризи, що негативно позначилося на економічному розвитку всього Євросоюзу. Відбувалось гальмування економічного зростання й у країнах, економіка яких перебуває в процесі становлення.

Високі ціни на енергоносії, зниження зовнішнього попиту, адміністративні обмеження експорту та збереження несприятливого бізнес-середовища в Україні зумовили відставання темпів приросту експорту від темпів приросту імпорту товарів і послуг. Відповідно, за результатами року сформувалося від'ємне сальдо рахунку поточних операцій, яке не було компенсоване надходженнями іноземного капіталу, що теж сповільнилися. Дефіцит

[42] *Сушко І., Беліцер Н., Хмара О., Шевченко К., Сушко О.* Як Україна виконує План дій з візової лібералізації? Результати громадського моніторингу. Громадська ініціатива «Європа без бар'єрів» (Україна). – 2012.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 84

зведеного платіжного балансу був профінансований за рахунок резервних активів, рівень яких станом на кінець 2011 р. не був достатнім для забезпечення стабільності поточного й фінансового рахунків.

Для підвищення доступу українських товарів на зовнішні ринки уряд України проводив активну політику, спрямовану на підписання регіональних торговельних угод. Зокрема, важливим досягненням стало завершення переговорів щодо створення глибокої та всеосяжної ЗВТ з ЄС. Однак необхідно принаймні ще кілька років, щоб ця угода набула чинності. Подальшої роботи потребує також і виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС.

Таким чином, як і очікувалося, для зовнішньоекономічних відносин України 2011 р. був значно складнішим, ніж попередній. Накопичені дисбаланси, ймовірно, збережуться й у наступному, 2012 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 85

РОЗДІЛ II

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 86

§ 1. Співробітництво з НАТО як процес без кінцевого результату

Підвищення значущості економічного фактора, прагнення налагодити співпрацю з величезною кількістю країн світу, відсутність концентрації на пріоритетних напрямах зовнішньої політики й цілковите узалежнення її від політики внутрішньої виявилися не просто «бар'єром» у питаннях побудови взаємовигідних відносин ззовні, а й чітко окреслили нову якість ставлення іноземних партнерів до України. Відповідно, підігріті внутрішньополітичними перипетіями всередині держави, процеси діалогу на міжнародній арені у 2011 р. зводилися виключно до короткострокових локальних контактів чи, навпаки, взаємин, вигідних одному з учасників кооперації. Ці тенденції відбилися насамперед на відносинах України з НАТО, не даючи наявним стосункам можливості просуватися далі чи сягати нових, ширших горизонтів.

Основні віхи взаємодії України з НАТО в межах «прагматичного діалогу»

Прийнявши українську «позаблоковість» як даність, але постійно наголошуючи на тому, що консенсусне рішення Бухарестського саміту НАТО 2008 р. про можливість майбутнього членства України та Грузії в Альянсі (підтверджене під час саміту НАТО в Лісабоні в листопаді 2011 р.) залишається чинним, Організація Північноатлантичного договору вже давно сконцентрувала власні пріоритети й завдання «поза межами української території». Відхрещуючись стандартними сухими фразами про повагу української позиції, представники НАТО розробили адекватну українській позаблоковості стратегію відносин з Україною, намагаючись поглибити «практичне співробітництво» з нею без

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 88

вступу у відкритий конфлікт чи ідеологічне протистояння з «геополітично зацікавленими» акторами міжнародних відносин.

Новий концепт співпраці як «руху двосторонньою вулицею» і справді передбачав налагодження контактів між сторонами в суто взаємовигідному руслі, без надання жодних безпекових гарантій для Києва, в обмін на участь українських миротворців у ключових операціях Альянсу. Останній надає нашій державі «посильну допомогу» в низці сфер суспільного життя й реформуванні сектора безпеки.

Звичайно ж, після надмірного «потепління» у відносинах України з Російською Федерацією НАТО намагається не просто вирівняти ситуацію, а й забезпечити реалізацію власних стандартів на території України. Тим більше, що в даному разі вироблення необхідної для НАТО «лінії поведінки» Києва збігається з вимогами і принципами Європейського Союзу.

Відповідно, пропаговані конструктивізм і прагматизм двосторонніх взаємин Києва з Альянсом постійно нівелюються необхідністю проведення належних внутрішніх реформ, інформування суспільства й вироблення демократичних стандартів, наявність яких зможе перетворити Україну на справжню європейську правову державу.

Тож коли офіційний Київ прагне розширювати співпрацю з Альянсом, держави-члени не випускають із поля зору і внутрішню політику нашої держави, нагадуючи, що в останній мають переважати демократичні цінності. Цей підхід чи не вперше був детально викладений у знаковому для двосторонньої співпраці документі, котрий окреслив суть взаємин Україна – НАТО та, відповідно, перспективи Києва в Європі за теперішнього керівництва країни. Ключові висновки із цього приводу, розміщені у звіті НАТО «Пост-помаранчева Україна: внутрішня динаміка розвитку й зовнішньополітичні пріоритети»[1], уперше представленого італійським політиком Лучіо Маланом на весняній сесії Парламентської асамблеї НАТО в Болгарії (27–31 травня 2011 р.), стали «каменем спотикання» розрекламованих до цього відносин сторін, без усунення якого кооперація нині навряд чи матиме сенс.

Зокрема, представники НАТО висловили серйозну стурбованість перспективами європейської інтеграції України в контексті

[1] 172 CDSDG 11 E rev. 1 final – «Post-Orange Ukraine«: Internal Dynamics and Foreign Policy Prioriities. – October, 2011. – http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=2573.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 89

негативних тенденцій її внутрішнього розвитку, а також посилення впливу з боку Росії. При цьому, однак, підкреслювалося, що Президент В. Янукович виявився не таким проросійським, як хотіли б у Москві: він не визнав незалежності відокремлених від Грузії територій Абхазії та Південної Осетії; не приєднався до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану; висловився проти російського проекту газопроводу «Південний потік», який дав би можливість обійти Україну в транспортуванні газу по дну Чорного моря з Росії до Болгарії; відмовився від пропозиції злиття в нафтогазовій сфері, відкинувши поглинання українського енергетичного гіганта «Нафтогаз» російським «Газпромом», а також не допустив злиття авіабудівних галузей, як на те сподівалася РФ.

На підставі цих позитивів, у доповіді рекомендується продовжувати політику тісної співпраці Україна – НАТО, не допускаючи ізоляції нашої держави на міжнародній арені задля протидії зростаючому авторитаризму В. Януковича. До таких авторитарних тенденцій НАТО віднесла утиски ЗМІ та опозиції, відкриття кримінальних справ проти членів колишньої провладної верхівки, назвавши справу екс-прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко тією «червоною лінією, яку Янукович не може перетнути, якщо справді бажає інтеграції з Євросоюзом».

При цьому в НАТО не розуміють і «стратегічності» таких рішень, як продовження базування ЧФ РФ у Севастополі в обмін на зниження ціни на російський газ чи пропагування політики «позаблоковості», котра веде Україну до ЄС і ставить на всенародне обговорення питання вступу держави до Організації Договору про колективну безпеку.

Тобто, висловивши власну позицію, НАТО повністю відкинула можливість поворотного сценарію відносин, котрі, по суті, були не просто відсунуті на рівень секторальної співпраці, а й цілком утратили потенціал перспективного розвитку. Київ жодним чином не отримує гарантій власної військової безпеки, Альянс не висловлює жодних зобов'язань перед Україною щодо можливості надання їй необхідної допомоги в разі виникнення конфліктної ситуації з іншими представниками міжнародних відносин, нашу державу жодним чином не повідомляють про «завтрашні плани» кооперації.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 90

Результати виконання Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 р.

Проголошення у 2010 р. позаблокового статусу України, вилучення із законодавства положення про набуття нею членства в Організації Північноатлантичного договору як кінцевої мети її євроатлантичної інтеграції та однієї з ключових засад гарантування національної безпеки країни докорінно змінили формат взаємовідносин Україна – НАТО та зміст і спрямованість двосторонньої співпраці за цим вектором. Адже нині співробітництво нашої держави з Альянсом відбувається у формі конструктивного партнерства на основі нових «взаємовигідних» відносин.

Відповідно, цьогорічна Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО (РНП) стала, радше, аж занадто формалізовано-утопічною. Згідно з оцінкою результатів її виконання, відображеною в підсумковій заяві *засідання Міжпарламентської ради Україна – НАТО від 14 березня 2012 р.*, із 466 заходів, передбачених Програмою на 2011 р., 93% завдань було повністю реалізовано впродовж останніх місяця-півтора дії документа. Завдання програми були здебільшого орієнтовані не на забезпечення якісних змін, а на кількісні параметри, не на просування реформ, а на досягнення статистичних показників.

«Форсування» практичної імплементації РНП, певно, було спричинене запізнілим ухваленням документа. Його було затверджено Указом Президента України № 468/2011 лише 13 квітня 2011 р.[2] План заходів з виконання РНП, який, по суті, є ключовим інструментом її реалізації та зумовлює чітку підпорядкованість імплементаційних заходів поточним завданням Програми, взагалі було схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 625-р лише 29 червня 2011 р.[3] Тож де-факто виконання окреслених у РНП заходів розпочалося лише в другому півріччі 2011 р., що негативно позначилося на результаті *парламентських слухань, присвячених оцінці досягнень і недоліків виконання Річної*

---

[2] Указ Президента України № 468/2011 «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 рік» від 13 квітня 2011 р. – http://www.president.gov.ua/documents/13449.html.

[3] Розпорядження Кабінету Міністрів України № 625-р «Про затвердження плану заходів з виконання Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 рік» від 29 червня 2011 р. – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/625-2011-р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 91

національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 р., організованих Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції 15 листопада 2011 р. Фактично висновки, зроблені за результатами парламентських слухань, не змінилися й під час остаточного аналізу РНП у березні 2012 р. Тож, маючи загальну позитивну оцінку результатів виконання РНП-2011, можна говорити і про наявність безлічі недоліків.

Серед ***позитивних моментів співпраці*** Україна – НАТО протягом 2011 р. експерти Альянсу відзначають:

1) внесок України як учасника миротворчих операцій і місій НАТО;

2) прогрес у царині європейської інтеграції, зокрема в переговорному процесі з ЄС щодо укладання Угоди про асоціацію;

3) більш збалансований характер відносин України з безпосередніми сусідами;

4) успішну взаємодію Києва з відповідними зарубіжними партнерами в контексті гарантування безпеки під час підготовки та проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу у 2012 р.;

5) прогрес у нарощуванні боєздатності Об'єднаних сил швидкого реагування й Сил спеціальних операцій, а також у вирішенні ресурсних питань.

Проте такі «загальні» досягнення затьмарюються низкою ***недоліків двосторонньої співпраці***, усунення яких, на жаль, неможливе в найближчому майбутньому. Серед них:

1) відсутність чітко визначених обсягів і джерел фінансування заходів з виконання РНП-2011, а також повна невизначеність будь-яких часових рамок їх здійснення і, таким чином, реалізації відповідних завдань, що практично унеможливлює щоквартальний контроль виконання Програми;

2) відсутність просування в забезпеченні верховенства права, зокрема на рівні конституційно-правового регулювання;

3) протидія корупції залишається процесом, який ризикує ніколи не завершитися очікуваним результатом, система державного управління далека від стандартів демократичного устрою, ефективність механізмів захисту прав людини вкрай низька;

4) громадянське суспільство перебуває у стані глибокої стагнації, непомітною для соціуму залишається робота з інформування громадськості з метою досягнення політичного і громадянського консенсусу щодо конструктивного партнерства України з НАТО.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 92

Відповідно, окрім підписання попередніх угод чи ухвалення домовленостей щодо майбутніх спільних дій з виконання Плану заходів у всіх ключових галузях співпраці суттєвих зрушень не спостерігалося.

1. *У сфері внутрішньої політики* (здійснення демократичних реформ; забезпечення верховенства права, боротьба з відмиванням коштів та корупцією) було висловлено стурбованість із приводу ув'язнення лідерів опозиції. Оскільки ж відносини Альянсу з партнерами стосуються не лише військової справи та безпеки, а й орієнтуються на цінності, підтримувані самими партнерами, то, за оцінкою, виконання РНП за 2011 р. викликає занепокоєння, що «прогрес у деяких сферах обернеться на протилежне».

2. *Стратегічні завдання економічної сфери* (досягнення макроекономічної стабільності, оптимізація ролі держави та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, підтримання енергетичної безпеки) теж залишилися не вирішеними.

3. *Поглиблювався процес руйнації та деградації оборонної сфери*: ані нововведень в оборонній політиці, ані реформування Збройних сил України здійснено не було. У сфері гарантування національної безпеки докладалися зусилля для належної та своєчасної підготовки проекту нової редакції Стратегії національної безпеки України та інших концептуальних документів у сфері безпеки та оборони, однак вони так і не були прийняті через надзвичайно низьку якість підготовки.

4. *Ресурсні питання* стосувалися виконання державного бюджету та менеджменту ресурсів, зокрема оборонних. Згідно із Законом «Про Збройні Сили України», на потреби Збройних сил має виділятись не менше 3% ВВП. За даними, наведеними в «Білій книзі – 2011», у 2011 р. на ці потреби передбачалося виділити 1,07% ВВП, 16% з яких мали покриватися спеціальним фондом (тобто власними силами ЗСУ), однак фактично було профінансовано лише на рівні 0,98% ВВП. Очевидно, що фінансування Збройних сил в обсязі менше, ніж 1% ВВП, в умовах української економіки та позаблокового статусу унеможливлює процес відтворення життєдіяльності Збройних сил і веде до їх остаточної руйнації.

5. *У галузі зовнішньої політики* Україна активно долучилася до підтримання регіональної безпеки, розв'язання конфліктів, співробітництва з міжнародними організаціями, контролю над озброєннями, нерозповсюдженням зброї масового знищення та забезпечення державного експортного контролю, боротьби з тероризмом, розвитку науки і збереження довкілля, координації

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 93

практичного співробітництва Києва з Альянсом, установлення єдиної системи безпеки в Європі.

Затребуваний у Програмі *розвиток добросусідських відносин* із сусідніми державами Київ не налагодив, усе ще працюючи над ключовою прикордонною проблематикою відносин з Молдовою та РФ. Навпаки, прогрес на напрямі *європейської інтеграції* (за двома блоками завдань, зокрема «Підтримкою громадського порядку та безпеки» та «Протидією нелегальній міграції») було оцінено як «добрий» та «дуже добрий». А єдиним аспектом зовнішньополітичної співпраці, у реалізації якого в рамках РНП Київ досяг більш-менш явних результатів, виявилося *конструктивне партнерство з НАТО*.

Тож, по суті, РНП-2011 зафіксувала ключові напрями співпраці України й Альянсу з питань, котрі становлять взаємний інтерес і скеровані на сприяння здійсненню в Україні реформ у політичній, економічній, безпековій, оборонній, правовій та інших сферах. Однак, зважаючи на те, що офіційний Київ уже давно відмовився продовжувати свій попередній поступ до лав Альянсу, офіційна влада, певно, не бачить сенсу в реальному здійсненні реформ, задекларованих у РНП.

Відповідно, РНП-2011 зафіксувала лише середньострокові цілі внутрішньодержавного реформування і двосторонніх відносин, будучи a priori орієнтованою на «дозований» прогрес у виконанні поставлених завдань, які не передбачають жодної перспективи на майбутнє. Такий змістовний «прагматизм» РНП нині став уже правилом, підкріпленим статичними моментами, зокрема надто детальним описом інституційних механізмів вирішення тих чи інших питань. Тобто виконання завдань РНП-2011 було зорієнтовано радше на процес, а не на кінцевий результат, який міг би примножити грані співпраці Україна – НАТО.

Візит Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена до України

Метою візиту до України Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена 24 лютого 2011 р. було посилення співробітництва й політичного діалогу з метою реагування на спільні загрози та надання допомоги країні у здійсненні реформ. Особливість цього візиту полягала в тому, що він відбувся вперше після відмови Києва від курсу на вступ до НАТО.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 94

За результатами зустрічі А. Фог Расмуссена з найвищим керівництвом нашої держави була підтверджена подальша реалізація всіх чинних проектів і програм НАТО з використанням наявних інструментів двосторонньої співпраці, річних національних програм і робота спільних робочих груп. З українського боку було заявлено про готовність до подальшої взаємодії з Альянсом у рамках миротворчих операцій, а також до невійськових аспектів співробітництва, зокрема подолання наслідків надзвичайних ситуацій.

Ще одним аспектом візиту стало обговорення діалогу і співпраці Альянсу з країнами Причорномор'я, які відіграють важливу роль у гарантуванні регіональної безпеки. Регіон Чорного моря – це, передусім, важливий транзитний вузол постачання енергоносіїв, тому НАТО відкрита для консультацій з партнерами з питань енергетичної безпеки. Оскільки Україна відіграє неабияку роль у транспортуванні нафти й газу з Півночі та Сходу до країн Європи, А. Фог Расмуссен підтримав стратегію «вступу до ЄС без попереднього приєднання до НАТО», визнаючи суверенне право кожної держави вільно обирати систему гарантування своєї безпеки. Проте він зазначив, що двері НАТО залишаються відкритими для всіх країн, які поділяють її цінності й можуть зробити свій внесок у підтримання безпеки у світі. Україна ж є великою державою й відіграє дуже важливу роль у євроатлантичній архітектурі безпеки. Відповідно, українських військових було запрошено до участі в операціях із боротьби з піратством в Індійському океані та в тренувальній операції з підготовки представників сектора безпеки в Афганістані, а також запропоновано допомогу в запровадженні української оборонної реформи та гарантуванні безпеки під час прийому матчів Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012.

Однак в Альянсі давно помітили, що українська сторона стала значно закритішою, почала проводити менше консультацій з натовськими колегами щодо, наприклад, найбільшого спільного проекту – оборонної реформи. Урядовці жодного разу не поцікавилися думкою Альянсу й під час підготовки Стратегії національної безпеки України.

Згодом проекти Стратегії та Воєнної доктрини України були представлені на розгляд держав – членів НАТО під час IX Засідання високого рівня Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР), яке пройшло під спільним

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 95

головуванням першого заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України Степана Гавриша та помічника Генерального секретаря НАТО з питань оборонної політики та планування Хусейна Діріоза 24 травня 2011 р. Згідно з Указом Президента України № 1119/2010 від 10 грудня 2010 р., Воєнна доктрина повинна затверджуватися лише після ухвалення РНБО Стратегії національної безпеки України й набуття нею чинності відповідно до Указу Президента[4].

Тож, по суті, візит Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена до України став черговим підтвердженням конструктивної партнерської співпраці сторін, яка, знову ж таки, залежатиме виключно від виконання Україною взятих на себе зобов'язань з реформування ключових сфер життєдіяльності суспільства й підтримки натовських миротворчих сил за кордоном.

Проведення багатонаціональних навчань під егідою НАТО за участі України

Попри явні протести деяких політичних сил та заангажованих груп громадськості, після затвердження Верховною Радою України Закону «Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2011 р. для участі у багатонаціональних військових навчаннях» 12 травня 2011 р.[5], українські військовики отримали можливість набути позитивний досвід співпраці з Альянсом і навички ведення бойових дій та активного реагування на найсучасніші загрози й виклики.

Так, 20–29 липня 2011 р. на Полтавщині проходили безпрецедентні в історії незалежної України українсько-американсько-польські військові навчання **«Безпечне небо – 2011»**. Метою цих навчань стала підготовка України й Республіки Польща до Чемпіонату з футболу Євро-2012 у такому важливому питанні, як

[4] Указ Президента України № 1119/2010 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 р. "Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році"» від 10 грудня 2010 р. – http://www.president.gov.ua/documents/12624.html.

[5] Закон України № 3313-VI «Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2011 році для участі у багатонаціональних військових навчаннях» від 12 травня 2011 р. – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3313-vi.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 96

захист і безпечне використання повітряного простору під час його проведення. За даними Міністерства оборони України, у навчаннях взяли участь літаки й гелікоптери типу Су-27, МіГ-29, Л-39, Ан-26, Ан-26 «Віта», Мі-8, а також особовий склад і техніка авіаційних бригад, радіотехнічних підрозділів, пунктів наведення авіації в районах виконання польотів. До того ж на «Безпечне небо» прибули п'ять модернізованих літаків МіГ-29 Севастопольської бригади тактичної авіації. Крім того, у небо піднімалися сім сучасних винищувачів 144-го авіаційного крила військово-повітряних сил Національної гвардії штату Каліфорнія F-16 «Fighting Falcon» під командуванням підполковника ВПС США Скотта Паттона. Ці навчання стали першими в історії Збройних сил України тренуваннями авіаторів на території нашої держави.

У листопаді 2011 р. за участі тринадцяти держав світу на базі Навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності й Центру імітаційного моделювання Національного університету оборони України пройшло багатонаціональне командно-штабне навчання **«LOGEX – 2011»** («Логістичне навчання – 2011»). Захід проводився з метою досягнення й поліпшення сумісності учасників командно-штабного навчання під час бойових дій, підвищення обізнаності штабних офіцерів, їх співробітництва та координації, набуття вмінь і навичок щодо оцінювання потреб та можливостей логістичного забезпечення під час підготовки й проведення операцій з підтримання миру тощо.

Особливостями «LOGEX-2011» стали практичне застосування питань планування та забезпечення переміщення військ за стандартами НАТО з використанням навчально-матеріальної бази Навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності Національного університету оборони України та інстальованої програми «ADAMS» щодо забезпечення логістичної діяльності НАТО, ООН, а також розробка, удосконалення й імплементація національного плану переміщення української зведеної бригади з метою його подальшого опрацювання.

За легендою навчань, миротворча операція проводилася в Судані силами багатонаціонального контингенту у складі українсько-грузинської бригади з відповідними підрозділами матеріально-технічного забезпечення. Під час тренування використовувалася комп'ютерна система імітаційного моделювання, яка дає можливість програмувати будь-яку ситуацію з логістичних питань, котра може виникнути під час переміщення або

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 97

безпосередньо під час виконання завдань багатонаціональним миротворчим контингентом. Система дає офіцерам, які відповідають за планування операції, змогу в реальному масштабі часу оперативно реагувати на зміну обстановки та ухвалювати правильні рішення.

На Яворівському полігоні у Львівській області в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру» 25 липня – 5 серпня 2011 р. відбулися військові навчання **«Rapid Trident – 2011»**, у яких взяли участь близько 1300 військовослужбовців із країн Європи та Північної Америки. Головна мета навчань – відпрацювання миротворчих завдань та підготовка національних штабів і підрозділів до спільних дій у складі коаліційних сил у міжнародних миротворчих операціях. Заняття охоплювали контроль і розвідку невідомої місцевості, чатування на контрольно-пропускних пунктах, проведення занять на миротворчу тематику з метою «обміну передовим досвідом». Учасники навчань працювали на обладнанні «MILES», яке дає змогу проводити двосторонню симуляцію вогневого контакту й наближає навчальний процес до бойової обстановки.

У квітні 2011 р. у південній та східній частинах Чорного моря пройшла чергова активація Чорноморської групи військово-морського співробітництва **«BLACKSEAFOR»**. Військово-морські сили України в цих маневрах були представлені кораблем управління «Славутич».

Під час квітневої активації найбільш тривалою й динамічною стала взаємодія екіпажів зі стримування конфліктної ситуації діями протикорабельної оборони, значну увагу було приділено й пошуково-рятувальним операціям. Крім того, екіпажі Сил Чорного моря провели навчання зі зв'язку та сигналовиробництва, передачі вантажів на ходу, здійснили плавання в ордерах.

У навчанні взяли участь близько 800 представників причорноморських флотів, кораблі багатонаціонального з'єднання пройшли понад 1700 морських миль і здійснили візити «доброї волі» в порти Стамбул, Севастополь та Новоросійськ. До того ж, 8 квітня за участі представників Болгарії, Туреччини, Російської Федерації, Грузії та Румунії відбулася церемонія святкування 10-ї річниці створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва «BLACKSEAFOR».

Наступна активація Чорноморської групи військово-морського співробітництва «BLACKSEAFOR» пройшла в серпні 2011 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 98

у східній та південній частинах Чорного моря. Від України в цих маневрах брав участь морський тральщик «Черкаси», котрий разом з іншими кораблями багатонаціонального з'єднання пройшов понад 1800 морських миль і здійснив візити «доброї волі» в порти Новоросійськ, Трабзон та Варна.

6–18 червня 2011 р. уже четвертий рік поспіль на території Західної військово-морської бази ВМС ЗС України проводилися міжнародні військово-морські навчання **«Sea Breeze – 2011»**, які охопили військові аеродроми «Саки», «Кульбакіно», «Шкільний», морські полігони, загальновійськовий полігон «Широкий лан», окремі причали Одеського морського торговельного порту та морського порту «Південний», де, власне, і базувалися кораблі, котрі брали участь у навчаннях. Темою «Sea Breeze» традиційно стало планування і проведення миротворчої операції, а метою – відпрацювання за стандартами НАТО дій багатонаціональних штабів і сил під час планування та проведення міжнародної антипіратської операції.

Протягом відповідного періоду сили морського компонента навчань провели тактичні вправи з виконанням бойових стрільб, висадкою морського десанту, ембаргові операції, опитування цивільних суден, затримання суден-порушників. Сили спеціальних операцій провели навчальні заходи з визволення заручників, котрі були «захоплені» піратами й перебували на судні. А сили авіаційного компонента здійснили повітряну розвідку, повітряні перевезення та бойове десантування особового складу, забезпечуючи проведення пошуково-рятувальних дій та медичну евакуацію. Отже, ці навчання дали можливість українському флоту підготуватися до участі в миротворчих місіях у складі багатонаціональних сил. Військові спеціалісти набули практичного досвіду керування підрозділами та спілкування з відповідними категоріями військовослужбовців країн, задіяних у навчаннях, що поглиблює їхні знання та розширює кругозір у своїй сфері служби. Навчання «Sea Breeze» дають змогу військовим морякам на практиці вивчати методологію реагування на кризові ситуації, які сьогодні тримають у напруженні майже весь світ.

Рятувальники з 33 країн світу продемонстрували підготовку з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій під час міжнародних навчань НАТО **«Кодрі – 2011»**, які пройшли 27 серпня – 2 вересня поблизу Кишинева (Молдова) за участі 85 фахівців та 17 одиниць техніки Міністерства надзвичайних ситуацій України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 99

На навчаннях був представлений зведений загін МНС на базі Державного підприємства «Мобільний рятувальний центр МНС України», до складу якого входять пошуково-рятувальний підрозділ, два підрозділи хімічного захисту, підрозділ водолазних робіт, пошуково-кінологічна група та мобільний госпіталь. Одним з перших завдань для рятувальників стала ліквідація наслідків землетрусу на відстані 225 км від Кишинева. За сценарієм навчань, землетрус силою 7,5 бала за шкалою Ріхтера стався 25 серпня о 04.30 і тривав 52 секунди. Для ліквідації його наслідків були задіяні сили команд із різних країн світу.

Отже, у 2011 р. Україна достатньо тісно співпрацювала з НАТО щодо військових аспектів, особливо стосовно поліпшення боєздатності Збройних сил та приведення стратегічних і тактичних навичок українського війська до існуючих стандартів Альянсу. Відповідно, за умови набуття українськими військовослужбовцями належного досвіду проведення військових операцій, вони зможуть досить активно брати участь у миротворчих операціях НАТО та сприяти силам організації у «гарячих» точках.

Україна в миротворчих операціях Альянсу

Зважаючи на невтішні результати виконання РНП-2011, Україна не припиняла активних контактів з країнами – членами Альянсу. Більше того, основні сфери взаємодії в рамках «конструктивного» партнерства піднесли багатосторонню співпрацю на якісно новий рівень. Високу оцінку їй дав і Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен. «Українські ВМС разом із НАТО патрулюють Середземне море, щоб не допустити тероризму. Українські військовослужбовці разом із союзниками по Альянсу здійснюють місії в Афганістані та Косово. Україна – єдиний партнер НАТО, який бере участь у Силах швидкого реагування, для чого ваші ВПС підготували транспортний літак Іл-76», – зазначив він, виступаючи напередодні свого офіційного візиту до України[6].

Справді, попри політичну кон'юнктуру й навіть певну несумісність пропагованого позаблокового курсу, Україна є унікальною країною-партнером Альянсу, яка бере участь у більшості основ-

[6] НАТО має намір посилити політичний діалог з Україною. – 23.02.11. – http://news.dt.ua/POLITICS/nato_mae_namir_posiliti_politichniy_dialog_z_ukrayinoyu76069.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 100

них його операцій. Значним досягненням стало запрошення українських представників до участі в засіданні країн-контрибуторів миротворчих операцій НАТО в присутності Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна та Високого представника ЄС із питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Кетрін Ештон, а також у низці двосторонніх зустрічей з міністрами закордонних справ країн – членів Альянсу в рамках засідання Північноатлантичної Ради НАТО в Берліні (14–15 квітня 2011 р.).

Крім того, вперше за тривалий час ***засідання Комісії Україна – НАТО 15 квітня 2011 р.*** завершилося підписанням Спільної заяви сторін. Тож візит керівника зовнішньополітичного відомства України Костянтина Грищенка до Німеччини цього разу виявився достатньо продуктивним. По-перше, представники Альянсу висловили вдячність Україні за направлення до берегів Лівії великого десантного корабля «Костянтин Ольшанський» для здійснення гуманітарної місії з евакуації українських громадян (85 осіб) і громадян інших країн (понад 100 осіб) на виконання резолюцій Ради безпеки ООН № 1970 від 26 лютого 2011 р. та № 1973 від 17 березня 2011 р. про введення санкцій та запровадження безполітної зони щодо Лівії.

У межах акції, проведеної згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про гуманітарну місію України у зв'язку із ситуацією у Великій Соціалістичній Народній Лівійській Арабській Джамагирії» від 19 березня 2011 р. (уведеного в дію Указом Президента України № 329/2011 від 21 березня 2011 р.)[7], Міністерство оборони України вжило необхідних заходів для евакуації громадян України з Лівії з використанням корабля «Костянтин Ольшанський», а Міністерство закордонних справ та Міністерство інфраструктури України забезпечили евакуацію українських громадян із Лівії та повернення їх на Батьківщину.

По-друге, нашу державу вкотре було визнано важливим контрибутором міжнародної безпеки та партнером Альянсу у світі, адже нині Україна бере участь у чотирьох із п'яти операцій під проводом НАТО, продовжуючи виконувати взяті перед світовою спільнотою зобов'язання в питаннях підтримання миру, регіональної та загальносвітової безпеки.

---

[7] Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про гуманітарну місію України у зв'язку із ситуацією у Великій Соціалістичній Народній Лівійській Арабській Джамагирії» від 19 березня 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-11.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 101

Зокрема, 22 особи миротворчого персоналу України виконують завдання в **Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані** (МССБ). Відповідно до рішення Конференції по Афганістану, котра пройшла в Бонні 5 грудня 2011 р., підтримання безпеки в цій країні триватиме до середини 2013 р., коли афганські сили безпеки переберуть на себе провідну роль із гарантування стабільності на всій території країни, а МССБ під проводом Альянсу перейдуть від виконання бойових функцій до їхньої підтримки та надання допомоги афганським силам безпеки в питаннях національного примирення (приблизно до 2025 р.). Відповідно, участь українців у роботі двох груп реконструкції окремих провінцій Афганістану (ГРП) – польської та литовської – сьогодні є достатньо затребуваною.

Серед представників Альянсу гарну репутацію мають українські військові лікарі, спеціалісти з розмінування та вертолітної підготовки. На хорошому рахунку перебуває й українська кінологічна служба. Нині постало питання про надання українською стороною допомоги з підготовки спеціалістів для боротьби з переправленням наркотичних засобів через афганський кордон. Крім того, наша держава надає свій повітряний простір для перевезення вантажів цивільного призначення для МССБ і готова забезпечувати безперебійні наземні перевезення залізницею. Наприкінці січня 2011 р. на виконання відповідної угоди між сторонами до складу польового шпиталю польської ГРП у провінції Газні було направлено трьох військових лікарів за спеціалізацією «загальна хірургія», «анестезіологія» та «загальна терапія».

З огляду на потреби НАТО і значний український досвід, на підставі додаткової Технічної угоди з литовською стороною (підписана міністрами оборони 13 квітня 2011 р. у Києві)[8], 9 серпня 2011 р. два військовослужбовці Збройних сил України – радник з питань застосування авіаційного електронного обладнання та бортовий інженер – долучилися до Тренувальної місії НАТО в Афганістані у складі литовської Групи радників армійської

[8] Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно направлення миротворчого персоналу України для виконання завдань у складі литовського контингенту, що діє в рамках Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан, від 13 квітня 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/440_083.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 102

авіації Афганської національної армії (авіаційного корпусу) у провінції Кандагар.

Таким чином, на сьогодні у складі МССБ завдання виконують 18 офіцерів та 4 старшини ЗСУ: один – у складі Багатонаціонального штабу МССБ у Кабулі; шістнадцять – у складі литовської Групи з реконструкції провінції Гор (м. Чакчаран); три військові лікарі у складі польської ГРП у провінції Газні та два фахівці у складі литовської Групи радників армійської авіації у провінції Кандагар.

Тривалий час Україна залишалася єдиною країною-партнером, яка брала участь у діяльності **Тренувальної місії НАТО в Іраку** (ТМН-І). Та, з огляду на стабілізацію загальної політичної обстановки в Республіці Ірак, 12 грудня 2011 р. Північноатлантична рада НАТО прийняла рішення про завершення роботи ТМН-І та виведення контингентів з території країни до кінця 2011 р. Відповідно, дев'ять українських військовослужбовців, які перебували на території цієї країни, також завершили виконання завдань у складі Місії та в установленому порядку повернулися на Батьківщину. Проте ще восени 2011 р. під час відвідин навчального центру в м. Таджі, де український миротворчий персонал проводив підготовку військовослужбовців Збройних сил Республіки Ірак, начальник управління розробки доктрин, тренувань та навчань ТМН-І бригадний генерал Збройних сил Великої Британії Рассел Вордл позитивно охарактеризував роботу українських військових фахівців, а під час проведення спеціального «круглого столу» відзначив їхній великий внесок у створення боєздатної та професійної армії Іраку.

124 українські миротворці продовжують брати участь в операції **Багатонаціональних сил безпеки в Косові** (КФОР). Особовий склад механізованої бригади Сухопутних військ ЗС України виконує завдання у складі окремої маневреної роти та трьох офіцерів у складі штабу КФОР. Окрема механізована рота організаційно входить до складу бойової батальйонної тактичної групи «Схід» під командуванням США. У Міністерстві оборони та Генеральному штабі ЗСУ триває робота щодо подальшої участі в цій операції інженерного підрозділу ЗСУ протягом 2012 р., зокрема у складі об'єднаної групи логістичної підтримки сил КФОР.

Крім того, Україна продовжує брати участь у патрулюванні Середземного моря та здійсненні контролю судноплавства з метою надання допомоги у виявленні, стримуванні та захисті

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 103

від терористичної діяльності в рамках антитерористичної операції **«Активні зусилля»**. Сьогодні широко пропагується також залучення України до антипіратської операції НАТО «Океанський щит» («Ocean Shield»), оскільки українські кораблі та моряки дедалі частіше стають жертвами нападів піратів поблизу Африканського рогу, тим більше, що українські ВМС уже мають досвід співробітництва з НАТО в рамках антитерористичної операції в Середземному морі та антипіратській операції ЄС «Аталанта». Україна використовуватиме також досвід та експертизи НАТО в питаннях підтримання безпеки під час проведення Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Триває участь Збройних сил України і в Силах реагування НАТО, що забезпечується чергуванням українського військово-транспортного літака Іл-76МД і спеціалістів батальйону радіохімічного та бактеріологічного захисту.

Отже, нині Україна відіграє досить вагому роль у підтриманні міжнародної безпеки.

Секторальна співпраця

Протягом 2011 р. Україна і НАТО продовжували активне співробітництво в різних сферах. Відповідно, у рамках Комісії Україна – НАТО було створено кілька робочих груп, у межах яких експерти обох сторін мають змогу обговорювати питання економічної та енергетичної безпеки, оборонної реформи, оборонних технологій, науки та екології, планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру тощо.

Оборонно-технічне співробітництво. У цій галузі особлива увага приділяється співробітництву України та Агенції НАТО з матеріально-технічного забезпечення та обслуговування (NATO Maintenance and Supply Agency, NAMSA), зокрема щодо продовження реалізації проекту Трастового фонду НАТО/ПЗМ з утилізації надлишкових боєприпасів, легкого озброєння та стрілецької зброї в Україні. Так, з метою започаткування другого етапу проекту 21 вересня 2011 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося підписання Імплементаційної угоди між Кабінетом Міністрів України та NAMSA щодо утилізації легких озброєнь і стрілецької зброї, звичайних боєприпасів і протипіхотних мін

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 104

типу ПФМ-1[9]. При цьому було зазначено, що завдання першого етапу виконані на 100%, адже спільно з НАТО в Україні у 2006 р. було утилізовано 1 тис. одиниць переносних зенітно-ракетних комплексів, а у 2011 р. – 400 тис. одиниць легкого озброєння і стрілецької зброї та 15 тисяч тонн боєприпасів. Під час другого етапу проекту Трастового фонду НАТО/ПЗМ упродовж 2011–2014 рр. за рахунок міжнародної допомоги планується утилізувати 366 тис. одиниць легких озброєнь і стрілецької зброї, 76 тис. тонн боєприпасів і 3 млн одиниць протипіхотних мін типу ПФМ-1, залучивши кошти Трастового фонду обсягом не менше 24,4 млн євро.

21 квітня 2011 р. у Києві була підписана Технічна угода між Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних сил Турецької Республіки та Штабом верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо встановлення й технічного обслуговування системи обміну даними про повітряну обстановку між командним пунктом Повітряного командування «Південь» (Одеса) і центром управління та оповіщення (Ерзурум, Турецька Республіка). Документ надає можливість отримувати інформацію про повітряну обстановку над Чорним морем, здійснювати обмін інформацією з турецькими колегами про обстановку в повітрі в режимі реального часу, швидше реагувати на форс-мажорні обставини, розв'язувати будь-які проблеми в разі їх виникнення в повітряному просторі[10].

В **енергетичній сфері** кооперація стосується заходів, які здійснюються Україною для диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів, урізноманітнення технологій енергозабезпечення, надійності функціонування атомної енергетики. Під час засідання Комісії Україна – НАТО 11 лютого 2011 р. було також заявлено про зацікавленість Києва у співробітництві з нещодавно створеним Центром з енергетичної безпеки у Вільнюсі.

---

[9] Імплементаційна угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (ОМТЗО) щодо утилізації легких озброєнь і стрілецької зброї, звичайних боєприпасів і протипіхотних мін типу ПФМ-1 від 21 вересня 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_024.

[10] У Києві підписано Технічну угоду щодо встановлення та техобслуговування системи обміну даними про повітряну обстановку між Україною і Туреччиною. – 21.04.11. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244228348.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 105

Екологія. Ця сфера співпраці стосується досить широкого спектра питань взаємодії. Так, під час чергового засідання Комісії Україна – НАТО на рівні послів (23 червня 2011 р., Брюссель), присвяченого пріоритетам зовнішньої політики України, було відзначено ініціативу нашої держави розпочати реалізацію спільного проекту Україна – НАТО з вилучення радіоактивних джерел оборонного походження часів СРСР та їх безпечного зберігання у спеціалізованих сховищах; досягнуто згоди щодо підготовки практичних заходів, які дадуть змогу оцінити масштаби забруднених унаслідок військової господарської діяльності територій України, де зберігалися радіоактивні джерела, та перейти до виконання робіт із розчищення і приведення цих територій до екологічно безпечного стану.

Під час 11-го засідання Спільної робочої групи зі співробітництва Україна – НАТО з питань науки та довкілля, яке відбулось 5 липня 2011 р., успішними були названі такі проекти, як створення нового генератора для виробництва високоенергетичного рентгенівського випромінювання; робота з моніторингу та прогнозування повеней у басейні річки Прип'яті (у рамках програми Альянсу «Наука заради миру і безпеки»), у якому зацікавлені Україна, Словаччина, Білорусь; проведення 10–14 травня 2011 р. семінару «Розширення спроможностей у сфері радіологічного, бактеріологічного та хімічного захисту: науковий та технологічний підходи» і семінару з питань військових внесків до контролю за захворюваннями на базі Навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності Національного університету оборони.

Боротьба з кіберзлочинністю й тероризмом стала ключовим питанням під час проведення Міжнародних експертних консультацій Україна – НАТО з питань кібернетичного захисту (11–13 жовтня) за участі експертів від Альянсу, Служби безпеки України, представників посольств держав – членів Організації Північноатлантичного договору в Україні, Апарату РНБО, правоохоронних органів та органів із захисту інформаційних мереж, Міністерства оборони, керівників провідних приватних ІТ-структур. Під час зустрічі сторони обмінялися досвідом з питань протистояння кібернетичним загрозам, обговорили суто практичні аспекти співпраці: особливості правозастосовної діяльності, розслідування, запобігання та протидії кіберзлочинності; шляхи розбудови системи реагування на кібернетичні атаки на

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:19 Page 106

національні інформаційні інфраструктури; взаємодію державного і приватного секторів у питаннях захисту інформаційної сфери держави; особливості обробки персональних даних у контексті кібернетичного захисту; проблеми формування недержавного сектора безпеки України.

Соціальний сектор. Співробітництво в цьому полі стосувалося насамперед взаємодії Україна – НАТО під час проведення Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. 27–30 вересня 2011 р. на зустрічі з експертами Групи консультативної підтримки НАТО з планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру було обговорено допомогу представників Альянсу в зміцненні заходів безпеки під час підготовки та проведення фінальної частини Євро-2012 і дано попередню оцінку терористичним загрозам. Було також проведено презентацію Штабу забезпечення міжнародної взаємодії та координації заходів безпеки з підготовки й проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. та семінар «Медичне забезпечення співробітників спеціальних служб і моделі страхової медицини в країнах – членах НАТО». Нині ж сторони спільно реалізовують проекти з підготовки експертів з безпеки, котрі будуть задіяні безпосередньо під час проведення Чемпіонату.

Крім того, у квітні 2011 р. штаб-квартиру Альянсу в Брюсселі та Штаб стратегічного командування НАТО з операцій у Монсі (Бельгія) відвідали керівники українських громадських організацій – членів Громадської ради при МЗС України, ознайомившись із основними напрямами співробітництва Україна – НАТО й головними завданнями Альянсу в боротьбі з тероризмом, наркоторгівлею, кібернетичною та ракетною загрозами; а також із відносинами НАТО з РФ. В обговоренні актуальних питань співробітництва між Україною й НАТО взяли участь представники центральних та регіональних органів виконавчої влади України, котрі 28–29 квітня 2011 р. з ознайомчим візитом відвідали штаб-квартиру Альянсу та Штаб Стратегічного командування НАТО з операцій за сприяння Управління громадської дипломатії НАТО й Центру інформації та документації НАТО в Україні.

Співробітництво в освітній сфері ще на початку 2011 р. було відзначене проведенням із 7 по 11 лютого в Національному університеті оборони України XI Міжнародного тижня НАТО, котрий проходив відповідно до Імплементаційної програми робочого плану військового комітету Україна – НАТО на 2011–2012 рр.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 107

Основні завдання заходу полягали в підвищенні рівня поінформованості слухачів і науково-педагогічних працівників університету, представників вищих військових навчальних закладів Збройних сил України щодо діяльності НАТО й співробітництва ЗСУ з Альянсом; обговоренні перспектив розвитку співробітництва України з Альянсом у сучасних умовах; ознайомленні представників української сторони із поточними тенденціями розвитку, пріоритетами діяльності та особливостями трансформації НАТО за умов існування асиметричних загроз і викликів XXI ст. та необхідності їх ліквідації[11].

18 липня 2011 р. у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» відбулася урочиста церемонія випуску сьомого етапу професійного навчання 63 військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, які пройшли навчання за програмою НАТО й отримали свідоцтва про підвищення кваліфікації та сертифікати за спеціальностями менеджмент підприємницької діяльності, комп'ютерні мережі та системи, маркетинг на ринку товарів та послуг тощо. Сертифікати були вручені також 14 випускникам курсу англійської мови. А 15 вересня 2011 р. розпочався наступний, восьмий етап навчання.

Тож, по суті, можна стверджувати, що навіть у разі відмови України від перспективи членства в НАТО динаміка галузевого співробітництва з Альянсом посилюється. Проте, загострюючи увагу на «невійськових аспектах» співпраці, Україна відходить від можливості отримати бодай мінімальну допомогу в разі зовнішньої загрози її власній національній безпеці.

Висновки

Зважаючи на ключові тенденції взаємин України й НАТО, можна говорити про реальну інтенсифікацію їхньої взаємодії та налагодження стабільної мережі контактів у певних галузях взаємовигідних сфер життєдіяльності. Адже, за офіційною версією вітчизняної влади, співпраця з НАТО насправді є важливим інструментом творення України як сильної, демократичної та економічно розвиненої держави. З огляду на це, уже третій рік

[11] *Цирфа Ю.* Науковий тиждень «прагматичного партнерства»: окреслено теоретичний базис співпраці // Віче. – 2011. – № 3 (288). – С. 25.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 108

поспіль реалізуються річні національні програми співробітництва Україна – НАТО, котрі, до того ж, розглядаються як ефективний механізм сприяння нашій державі у здійсненні внутрішніх реформ з боку Альянсу. Крім того, Україна, як важливий контрибутор міжнародних зусиль у подоланні глобальних безпекових викликів, уже давно зарекомендувала себе як надійний партнер НАТО.

Однак, поряд з позитивними моментами співробітництва Україна – НАТО, впродовж року проявилися глибинні проблеми такої співпраці.

1. Так, виконання РНП зі співробітництва України з Альянсом у 2011 р. звелося до втілення завдань, котрі або ж прямо належать і до програми внутрішніх реформ сучасного Уряду, або ж не потребують великих капіталовкладень, або ж просто не можуть бути виконані в короткий термін, що полегшує вдавання прогресу, прихованого за стосами документації.

2. Відповідно, і спільна робота під час проведення миротворчих операцій під проводом НАТО також демонструє виключно умовний прогрес. Звичайно ж, українські військові отримують у результаті такої кооперації певний досвід планування військових дій чи ведення бою, проте це відбувається лише умовно, без доступу до необхідних документів, важливих стратегій чи планів дій. До того ж кількісно українці відправляють за кордон такий мінімум військовиків, котрий навряд чи зміг би донести необхідний досвід своїм колегам на Батьківщині.

3. Крім того, Альянс, називаючи Україну завдяки її географічному положенню своєрідним «містком» між Близьким Сходом і Північною Америкою, прекрасно розуміє політику балансування Києва між ним та РФ, враховуючи її «позаблоковість». Відповідно, представники НАТО також можуть вести подвійну гру, «підпускаючи» Україну настільки, наскільки це не суперечить інтересам Росії. По суті, так сталося з пропозицією розміщення європейської системи ПРО, до якої ще від самого початку мала б долучитися й Україна. Отримавши відмову у «схваленні» таких дій від своєї північної сусідки, Київ вирішив проявляти «особливу зацікавленість» у питанні приєднання до системи ПРО НАТО лише в тому разі, якщо до створення системи підключиться Росія. Тож, не довго думаючи, Альянс залишив Україну в полі геополітичних пріоритетів Москви, надавши їй право нарешті визначитися з власною зовнішньополітичною орієнтацією.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 109

Звичайно ж, такий перебіг подій не просто зводить нанівець усі напрацювання двосторонньої співпраці із Заходом, він ставить Україну перед вибором власної ідентифікаційної моделі, підкріплюючи сценарій балансування на межі західно-східних орієнтацій. Однак роль «помежевої держави» часів президентства Леоніда Кучми теперішньому керівництву навряд чи вдасться повернути. Наявні «вагання» лише шкодять українському майбутньому взаємин з Альянсом, які зовсім втратили орієнтацію на перспективу, котрої, по суті, в них і немає.

НАТО влаштовує така ситуація: не маючи жодних зобов'язань і нічого не надаючи навзаєм, вона може напряму використовувати ресурс країни, котра не є членом організації. Та чи довго задовольнятиме така співпраця українців? Точніше, чи зможе вітчизняна влада нарешті правильно зорієнтуватися в міжнародній ситуації? По суті, ні. Єдиний вихід – вироблення дієвих стратегічних концепцій та втілення в життя практичних рішень взаємодії без надмірної кількості зовнішньополітичних пріоритетів. Однак чи можливий такий сценарій розвитку української політики у світовому масштабі, покаже лише час.

§ 2. Україна в міжнародних безпекових організаціях

Події 2011 р. вкотре переконують, що сучасний світ не стає стабільнішим. Розмаїття загроз не зменшується, і людство постає перед новими завданнями власного захисту. У перехідних умовах формування постбіполярного світу виникає запитання: чи здатна захистити себе Україна? Чи є наша країна самодостатньою у протистоянні викликам і загрозам? Відповіді на ці та інші запитання лежать у площині сучасної політики України у сфері безпеки і співробітництва як зі світовими, так і з регіональними структурами. Захист можливий лише через інтеграцію з розвиненими країнами, міжнародними структурами, які можуть взяти на себе певну відповідальність за партнера. Таким чином, безпека України може бути гарантована колективною системою захисту, що нині реалізується через співробітництво й інтеграцію зі світовими та регіональними європейськими структурами, а також через розбудову власних сил захисту. З іншого боку, інтеграція передбачає обопільну взаємодію, тобто на Україну також покладені конкретні зобов'язання.

Власну безпеку Україна розглядає як складову міжнародної безпеки. При цьому наша держава прагне будувати свою зовнішню політику з урахуванням інтересів національної безпеки інших держав, непорушності їхніх кордонів, поваги суверенітету інших суб'єктів міжнародного права. Сучасна модель загальноєвропейської безпеки, у формуванні якої активну участь бере Україна, спирається на принципи діяльності ООН, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Ради Європи, безпекової складової Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу.

Процес становлення безпекового простору Європи є доволі складним. Новий відлік у конфігурації європейської безпеки зумовлений глибокими геополітичними змінами початку нового тисячоліття. Що приніс у цьому плані 2011 р.? На перший

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 111

погляд, схема безпекової відповідальності: ООН – Організація з безпеки і співробітництва в Європі – Рада Європи – НАТО – Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС – була ефективною. Однак саме ця безпекова схема не розв'язала кризи в Косово, не завадила війні Росії з Грузією, не зменшила постійної напруженості в Нагірному Карабаху і Придністров'ї тощо.

На порядку денному постала гостра проблема реформування загальної системи безпеки, оскільки ООН із численними структурами не здатна забезпечити мир усьому світові. Застаріла структура ООН не відповідає сучасним загрозам, істотно гальмує свою діяльність власною бюрократичною машиною й не спроможна виконувати покладені на неї завдання. У такій непростій ситуації держави – члени ООН вимагають *реформувати* Організацію, докорінно змінити її систему, вдосконалити Статут, який за багатьма параметрами не відповідає викликам XXI ст., посилити роль і статус нових світових сил: Бразилії, Аргентини, Німеччини, Японії, Індії тощо, ввівши їх у Раду Безпеки з правом вето. У результаті було розроблено безліч проектів реформування Організації. Водночас постає запитання: яким чином їх реалізовувати та як досягти консенсусу між 190 країнами – членами Організації.

Активна участь України як одного із засновників ООН позначається слушними пропозиціями щодо реформування Організації. Саме про це йшлося у виступі на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Президента України В. Януковича 22 вересня 2011 р., у якому він наголосив на необхідності всебічного реформування, зокрема оновлення Ради Безпеки. Україна відкрита до обговорення всіх прогресивних концепцій реформування Ради, які можуть привести держави – члени ООН до максимально широкої згоди. Водночас незамінною складовою процесу реформування Ради Безпеки є врахування інтересів усіх регіональних груп. Україна вважає за необхідне надати групі держав Східної Європи принаймні одного додаткового місця непостійного члена у складі розширеної Ради Безпеки ООН.

Дипломатичне представництво України в Організації провело підготовчу роботу з обґрунтування кандидатури Української держави для входження до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН на період 2016–2017 рр., оскільки для цієї почесної місії Україна має всі підстави. Наша держава зробила історичний внесок у глобальний процес ядерного роззброєння, добровільно відмовившись від третього за потужністю арсеналу ядерної зброї у світі; постійно вживає заходів на національному рівні з метою

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 112

забезпечення суворого дотримання юридичними та фізичними особами запроваджених Радою Безпеки ООН ембарго на постачання зброї, а також запобігання незаконному постачанню зброї зі своєї території або своїми громадянами. Активізація роботи з ООН має заповнити безпекову прогалину України, яка, відмовившись від усієї ядерної зброї, так і не отримала від провідних ядерних держав повноцінних гарантій своєї безпеки[12].

ООН. У своїй зовнішній політиці Україна докладає значних зусиль для підтримання міжнародного миру, регіональної безпеки і стабільності. З перших років міжнародної суб'єктності Україна стала вагомою державою – **контрибутором у діяльність ООН з підтримання миру**. За всі роки членства в ООН понад 34 тис. осіб військового та цивільного персоналу з України виконували почесну миротворчу місію під прапором Організації. Географія участі України в миротворчих зусиллях ООН поширилася від Гватемали до Тимор-Леште, від Хорватії до Мозамбіку. Україна надає значні повітряно-транспортні послуги для гуманітарних операцій ООН в Африці. Українські вертолітники виконували миротворчі завдання в Ліберії та Республіці Кот-д'Івуар. Для виконання оперативної підтримки Місії ООН у Кот-д'Івуарі призначено екіпажі, які мають відповідну фахову підготовку і здатні діяти за складних метеорологічних умов у будь-який час доби. Завдання, поставлені перед українською групою авіаційної підтримки, залишаються незмінними: патрулювання та спостереження за державним кордоном, прикриття важливих державних об'єктів, авіаційна підтримка наземних підрозділів ООН згідно з розпорядженнями штабу Операції Місії ООН у Кот-д'Івуарі. Крім того, виконуються завдання щодо супроводження військ, вантажів і колон Операції Місії ООН. Необхідно підкреслити, що застосування вертольотів відбувалося в суворій відповідності до глави 7 Статуту ООН, на підставі розділу 3 пункту «і» Мандата операції ООН в Кот-д'Івуарі, затвердженого Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1528 (2004), Резолюції Ради Безпеки ООН № 1975 (2011) від 30 березня 2011 р., Військової концепції операції ООН в Кот-д'Івуарі та Правил застосування зброї.

Керівники Місії ООН у Ліберії схвалили й відзначили високопрофесійну діяльність українських миротворців: 2 грудня 2011 р.

---

[12] Меморандум про ядерні гарантії Україні, прийнятий провідними ядерними державами в 1994 р. на Будапештському саміті ОБСЄ, не містить механізму реалізації захисту України від зовнішніх загроз.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 113

275 громадянам України в базовому таборі 56-го окремого вертолітного загону Збройних сил України сил Місії ООН у Ліберії вручили медалі Організації Об'єднаних Націй «За службу миру». У грудні 2011 р. Верховна Рада України ухвалила закон про направлення українського миротворчого контингенту в Конго (Африка): за відповідне рішення проголосували 247 народних депутатів. Обговорюється питання щодо участі українських миротворців у складі Місії ООН з підтримання миру на Кіпрі. Крім безпосередньої участі в операціях ООН з підтримання миру, Україна ініціювала прийняття низки міжнародних документів у рамках Організації: для захисту персоналу ООН, поваги до миротворців, на честь яких 29 травня оголошено Міжнародним днем миротворців ООН.

Крім питань війни і миру, перед ООН гостро постали проблеми виходу з економічної кризи, організації допомоги вразливим країнам у подоланні кризових явищ з продовольством. Україна, яка має неоціненний запас родючих земель і відповідні можливості виробництва сільськогосподарської продукції, долучилася до подолання світової продовольчої кризи. На такій необхідності наголошував і Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун.

Заслуговує на увагу **діяльність ООН з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи**. Щорічно у штаб-квартирі Організації в Нью-Йорку відбувається обговорення цієї теми Міжустановчою цільовою групою з питань міжнародного співробітництва щодо Чорнобиля під головуванням адміністратора Програми розвитку ООН (ПРООН) та постійних представників України, Білорусі й Росії. Щороку у квітні відбуваються заходи з ушанування жертв Чорнобильської трагедії. Розпочато програму ООН «Зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи» (резолюція 65/131), яка закликає світове співтовариство продовжувати надавати необхідну ресурсну підтримку Україні.

Країни ООН надають допомогу з відродження і сталого розвитку постраждалим регіонам (програма розрахована до 2016 р.). Із цією метою розроблено План дій ООН для Чорнобиля. Симптоматично, що співавторами цієї пропозиції-резолюції виступили 74 країни, зокрема всі 27 держав Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки, Японія, Єгипет, Швейцарія, Куба, Китай, Бразилія, Мексика, Сирія та ін. У квітні 2011 р. відбулася Міжнародна конференція «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 114

Безпека майбутнього», під час якої вчені та експерти обговорили й узгодили питання ефективного застосування міжнародної допомоги.

У рамках **МАГАТЕ** наша держава цілковито підтримує діяльність Організації та дипломатичні зусилля країн групи Р5+1, спрямовані на отримання належних гарантій стосовно мирного характеру іранської ядерної програми. Водночас Україна визнає невід'ємне право Ірану на мирне використання ядерної енергетики відповідно до ст. 4 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) і вважає, що реалізація цього права має забезпечуватися в рамках дотримання Іраном положень ДНЯЗ у галузі нерозповсюдження.

Інформація про співпрацю України з ООН буде неповною, якщо не згадати виконання взятих нашою державою зобов'язань перед цією організацією за документом **«Цілі розвитку тисячоліття – Україна»** (ЦРТ). Під час роботи над документом була уточнена матриця завдань та індикаторів ЦРТ і встановлені реальні цільові орієнтири до 2015 р. з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів. До переліку ЦРТ для України входять сім позицій, серед яких – подолання бідності, забезпечення якісної освіти впродовж життя, забезпечення гендерної рівності, зменшення дитячої смертності, поліпшення здоров'я матерів, обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІД і туберкульозу та започаткування тенденції до скорочення їх масштабів, сталий розвиток довкілля[13].

Заслуговує на увагу реалізація в Україні **регіональних програм** ООН. Так, партнерство Львівщини і ПРООН охоплює понад два десятки мікропроектів з розвитку місцевих громад. На зазначені цілі протягом чотирьох років по всій Україні заплановані спільні з ЄС та ООН проекти на загальну суму 17 млн євро. Зокрема, у с. Головецько Старосамбірського району проведено реконструкцію шкільної будівлі, обладнано сучасний комп'ютерний клас, для учнів придбано автобус. На Львівщині завдяки співфінансуванню ПРООН реалізовувалися проекти, спрямовані на охорону довкілля, відтворення парків та скверів, запровадження енергоефективних технологій, реконструкцію та будівництво об'єктів соціально-культурного призначення тощо. Волинська область та

[13] Докладну інформацію про цей доволі цікавий документ можна знайти за адресою: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uno/ua/47997/mdgs_ukraine2010_report_uk/.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 115

представники Програми розвитку ООН 14 липня 2011 р. підписали угоду про співпрацю, в межах якої втілюватимуться ініціативи у сфері енергозбереження й упровадження нових технологій, водопостачання, охорони здоров'я та збереження довкілля, підтримки малого бізнесу. Не оминули увагою й Черкащини: дев'ять районів Черкаської області, серед яких Христинівський, Уманський, Корсунь-Шевченківський і Смілянський, взяли участь у проекті «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», який реалізується Представництвом ООН в Україні. Співпраця охоплює питання розвитку мережі фельдшерсько-акушерських пунктів, енергозберігаючих технологій, утилізації відходів, комунального водопостачання, створення сільськогосподарських та обслуговуючих кооперативів. Максимальна сума гранту на відновлення комунальної інфраструктури в районах становитиме 10 тис. дол. США, а на проекти у сфері енергозбереження – до 20 тис. дол. США.

Одним з важливих напрямів є співпраця з ООН у галузі заохочення й **захисту прав людини та основних свобод**, забезпечення універсальності й неподільності громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини, включно з правом на розвиток. Свого часу Україна підтримала ініціативу створення Ради з прав людини ООН і взяла активну участь у процесі її розбудови. З огляду на забезпечення рекомендацій Заключних спостережень Комітету ООН з прав дитини за підсумками реалізації Україною положень Конвенції ООН про права дитини, а також посилення відповідальності за виконання вимог законодавства у сфері охорони дитинства, Президент України своїм Указом (№ 1163/2011) «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» доручив виконавчим органам ужити невідкладних заходів з активізації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, спрямованої на поліпшення захисту особистих і майнових прав дітей, їхнього соціального захисту. Із цією метою Верховна Рада України прийняла Закон України № 1065-VI «Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 р.», у якому йдеться про створення безпечного і сприятливого середовища для розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя.

Для того щоб уявляти масштабність завдань, які вирішуються в міжнародних організаціях економічного спрямування, нагадаємо, що за ефективність участі України в роботі іншої ООНівської структури – **Європейської економічної комісії** (ЄЕК)

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 116

ООН відповідають 15 українських міністерств, відомств та організацій. ЄЕК не тільки інформує учасників про економічний стан європейських країн, а й надає можливість брати участь у розробці загальноєвропейських норм, стандартів, інших міжнародно-правових документів.

Економічні завдання нашої держави тісно переплітаються з діяльністю у **Світовій організації торгівлі** (СОТ), де Україна працює разом з усіма учасниками задля подальшого розвитку та вдосконалення Організації. Членство у СОТ є добрим підґрунтям, на якому будується зона вільної торгівлі з ЄС, офіційні переговори про укладання якої вже тривають. **Конференція ООН з торгівлі та розвитку** (ЮНКТАД) співпрацює в Україні з метою реалізації спільних проектів у сфері розвитку малого й середнього бізнесу, імплементації міжнародних стандартів фінансової звітності, створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, реалізації конкурентної політики. У червні 2011 р. відбулася сота ювілейна сесія **Міжнародної організації праці** (МОП), яка основну увагу приділила питанням виконання Декларації МОП щодо основних принципів і прав у сфері праці, проблемам ліквідації дискримінації у сфері праці й зайнятості. Українські представники, скориставшись цією нагодою, вручили виконавчому директорові Міжнародного бюро праці грамоти про ратифікацію Україною Конвенції МОП № 174 від 1993 р. про запобігання великим промисловим аваріям та Конвенції МОП № 176 від 1995 р. про безпеку та гігієну праці в шахтах.

У масштабному заході **Міжнародної організації з міграції** (МОМ), присвяченому 60-й річниці Організації, взяли участь близько 50 представників зі 142 країн держав – членів МОМ, держави-спостерігачі, а також міжнародні організації та неурядові інституції (Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Єврокомісія, Всесвітня організація охорони здоров'я, МОП, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, ЮНЕСКО, Світовий банк тощо). Наша держава щільно співпрацює з Організацією, пріоритетами якої, зокрема, є боротьба з нелегальною міграцією, захист потерпілих від усіляких негараздів, інформування й навчання представників силових органів, які опікуються цією категорією осіб, а також надання правової й фінансової допомоги мігрантам та урядам.

24 березня 2011 р. представники установ системи ООН та Уряду України підписали Рамкову програму партнерства Уряду України – ООН на 2012–2016 рр. Новий п'ятирічний документ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 117

визначатиме стратегічні напрями співробітництва й партнерства між системою ООН та Урядом України. Ця програма є стратегічною основою діяльності Організації у сфері підтримки розвитку в Україні на загальнодержавному рівні. Загальний орієнтовний обсяг ресурсів, який організації системи ООН передбачають надати на реалізацію Рамкової програми, становить 132 млн дол. США. Програма чітко визначає чотири головні сфери партнерства: стале економічне зростання та подолання бідності (12 450 дол. США); соціальний розвиток (64 тис. дол. США); врядування та управління (21 585 дол. США); довкілля та зміна клімату (34 730 дол. США).

Рада Європи. Серед зовнішньополітичних досягнень 2011 р. Міністерство закордонних справ України виокремило головування в Комітеті міністрів Ради Європи (РЄ) (травень – листопад 2011 р.), підписання угод про скасування візового режиму з низкою країн, проведення трьох безпрецедентних в історії України операцій з евакуації українських громадян з Лівії, Японії та Єгипту. Отже, безпекова складова зовнішньої політики України містить активну участь у Раді Європи. Співпраця з РЄ охоплює низку питань, найважливішими серед яких були залучення нашої держави до процесу інституційного реформування РЄ, а також зміцнення співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом. У рамках РЄ діє одна з найефективніших міжнародних інституцій – Європейський суд з прав людини, до компетенції якого належить розгляд справ фізичних осіб, груп осіб або недержавних організацій про порушення державою – учасницею Європейської конвенції з прав людини їхніх прав, гарантованих цією Конвенцією.

У межах свого головування Україна здійснила низку заходів з реалізації основних пріоритетів РЄ, посилення її політичної ролі в системі європейських інституцій, здатності ефективно реагувати на виклики сьогодення. Серед здобутків українського головування – затвердження першого етапу реформи РЄ, спрямованої на підвищення її ефективності, зменшення витрат на утримання апарату, адаптацію її завдань і цілей до європейських та світових реалій XXI ст.

Складною для розв'язання проблемою виявилося питання взаємодії Ради Європи і Європейського Союзу, між якими через певне дублювання функцій виникли деякі розбіжності. Подолання цих розбіжностей також стало одним із завдань українського головування. Із цією метою 5 липня 2011 р. у Страсбурзі під час неформальних консультацій високого рівня за участі міністра

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 118

закордонних справ України, голови Комітету міністрів Ради Європи Костянтина Грищенка, Генерального секретаря РЄ Торбйорна Ягланда та Високого представника ЄС з питань зовнішньої та безпекової політики Кетрін Ештон було обговорене питання координації діяльності Організацій у розв'язанні актуальних проблем Придністровського врегулювання, політичної ситуації в Білорусі, результати місцевих виборів в Албанії та політичні кризи, які виникли в їх результаті. Окремо сторони торкнулись політики сусідства Ради Європи та Європейського Союзу, а також визначили основні елементи, котрі потребують координації в цій сфері.

Зокрема, стосовно Придністровського врегулювання Рада Європи реалізує низку проектів, спрямованих на підвищення довіри між обома берегами Дністра через діяльність у таких сферах, як ЗМІ, вища освіта й розвиток громадянського суспільства. У лютому 2011 р. Комітет міністрів РЄ схвалив пропозицію щодо нових форм діяльності, зокрема із залучення правозахисних інституцій України як посередника в урегулюванні Придністровського конфлікту у форматі «5+2», що активно сприяє формуванню довіри між Кишиневом і Тирасполем.

На завершення українського головування в Раді Європи Генеральний секретар РЄ Т. Ягланд і голова Комітету міністрів РЄ, міністр закордонних справ України К. Грищенко презентували План дій Ради Європи для України на період до 2014 р., котрий є програмним документом на наступний трирічний термін і складається з 51 проекту із загальним бюджетом понад 22 млн євро. Проекти, що реалізовуватимуться, покликані сприяти імплементації внутрішньодержавних пріоритетів, визначених Президентом України, зокрема під час його виступу на червневій сесії ПАРЄ.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Складовою архітектури європейської безпеки є діяльність Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Україна очікує на головування в цій Організації у 2013 р. Особливе значення для української сторони мало 18-те засідання Ради міністрів ОБСЄ 6–7 грудня 2011 р., оскільки як країна, котра очолюватиме ОБСЄ у 2013 р., Україна з 1 січня 2012 р. входитиме до складу так званої «Трійки ОБСЄ», що передбачає її безпосереднє залучення до процесів політичного керівництва Організацією.

Серед досягнень ОБСЄ позитивно відзначені результати зусиль зі зміцнення євроатлантичної та євразійської безпеки у військово-політичному, економіко-довкільному та гуманітарному вимірах. У цьому контексті українська сторона позитивно

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 119

оцінює відновлення офіційних переговорів з Придністровського врегулювання у форматі «5+2». Україна як посередник і далі надаватиме широке сприяння сторонам для пошуку взаємоприйнятних і компромісних рішень.

Крім участі в розблокуванні Придністровського конфлікту, українська сторона з Координатором проектів ОБСЄ в Україні розробляє та реалізує низку проектів за такими напрямами: сталий соціально-економічний розвиток та екологічна безпека; екологічна освіта; очищення територій від вибухонебезпечних залишків минулих війн та реабілітація територій поблизу міст Керчі, Севастополя та Білої Церкви; утилізація компонента ракетного палива типу «меланж»; транскордонне співробітництво і стале управління басейном річки Дністра; створення потенціалу для боротьби з незаконним транскордонним переміщенням небезпечних відходів у країнах Східної Європи; соціальна адаптація військовослужбовців, звільнених з лав Збройних сил України; поліпшення безпеки кордонів тощо.

Ураховуючи міжнародні новації та досвід ОБСЄ, Координатор проектів сприяє розвитку в кількох регіонах України пілотних ініціатив із застосування технологій електронного врядування та впровадження принципів «єдиного вікна», що сприятиме підвищенню ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також мінімізації бюрократичних процедур. У співпраці з Бюро Координатора діяльності ОБСЄ з питань економіки й довкілля підтримується молдовсько-український діалог щодо сталого управління басейном річки Дністер. Проект реалізується в тісній співпраці з Європейською економічною комісією ООН та Програмою ООН з довкілля (ЮНЕП). Про активну співпрацю України з ОБСЄ свідчить також перелік спільних освітніх програм, реалізованих у 2011 р. Це і тренінги для викладачів журналістики вищих навчальних закладів та працівників ЗМІ із журналістської етики та дотримання професійних стандартів (Житомир і Донецьк), семінар для працівників адміністративних судів (Київ), «круглий стіл» з питань упровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми (Київ) та ін.

Під егідою ОБСЄ (Відень, Австрія) триває переговорний процес у рамках Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки, Спільної консультативної групи, створеної за Договором про звичайні збройні сили в Європі, та Консультативної комісії з відкритого неба, створеної за Договором з відкритого неба.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 120

Високий позитивний імідж нашої держави підтверджує рішення всіх 56 учасників ОБСЄ, які одноголосно прийняли ухвалу про головування України в Організації у 2013 р. Від України, яка ставить за мету здобуття членства в ЄС, очікується, що вона демонструватиме високі стандарти, слугуватиме взірцем у виконанні зобов'язань у рамках ОБСЄ в усіх вимірах безпеки.

Безпекова складова Європейського Союзу. Оскільки європейська безпека є неподільною та формується безпековим тріумвіратом (Радою Європи, ОБСЄ, ЄС плюс НАТО), не можна не згадати про відповідальну складову цієї системи – безпекову діяльність **Європейського Союзу**. Україна залучена до низки відповідних проектів ЄС. Це й участь у багатонаціональних військових об'єднаннях: у спільному польсько-(українсько)-угорсько-румунському батальйоні, поліцейських формуваннях, а також у транспортній авіації. Наша держава на практиці довела свою спроможність бути вагомим контрибутором стабільності й безпеки на Європейському континенті. Це вже згадане посередництво в урегулюванні Придністровського конфлікту в Молдові; розвиток співробітництва з Молдовою у прикордонних питаннях, включно з ефективним обміном інформацією щодо потоків товарів і людей, які перетинають спільний кордон; реалізація результатів тристоронніх експертних консультацій за участю України, Молдови та Європейської Комісії; нарощування позитивного досвіду участі України в поліцейській місії Євросоюзу в Боснії та Герцеговині та в поліцейській місії Євросоюзу в Македонії.

Існують перспективи участі України в подальших операціях у межах Європейської політики безпеки та оборони із застосуванням «Севільського механізму» консультацій і співробітництва. З метою реалізації наміченого передбачається зміцнити договірно-правову основу співпраці: укласти відповідні угоди, зокрема про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС із врегулювання кризових ситуацій; обговорити питання щодо санкцій, які ЄС накладає на треті країни.

Серед сучасних загрозливих питань на перші позиції в Європі висувається енергетична безпека. Енергетична складова у відносинах України з ЄС має особливе звучання: в енергетичній стратегії Євросоюзу наша держава є основним транзитером енергоресурсів. Стратегією енергетичного співробітництва України з ЄС є синхронізація Об'єднаної енергетичної системи України (спільно з Молдовою і ЄС) зі Спілкою координації передачі електроенергії. Україна має намір адаптувати свою систему до європейської,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 121

синхронізувати її з технічно надійними мережами, які забезпечують електроенергією 500 млн громадян європростору. Цікавим є також проект створення стратегічних резервів нафти у сховищах Україні, що може бути часткою стратегічних резервів ЄС.

До переваг України можна зарахувати і транзитні можливості. Нагадаємо про низку проектів у цій площині, насамперед про співробітництво ЄС із державами Чорноморського регіону з урахуванням Комунікації Європейської Комісії «Чорноморська взаємодія – нова регіональна ініціатива» (Black sea synergy – a new regional cooperation initiative), що сприятиме виробленню механізмів систематизації, здійснення загальної координації та поглиблення вже існуючого рівня співпраці Європейського Союзу та Чорноморського регіону. Другий напрям – реалізація міждержавного економічного проекту ГУАМ «Придунайський енерготранспортний міст», який охоплює пріоритети регіонального співробітництва у Балтійсько-Чорноморсько-Каспійському регіоні. Перспективною видається також розробка стратегії ОДЕР – ГУАМ, що закріплюватиметься у відповідних міжнародних документах між ОДЕР – ГУАМ та ЄС, ОДЕР – ГУАМ та Центральноєвропейською ініціативою, ОДЕР – ГУАМ та Організацією Чорноморського економічного співробітництва. Проект може мати майбутнє в разі вирішення питання адаптації законодавства всіх країн ГУАМ до енергетичного законодавства ЄС, що має сприяти створенню конкурентних енергетичних ринків і додаткових умов для безпеки постачання енергоносіїв та конкурентоспроможності економік держав ОДЕР – ГУАМ.

Отже, у питаннях безпеки вітчизняними пріоритетами є використання Євросоюзом потенціалу української газотранспортної системи і транспортної авіації для здійснення дальніх перевезень; розв'язання проблем утилізації надлишкових озброєнь і застарілих боєприпасів, а також залучення України до складу Сил швидкого реагування ЄС. Із цією метою Україна пропонує свої інженерні, аеромобільні й авіаційні підрозділи. Існують проекти участі України в залагодженні локальних конфліктів. Залишаючись поза межами Євросоюзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони.

Співробітництво з Європейським Союзом, поступова адаптація до європейських вимог тісно пов'язані з діяльністю України в інших європейських структурах і перш за все в **Центральноєвропейській ініціативі** (ЦЄІ). З 18 учасників цієї організації дев'ять

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 122

країн уже є членами ЄС, інші (за винятком Білорусі) задекларували євроінтеграційний вектор своєї зовнішньої політики. ЦЄІ сприяє налагодженню багатостороннього співробітництва в політичній, соціально-економічній, науковій і культурній сферах та підтримує євроінтеграційні тенденції в регіоні. Інструментарій Ініціативи спрямований, зокрема, на передачу технологій європейської інтеграції від країн – членів ЄС до країн – пошукачів членства, сприяння адаптації державних механізмів останніх до європейських стандартів. Фактично ЦЄІ розглядається як проміжний механізм до членства в ЄС. Отже, опанування європейськими засадами є основною метою участі в цій регіональній структурі.

Першорядного значення в роботі ЦЄІ надано сучасним викликам, серед яких проблеми клімату, сприяння сталому розвитку й захист довкілля, зокрема біологічного розмаїття, ефективне використання енергії, відновлювання джерел енергії, розвиток підприємництва, включно з туризмом. До інших пріоритетних напрямів віднесено мультимодальний транспорт як каталізатор міжнародної торгівлі, оптимізацію існуючої інфраструктури шляхом усунення нефізичних бар'єрів у транспортних потоках; поліпшення взаємозв'язків внутрішніх ринків, підтримку неперервності сільського господарства, яка охоплює технічну підтримку і сприяння розвиткові сучасної агрокультури й агробізнесу, що відповідає європейському законодавству в цій сфері.

Триває реалізація Стратегії Євросоюзу в Дунайському регіоні – «Дунайська синергія», також включеної до плану Організації. ЦЄІ, яка базується на принципах європейського права (*acquis communautaire*), може бути посередником у взаєминах з країнами, які не є членами ЄС, під час виконання спільних проектів у рамках ширших європейських програм. Виконавчий секретаріат ЦЄІ бере участь у проектах, які виконуються в рамках таких програм ЄС, як INTERREG та INTERACT, 7-ма Рамкова програма ЄС у сфері науки, програмах «Культура 2007–2013», «Розумна енергія – Європа», Південно-Східна Європа. Особливістю роботи в ЦЄІ є відносна свобода вибору тематики країною-учасником, що має сприяти підвищенню ефективності виконання проектів.

Починаючи з 2003 р. ЦЄІ профінансувала українські проекти на суму 545130 євро. Однак зазначена допомога не завжди дає бажані результати. Причини цього криються у формальному підході української сторони до визначення напрямів співпраці, неврахуванні можливостей грантодавців, неузгодженості проектних

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 123

пропозицій з планами уряду чи міжнародними зобов'язаннями. Дається взнаки й недостатність досвіду у відповідному оформленні потрібних заявок.

Для України участь у ЦЄІ є особливо важливою. Україна вже висунула важливі пропозиції щодо підвищення ролі та впливу ЦЄІ в регіоні і світі. Разом із Сербією, Чорногорією та Італією наша держава ініціювала надання ЦЄІ статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН. Про це йшлося 23 вересня 2011 р. в Нью-Йорку на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, де міністр закордонних справ України взяв участь у міністерській зустрічі держав – учасниць ЦЄІ, Процесу регіонального співробітництва у Південно-Східній Європі та Адріатично-Іонічної ініціативи. Як позитивний результат 9 грудня 2011 р. ЦЄІ отримала запрошення від ООН брати участь на постійній основі в засіданнях Генеральної асамблеї цієї універсальної організації.

Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ (ОДЕР – ГУАМ), активним учасником якої є Україна, чи не єдина міжнародна структура простору, яка об'єднує держави незалежного і європейського устремління, обстоює норми міжнародного права, протистоїть порушенням регіонального й міжнародного миру, захищає права людини, бореться за безпеку в регіоні, обстоює міжнародний статус-кво держав. Простір СНД залишається нестабільним і небезпечним. До постійних територіальних та етнічних конфліктів (Нагірний Карабах, Придністров'я, Південна Осетія) додаються конфлікти міждержавні (Азербайджан – Вірменія, Грузія – Росія, Узбекистан – Таджикистан – Киргизія тощо). ГУАМ розглядає можливості протистояння цим конфліктам, оскільки така ситуація загрожує міжнародному миру, безпеці та розвитку, й використовує із цією метою трибуни міжнародних безпекових структур. ГУАМ підтверджує свою рішучу підтримку територіальної цілісності й суверенітету Грузії та недоторканності її міжнародно визнаних кордонів, відповідно до міжнародного права, Статуту ООН, Гельсінкського акта й резолюцій Ради Безпеки ООН. Будь-які спроби проведення масових заходів (зокрема виборів) на її території до реального розв'язання конфлікту вважає порушенням законодавчих норм грузинської держави.

Політична взаємодія держав – членів ГУАМ зосереджена на виробленні наближеного бачення завдань та обов'язків у рамках ООН, ОБСЄ та інших міжнародних структур. Зокрема це стосується спільної роботи над проектами Резолюції Генеральної

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 124

Асамблеї ООН «Protracted conflicts in the GUAM area and their implications for international peace, security and development» і «Cooperation between the United Nations and the Organization for Democracy and Economic Development – GUAM».

Водночас країни – учасники об'єднання опікуються питаннями запобігання й подолання наслідків природних і техногенних катастроф. Із цією метою вони проводять відповідні навчання й інші заходи, ініціюють розробку спільних з міжнародними партнерами проектів. Найактуальніші питання безпеки економічного плану, а саме енергетичні виклики, також є предметом постійної уваги учасників ГУАМ.

У межах «Східного партнерства» країни ГУАМ координують дії за проектами «Інтегроване управління кордонами», а також «Запобігання, готовність і реагування на природні і техногенні катастрофи». Відповідно до засад двостороннього партнерства реалізується «План дій ГУАМ з активізації галузевого співробітництва», прийнятий 29 вересня 2011 р. під час 15-го засідання Ради міністрів закордонних справ (Варшава, Польща,), а також заходи зі сприяння торгівлі і транспортуванню, забезпечення прикордонного й митного контролю, боротьби з тероризмом, організованою злочинністю й розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів. Спостерігаються успіхи країн у співпраці в правоохоронній та антитерористичній сферах, прогрес у реалізації проекту зі створення в рамках ГУАМ захищених каналів зв'язку, схем боротьби з відмиванням грошей, боротьби з корупцією тощо. З метою розширення співпраці, а також формування відповідного високого іміджу країн – учасниць ГУАМ заохочується співробітництво в інших сферах, як, наприклад, у сфері туризму. Із цією метою Робоча група з туризму розробила програму проведення у квітні 2012 р. в Україні та інших державах престуру представників японських ЗМІ. У майбутньому передбачено встановити такі ж контакти зі США, Канадою та Республікою Корея для виходу на їхній інформаційний ринок.

Триває організаційна робота щодо вдосконалення діяльності ГУАМ. У 2011 р. було прийняте рішення про подальшу розбудову ГУАМ, а саме: про створення й розробку програм діяльності Комітетів Парламентської асамблеї, що сприятиме ефективній співпраці держав – членів з парламентськими структурами інших міжнародних організацій, зокрема з Балтійською асамблеєю та Парламентською асамблеєю Бенілюкс.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 125

Активна участь України в діяльності **Організації Чорноморського економічного співробітництва** (ОЧЕС) сприяла широкому залученню ділових кіл країн ОЧЕС до реалізації її проектів, поліпшенню використання інституційного потенціалу Організації: Парламентської асамблеї, Ділової ради ЧЕС, Чорноморського банку торгівлі та розвитку й Міжнародного центру чорноморських досліджень. Серед масштабних інфраструктурних проектів Організації, в яких бере участь і наша держава, – спорудження Чорноморської кільцевої автомагістралі, яка створить цілісний транспортний коридор навколо Чорного моря.

Висновки

Розширення співпраці з європейськими та світовими структурами належить до головних пріоритетів безпекової складової зовнішньої політики України, що певним чином підтверджують і нові схеми залучення міжнародними структурами – ООН, ОБСЄ, Євросоюзом, Радою Європи – українського потенціалу. Це й миротворчі зусилля в конфліктних регіонах, поліцейські місії, використання вітчизняних авіаційних можливостей (вертолітних загонів, транспортної авіації), груп понтонників і саперів, а також лікарів, волонтерів медичного персоналу тощо. Отже, через реалізацію значної кількості важливих і відповідальних проектів спільно з ООН, ОБСЄ, Радою Європи та Європейським Союзом Україна бере активну участь у розбудові архітектури загальноєвропейської безпеки, наполягає на необхідності вдосконалення інститутів і механізмів міжнародних структур, реалізує деякі дотичні моменти під час головування в міжнародних організаціях, тим самим намагаючись зміцнювати і власну безпеку.

Водночас участь України в низці світових і регіональних структур продемонструвала не тільки позитиви такого співробітництва, а й винесла на порядок денний питання кореляції відповідних планів та українських проектів, а також координації та узгодженості в діяльності низки міжнародних організацій, які часто дублюють одна одну, що призводить до розпорошення засобів і ресурсів. Майбутнє головування України в деяких регіональних і субрегіональних міжнародних організаціях сприятиме ефективній реалізації наміченого.

§ 3. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями

Із часів становлення незалежності Україна зарекомендувала себе як важливий контрибутор у зміцненні режимів контрою над озброєннями: режиму нерозповсюдження зброї масового знищення, режиму з контролю над звичайними озброєннями, режиму експортного контролю. Упродовж 2011 р. Україна брала активну участь у зміцненні цих режимів міжнародної безпеки.

Проблематика нерозповсюдження зброї масового знищення

Проблематика **ядерного роззброєння та нерозповсюдження** нині виходить на перший план порядку денного в Європі. Набув чинності новий Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО), який передбачає скорочення ядерних арсеналів Росії та США до найнижчого з 1950-х рр. рівня. Крім того, у 2011 р. набрали сили американсько-російська Угода про утилізацію плутонію та протоколи до неї. Ця Угода зобов'язує Сполучені Штати й Російську Федерацію утилізувати не менш ніж по 34 тонни надлишкового збройового плутонію – обсягу, достатнього для виробництва загалом близько 17 тис. одиниць ядерної зброї. Держави ядерного клубу розпочали регулярні переговори з питань контролю та заходів зміцнення довіри, що стосуються ядерного роззброєння, в контексті виконання зобов'язань у рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

З огляду на свій вагомий внесок у справу практичного ядерного роззброєння та нерозповсюдження, Україна продовжувала наполягати на нагальності вжиття рішучих заходів з боку міжнародного співтовариства з метою дотримання й усебічного виконання положень ДНЯЗ. Універсалізація режиму нерозповсюдження

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 127

на основі підвищення ефективності ДНЯЗ і Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань, а також активна участь у цьому процесі ядерних держав мають стати одним з головних завдань у зазначеній сфері.

Як один із засновників МАГАТЕ, Україна надавала активну підтримку цій організації. Наша держава послідовно виступає за надання ДНЯЗ універсального характеру, закликаючи держави, котрі ще не є учасниками цього Договору, насамперед ті з них, які мають ядерні об'єкти й до яких не застосовуються гарантії МАГАТЕ, невідкладно приєдналися до ДНЯЗ та укласти з Агентством відповідні угоди про гарантії.

3 травня 2011 р. Міжнародне агентство з атомної енергії оприлюднило чергову доповідь про стан дотримання державами-членами гарантій МАГАТЕ. Уперше Агентство надало нашій державі найвищий ступінь оцінки – так звані «розширені висновки», підтвердивши не лише відсутність незадекларованих ядерних матеріалів і діяльності в нашій країні, а й те, що всі ядерні матеріали в Україні перебувають у мирному використанні.

Іншим важливим кроком у галузі ядерного роззброєння та зміцнення глобального режиму ядерного нерозповсюдження є започаткування в рамках Конференції з роззброєння переговорного процесу з розробки Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються, для ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв на основі механізму верифікації. На жаль, 2011-й не став роком прориву в питанні відновлення повноцінної роботи Конференції з роззброєння, яка поступово втрачає свій авторитет.

Залишалися на порядку денному світового співтовариства питання так званих «Іранського та Сирійського досьє» в контексті відсутності в МАГАТЕ висновків про можливий військовий компонент ядерних програм у цих країн. Україна цілковито підтримує зусилля МАГАТЕ й дипломатичні зусилля окремих країн, спрямовані на отримання належних гарантій стосовно мирного характеру іранської ядерної програми.

Пропозиція щодо створення європейської системи протиракетної оборони (ПРО), безумовно, заслуговує на увагу. Україна поділяє позицію, що загальноєвропейська система ПРО має стати невід'ємним елементом європейської системи колективної безпеки. Водночас ухваленню рішення про залучення України до системи ПРО має передувати глибоке вивчення цієї проблематики

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 128

з урахуванням політичних і військових ризиків, а також визначення переваг, які отримає Україна від співпраці з НАТО.

Необхідно також зауважити, що загострення відносин США та РФ може негативно позначитися на гарантуванні національної безпеки України, тож питання можливої участі України в будь-яких військових проектах ПРО слід розглядати в контексті відносин Вашингтон – Москва – Київ.

Активною залишалася багатостороння взаємодія в галузі боротьби з ядерною контрабандою, зокрема в правоохоронній сфері та в галузі ядерної криміналістики. Динамічно розвивалась міжнародна співпраця в рамках **Глобальної ініціативи щодо боротьби з актами ядерного тероризму**.

Ядерна безпека. Україна в повному обсязі забезпечила виконання зобов'язань, взятих на себе під час зустрічі Президентів України та США у 2010 р. під час Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки. Наша держава, забезпечивши вивезення частини високозбагаченого урану, вкотре підтвердила, що залишається послідовним і передбачуваним учасником міжнародних зусиль у сфері запобігання розповсюдженню зброї масового знищення й робить практичний внесок у справу протидії ядерному тероризмові.

Отримавши за сприяння США на компенсаційній основі необхідну для наукових досліджень кількість низькозбагаченого ядерного палива, еквівалентну вивезеним ядерним матеріалам, Україна забезпечує необхідні умови для підтримання та поступального розвитку вітчизняної теоретичної та прикладної науки. Слід зазначити, що подальше співробітництво України зі США на цьому напрямі має на меті сприяти зміцненню й розвитку вітчизняного потенціалу у сфері прикладної ядерної фізики на базі новітніх технологій, а також отримати значну фінансову й технологічну допомогу.

19 квітня 2011 р. за ініціативою Президента України відбулася зустріч високого рівня «Київський саміт з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії», участь у якій взяли делегації 60 країн та міжнародних організацій. Основним лейтмотивом заходу стало обговорення актуальних проблем ядерної безпеки в контексті нагальності посилення надійності об'єктів ядерної енергетики, зокрема шляхом розробки й упровадження інноваційних технологій у цій галузі. У зв'язку із цим особливий наголос був зроблений на важливості дотримання чинних

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 129

міжнародних стандартів та вимог, які стосуються питань управління й експлуатації АЕС.

У зверненні до учасників Саміту Президент України В. Янукович наголосив, що в основі політики України у сфері ядерної безпеки лежить прихильність нашої держави до ідей ядерного нерозповсюдження та ядерного роззброєння. Він підкреслив, що Україна відповідально ставиться до виконання своїх зобов'язань у галузі ядерного нерозповсюдження й забезпечить вивезення решти високозбагаченого урану до квітня 2012 р., коли в Сеулі відбудеться наступний саміт з ядерної безпеки.

Важливість саміту полягає й у приверненні уваги світової спільноти до проблем, пов'язаних з використанням ядерної енергії в мирних цілях, необхідності залучення країн до інноваційних процесів у сфері ядерної енергетики, що, безперечно, сприятиме сталому розвиткові в регіональному та глобальному вимірах. З метою зміцнення фізичного захисту ядерних об'єктів українські фахівці мають здійснити переоцінку та аналіз усіх небезпечних чинників, які можуть вплинути на АЕС у разі виникнення цілого комплексу позаштатних ситуацій.

У своїх виступах голови делегацій (президенти Казахстану, Польщі, Швейцарії, Угорщини та Хорватії, прем'єр-міністри Азербайджану, Бельгії, Литви, Франції, а також Генеральний секретар ООН, Президент Європейської Комісії, Президент ЄБРР, Генеральний директор МАГАТЕ та ін.) відзначали, що зусилля у зміцненні ядерної безпеки й активізація міжнародного співробітництва у сфері ядерної енергетики є необхідними передумовами для безпечного майбутнього країн.

Учасники саміту зазначили, що Чорнобильська катастрофа та події навколо аварії на атомній електростанції в Японії наочно засвідчили, що питання ядерної безпеки не мають національних кордонів, а відповідь на нові глобальні виклики світова спільнота має шукати в напрямі запровадження універсального міжнародного режиму безпечного використання атомної енергії та об'єднання інтелектуальних і фінансових ресурсів для розв'язання існуючих проблем.

У промовах представників деяких держав відзначалося, що відповідальність за підтримання належного рівня безпеки об'єктів ядерної енергетики покладається на уряди держав, які, у свою чергу, повинні вжити всіх необхідних заходів на національному рівні для створення належної законодавчої бази та сприятливого

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 130

економічного середовища, за яких оператори ядерних установок і регулятивні органи будуть спроможні повною мірою виконувати покладені на них обов'язки.

Підкреслювалося вагоме значення міжнародного співробітництва в галузі ядерної енергетики. Держави – учасниці саміту відзначали необхідність універсалізації відповідних двосторонніх угод щодо співробітництва з питань мирного використання ядерної енергії, а також таких інструментів МАГАТЕ, як Конвенція з ядерної безпеки, Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію, Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами.

У своїй промові Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун запропонував низку кроків з метою посилення ядерної безпеки, зокрема здійснити повний перегляд стандартів ядерної безпеки під егідою МАГАТЕ, вивчити вплив природних катаклізмів на ядерну безпеку, розглянути справжні переваги та загрози, які несе ядерна енергія, а також посилити захист ядерних об'єктів від терористів з метою уникнення потрапляння ядерних матеріалів і технології до їхніх рук.

У свою чергу, Генеральний директор МАГАТЕ Ю. Амано підкреслив, що головною метою світової спільноти має бути саме підвищення безпеки на ядерних АЕС. Він зазначив, що, попри гіркий приклад аварій на ЧАЕС та «Фукусіма-1», світ не відмовиться від ядерної енергетики. На його переконання, існує потреба в «чистій» енергії, впровадження та поширення якої сприяє зменшенню негативного впливу традиційної енергетики на довкілля. Підтвердженням такого впливу є зміна клімату, котра спричиняє стихійні лиха на кшталт таких, які спіткали Японію та, у свою чергу, призвели до аварії на АЕС «Фокусіма-1». Генеральний директор МАГАТЕ повторив свою ініціативу щодо скликання 22–24 червня 2011 р. конференції міністерського рівня з питань ядерної безпеки з метою проведення аналізу причин і наслідків аварії на АЕС «Фукусіма-1».

За підсумками заходу було прийнято Декларацію голів держав, урядів та їхніх представників на зустрічі високого рівня «Київський саміт з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії». Зазначений документ окреслює підходи міжнародного співтовариства до питань безпечного та інноваційного

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 131

використання ядерної енергії, підтверджує нагальну необхідність поглиблювати механізми практичного співробітництва з метою запобігання техногенним аваріям на атомних електростанціях.

Іншим важливим аспектом розглядуваної проблеми є залучення міжнародної фінансової допомоги, спрямованої на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Ліквідація її наслідків, виведення ЧАЕС із експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему пов'язані з величезними фінансовими витратами. Щороку Україна витрачає на вказані цілі значну частку коштів Державного бюджету, еквівалентну сотням мільйонів доларів США. Самостійно Україна була б неспроможна в повному обсязі впоратися із цим фінансовим тягарем. Тож у Європейському банку реконструкції та розвитку були відкриті рахунки для збору внесків країн-донорів з метою реалізації конкретних проектів у рамках міжнародної допомоги.

Важливою подією в низці заходів із ядерної безпеки стала Конференція зі збору коштів на фінансування Чорнобильських проектів, що відбулась у Києві 19 квітня 2011 р., участь у роботі якої взяли представники 40 країн та організацій, зокрема Президент України В. Янукович, Президент ЄК Ж.-М. Баррозу, Президент ЄБРР Т. Міров, прем'єр-міністр Франції Ф. Фійон, прем'єр-міністр Литви А. Кубілюс, віце-прем'єр Державної ради КНР Чжан Децзян та інші високопосадовці.

Значну допомогу в підготовці до Конференції українській стороні надали Європейська Комісія, Франція, Сполучені Штати Америки. За безпосереднього сприяння Франції країнами – членами «Великої вісімки» були зібрані 386 млн євро (зокрема США надали 86,1 млн євро, Франція – 47 млн євро, РФ – 45 млн євро, ФРН – 42,4 млн євро, Велика Британія – 32,49 млн євро). Істотний внесок зробили ЄС (110 млн євро) та ЄБРР, який є розпорядником Чорнобильського фонду «Укриття» і Рахунку ядерної безпеки (120 млн євро з можливістю подальшого збільшення суми).

Держсекретар США Г. Клінтон в офіційній заяві від імені президента США Б. Обами підтвердила підтримку зусиль України та інших країн з метою перетворення Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему.

Попри те, що захід проходив у складний період світової фінансової кризи та стихійного й техногенного лиха в Японії, учасники розцінили проведену Конференцію як успішну, оскільки під час її роботи вдалося зібрати 547,6 млн євро – суму, значно

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 132

більшу, ніж удавалося збирати під час проведення будь-яких попередніх аналогічних конференцій. Зазначена сума становить близько 75% від існуючого дефіциту коштів (740 млн євро). Загалом же фінансування Чорнобильських проектів забезпечене нині на 83,2% від їх загальної вартості (1,55 млрд євро).

Упродовж 2011 р. Україна брала участь у міжнародних заходах, які проводилися в рамках **Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення** (КЗХЗ) та **Конвенції про заборону розробки, виробництва й накопичення бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про її знищення**, а також підготувала національні щорічні декларації із чітким дотриманням вимог зазначених режимів. Активізувалося співробітництво нашої держави по лінії Організації із заборони хімічної зброї: зокрема, у червні й липні 2011 р. у Києві були проведені два міжнародні навчальні курси – для фахівців з аналітичної хімії та представників митної й прикордонної служб. У квітні відбулася інспекція Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) на українському хімічному підприємстві, за підсумками якої було підтверджене чітке виконання Україною міжнародних зобов'язань за КЗХЗ. Завдяки підтримці МЗСбула забезпечена участь українських фахівців у низці міжнародних заходів з окремих питань виконання КЗХЗ за підтримки ОЗХЗ. Ініційовано процес із удосконалення українського законодавства з імплементації КЗХЗ.

У 2011 р. тривав переговорний процес щодо реалізації Програми зменшення біологічної загрози в Україні по лінії Міністерства охорони здоров'я України, Держветфітослужби та Національної академії аграрних наук України. За його результатами 19 липня 2011 р. МОЗ та Український науково-технічний центр уклали Меморандум щодо проекту «Вдосконалення систем біобезпеки та біозахисту на Українській протичумній станції у місті Сімферополь». Активізувався також переговорний процес із метою залучення Великої Британії до реалізації окремих проектів у сфері біобезпеки по лінії ветеринарного й аграрного секторів.

На виконання Постанови Верховної Ради «Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних **гарантій безпеки**» № 2431-VI від 6 липня 2010 р. МЗС України продовжувало здійснювати комплексні заходи на міжнародному рівні, зокрема у відносинах з країнами так званої «ядерної п'ятірки», з метою вироблення прийнятної формули щодо юридично зобов'язуючих

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 133

гарантій безпеки для України. Результатом цієї роботи на нинішньому етапі стало підтвердження з боку США, КНР, РФ, Франції та Великої Британії статус-кво чинних гарантій безпеки для нашої держави, зафіксованих у Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 р.

Так, за підсумками засідання Комісії зі стратегічного партнерства Україна – США 15 лютого 2011 р. Сполучені Штати поновили свої зобов'язання за згаданим Меморандумом і погодилися продовжувати двосторонні консультації з цього питання з українською стороною.

Під час переговорів з КНР щодо проекту відповідного двостороннього документа досягнуто домовленості про надання китайською стороною адресних (індивідуальних) гарантій безпеки Україні. Відповідне положення містить спільна Декларація про встановлення й розвиток відносин стратегічного партнерства, підписана лідерами України та Китаю 20 червня 2011 р. під час державного візиту в Україну голови КНР Ху Цзіньтао. Попри те, що Декларація не має статусу юридично зобов'язального документа, Україна стала безпосереднім адресатом так званих негативних гарантій безпеки з боку Китаю, який погодився невідкладно проводити консультації в разі виникнення обставин, які загрожують суверенітету чи територіальній цілісності нашої держави.

Контроль над звичайними озброєннями в Європі та роззброєння

Проблематика Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ). У 2011 р. тривала інтенсивна робота з відновлення повноцінного функціонування режиму **контролю над звичайними озброєннями**. Проте державам – учасницям ДЗЗСЄ не вдалося дійти згоди щодо основних положень майбутньої домовленості. Передбачається продовження переговорного процесу в першій половині 2012 р.

У рамках Спільної консультативної групи із ДЗЗСЄ протягом року не вдалося налагодити обговорення шляхів виходу з кризової ситуації, у якій опинився цей Договір. Багатосторонні неформальні консультації з питання майбутнього режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі були посеред року призупинені на невизначений термін. Двадцять дві держави – учасниці

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 134

ДЗЗСЄ, які є членами НАТО, а також Грузія та Молдова припинили виконувати деякі свої зобов'язання за Договором стосовно РФ.

Експортний контроль. У 2011 р. МЗС продовжувало роботу, спрямовану на здійснення Україною контролю за міжнародними передачами озброєнь та пов'язаних з ними послуг і технологій, а також забезпечувало контроль за дотриманням у повному обсязі відповідних міжнародних зобов'язань. У рамках багатостороннього співробітництва МЗС із урахуванням інтересів національних виробників, посередників і перевізників готувало технічні завдання та забезпечувало участь українських експертів у роботі спеціальних і політичних органів міжнародних режимів експортного контролю: Вассенаарської домовленості, Групи ядерних постачальників, Комітету Цангера, Режиму контролю за ракетними технологіями та Австралійської групи.

Українська делегація брала участь у засіданні Підготовчого комітету Конференції ООН з підготовки Договору про торгівлю озброєннями (липень 2011 р., Нью-Йорк).

Здійснювалися заходи з метою узагальнення зовнішньополітичних аспектів діяльності держав – членів Європейського Союзу в галузі забезпечення надійного функціонування механізмів експортного контролю. У цьому контексті було поглиблено взаємодію України з ЄС стосовно гармонізації правил і процедур системи експортного контролю нашої держави з відповідними правилами і процедурами, що діють у рамках ЄС. Зокрема тривав діалог, спрямований на підготовку на основі Контрольного списку ЄС українського Єдиного контрольного списку товарів подвійного використання, вивчалися можливості імплементації Спільної позиції Ради ЄС щодо правил контролю за експортом військових технологій та обладнання до чинного законодавства.

У співпраці з ЄС 7–8 червня 2011 р. у Києві відбулася Міжнародна конференція «Сучасні тенденції розвитку експортного контролю: міжнародний та національний вимір». Тривала реалізація Проекту «Надання технічної допомоги з метою посилення системи експортного контролю України та протидії розповсюдженню зброї масового ураження». 22–23 листопада 2011 р. у Києві відбувся другий Регіональний семінар з питань контролю за експортом озброєнь для країн-партнерів зі Східної Європи й Кавказу. 30 червня та 24 листопада 2011 р. відбулися чергові раунди політичного діалогу у форматі Україна – ЄС із питань контролю над озброєннями та експортного контролю.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 135

Заходи зміцнення довіри і безпеки: загальноєвропейські та регіональні аспекти

Удосконалення Віденського документа. Протягом 2011 р. була узгоджена низка змін і доповнень до Віденського документа 1999 р. (ВД-99), включно зі змінами, опрацьованими на пропозицію української сторони. Оновлена версія документа (ВД-2011) була остаточно схвалена під час Міністерської зустрічі ОБСЄ у Вільнюсі 6 грудня 2011 р.

У рамках нинішнього етапу оновлення Віденського документа враховано здобутий досвід багаторічного виконання документа й удосконалено окремі його положення, пов'язані в основному з діяльністю з перевірки та обміну інформацією. Таким чином, ВД-2011 став певним кроком уперед у так званій «точній настройці» цього документа, але він і досі не містить суттєвих елементів, необхідних у контексті змін, які відбулися у Європі у військовій, безпековій і технологічній сферах. При цьому варто зазначити, що семінар ОБСЄ високого рівня з військових доктрин, котрий відбувся у травні 2011 р., підтвердив необхідність саме якісного оновлення Віденського документа, який має відповідати реаліям сьогодення. За підсумками цього заходу, який проводиться раз на п'ять років на виконання положень про обмін інформацією стосовно політики та доктрини в оборонній сфері, досягнуто розуміння важливості врахування впливу на заходи зі зміцнення довіри та безпеки технологічних і доктринальних змін у реагуванні на нові та асиметричні загрози безпеці.

Зважаючи на те, що європейська спільнота виявляє значне зацікавлення в розвитку системи верифікаційного контролю над озброєннями в європейському й регіональному вимірах, у 2011 р. Україна повною мірою забезпечила виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері. Упродовж року на території нашої держави були проведені 56 контрольних заходів. Зокрема, за ДЗЗСЄ відбулися 30 заходів, за двосторонніми договорами – 7, за Конвенцією про заборону хімічної зброї – 1, за Договором з відкритого неба – 12, за Віденським документом 1999 р. – 6 заходів. Зі свого боку Україна провела на території держав-учасниць 52 контрольні заходи, зокрема за ДЗЗСЄ – 30, за Віденським документом 1999 р. – 4, за Договором з відкритого неба – 10, за двосторонніми договорами – 8 заходів[14].

---

[14] «Біла книга – 2011. Збройні Сили України». – Міністерство оборони України, 2012. – С. 64.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 136

Іншим форматом верифікаційної діяльності є підготовка й поширення щорічної інформації з військових питань відповідно до положень Віденського документа 1999 р., ДЗЗСЄ і Документа з глобального обміну військовою інформацією. Основним результатом цієї роботи стало своєчасне та якісне виконання нашою державою зобов'язань щодо надання державам – учасницям ОБСЄ таких документів, як Щорічний обмін військовою інформацією, Глобальний обмін військовою інформацією та Планування в галузі оборони. Усього надано понад 200 форматів повідомлень від України. Водночас від держав-учасниць було отримано та опрацьовано понад 2500 форматів повідомлень[15].

Важливе місце в роботі МЗС посідали питання зміцнення регіональної безпеки. Головна увага приділялася розвитку військово-політичного співробітництва із сусідніми країнами, прибережними чорноморськими державами, налагодженню відповідного переговорного процесу з причорноморськими країнами.

Тривав переговорний процес із урегулювання блоку військово-політичних питань, пов'язаних з тимчасовим перебуванням ЧФ РФ на території України. Основними проблемними напрямами залишалися питання ротації озброєнь (переозброєння) ЧФ РФ на території України та питання дій сторін у випадку виникнення кризових ситуацій та залучення сил флоту до участі в бойових діях.

Важливе місце в роботі Форуму ОБСЄ зі співробітництва в галузі безпеки й надалі посідала проблематика легких озброєнь і стрілецької зброї (ЛОСЗ) та звичайних боєприпасів. Зокрема було прийняте рішення щодо знищення звичайних боєприпасів, згідно з яким держави-учасниці, в разі наявності на їхній території надлишкових або застарілих запасів боєприпасів, віддаватимуть перевагу їх знищенню, а не продажу до інших країн. Були також прийняті рішення про проведення у травні 2012 р. розгляду стану виконання Плану дій ОБСЄ стосовно ЛОСЗ та проведення наради експертів з питань управління запасами боєприпасів і ЛОСЗ і знищення їх надлишкових накопичень. У контексті виконання відповідного рішення Форуму зі співробітництва в галузі безпеки, у 2011 р. були проведені одноразовий обмін інформацією стосовно брокерської діяльності у сфері ЛОСЗ та спеціальне пленарне засідання Форуму із цього питання.

---

[15] Див.: Там само. – С. 65.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 137

У 2011 р. завершилося виконання першої фази **Трастового фонду НАТО «Партнерство заради миру»** з утилізації надлишкових боєприпасів, легких озброєнь і стрілецької зброї та переносних ракетно-зенітних комплексів в Україні й започатковано реалізацію другої його фази, зокрема підписано Імплементаційну угоду між Кабінетом Міністрів України й НАТО з матеріально-технічного забезпечення та обслуговування про утилізацію ЛОСЗ, звичайних боєприпасів і протипіхотних мін типу ПФМ-1. Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Державним департаментом США про допомогу в ліквідації та демілітаризації ракетних комплексів 9К72 (SCUD) та обладнання, матеріалів і компонентів ракетного палива, які входять до їхнього складу, від 30 листопада 2009 р., у квітні 2011 р. завершилася ліквідація ракетних комплексів 9К72 (SCUD) та обладнання, матеріалів і компонентів ракетного палива, що входять до їхнього складу.

Висновки

Україна проводить цілеспрямовану політику на створення надійних міжнародних механізмів загальноєвропейської структури безпеки на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях. Позитивна оцінка зусиль України в цьому напрямі є підтвердженням визнання міжнародною спільнотою ролі нашої держави у сфері контролю над озброєннями та нерозповсюдження, а також її вагомого місця у глобальній безпековій архітектурі.

Разом з тим, нині спостерігається певна ерозія існуючих міжнародних безпекових механізмів і режимів, про що свідчать проблеми навколо тематики протиракетної оборони та відсутність прогресу в поновленні дії Договору про звичайні збройні сили у Європі. З урахуванням появи нових викликів і ризиків безпеці, зокрема загрози тероризму, розповсюдження зброї масового ураження, незаконної міграції та організованої злочинності, загальну безпекову ситуацію в Європі можна розглядати як кризову.

З метою одержання гарантій національної безпеки Україна й надалі має використовувати можливості, які існують у рамках міжнародних багатосторонніх угод щодо нерозповсюдження та заборони зброї масового знищення, для вирішення завдань, пов'язаних із проблемами ядерної, хімічної та біологічної безпеки.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 138

Україна відповідально ставиться до виконання своїх зобов'язань у галузі ядерного нерозповсюдження. Вона в повному обсязі забезпечила виконання взятих на себе на зустрічі Президентів України та США у 2010 р. під час Вашингтонського саміту з питань ядерної безпеки зобов'язань. Наша держава, забезпечивши вивезення визначеної частини високозбагаченого урану, вкотре підтвердила, що залишається послідовним і передбачуваним учасником міжнародних зусиль у сфері запобігання розповсюдженню зброї масового знищення.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 139

РОЗДІЛ III

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 140

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 141

§ 1. Україна – ЄС: тернистий шлях до асоціації

Минулий 2011 р. виявився кульмінаційним етапом у відносинах України та Європейського Союзу, а його результати, ймовірно, накладатимуть відбиток на перебіг цих відносин принаймні у найближчій перспективі. Упродовж цього року взаємини України з ЄС уперше за свою історію постали перед серйозною політичною кризою, яка загальмувала їхній поступальний розвиток. І, що найважливіше, ця криза поставила під сумнів можливість використання європейської інтеграції для посилення статусних характеристик України та утвердження її європейської ідентичності, що є наріжним каменем української зовнішньополітичної стратегії. Ситуація виглядає ще серйозніше, якщо враховувати, що Україна не має безпосередніх альтернатив, здатних виконувати ці функції. До того ж, із залученням до євроінтеграційних процесів пов'язувалися такі амбітні очікування, що будь-яке зниження цих амбіцій або відхід від первинного пріоритету євроінтеграції виглядатиме як крок назад та відмова від переваг європейської соціально-економічної моделі.

Основні події та тенденції

На початку 2011 р. тональність діалогу України та Євросоюзу визначалася кількома ключовими чинниками. Ідеться, по-перше, про налаштованість на остаточну фіналізацію та підписання Угоди про асоціацію до кінця 2011 р., озвучену обома сторонами під час саміту 22 листопада 2010 р. І хоча деякі експерти вказували на нереалістичність такого сценарію, прагнення втілити його в життя послідовно лунали від українських урядовців протягом усієї першої половини року. По-друге, складнощі в переговорах про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 142

торгівлі (ЗВТ) були головною «проблемною ланкою» Угоди про асоціацію та потребували істотних зрушень у позиціях обох сторін. По-третє, таким чинником стала активізація візового аспекту діалогу, пов'язана з узгодженням Плану дій щодо візової лібералізації та подальшими кроками з його реалізації. І, нарешті, не можна оминути питання дотримання демократичних прав і свобод в Україні, яке набуло особливої актуальності у зв'язку з відкриттям наприкінці 2010 р. низки кримінальних справ проти колишніх українських посадовців.

Першим заходом високого рівня в рамках політичного діалогу Україна – ЄС у 2011 р. став візит до України 10–11 січня комісара ЄС з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефана Фюле, який мав доволі насичену програму контактів як з українськими урядовцями (Президентом В. Януковичем, прем'єр-міністром М. Азаровим, міністром закордонних справ К. Грищенком, першим віце-прем'єр-міністром А. Клюєвим та головою парламентського комітету з питань європейської інтеграції Б. Тарасюком), так і з представниками опозиційних політичних сил, громадянського суспільства та бізнесових кіл України. Візит був присвячений комплексному огляду поточної ситуації у відносинах Україна – ЄС, усебічній оцінці стану внутрішніх політичних та економічних процесів в Україні та окресленню подальших перспектив у 2011 р. Очільники української держави засвідчили свою готовність до інтенсифікації зусиль на основних напрямах відносин з ЄС, у питанні впровадження Плану дій з візової лібералізації та входження України до Європейського енергетичного співтовариства. Єврокомісар, зі свого боку, підтвердив сподівання на якнайшвидше укладання Угоди про асоціацію, а також наголосив на важливості дотримання європейських цінностей. «Ми можемо вести переговори й іти на компроміси. Але є одне питання, щодо якого ми не можемо погодитися на жодні компроміси і без якого не можемо будувати наше спільне майбутнє. Це – необхідність слідування нашим спільним цінностям», – сказав Ш. Фюле на прес-конференції за підсумками візиту. У цьому самому руслі, виступаючи перед палатою лордів британського парламенту на наступний день після візиту до України, він наголосив, що політичні реформи, поліпшення якості врядування й дотримання європейських цінностей є не довільним вибором, а обов'язковими умовами для країн, котрі прагнуть зближення з ЄС.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 143

У цей самий період з'явились і тривожні сигнали щодо оцінки європейськими структурами якості кроків української влади не тільки в політичній, а й у практичній площині. Так, наприкінці січня була поширена інформація про те, що Євросоюз та Світовий банк ухвалили рішення про припинення фінансування проектів з надання Україні консультаційної допомоги в розробці законодавства про держзакупівлі, про що повідомив голова представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Пінту Тейшейра. Утім, було оголошено, що ЄС виділяє Україні 116 млн євро в рамках секторальних угод у сфері транспорту та охорони довкілля.

1 лютого сталася ще одна важлива подія в євроінтеграційному поступі України – вона стала повноправним членом Європейського енергетичного співтовариства, взявши на себе зобов'язання з упровадження низки директив і норм Євросоюзу в царині як регулювання конкуренції на енергетичному ринку, так і гарантування безпеки постачань і дотримання екологічних стандартів. Вартість упровадження цих норм, за деякими оцінками, може становити від 10 до 15 млрд євро. Паралельно 18 лютого розпочав роботу проект технічної допомоги «Підготовчі дослідження модернізації української газотранспортної системи і сховищ» у рамках спільної ініціативи Європейського Союзу та світових фінансових інституцій щодо модернізації газотранспортної системи (ГТС) України. У цьому контексті з'явилися також повідомлення про можливість виділення ЄС коштів на часткову модернізацію української ГТС на умовах Декларації від 23 березня 2009 р.

На цьому етапі на перший план виходить проблема узгодження умов створення ЗВТ між Україною та ЄС. 7–11 лютого 2011 р. у Києві відбувся П'ятнадцятий раунд переговорів із цього приводу, який засвідчив наявність серйозних розбіжностей між сторонами щодо доступу української продукції на ринок ЄС та необхідність у зв'язку із цим адаптувати підходи до просування цих переговорів. Від Кабінету Міністрів України лунали навіть заяви про можливість підписання угоди у два етапи: спочатку без зайвого затягування оформити вже досягнуті домовленості й винести проблемні аспекти у другу частину угоди.

Новий поштовх цим переговорам був наданий із залученням до них першого віце-прем'єр-міністра України Андрія Клюєва. 25 січня він провів у Києві спеціальну зустріч із Ж.-М.-П. Тейшейрою, присвячену обговоренню найважливіших питань переговорного процесу щодо створення ЗВТ між Україною та ЄС.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 144

22 лютого 2011 р. А. Клюєв обговорив ці проблеми на зустрічі з послами країн ЄС, а в березні здійснив два робочі візити до Брюсселя з метою узгодження між сторонами чутливих аспектів майбутнього торговельного режиму. У свій перший візит 2–3 березня він зустрівся із комісаром ЄС з питань торгівлі Карелом Де Гухтом, віце-президентом Європейської Комісії, комісаром з питань конкуренції Хоакіном Альмунья, комісаром з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефаном Фюле й комісаром з питань освіти, культури, багатомовності та молоді Андруллою Вассіліу. Метою переговорів було налагодження конструктивного діалогу з торговельних питань з можливістю взаємних поступок в аспектах, які становлять обопільний інтерес, зокрема щодо обсягів і тарифів на українську сільськогосподарську продукцію на ринку ЄС, а також щодо питань захисту географічних найменувань, інвестиційного клімату й надання фінансової допомоги ЄС структурним реформам в Україні.

Під час зустрічі А. Клюєв та Ш. Фюле підписали Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Національної індикативної програми допомоги для України на 2011–2013 рр. Ця допомога сприятиме підтримці реалізації в Україні проектів за такими пріоритетними напрямами, як сталий розвиток, належне управління та верховенство права, а також набранню чинності Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Під час візиту 25 березня перший віце-прем'єр-міністр України взяв участь у Брюссельському форумі, присвяченому тематиці Європейської політики сусідства, й зустрівся з комісаром ЄС із внутрішніх справ Сесілією Мальмстрьом, з якою обговорив питання імплементації Плану дій з візової лібералізації, перспективи здійснення спільного прикордонного й митного контролю та інші актуальні аспекти співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки.

Брюссельський форум 2011 р. відзначився також виступом міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка, який наголосив на необхідності надання більшої фінансової підтримки з боку Європейського Союзу для процесу модернізації, в якому нині перебуває Українська держава.

У квітні 2011 р. відбулися чергові раунди переговорів про укладення Угоди про асоціацію. Так, 5 квітня пройшов Вісімнадцятий раунд політичної частини переговорів, під час якого сторони продовжили постатейне обговорення розділів Угоди, котрі

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 145

стосуються інституційних, загальних і прикінцевих положень, а також обмінялися думками щодо перспектив досягнення домовленостей щодо неузгоджених питань. За підсумками цього раунду голова української делегації заступник міністра закордонних справ України Павло Клімкін наголосив на необхідності досягнення компромісу щодо закріплення в тексті Угоди європейських перспектив України, що стане потужним стимулом для продовження внутрішніх політичних і соціально-економічних реформ у державі й усебічного наближення її до стандартів ЄС. При цьому він зазначив, що Київ готовий до певного компромісу у формулюваннях, але наявність європейської перспективи залишається для нього ключовою позицією.

4–8 квітня 2011 р. у Брюсселі відбувся Шістнадцятий раунд переговорів щодо створення поглибленої та всеосяжної ЗВТ. Коментуючи його підсумки, заступник міністра економіки України Валерій П'ятницький, котрий очолює українську команду на переговорах, заявив про успішність цього раунду, відзначивши, що з п'яти невирішених питань залишилося тільки два – енергетика й експортні мита.

12 квітня 2011 р. у Люксембурзі відбулося засідання «групи друзів України в ЄС – Україна» на рівні міністрів закордонних справ, у якому взяв участь міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко. Під час виступу перед учасниками заходу він ознайомив керівників зовнішньополітичних відомств держав – членів ЄС із основними елементами щорічного Послання Президента України українському народу, підтвердив незмінність курсу нашої держави на інтеграцію до ЄС та відданість керівництва України впровадженню політичних та соціально-економічних реформ, спрямованих на зближення зі стандартами та законодавством ЄС. Міністри підтвердили спільне прагнення завершити переговори щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи створення поглибленої та всеосяжної ЗВТ у 2011 р., а також досягти прогресу в реалізації першої, «законодавчої», фази реалізації Плану дій візової лібералізації. Особливу увагу було приділено наданню Україні європейської перспективи та прискоренню процесу запровадження безвізового режиму для громадян України. Із цією метою 22 квітня Президент України схвалив Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 146

На початку травня розпочалися переговори між Україною та ЄС про внесення змін до Угоди щодо спрощення оформлення віз, спрямовані на розширення категорій громадян України, які можуть отримувати безкоштовні та багаторазові шенгенські візи до того часу, поки Україна не отримає безвізового режиму із ЄС.

20 травня Спільний комітет старших посадових осіб узгодив перелік пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС на 2011–2012 рр. Окремий наголос у цьому документі був зроблений на проведенні належних політичних перетворень, конституційної реформи, судової реформи, адміністративної реформи та конвергенції зовнішньополітичних позицій сторін.

25 травня Єврокомісія оприлюднила результат стратегічного огляду Європейської політики сусідства (ЄПС), який тривав майже рік, у вигляді комунікації «Новий відгук на Сусідство, що змінюється», а також звіти про перебіг реалізації ЄПС у країнах-партнерах у 2010 р. У комунікації були відображені модифікації в підході Євросоюзу до розбудови відносин із сусідніми країнами, напрями подальшого зміцнення партнерства з державами, які дотримуються європейських цінностей, та можливості обмеження співпраці з державами, котрі не виявляють належного прогресу на цьому шляху. Однак якісних змін у структурі ЄПС цей документ не приніс. Він задекларував посилення принципу обумовленості у відносинах із сусідніми країнами, тоді як блискавичний розвиток подій на Близькому Сході (а згодом і у Східній Європі) поставив перед євроінтеграційною спільнотою нові виклики, відповідей на які в неї поки немає.

Зі свого боку, Київ прагнув скористатися розробкою цього документа як нагодою для закріплення своїх євроінтеграційних прагнень та отримання в тій чи іншій формі визнання перспективи членства в ЄС. Зрештою, у тексті комунікації була побічно згадана стаття 49 Договору про ЄС, але лише в сенсі необхідності дотримання спільних цінностей, на яких ґрунтується європейський проект. Тому в коментарі МЗС України із цього приводу стверджується, що українська сторона позитивно відзначає готовність ЄС розвивати відносини з країнами «Східного партнерства» на основі принципів політичної асоціації та економічної інтеграції, які передбачають зміцнення спільних цінностей, котрі є основними для ЄС і викладені у статті 49 Договору про ЄС. При цьому в коментарі зазначається, що Україна використовуватиме інструменти ЄПС та «Східного партнерства», які сприятимуть реалізації

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 147

її курсу на європейську інтеграцію, але й надалі виходитиме з пріоритетності розвитку двостороннього формату відносин з ЄС.

Звіт про перебіг реалізації ЄПС у 2010 р. в Україні містив доволі реалістичні, виважені оцінки прогресу України на шляху внутрішнього реформування. З одного боку, Єврокомісія позитивно оцінила економічні реформи, розпочаті новим урядом, зокрема ухвалення Комплексної програми економічних реформ та прийняття законів «Про державні закупівлі» та «Про засади функціонування ринку природного газу», вказавши при цьому на необхідність ретельного моніторингу їх виконання. Але з другого боку, було зауважено, що ці реформи торкаються не всіх пріоритетних сфер і що на заваді поліпшенню бізнесового й інвестиційного клімату в Україні стоїть низка перепон. До того ж, у політичній царині було зафіксовано менше позитивних ознак, а рівень дотримання фундаментальних свобод, зокрема свободи преси та свободи зібрань, дещо знизився. У звіті нагадується також, що в торгівлі Євросоюзу з Україною відновилося зростання, однак її обсяги ще не досягли рівня 2008 р.

Разом з тим розбіжності в процесі узгодження умов майбутньої ЗВТ продовжували перебувати в центрі уваги взаємин України з європейськими структурами. З української сторони були озвучені доволі різкі заяви щодо позиції ЄС на переговорах. Так, 31 травня прем'єр-міністр України М. Азаров публічно назвав її дискримінаційною. Відзначивши, що в переговорах залишаються три неврегульовані питання: квотування української сільгосппродукції, послуг автоперевізників та географічних назв товарів, він зауважив, що Єврокомісія пропонує встановити мінімальні квоти на продукцію, в якій Україна має значний експортний потенціал.

31 травня 2011 р. відбувся робочий візит до Брюсселя першого віце-прем'єр-міністра України А. Клюєва, який зустрівся з комісаром ЄС з питань енергетики Гюнтером Оттінгером, комісаром з питань торгівлі Карелом Де Гухтом та комісаром з питань розширення та Європейської політики сусідства Штефаном Фюле. Під час візиту були обговорені актуальні питання співпраці в енергетичній сфері, прогрес у переговорах щодо ЗВТ і шляхи пошуку компромісу з невирішених питань, а також перебіг внутрішніх перетворень в Україні. Комісар Г. Оттінгер підтвердив, що модернізація українських трубопроводів залишається пріоритетом для ЄС, зважаючи на те, що модернізація існуючої

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 148

ГТС є економічно вигіднішою, ніж будівництво нової інфраструктури, тоді як український урядовець, у свою чергу, запевнив, що зобов'язання України в рамках Енергетичного співтовариства стали невід'ємною частиною загального процесу реформ українського енергетичного сектора. А. Клюєв та Ш. Фюле підписали також Угоду між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громадськість, – етап II», спрямованого на сприяння сталому соціально-економічному розвитку в Україні на місцевому рівні. Бюджет проекту становить 17,5 млн євро.

Відсутність остаточної згоди щодо умов створення ЗВТ на середину 2011 р. означала, що підписання Угоди про асоціацію не може відбутися протягом цього року й що головною метою за таких умов є завершення переговорів і парафування Угоди до саміту в грудні. Особливі надії в цьому плані покладалися на головування Польщі в Європейській Раді, яке припадало на другу половину 2011 р.

Улітку відбувся суттєвий поворот у характері діалогу України та Євросоюзу. По-перше, арешт Юлії Тимошенко 5 серпня 2011 р. серйозно загострив ситуацію з дотриманням демократичних стандартів в Україні. Високий представник ЄС із питань закордонних справ та безпекової політики Кетрін Ештон висловила стурбованість із цього приводу і вказала на необхідність забезпечення справедливого, прозорого та незалежного правосуддя задля уникнення вигляду вибіркового судового переслідування за політичними мотивами. З вуст деяких представників ЄС почали лунати твердження про можливі імплікації судових справ проти опозиційних діячів для переговорного процесу щодо укладення Угоди про асоціацію. По-друге, у цей період істотно активізувалася українська риторика стосовно неодмінної фіксації в тексті Угоди про асоціацію європейської перспективи членства України в ЄС. Так, ще 18 липня у Брюсселі під час зустрічі з міністрами закордонних справ країн – членів ЄС у форматі «Україна – Група друзів України в ЄС» міністр закордонних справ України К. Грищенко наголосив, що **Україна наполягатиме на закріпленні європейської перспективи, попри скептицизм окремих країн – членів ЄС**. За його словами, фіксація в Угоді європейської перспективи є пріоритетним завданням для України на даному етапі, оскільки слугуватиме потужним стимулом у суспільстві для втілення болісних і непопулярних реформ.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 149

17–23 вересня 2011 р. у Брюсселі пройшов Вісімнадцятий раунд переговорів щодо створення ЗВТ між Україною та ЄС, за підсумками якого сторони повідомили про розв'язання більшості концептуальних і технічних проблем та висловили впевненість у завершенні переговорів уже найближчим часом. В одному з найпринциповіших питань – доступі української сільськогосподарської продукції на європейський ринок – була досягнута домовленість про збільшення зернових експортних квот з 20 тис. тонн до 2 млн тонн та про скасування Євросоюзом субсидій на сільгосппродукцію, що постачається до України. Водночас перший віце-прем'єр-міністр України А. Клюєв виступаючи перед Європейським парламентом у Брюсселі 21 вересня 2011 р. знову заявив, що успіх реалізації реформ в Україні багато в чому залежатиме від готовності ЄС закріпити в Угоді про асоціацію перспективу членства України в Євросоюзі.

Водночас фактор польського головування привів до істотної інтенсифікації переговорного процесу, стимулюючи європейські органи до сприятливішої для України позиції. Так, 26 вересня Рада з питань зовнішньої торговельної політики ЄС рекомендувала якнайшвидше завершити переговори з Україною щодо створення ЗВТ.

Етапною подією в політичному діалозі України з Європейським Союзом стало проведення 29–30 вересня 2011 р. другого саміту «Східного партнерства» у Варшаві, під час якого була зроблена чергова спроба досягти компромісу в питаннях судового переслідування українських опозиційних діячів. У рамках саміту Президент України В. Янукович зустрівся з президентом Європейської Ради Херманом Ван Ромпеєм та президентом Європейської Комісії Жозе Мануелем Баррозу. Під час зустрічі обговорювалися питання підготовки до укладання Угоди про Асоціацію включно із ЗВТ, виконання Плану дій з лібералізації Євросоюзом візового режиму для України, а також сучасні виклики, перед якими стоїть Україна. Лідери ЄС та Президент України домовилися зустрітися у Брюсселі в жовтні 2011 р.

Виступаючи на пленарній сесії саміту, В. Янукович наголосив, що надання Україні та іншим державам-партнерам, які досягли прогресу у зближенні з ЄС, чітких політичних сигналів щодо європейської перспективи, а також наповнення Ініціативи конкретними проектами стануть запорукою успіху «Східного партнерства» й потужним імпульсом для продовження масштабних

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 150

внутрішніх реформ. У підсумковій декларації саміту була прописана можливість фіналізації Угоди про асоціацію на саміті Україна – ЄС у грудні 2011 р.

Винесення обвинувального вироку у справі Юлії Тимошенко 11 жовтня 2011 р. було з обуренням сприйнято євроінтеграційною спільнотою. Високий представник ЄС із питань закордонних справ та безпекової політики Кетрін Ештон висловила глибоке розчарування цією подією та підтвердила, що ЄС урахує її у своїй політиці щодо України. За її твердженням, неповага української влади до універсальних цінностей та верховенства права матиме серйозні наслідки для відносин Україна – ЄС, укладання Угоди про асоціацію та рівень практичного співробітництва. Однак при цьому було очевидно, що ЄС не має чіткого бачення того, як ці перипетії мають бути пов'язані з переговорами щодо Угоди. Проте, виступаючи 12 жовтня 2011 р. перед Європарламентом, Кетрін Ештон зазначила, що ЄС може підписати Угоду тільки в тому разі, якщо українське керівництво доведе відданість цінностям, на яких ця Угода заснована.

У цьому контексті європейська сторона в односторонньому порядку оголосила про перенесення запланованого на 20 жовтня візиту Президента України В. Януковича до Брюсселя, який так і не відбувся. Скасування візиту, фактично, стало на заваді парафуванню Угоди про асоціацію на саміті у грудні 2011 р., адже саме на цей період припали найактивніші зусилля Києва із закріплення в Угоді перспективи членства в ЄС. Оскільки це питання могло бути вирішене лише на політичному рівні, відміна візиту означала, що контактів на найвищому рівні між Україною та ЄС до саміту більше не відбудеться, а тому й найважливіше питання переговорів не буде вирішене до саміту.

20 жовтня 2011 р. на семінарі, присвяченому торговельним та економічним аспектам Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, який проходив у Європейському парламенті, сторони оголосили про досягнення домовленостей з усіх ключових питань ЗВТ, що, за словами першого віце-прем'єр-міністра України А. Клюєва, відкрило шлях до завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію.

Однак політична частина Угоди потребувала додаткового узгодження. Двадцятий раунд переговорів щодо Угоди, який проходив 25 жовтня в Києві, позначився прогресом у виробленні компромісних формулювань деяких спірних положень Угоди, але в ключовому питанні перспективи членства порозуміння знайдене

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 151

не було. Для остаточного узгодження найпроблемніших аспектів Угоди 11 листопада у Брюсселі був проведений Двадцять перший раунд переговорів, за підсумками якого сторони оголосили про врегулювання всіх спірних питань, за винятком формулювань, які потребують рішення на політичному рівні, і про завершення переговорного процесу та початок підготовки Угоди до формальних процедур з надання їй чинності.

Однак брак прогресу в питанні засудження Юлії Тимошенко, попри заклики європейської спільноти, зумовлював невизначеність щодо проведення та результатів саміту Україна – ЄС. Остаточне узгодження його порядку денного відбулося лише 12–13 грудня 2011 р. під час візиту до Києва комісара ЄС із питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле.

П'ятнадцятий саміт Україна – ЄС відбувся в Києві 19 грудня 2011 р. За його підсумками сторони оголосили про остаточну фіналізацію роботи над текстом Угоди про асоціацію та про відкриття шляху до її якнайскорішого парафування. Утім, узгодження тексту ще не означає усунення всіх перепон для її підписання. У своєму виступі президент Європейської Ради Херман ван Ромпей чітко попередив, що, попри бажання ЄС якнайшвидше перейти до кроків з підписання й ратифікації Угоди, це залежатиме від політичних обставин, зокрема від дотримання українською владою свободи преси, свободи зібрань, здійснення повномасштабної судової реформи і проведення парламентських виборів 2012 р. відповідно до всіх стандартів ОБСЄ та за умови забезпечення рівних можливостей для участі в них усіх заявлених кандидатів.

При цьому, як можна зрозуміти з положень Спільної заяви саміту, Угода не містить формальної перспективи членства України в Європейському Союзі, але «залишає відкритим шлях до подальшого прогресивного розвитку відносин України та ЄС», зокрема інтеграції до внутрішнього ринку ЄС. Водночас Президент України В. Янукович у своїй заяві наголосив, що він розглядає Угоду про асоціацію «не лише як документ, що переведе наші відносини з ЄС у якісно новий формат політичної асоціації та економічної інтеграції, а і як ключовий інструмент реалізації стратегічної мети наших відносин з Європою – набуття членства в цьому об'єднанні».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 152

Досягнення та прорахунки сторін

Доводиться констатувати, що у відносинах України та Євросоюзу 2011 р. позначився як важливими досягненнями, так і серйозними прорахунками, які стосуються не лише поведінки обох сторін в умовах загострення суперечностей, а й моделі розвитку цих відносин, яка закладалася в Угоду про асоціацію. Перипетії 2011 р. засвідчили, що **обидва контрагенти керувались у своїх діях не зовсім реалістичними оцінками потенціалу й функцій цієї моделі, що призвело до формування хибних очікувань, які й спровокували кризу на вирішальній стадії вироблення Угоди**.

Остаточне узгодження Угоди про асоціацію припало на період, коли імпульс до реконфігурації європейської системи, наданий процесом «перезавантаження» відносин Росії із Заходом, уже майже вичерпав себе, не призвівши до якісного зміцнення кооперативних засад у відносинах провідних центрів сили чи вироблення ними системного компромісу стосовно взаємодії у Східній Європі. Як наслідок, *у даному просторі поновилася конкуренція за вплив, яка перейшла з політичної площини у площину нормативного регулювання й функціонального співробітництва*.

У підсумку головним досягненням відносин України та ЄС у 2011 р. можна беззаперечно визнати дипломатичні результати підготовки до саміту 19 грудня. Упродовж року на саміт покладалися великі сподівання в сенсі формальної фіналізації Угоди про асоціацію. Однак стрімкий розвиток внутрішньополітичних подій у період, що передував саміту, зумовив зміну загального контексту відносин. За обставин, що склалися, Києву та Брюсселю необхідно було щонайменше утримати вже досягнуті українські євроінтеграційні здобутки й підтвердити свою готовність рухатися далі в рамках формату Угоди про асоціацію, щонайбільше – досягти остаточного компромісу щодо тексту Угоди, щоб мати змогу перейти до формальних процедур з надання їй чинності – парафування, підписання та ратифікації.

Підвищуючи градус критики й водночас рівень амбіцій стосовно майбутньої Угоди, Україна та Євросоюз, свідомо чи ні, поставили себе у скрутне становище, коли досягнення результату було вкрай важливе, а ціна поступок – надзвичайно велика. І хоча за кілька тижнів до саміту позиції обох учасників зазнали помітного пом'якшення, вони не були кардинально переглянуті. Такий стан речей унеможливлював вироблення на даному етапі

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 153

чогось вагомішого, ніж проміжний тактичний компроміс, який дасть змогу Києву та Брюсселю продовжити діалог в очікуванні нормалізації політичної атмосфери.

Результати саміту цілком відповідають цим очікуванням. Оголошення про завершення роботи над текстом Угоди про асоціацію є вагомим успіхом української дипломатії в умовах кризи у відносинах з Євросоюзом, ціною якого стали поступки в питанні перспективи членства України в ЄС. Одностороння заява української сторони про готовність бачити в цій Угоді засіб не тільки наближення, а й підготовки до вступу до ЄС, зрештою, не змінює формального характеру самої Угоди. Однак, що найважливіше, підписання Угоди залишається негарантованим та обумовленим низкою застережень, причому їх перелік не є остаточно сформульованим.

Європейські функціонери дали зрозуміти, що обов'язковими передумовами для розгляду можливості підписання Угоди є проведення демократичних парламентських виборів 2012 р. та реформування судової системи. Але немає однозначної ясності щодо того, чи будуть ці умови достатніми. ЄС залишає за собою право визначати доцільність переходу до посилених форм зближення з Україною, а за такої ситуації укладання Угоди перетворюється на питання виключно політичної волі Євросоюзу. Це означає, що **хоча процес становлення асоціації між Україною та ЄС удалося «зберегти на плаву», його логічне завершення виглядає віддаленим і невизначеним, а криза у відносинах, спричинена протиріччями в оцінці внутрішніх перетворень в Україні, ще далека від подолання, тим більше, що сторони не мають чіткого уявлення про шляхи цього подолання.**

Відсутність бажаного для України результату в питанні перспективи членства, звичайно, не може не викликати незадоволення українського керівництва, але розцінювати цей факт як стратегічну поразку також не варто. У принципі, це стало закономірним наслідком, по-перше, установлених рамок переговорного процесу, а по-друге, особливостей розгляду цього питання обома сторонами. Ще в середині 2010 р. сторони домовилися винести найпроблемніші питання, зокрема перспективу членства, на кінець переговорів, унаслідок чого Угода про асоціацію вироблялася без урахування цього параметру. До того ж, у перші місяці після приходу до влади нинішнього уряду українські посадовці наголошували на необхідності прагматизації співробітництва

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 154

з Європейським Союзом без надмірного педалювання питань, у яких ЄС неготовий дати чітку відповідь, у тому числі питання перспективи членства. У світлі цих нюансів різка активізація українською стороною риторики щодо обов'язкової наявності такої перспективи в тексті Угоди, аж до заяв в ультимативному дусі, мала скоріше деструктивний ефект для просування перемовин, оскільки виглядала як асиметрична відповідь України на критику з боку Євросоюзу. Зрештою, вирішення цього питання потребувало контактів на найвищому рівні, яких до саміту здійснено не було, що заздалегідь зумовило відповідний результат українських зусиль.

Питання перспективи членства не є окремим, ізольованим аспектом Угоди про асоціацію. Це – питання політичної спрямованості цього процесу загалом, на чому неодноразово наголошували українські дипломати. Наявність такої перспективи надавала би процесові становлення асоціації чіткої фінальної мети й ознак, аналогічних до процесу підготовки до членства в ЄС. Натомість формулювання про визнання європейської ідентичності України, яке, за офіційними повідомленнями, міститься в тексті Угоди, передбачає лише гіпотетичну можливість подання заявки на вступ до ЄС без застережень щодо вірогідної відповіді на неї. Зміст асоціації від цього не змінюється й полягає в адаптації до норм і стандартів ЄС, але відсутність перспективи членства означає збереження відкритого характеру цього процесу, а водночас і невизначеності базових політичних параметрів відносин. За таких умов тенденція до політизації практичних сфер співпраці, яка намітилась у попередній період, не тільки не втрачає своєї актуальності, а й дедалі більше посилює свій вплив.

При цьому важливим здобутком переговорів виступає перспектива інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, яка, за свідченням українських переговорників, закріплена в тексті Угоди про асоціацію. Завдяки цьому Україна в разі укладання Угоди отримає реальний інструмент економічної інтеграції до Євросоюзу, не обмежений лише тим рівнем, який узгоджений нині в рамках поглибленої та всеосяжної ЗВТ.

Візовий діалог між Україною та ЄС розвивався навколо виконання погодженого у 2010 р. Плану дій щодо візової лібералізації та внесення змін до чинної угоди про спрощення візового режиму. За минулий рік в окремих сферах відбулися позитивні зміни,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 155

необхідні для просування в напрямі безвізового режиму, але ключовий компонент цього процесу – питання безпеки документів – виявився загальмованим, що унеможливило перехід до другої фази виконання Плану дій, як цього прагнула українська влада на початку 2011 р.

Окремо слід згадати енергетичний аспект відносин, у якому у 2011 р. стався певний прогрес завдяки приєднанню України до Європейського енергетичного співтовариства. Утім, попри це, Києву не вдалося заручитися підтримкою Євросоюзу у просуванні власних інтересів у цій сфері, що призвело до публічної критики на адресу ЄС із боку українських урядовців наприкінці року. Але навряд чи в України були підстави розраховувати на подібну підтримку. Євросоюз має чітку позицію, згідно з якою енергетична безпека України залежить не стільки від компромісу з третіми державами, скільки від здійснення належних внутрішніх перетворень у її енергетичному секторі – упровадження європейських стандартів енергоефективності, проведення реструктуризації енергетичного ринку та збалансування цінової політики. Саме на стимулювання подібних перетворень були спрямовані зобов'язання, які накладалися на Україну під час вступу до Європейського енергетичного співтовариства.

Українська влада, зі свого боку, прагнула отримати від євроінтеграційної спільноти гарантії збереження статусу транзитної держави для посилення своїх позицій у взаємодії з Росією, здатність якої обмежити транзитну роль України за допомогою обхідних проектів становить головний важіль тиску на Україну. Однак зацікавленість Євросоюзу у збереженні транзитних функцій України залежить від ефективності виконання нею цих функцій, а це, у свою чергу, напряму пов'язане зі станом українсько-російських взаємин у цій сфері. Одним з можливих шляхів підвищення цієї зацікавленості може виступати перетворення енергетичного виміру на компонент загального комплексу домовленостей України з ЄС у вигляді Угоди про асоціацію. Проте ставити процес установлення асоціації в залежність від суперечливих енергетичних питань не зовсім доцільно. Тим більше, що завдяки цьому можна отримати зворотний результат, коли Євросоюз матиме додатковий інструмент впливу на Україну в цій сфері, не беручи на себе жодних зобов'язань щодо захисту українських інтересів. І подібна тенденція вже вимальовується в політиці ЄС щодо України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 156

У зв'язку із цим слід відзначити більш упевнену позицію України у взаємодії з євроінтеграційним об'єднанням та її готовність обстоювати власні інтереси щодо окремих проблем, серед яких у 2011 р. фігурували питання взаємного доступу на ринки України та ЄС у рамках майбутньої ЗВТ, питання енергетичної співпраці та, зрештою, перспектива членства України в ЄС. У деяких випадках така тактика принесла бажані результати, але загалом її ефективність залишається доволі відносною. Київ може й повинен пропонувати власні рішення суперечливих питань, особливо тих, що стосуються чинної моделі Східної політики Євросоюзу, але будувати свою стратегію на вимогах односторонніх поступок з боку ЄС не варто. Це може мати зворотний ефект і призвести до посилення тиску ЄС на Україну, що й було продемонстровано у другій половині 2011 р.

Загалом, ситуація, яка склалася навколо судових процесів над деякими опозиційними політиками в Україні, виявилася непростою як для України, так і для Європейського Союзу і принесла для них відчутні політичні втрати. Насамперед вона висвітлила хибність розрахунків, якими керувались обидві сторони у просуванні відносин. Так, Євросоюз не спромігся чітко і своєчасно сформулювати офіційну позицію з приводу внутрішніх перипетій в Україні, залишаючи відкритим питання своєї можливої реакції на завершення цих судових справ обвинувальними вироками. Це, з одного боку, дало менш упередженим неформальним гравцям змогу артикулювати від імені євроінтеграційної спільноти жорсткі сигнали на адресу українського керівництва, сформувавши тим самим негативне медійне тло, а з другого – дало українській владі можливість сподіватися на менш прискіпливе ставлення ЄС до подій усередині України.

Офіційний Київ, у свою чергу, також не зміг знайти переконливих аргументів на свою користь і довести обґрунтованість висунених обвинувачень в очах європейських спостерігачів, дозволивши їм утвердитись у баченні згаданих судових справ як безпідставних і політично вмотивованих. Слабкі апелювання постфактум до незалежності судової влади в Україні лише посилили негативні враження від цих справ. У результаті, на певній стадії кризи обидва контрагенти опинились у безвихідному становищі, коли відступити від своїх позицій і піти на поступки стало неможливо.

Для України в цих умовах найбільшою втратою стала втрата довіри до неї як до надійного партнера, здатного виконувати

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 157

власні зобов'язання. Нечіткі неформальні обіцянки щодо владнання ситуації, надані окремим європейським лідерам, створили уявлення про готовність правлячої команди піти на компроміс, що спричинило ще більше обурення, коли ці обіцянки не були виконані. Відновити довіру після подібного непорозуміння буде вкрай складно, і, напевно, цей процес триватиме не один місяць.

Разом з тим для Євросоюзу стан речей, що склався на українському напрямі, несе в собі не менш серйозні виклики, оскільки являє собою не тільки ситуативну проміжну кризу, котру із часом можна подолати і просто повернутися до реалізації початкової стратегії, а справжню кризу нинішньої моделі Східної політики ЄС, яку деякі аналітики передбачали[1], але до якої ЄС загалом виявився неготовим.

Ця модель, утілена в концепції «Східного партнерства», ґрунтується на двох суперечливих припущеннях: по-перше, що політичні цілі можуть покладатися на нормативні інструменти, а політичний баланс може бути змінений опосередкованим, нормативним шляхом без прямого порушення статус-кво, і, по-друге, що Україна становить найлегшу задачу в геополітичній головоломці Східного сусідства, а її часткове вирішення може автоматично дати ключ до розв'язання всіх інших дотичних проблем.

Декларування Україною своєї європейської ідентичності, її бажання долучитися до процесів євроінтеграції та чутливість до зв'язків з євроінтеграційним об'єднанням створили дещо помилкове уявлення про те, що Євросоюзу простіше здійснювати вплив на Україну, ніж на інших східних сусідів, що досягти якісних змін в українському полі можна й на рівні двосторонніх відносин, ізольовано від загального політичного контексту в Східній Європі, і що, спричинивши подібні зміни, можна стимулювати трансформацію геополітичного балансу в цьому просторі, уникнувши необхідності шукати компроміс із Росією та іншими зацікавленими гравцями. При цьому чіткого бачення напрямів та результатів подібної трансформації в ЄС не спостерігається, окрім як обмеження ролі Росії у спільному сусідстві.

Події 2011 р. довели, що це уявлення не зовсім відповідає реаліям. Здійснення впливу на Україну виявилося не менш складною справою, ніж у випадку інших сусідніх країн. Вплив ЄС

---

[1] Див., наприклад: *Korosteleva E.* Change or Continuity: Is the Eastern Partnership an Adequate Tool for the European Neighbourhood? // International Relations. – 2011. – Vol. 25. – № 2. – P. 256.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 158

на політику будь-якої держави залежить, з одного боку, від місця євроінтеграції загалом та конкретних інтеграційних механізмів зокрема в мотивації місцевої правлячої еліти, а з другого – від того, наскільки цілі, на здійснення яких ЄС спрямовує свій вплив, корелюють із пріоритетами цієї еліти. Причому мотивація є не лінійною похідною від зовнішніх стимулів, особливо у випадку «Східного партнерства», яке являє собою не стільки цілісну структуру управління процесами у Східному сусідстві, скільки діапазон різних за призначенням практичних інструментів, серед яких країни-партнери можуть обирати ті, що відповідають їхній стратегії.

Зрозуміло, що за подібних обставин «Східне партнерство» не може претендувати на щось вагоміше за роль допоміжного каталізатора внутрішніх реформ[2], а значить, не може і сформувати міцної та абсолютної євроінтеграційної мотивації. Тим більше, що в українському випадку початкова мотивація до залучення до процесів інтеграції доволі висока, а обмеженість «Східного партнерства» лише ускладнює її підтримання на цьому рівні.

Питання **кореляції пріоритетів** є не менш важливим у цьому плані. Проведення реформ не є абстрактним процесом. Воно має певні терміни й орієнтири. Євросоюз зосереджує увагу на сферах і питаннях, найактуальніших із погляду його власних інтересів та безпеки. Такий вибірковий, фрагментарний підхід поєднується з доволі поверховим ставленням до процесу реформування: Брюссель часто задовольняється бажаними, з його погляду, змінами законодавчої бази, не приділяючи належної уваги реальним результатам цих змін, що подекуди створює враження, ніби **ЄС прагне не стільки повноцінних якісних соціально-економічних перетворень у країні, скільки часткових удосконалень у тих галузях, які несуть найбільші ризики або переваги для самого ЄС**.

За умов, коли витрати навіть на подібні вдосконалення покладаються переважно на місцевий уряд, питання кореляції пріоритетів набуває центрального значення, і український приклад наочно це ілюструє. Високий рівень євроінтеграційної мотивації країни-партнера не означає автоматично повної гармонії під час практичної реалізації необхідних реформ, яку потрібно досягати щоразу в кожному окремому питанні. І чим менш політизованим

[2] *Emerson M.* Just Good Friends? The European Union's Multiple Neighbourhood Policies // The International Spectator: Italian Journal of International Affairs. – 2011. – Vol. 46. – № 4. – P. 57.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 159

буде процес узгодження пріоритетів, тим більше шансів на успіх він матиме. Перипетії 2011 р. продемонстрували, що ЄС недостатньо враховує ці особливості. Це стало додатковим фактором розгортання кризи відносин з Україною та дедалі більше ускладнює пошук шляхів виходу з неї.

Використання нормативних методів для виконання політичних завдань також виявилось не оптимальним способом реалізації стратегії Євросоюзу у Східному сусідстві. Застосування таких методів саме по собі не привело до зниження напруженості у Східній Європі, а стало, скоріше, поштовхом до перенесення її у площину нормативних і функціональних взаємодій. Той факт, що вироблення нової конфігурації східної частини Європейського континенту перетворилося на агрегований комплекс питань торговельного й візового режимів, економічного проникнення та енергетичних проектів[3], не означає зняття гостроти навколо цього процесу, а сприяє зростаючій політизації цих сфер. Тим більше, що ефективність цих методів залишається доволі відносною. Нормативна конвергенція може мати бажані результати, якщо вона, по-перше, спирається на достатній ступінь взаємозалежності партнерів, і, по-друге, відбувається в рамках діючих кооперативних механізмів, переваги яких уже очевидні[4]. Ступінь взаємозалежності України та ЄС поки що не настільки високий, щоб автоматично генерувати ефект нерозривності, без якого нормативна конвергенція виявляється залежною від низки інших, зокрема кон'юнктурних чинників.

Але найголовніше: розвиток подій у 2011 р. довів, що змінити політичний баланс у Східній Європі шляхом впливу на Україну не так просто, як це може видаватися на перший погляд. Україна може й залишається єдиним козирем Євросоюзу в геополітичній грі в цьому просторі[5], але цей козир не може забезпечити виграш в умовах «гри з нульовою сумою». Намагання за допомогою нормативних важелів збільшити розрив між Україною та Росією, обмежити її роль у Східній Європі й водночас опосередковано збільшити її сприйнятливість до тих самих нормативних важелів

---

[3] *Jackson B.* The European Union Goes East // Policy Review. – 2011. – № 166. – http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/73166.

[4] *Nitoiu C.* Reconceptualizing 'Cooperation' in EU-Russia Relations // Perspectives on European Politics and Society. – 2011. – Vol. 12. – № 4. – P. 469.

[5] *Jackson B.* The European Union Goes East // Policy Review. – 2011. – № 166. – http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/73166.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 160

призвели до зворотного результату – вироблення Росією конкурентних нормативних механізмів та посилення її опору процесові європеїзації. Істотних зрушень політичного балансу ці зусилля не спричинили, але посилили напруженість навколо України, поглибивши ризики, обумовлені її геополітично проміжним положенням, і звузивши спектр альтернатив, доступних для принаймні тактичного утримання позицій в умовах кризи[6].

Цілком очевидно, що **стратегія ЄС спрямована на зміцнення його позицій у Східній Європі й досягнення прийнятного ступеня стабілізації цього простору, а не на подолання геополітично проміжного, напівпериферійного положення України, яке до певної міри влаштовує європейські столиці**. Однак в умовах збереження невизначеності становища України як самостійного компонента європейського політичного балансу стабілізація Східної Європи не може вважатися остаточною, а разом з нею – і роль Євросоюзу у цьому просторі. Досягнення якісних змін на цьому напрямі потребує дієвіших засобів впливу, ніж проекція норм і стандартів ЄС.

Очевидно, ЄС не до кінця усвідомлює ці проблеми, оскільки, судячи з офіційних заяв, розглядає нинішню кризу лише як тимчасове ускладнення на шляху втілення обраної стратегії та вважає за можливе домогтися її вирішення шляхом здійснення тиску на українську владу. Свідченням цього є оголошення Єврокомісією наприкінці року про призупинення надання Україні бюджетної підтримки в тих сферах, де не спостерігається прогрес в адаптації до європейських норм. Утім, дієвість подібної тактики викликає сумніви: якщо наявність зовнішніх стимулів не дала змоги перетворити атрактивний потенціал ЄС на політичний вплив, то їхня відсутність навряд чи суттєво сприятиме цьому. До того ж, чим більшою в політичному і практичному плані буде «ціна» Угоди про асоціацію, тим меншою буде її ефективність у ролі стимулу внутрішніх перетворень для української еліти.

---

[6] Детальніше щодо цього див.: *Уилсон А.* Между двумя совершеннолетиями: 20 лет независимости Украины: чему научились // Россия в глобальной политике. – 2012. – № 1. – www.globalaffairs.ru/number/Mezhdu-dvumya-sovershennoletiyami-15465.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 161

Головні наслідки та подальші перспективи

Перебіг відносин Україна – ЄС у 2011 р. приніс вагомі наслідки не тільки для Києва та Брюсселя, а й для політичного контексту у Східній Європі загалом. Найголовнішим серед них є те, що в результаті кризи нинішньої моделі Східної політики ЄС під питанням опинилися присутність, вплив та роль Євросоюзу в цьому просторі, а разом з ними – і структуруюча якість євроінтеграції як процесу, здатного призвести до реконфігурації політичного ландшафту східної частини Європейського континенту.

Нині в арсеналі ЄС немає чіткої альтернативи моделі «м'якої інтеграції», і, що примітно, немає розуміння необхідності вироблення такої альтернативи або, принаймні, адаптації чинної моделі. Пасивна вичікувальна позиція ЄС може сприяти активізації конкурентних механізмів і тенденцій, які за певних обставин можуть призвести до незворотних наслідків. Тому *чим далі відкладатиметься підписання Угоди про асоціацію, тим більше складнощів може виникнути на її шляху, тим більшої «девальвації» може зазнати її потенційний політичний ефект*.

Для України криза євроінтеграційного курсу має не менш важливі імплікації, адже євроінтеграція виступає не тільки стрижневим елементом зовнішньополітичної стратегії Української держави, а й первинним соціально-економічним орієнтиром для суспільства. Декларування абсолютного пріоритету євроінтеграції в зовнішній та внутрішній політиці донедавна було цілком зручним для української еліти, оскільки надавало універсальної легітимності в очах як громадськості всередині країни, так і міжнародних партнерів, і при цьому не накладало жорстких зобов'язань.

Унаслідок кризи, яка розгорнулась у другій половині 2011 р., нинішня правляча еліта постала перед необхідністю вироблення такого позиціонування й тактики у внутрішньому та міжнародному масштабах, які давали б змогу, з одного боку, підтримувати дискурс про пріоритетність євроінтеграції, а з другого – послабити ефект делегітимізації власного курсу внаслідок гальмування процесу укладання Угоди про асоціацію.

Зрозуміло, що ускладнення на шляху євроінтеграції не стануть поштовхом до негайної переорієнтації головного вектора зовнішньої політики України – жодний інший вектор не має аналогічної легітимності й не може виступати універсальним

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 162

соціально-економічним орієнтиром для суспільства. Але **небезпека полягає в тому, що, не маючи змоги досягти змістовніших зовнішньополітичних результатів, українська влада пристане до того чи іншого варіанта ізоляціонізму.**

Для зміцнення своїх позицій та безпеки в міжнародному середовищі Україні необхідно набути й закріпити за собою стале місце у структурі європейської системи. Євроінтеграція є для цього однією з першочергових умов, але далеко не вичерпною. Її ефективність як платформи для утвердження структурної ролі України залежить від політичного контексту, в якому вона відбувається, її впливу на баланс провідних сил та сприйняття з боку інших зацікавлених гравців. З огляду на це, Україні, так само, як і Євросоюзові, варто скористатися неочікуваною паузою на шляху становлення узгодженого формату взаємодії для переосмислення засад своїх відповідних стратегій і сприяння утворенню такого політичного контексту, в якому євроінтеграція України не буде розцінюватися як порушення балансу чи намагання в односторонньому порядку спричинити зрушення в політичній конфігурації Європейського континенту. Це не знімає необхідності проведення належних внутрішніх реформ. Проте залучення України до євроінтеграційних процесів може виявитись успішним для забезпечення розвитку Української держави і для стабілізації простору Східної Європи тільки в тому разі, якщо воно виступатиме складовою процесу оформлення більш цілісної кооперативної організації європейської системи.

§ 2. Україна та Росія: примус до реінтеграції

2011 рік у розвитку двосторонніх українсько-російських відносин не позначився великими досягненнями, порівняно з 2010 р. Але водночас він не став і роком фатальних стратегічних прорахунків і політичних поступок, які підпадали б під визначення «здача національних інтересів чи державного суверенітету країни». Радше, його можна назвати роком невиправданих очікувань з боку як української, так і російської сторін.

Українська сторона розраховувала в обмін на задоволення геополітичних амбіцій Росії та власну зовнішньополітичну капітуляцію отримати від Кремля економічні преференції у вигляді зниження ціни на російські енергоносії, російських інвестицій і технологій, ліберального торговельного режиму у двосторонніх торговельно-економічних відносинах. Натомість Київ зіткнувся із жорсткою позицією Москви у сфері енергетики, силовим тиском, відновленням торговельних війн, політикою дискримінації українських товарів і послуг на російському ринку, примусом до входження в Митний союз, Євразійський союз та інші російські політико-економічні об'єднання.

У 2011 р. стало очевидним, що результатом компромісу була поразка однієї сторони й перемога іншої. Офіційний Київ із часом почав усвідомлювати такий компроміс як поразку, яка не може довго задовольняти його. З іншого боку, і Росія не могла вдовольнятися плодами отриманої перемоги. У Москві не розуміли, чому обіцяні Президентом В. Януковичем об'єднання атомної енергетики, суднобудування, авіабудування, побудова шляхопроводу через Керченську протоку, створення спільного з Росією газотранспортного консорціуму й багато чого іншого не реалізуються Києвом.

Очевидно, що чинна влада в Україні уявляла собі таке об'єднання як можливість відновити старі радянські народногосподарські зв'язки з російськими підприємствами, отримати від них відповідні замовлення й інвестиції. Економічна інтеграція розумілась як

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 164

кооперація спільного промислового виробництва. Російська ж сторона уявляла інтеграцію, про яку так гучно заявляли Президент України В. Янукович та прем'єр-міністр М. Азаров, як реінтеграцію, тобто поглинання Росією українських підприємств як необхідних і недостатніх ланцюгів у створенні замкненого циклу власного виробництва. Отже, **замість реальної кооперації, Росія запропонувала Україні свою неоколоніальну політику**. Звичайно, що за такої політики економічні інтереси українських олігархів і панівного політичного класу в Україні не братимуться Кремлем до уваги.

Не випадково, що після нормалізації стосунків попереднього року, 2011 р. позначився відновленням прямої конфронтації у формі торговельних війн і політичних ультиматумів. Отже, до певної міри виправдалися прогнози експертів, які передбачали, що прагматичні бізнес-інтереси українських олігархів із Партії регіонів зіштовхуватимуть їх із кремлівськими прагматиками, котрі використовують зовнішню політику у власних бізнес-інтересах[7].

З іншого боку, свою перемогу у 2010 р. Росія сприйняла як певний плацдарм для нових перемог і здобутків на українському напрямі. Якщо Київ поступився інтересами свого державного суверенітету одного разу, то є всі підстави сподіватися, що він поступиться ним і в майбутньому, потрібно тільки збільшити тиск і претензії.

Тепер Москву вже не задовольняють відмова України від перспективи членства в НАТО, позаблоковий статус, відмова від демократичного шляху розвитку, пролонгація перебування Чорноморського Флоту РФ на українській території та інші політичні поступки. Росію тепер не задовольняє й політика балансування Києва між Сходом і Заходом, між Росією та ЄС. Саме тому концепція подвійної асиметричної інтеграції України сприймається як виклик інтересам Росії. Інтеграція не повинна бути подвійною. Вона має бути тільки односторонньою в бік Росії, Митного та Євразійського союзів, що автоматично означає відмову Києва від його євроінтеграційного курсу. «Спроби укласти Угоду про Асоціацію з ЄС розлютили росіян, так само як і відмова вступити в Митний Союз, а справа Ю. Тимошенко дала можливість посилити тиск на Україну по газу і створити загрозу економічного колапсу на 2012 р. У підсумку Україна, – як припускає відомий

[7] *Романенко Ю.* Украина-2011. Власть. Логика коллапса. – http://hvylya.org/analytics/politics/17826-ukraina-2011-vlast-logika-kollapsa.html/.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 165

український оглядач Юрій Романенко, – буде змушена піти на поступки, тому що її залежність від російських енергоносіїв залишилася на критичній позначці, а створення енергетичних альтернатив має умоглядно-віддалений характер»[8].

Відновлення напруженості в українсько-російських відносинах у 2011 р. віддзеркалюється й у суспільній думці. Опитування, проведене компанією Research&Group на початку 2012 р., засвідчило, що 41% опитаних українців уважають українсько-російські відносини напруженими та поганими й лише 17% – «у цілому добросусідськими»[9].

Головною причиною відновлення напруженості в українсько-російських стосунках був і залишається антагонізм національних інтересів Росії та України, пов'язаний з державним суверенітетом останньої та різним баченням моделей свого державного, національного й суспільного розвитку. Такий антагонізм являє собою конфлікт ідентичностей України та Росії. Цей конфлікт нікуди не подівся. У 2010 р. він перейшов у латентну форму завдяки відмові офіційного Києва від власної національної ідентичності. Але 2011 р. показав, що така відмова призведе не лише до втрати державного суверенітету, а й до втрати панівним політичним класом своєї влади в Україні.

Іншою характерною рисою 2011 р. стало повне фіаско стратегії, спрямованої на реалізацію подвійної асиметричної інтеграції, яка була покладена в основу зовнішньої політики Президента В. Януковича. Підсумовуючи здобутки і прорахунки офіційного Києва у відносинах з Росією у 2011 р., політичні експерти зазначають, що впродовж року українська влада намагалася знайти баланс між російським і європейським напрямами й показати, що позаблоковий статус і відмова від будь-яких зобов'язань можуть стати виходом для країни. При цьому єдиним постійним напрямом поки залишалася інтеграція в ЄС, Київ поступово наближався до Угоди про асоціацію, хоча зрештою його очікування виявилися завищеними. Тепер, озираючись на 2011 р., можна констатувати, що українська зовнішня політика намагалася втримати баланс між внутрішніми прагненнями В. Януковича зберегти повну монополію на владу в країні та просуванням

---

[8] *Романенко Ю.* Украина-2011. Власть. Логика коллапса. – http://hvylya.org/analytics/politics/17826-ukraina-2011-vlast-logika-kollapsa.html/.

[9] Путин теряет симпатии украинцев. – http://www.dw.de/dw/article/0,,15775959,00.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 166

України до ЄС. Це їй удалося лише частково, адже Угода так і не була підписана, хоча лідери Євросоюзу, прибувши 19 грудня на саміт до Києва, заявляли про такі плани на найближче майбутнє.

Східний вектор розвитку української дипломатії у 2011 р. більше нагадував торги за знижки й преференції. Весь рік Київ заявляв, що його не влаштовує ціна на російський газ. Москва пропонувала знизити ціни на енергоресурси за умови, якщо державні газові компанії України увіллються в систему «Газпрому». Основне питання – ціни на російський газ – так і не було розв'язане. Києву варто серйозно замислитися над тим, що Кремль не бажає робити своєму союзникові істотних поступок.

Навіть часті візити українського лідера до Москви не зрушили цей процес із мертвого місця. Росія постійно намагалася втягнути Київ в економічні об'єднання або політичні союзи. Україна пручалася й говорила про свій європейський вибір і про небажання псувати відносини із сусідами. Урешті-решт, наприкінці року Росія натякнула, що подальші переговори про зниження ціни на газ повинні бути пов'язані з політичними поступками[10].

На думку експертів, проривів у дипломатії не варто очікувати й у 2012 р. Країна повинна визначитися, куди рухатися далі, й залежно від цього поміняти внутрішньополітичний курс. Адже Росія прийме будь-який режим в Україні, але за умови передачі під її контроль привабливих активів, як трапилося в Білорусі. Європа ж вітатиме інтеграцію Києва до своїх лав лише за наявності демократичного процесу. Суди над лідерами опозиції не дуже в'яжуться із цими вимогами Брюсселя.

Процес розширення ЄС на Схід узагалі може виявитися зведеним до необов'язкових декларацій. Тому країна, котра, попри критику з Брюсселя, намагається зберегти свій курс внутрішньої політики незмінним, має мало шансів на реальне просування[11].

---

[10] *Сивоконь П.* Итоги внешней политики Украины: ни нашим, ни вашим // Главред. – 2012. – 28 декабря. – http://glavred.info/archive/2011/12/28/175242-3.html.

[11] Там же.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 167

Чи може бути успішною стратегія, не запрограмована на перемогу?

Якщо подивитися на цілі зовнішньої політики України, задекларовані в офіційних документах, то вони зводяться до інтеграції України в європейський політичний, економічний і правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та гармонізації відносин стратегічного партнерства з Російською Федерацією. Як показали підсумки 2011 р., ані першої, ані другої мети Україні досягти не вдалося. Очевидно, що причини такого фіаско полягали насамперед у суперечливості самих цілей зовнішньої політики: євроінтеграції та водночас реінтеграції в російські «політико-економічні» та «гуманітарні» простори, з одного боку, та протиріччях між цілями зовнішньої та внутрішньої політики – з другого. Цілі, які ставила Україна на російському векторі, суперечили цілям євроінтеграції, і, навпаки, рух у напрямі Європи кидав виклик російським реінтеграційним проектам. Якщо цілі внутрішньої політики Президента В. Януковича не суперечили чи навіть збігалися з інтересами Росії, то вони при цьому були неприйнятними для європейської спільноти.

У такій ситуації рух України в напрямі однієї сторони викликав конфлікт з другою стороною. Принцип стратегічної рівноваги, задекларований офіційним Києвом в умовах такої контрадикторності зовнішньополітичних цілей, означав тільки одне – *стагнацію невизначеності та сповзання в міжнародну ізоляцію*.

Збереження ситуації невизначеності провокує ізоляцію України з обох боків. Реінтеграція в Росію та згортання чинною владою демократії в Україні призведе до посилення ізоляції країни з боку Заходу. Очевидно, що й Росія прагне такої ізоляції України, оскільки входження до євроспільноти позбавляє будь-яких перспектив реінтеграцію нашої держави в РФ. Створення поглибленої зони співробітництва з ЄС значно послаблює політичний вплив та економічну присутність Росії в Україні. Правила цієї зони унеможливлять поглинання Росією української економіки і зроблять російський капітал неконкурентоспроможним на українському ринку. Відповідно, Росію влаштовує реінтеграція України тільки в проросійські об'єднання на кшталт Митного чи Євразійського союзів. Незгода нашої держави на приєднання до Митного союзу тягне за собою заходи з боку Росії, спрямовані на ізоляцію України від російського ринку та ринку членів Митного

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 168

союзу, підтвердженням чого стали «сирна війна» та інші торговельні війни.

Про намір вдатися до політики силового тиску в разі неприєднання України до Митного союзу В. Путін неодноразово попереджав офіційний Київ. Зокрема, він зазначив, що Україна, звичайно, може вступити в зону вільної торгівлі з Євросоюзом, але при цьому має зрозуміти, що Росія відразу закриє свої кордони для українських товарів. Президент РФ Д. Медведєв теж був категоричним: «...якщо Україна віддасть перевагу європейському вектору, то їй буде важче знаходити розв'язання в рамках Єдиного економічного простору і Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану. Тому що це інше інтеграційне об'єднання. Ну не можна бути скрізь – або там, або там. І це повинні розуміти всі, в тому числі мої українські друзі і колеги»[12]. «Якщо Україна не вступить у Митний Союз, ми будемо змушені зайнятися імпортозаміщуванням української продукції»[13].

Таким чином, Кремль ставить Україну перед вибором: або міжнародна ізоляція, або реінтеграція в Росію. Ситуація геополітичної невизначеності України більше не є прийнятною для Росії. Примусити Україну покінчити зі своєю невизначеністю й реінтегруватися в Євразійський та Митний союзи Росія намагається шляхом «батога і пряника». Власне, це шлях, яким Росія загнала до реінтеграції Білорусь. Опинившись у повній міжнародній ізоляції, О. Лукашенко в умовах політичного, енергетичного й економічного тиску з боку Росії був змушений заради збереження власного тоталітарного режиму погодитися на всі російські інтеграційні проекти.

Такий самий «білоруський варіант» запроваджується Кремлем і стосовно України. Опинившись у міжнародній ізоляції, В. Янукович заради збереження власного авторитарного режиму буде змушений погодитися на кремлівський проект реінтеграції України в Росію. Цьому, власне, сприяє і політика ЄС, який жорстко обумовлює євроінтеграційний поступ України з її внутрішніми демократичними реформами. І тут нездоланним для

---

[12] Медведєв – Україні: «на двох стільцях сидіти не можна» і потрібно зробити вибір на користь ЄЕП або Євросоюзу. – http://rss.novostimira.com/n_956911.html.

[13] Путин с Медведевым готовятся прессовать Януковича с двух сторон? – http://www.unian.net/news/458001-putin-s-medvedevyim-gotovyatsya-pressovat-yanukovicha-s-dvuh-storon.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 169

Києва виявилися протиріччя між цілями внутрішньої політики, спрямованої на демонтаж демократичної системи та побудову авторитарного режиму, і цілями зовнішньої політики, орієнтованими на євроінтеграцію. Саме внутрішньополітичні цілі живлять тенденцію до міжнародної ізоляції України з боку Заходу, результатом чого стало відкладення підписання Угоди про асоціацію та поглиблену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС і фактичне замороження євроінтеграційного поступу України на невизначений термін.

З іншого боку, коливання України між Росією та ЄС тільки посилює сумнів Євросоюзу в щирості євроінтеграційних прагнень Києва. На думку європейських політиків, членство в Єдиному економічному просторі несумісне з входженням до ЗВТ з ЄС. Така ситуація провокує нові реінтеграційні амбіції з боку Москви, даючи їй змогу діяти шляхом не лише тиску, а й заохочення України до реінтеграції. Для цього Росія намагається стимулювати Україну обіцянками знизити ціну на російський газ за умови її приєднання до Митного союзу, а потім, як зазначив В. Путін, усім разом вести переговори про створення ЗВТ з ЄС, але вже з набагато сильніших позицій[14].

Один із промоутерів путінського сценарію такої «євроінтеграційної» перспективи для України, В. Мунтіян, недвозначно пояснює, у який спосіб потрібно покінчити з українським євроінтеграційним вектором: «Якщо буде прийняте рішення про приєднання до Митного союзу (МС) з Росією, Казахстаном і Білорусією, то потім ми вступимо в ЄЕП, створимо спільний ринок із цими країнами. І тільки після цього ми можемо повернутися до західного вектора, створивши зону вільної торгівлі з Євросоюзом. При цьому, будучи у складі МС, ми зможемо вести переговори на значно кращих позиціях. Ви ж знаєте, що в Росії чудові відносини з Німеччиною, Францією, з іншими країнами ЄС»[15].

Але в такій ситуації переговори з ЄС, як мимохідь зазначив В. Мунтіян, «вестиме Росія, а не Україна». Звісно, що інтеграція в ЄС через Москву теж належить до схем залучення України до

---

[14] Путин намерен отговорить Януковича от близости с ЕС. – 04 апреля, 08:42. – http://www.utro.ua/ru/politika/putin_nameren_otgovorit_yanukovicha_ot_blizosti_s_es1301895904.

[15] Решение об интеграции в Таможенный союз нужно принимать уже в первой половине 2011 года // КоммерсантЪ Украина. – 2011. – 5 мая. – № 54 (1328).

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 170

російських реінтеграційних об'єднань, після яких вона вже до жодних «західних векторів» не повернеться, оскільки втратить у цих об'єднаннях власний державний суверенітет.

Таким чином, намагання нинішньої влади в Україні подолати асиметрію пріоритетів інтеграції як на Захід, так і на Схід зазнало повного фіаско. Обмеження інтеграції з Росією економічною та гуманітарною сферами виявило чітку підпорядкованість цих сфер російській геополітиці. Поступки на догоду геополітичним інтересам Росії вимагали повної й остаточної відмови України від євроінтеграційного вектора, як свого часу Росія домоглася відмови Києва від євроатлантичної інтеграції. Просування курсом євроінтеграції також виявилося неможливим на умовах авторитарної модернізації, яка відкидає будь-які демократичні цінності.

Реалізація офіційним Києвом подвійної асиметричної інтеграції до певної міри спровокувала асиметричну конкуренцію між ЄС та Росією за Україну. «Брюссель, – як зазначає німецький аналітик Вінфрід Шнайдер-Детерс, – виступає за "прив'язку" України до ЄС, але виключає її інтеграцію. За уявленням Росії, місце України в "русском мире" (поняття, яке використовується Москвою в "ідеологічній конкуренції" з Брюсселем для побудови своїх економічних та стратегічних інтересів). Геополітична зацікавленість Росії в Україні обґрунтована її усвідомленням себе як самостійного полюсу багатополярного світу. Приєднання потенціалу України великою мірою зміцнило б претензії Росії на глобальну роль у світовій політиці»[16].

Саме тому, зазначає В. Шнайдер-Детерс, «якби членство України в ЄС стало реальною перспективою, могла б виникнути [між ними. – *Авт.*] відкрита конфронтація»[17]. До такої конфронтації з Росією Євросоюз не готовий і не здатний її витримати заради України. Україна ж, усупереч цим пріоритетам ЄС та Росії, намагалась одночасно інтегруватися з ЄС та з Росією – в економічній сфері. Неможливість подолання таких асиметричних пріоритетів призвела до провалу зовнішньополітичних завдань як на європейському, так і на російському напрямах.

Кримінальні справи Ю. Тимошенко, Ю. Луценка та інших представників політичної опозиції значною мірою делегітимізували

---

[16] *Шнайдер-Детерс В.* Європейська функція України, або як Україна може стати «загальноєвропейським чинником» // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – 28 квітня. – № 16.

[17] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 171

політичний режим в Україні в очах як Заходу, так і Кремля. Над Україною та її політичним керівництвом нависла загроза міжнародної ізоляції з боку Заходу. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкладене на невизначений час. Європейські інституції посилили заяви й декларації про недемократичний характер українського керівництва. Це означає чітку й одностайну фіксацію Заходом відходу офіційного Києва від демократичних цінностей, наслідком чого стане відкладення підписання не тільки Угоди про асоціацію з ЄС, а й упровадження ЗВТ і безвізового режиму. Так, Маріо Давід, депутат Європейського парламенту й віце-президент Європейської народної партії, заявив: «Для нас найголовніше, щоб верховенство права, демократичні права і свободи стали головними цінностями. Якщо Україна хоче стати членом ЄС, вона повинна прийти до цих принципів. І якщо нинішня влада не може цього зробити, то прийде нове покоління політиків, яке осилить цей шлях»[18].

Така негативна тенденція матиме далекосяжні наслідки для України, що, по-перше, значно послаблює позицію її чинної влади у виборюванні рівноправних відносин з Росією, по-друге, посилює асиметричну залежність від Москви, по-третє, унеможливлює подвійну асиметричну інтеграцію в європейському напрямі й, урешті-решт, робить неможливою модернізацію країни за європейськими стандартами. *У такій ситуації в нинішньої влади залишається єдиний шлях модернізації країни на основі авторитаризму – тільки за умови реінтеграції в Росію та її інтеграційні об'єднання.*

Такий шлях нівелює також асиметрію пріоритетів, оскільки робить політичний режим в Україні дуже подібним і сумісним з нині існуючим російським авторитарним режимом. Звісно, що саме він може забезпечити тривалу монополію на владу однієї політичної сили, зорієнтованої на Росію, подібно до режиму О. Лукашенка в Білорусі. Проте цей шлях не забезпечує модернізації країни. Причиною цього є **пріоритетність інтересу збереження монопольної влади панівного політичного класу над інтересом модернізації**, оскільки модернізація рано чи пізно призведе до неминучих політичних змін. Іншою причиною є **неоколоніальна модель відносин**, яку пропонує Росія Україні в обмін на

[18] Українська влада все більше скочується до ізоляції. – http://www.ukr.net/news/ukra_nska_vlada_vse_b_lshe_skochu_tsja_do_zoljac-10817454-1.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 172

державний суверенітет. Така імперсько-колоніальна модель поєднує в собі вади неоколоніалізму й імперіалізму, коли Україна розглядається російським суспільством та його політичним класом одночасно і як російська колонія, і як російська периферія. Потреба саме в такій моделі відносин з Україною обумовлена природою сучасного політичного устрою РФ та її пострадянською капіталістичною системою, фундаментальною особливістю котрої є **єдиний інститут «влади-власності»**. Механізми прийняття рішень у цьому політичному інституті разом із системою державного управління й національними економічними ресурсами зосереджені в руках вузького кола еліт. Головною метою й наслідком такого зрощення політичної та економічної влади стає привласнення ресурсів.

Для досягнення цієї мети утворюються вертикально інтегровані системи, які забезпечують концентрацію різноманітних ресурсів шляхом експансії. Боротьба за контроль над ними, а також над джерелами адміністративної, природної та бюджетної ренти значною мірою визначає модель неоколоніальної політики Росії у відносинах з Україною.

Отже, економічна й підприємницька активність російського капіталу, який є невід'ємною частиною російської влади, орієнтована на захоплення та утримання джерел ренти, а не на виробництво доданої вартості. Така модель узагалі не передбачає будь-якої модернізації – ані в колонії, ані в метрополії. Вона не може надати необхідного інвестиційного потенціалу для модернізації в колонії, оскільки для утримання нормально функціонуючої авторитарної централізованої держави в країні такого великого масштабу, як сучасна Росія, не вистачає ресурсів. Система вкладає колосальні сили й засоби в геополітичну та геоекономічну інфраструктури, що саме по собі забезпечує прибуток багатьом корпораціям і веде до зростання прибутків у майбутньому. Але при цьому вона діє як тимчасовий власник підприємства, тобто прагне витягти з нього максимальний прибуток тепер і не замислюється про майбутнє. У результаті більша частина радянської технологічної та соціальної інфраструктури не тільки не вдосконалена, а й доведена до останнього ступеня зношеності[19].

Неоколоніалізм являє собою надзвичайно сприятливий спосіб викачування метрополією ресурсів колонії, адже він дає

[19] *Петров Н.* Обилие слабого государства // Pro et Contra. – 2011. – Сентябрь – октябрь. – С. 61.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 173

можливість країні-метрополії за безцінь скуповувати в колишній колонії підприємства стратегічного значення, зокрема в сировинному й енергетичному секторах, важкій промисловості, сільському господарстві, а також землю.

Слідом за великим російським промисловим капіталом, котрий активно бере участь у приватизації українських промислових підприємств, відбувається експансія російського фінансового капіталу, який забезпечує таку приватизацію. Загальна вартість активів банків з російським капіталом на 1 січня 2011 р. становила 10,94% від загальної вартості активів банківської системи України. Але левова частка російського капіталу в Україні має тіньовий характер, оскільки вона «закамуфльована» в тій частці, яка припадає на різні офшорні зони (Кіпр та Нідерланди). Російський капітал в Україні діє шляхом злиттів і поглинань. Саме таким методом Національним резервним банком Росії був придбаний «Енергобанк» (2004), «Сбербанк – НРБ-Україна» (2006) та «НРБ-Банк» (2007), «Внешторгбанком» – банк «Мрія» (2006), банком «Русский Стандарт» – «Аіс-Банк» (2006), корпорацією «КИТ Финанс» – «Радабанк» (2007), «Внешэкономбанком» – «Промінвестбанк» (2009). При цьому стратегія приходу російських банків на ринок банківських послуг України вважається подвійною: з одного боку, це – можливість здійснювати політичний вплив, з другого, – через кредитування найпривабливіших промислових активів, зокрема стратегічних, сприяти їх переходу під контроль російського капіталу або навіть держави (через російські державні банки)[20].

Головну роль у цій експансії відіграє російський «Внешэкономбанк». На його базі створено державну корпорацію «Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності». Саме на неї Росія поклала місію головного агента Кремля на зовнішніх ринках, включно з обслуговуванням зовнішніх боргів, які лишилися у спадок від Радянського Союзу. В Україні «Внешэкономбанк» заволодів 99% акцій «Промінвестбанку» – однієї з найбільших українських фінустанов, яку спеціально технічно «збанкрутували» рейдерською атакою під майбутнього російського власника, нагнітаючи паніку поміж вкладників[21]. «Внешэкономбанк»

---

[20] *Трохименко В. І.* Російський капітал у банківській системі України. – http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/6994/1/Trohimenko.pdf.

[21] *Ніколов Ю.* Засіки Путіна // Український тиждень. – 2011. – 4 квітня. – № 9. – tyzhden.ua/Politics/18051.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 174

обслуговував оборудку з купівлі-продажу одного з найбільших металургійних підприємств в Україні – «Запоріжсталі». Фінансова група «Альфа» контролює кілька банків і страхових компаній, а також володіє пакетом акцій оператора зв'язку «Голден телеком».

Завдяки поєднанню фінансової та економічної експансії «Газпром» через дочірню структуру придбав «Рівнеазот», «Лукойл» володіє найбільшим підприємством хімічної промисловості «Оріана». Росіяни контролюють і найбільшого виробника автомобільних шин СП «Росава» через зареєстрований у Сінгапурі «Амтел». «Лукойл» володіє Одеським нафтопереробним заводом (НПЗ), ТНК – Лисичанським НРЗ, група «Альянс» керує Херсонським НПЗ. «АвтоВАЗ» установив контроль над Запорізьким алюмінієвим комбінатом, а «Російський алюміній» – над Миколаївським глиноземним заводом. Усе це – найбільші українські підприємства, на які наша держава має вже лише формальний вплив[22]. Сьогодні експансія російського капіталу спрямована на захоплення машинобудування, електроенергетики й інформаційних технологій[23]. Таким чином, існує велика небезпека перетворення нашої держави з країни, яка нещодавно мала колоніальний статус, на країну з неоколоніальним статусом, котра вповні залежатиме від нового російського капіталу.

Високі прибутки нових господарів підприємств дають змогу «купувати» деяких українських аналітиків, політичних і громадських діячів, ЗМІ, і за їх допомогою формувати потужну колабораціоністську колону в Україні, мета якої – захищати євразійську модель. Це «завдання» вже майже на 90% виконане щодо українських засобів масової інформації, які перебувають під впливом і контролем поборників євразійської моделі[24]. Особливо серйозна ситуація склалася на центральних каналах телебачення України, звідки майже зникли або «витиснуті» незалежні телекомпанії.

Усі викладені факти свідчать про наявність неоколоніальної економічної експансії з боку Росії. Позиції російського капіталу дедалі міцнішають, а розвиток українського національного капіталу гальмується, пригнічуються його інтереси. За таких умов

---

[22] *Сироватка С.* Грошовий дощ // День. – 2001. – 7 червня.

[23] http://www.epravda.com.ua/publications/2009/08/25/204814.

[24] Неоколоніальна залежність України від Росії: ознаки та небезпека. – referatu.net.ua/referats/207/16571.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 175

формується суперзалежність України від Росії. Захопивши Україну економічно, скупивши її стратегічні підприємства, дислокувавши російський флот у Криму, контролюючи значну кількість українських російськомовних ЗМІ та православну церкву, Росія закладає підвалини для перетворення України на свій неоколоніальний додаток. Унаслідок цього ми будемо позбавлені можливості самостійно ухвалювати рішення у сфері як внутрішньої, так і зовнішньої політики[25].

Таким чином, за двадцять років Україна не змогла подолати основних проблем і розв'язати головних завдань постколоніального перехідного періоду. Брак у керівників держави політичної волі до проведення радикальних економічних реформ призвів до того, що в країні виникло сприятливе середовище для відтворення колоніальної залежності у формі неоколоніалізму[26].

Упровадження Росією імперської неоколоніальної моделі відносин з Україною обумовлене не лише російськими інтересами, а й українськими внутрішніми політичними й соціокультурними чинниками. Найсуттєвішим з них є породжений системою колоніальних відносин панівний політичний клас. «Замість продуктивної національної буржуазії у нас функціонує сурогат компрадорської, космополітичної. Основою цього протобуржуазного ембріона є два сегменти: комуністично-комсомольська номенклатура і кримінальні угруповання, що представляють нині симбіоз. А замість високоорганізованої системи високоліквідного національного приватного капіталу в Україні переважає кланово-номенклатурний, державно-монополістичний, уражений метастазами корупції і хабарництва»[27].

Подібність такого політичного класу України до політичного істеблішменту метрополії складає політичну основу інтеграційних мотивацій України до Росії. Інший мотив, яким керується нинішня панівна малоросійська еліта у зближенні з Росією, зумовлений потребою в побудові авторитарного режиму. На підставі цього можна зробити висновок про те, що **реінтеграція України в Росію відбуватиметься на авторитарній основі**.

Спільною економічною рисою таких режимів є однаковий спосіб привласнення влади і власності, який відомий російський

---

[25] Неоколоніальна залежність України від Росії: ознаки та небезпека. – referatu.net.ua/referats/207/16571.

[26] Там само.

[27] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 176

політолог Андрій Рябов називає «радянським капіталізмом»[28]. Головною сутністю такого способу привласнення є перерозподіл ресурсів і захоплення контролю над джерелами ренти. Джерелом такої ренти в одному випадку виступають адміністративний ресурс і державні послуги, у другому – земля та природні ресурси, у третьому – і те, й інше. У державах з експортно орієнтованою економікою (Росія, Казахстан), як зазначає А. Рябов, вирішальне значення має доступ до природної ренти. У країнах з біднішими сировинними ресурсами головним «призом є встановлення контролю над джерелами бюджетної та адміністративної ренти»[29]. «Постійна боротьба за переділ ресурсів призведе до хронічної слабкості й мінливості політичних і соціальних інститутів. Конкуруючі групи не зацікавлені в установленні правил і процедур – вони вважають за краще грати з правилами, ніж грати за правилами. У результаті інститут власності, покликаний відігравати провідну роль у забезпеченні правових основ ринкової економіки, набуває умовного характеру – як за феодалізму»[30].

В умовах пострадянського капіталізму корупція стає системним фактором. «Приватизація адміністративного ресурсу чиновництвом за відсутності механізмів підзвітності і громадського контролю формує корупційне середовище. Державні послуги повсюдно стають об'єктом купівлі-продажу, а державна служба – інструментом стягування ренти й поборів з населення і бізнесу, а також створення сприятливого середовища для опікуваних чиновниками підприємницьких структур»[31].

Саме завдяки такому спільному соціально-економічному устрою продовжують зберігатися й функціонувати механізми взаємодії пострадянських країн, котрі й виступають основною політико-економічною передумовою реінтеграції на пострадянському просторі, якою неодмінно скористається Росія в реалізації планів відновлення «Великої держави». Для цього необхідно тільки поширити вертикаль російської політичної влади на інші пострадянські республіки, відібравши в них право ренти на природні ресурси та позбавивши їх державного суверенітету.

---

[28] *Рябов А.* Распадающаяся общность или целостный регион? // Pro et Contra. – 2011. – Май – август. – С. 13.

[29] Там же. – С. 14.

[30] Там же.

[31] Там же. – С.15.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 177

Розуміючи таку небезпеку, власники ренти в пострадянських країнах намагаються проводити так звану «прагматичну» зовнішню політику. Ті, хто відчуває найбільші зазіхання з боку Москви, декларують наміри із часом інтегруватися в європейські структури. Інші, як Україна, повернулися до політики «гойдалки», або в українській версії – «стратегічної рівноваги». Треті виступають за тісний воєнно-політичний союз із Москвою, намагаючись при цьому не допустити монопольного прийняття Кремлем рішень із ключових проблем, які зачіпають їхні владні бізнес-інтереси. Проте всіх їх об'єднують навколо Кремля спільні авторитарні режими, які є необхідною політичною надбудовою рентного економічного базису «пострадянського капіталізму».

Наближеність і схильність до Кремля визначається також характером приватизації. Там, де приватизація була практично відсутня, сформувалися жорсткі і стабільні авторитарні режими, як у Білорусі, Узбекистані, Казахстані й Туркменистані. Там, де була «велика приватизація», контроль над ресурсами здобули великі промислово-фінансові олігархічні групи, які поставили на службу власним інтересам державний апарат. У Росії, на думку А. Рябова, «навпаки – силова фракція державної бюрократії поставила під контроль найбільший і великий бізнес»[32].

Отже, *українсько-російські відносини в цьому політико-економічному контексті являють собою у своїй сутності відносини між фінансово-промисловою олігархією України та силовою фракцією державної бюрократії Росії*. Відносини ці характеризуються водночас і єдністю, і боротьбою їхніх суперечливих інтересів.

Єдність інтересів полягає у збереженні авторитарних режимів, які мають законсервувати «пострадянський капіталізм» та впровадити такий політичний процес у країні, коли навіть найпростіше рішення приймається виключно владними структурами, без залучення інститутів громадянського суспільства. Це призводить не тільки до корумпованості, а й до криміналізації владних структур[33].

Єдність цих інтересів полягає в закріпленні зрощення бізнесу і влади, недопущенні транспарентних ринкових відносин,

---

[32] *Рябов А.* Распадающаяся общность или целостный регион? // Pro et Contra. – 2011. – Май – август. – С. 6.

[33] Сучасний стан політичних процесів в Україні та їх особливості. – referaty.pp.ua/abstracts/ua/.../politologiya_19535.php.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 178

розвитку середнього класу, малого й середнього бізнесу та процесу національного відродження на підконтрольних їм колоніальних територіях. Саме на підставі цієї єдності інтересів малоросійська олігархія готова реінтегруватися в Росію та позбутися українського державного суверенітету, проігнорувавши національні інтереси України. Проте вона не готова позбутися при цьому власності на ренту. Більше того, вона розраховує в обмін на задоволення політичних амбіцій Кремля отримати право ренти на частину російських природних ресурсів, насамперед енергоресурсів, що проявилося в намаганнях Києва в будь-який спосіб отримати дешеві ціни на російський газ і мати вільний доступ до російського ринку. На задоволення саме таких приватних інтересів олігархічного бізнесу і спрямована політика «прагматизму» у сфері зовнішніх відносин.

Політика «прагматизму» ставить приватні корпоративні інтереси над інтересами національними. Для задоволення олігархічних інтересів не потрібні державний суверенітет і незалежність України. Для цього потрібна автономія, яка зберігає право ренти. Тому українська олігархія розраховувала за допомогою Харківських угод обміняти суверенітет на економічні преференції. Проте на такий обмін не готовий Кремль, оскільки його природа теж криється у зрощенні бізнесу і влади. Таким чином, поширення вертикалі російської влади на Україну означає поширення контролю Кремля на олігархічний капітал України та позбавлення малоросійської олігархії права на ренту на підконтрольній їй українській території.

Суперечливість цих інтересів пояснює причину того, чому не спрацювали принципи «прагматизму» та обміну суверенітету на економічні преференції, закладені в концепції подвійної асиметричної інтеграції, чому грандіозні плани економічної інтеграції в Росію, так широко розрекламовані у 2010 р., так швидко провалилися вже у 2011 р. Саме побоювання втратити ренту змушує малоросійську олігархію утримуватись від вступу в Митний чи Євразійський союзи та створення газотранспортного консорціуму, які були основним предметом двосторонніх відносин протягом 2011 р. Таке побоювання змушує офіційний Київ проводити політику так званої «стратегічної рівноваги» між Росією та Заходом.

Неможливість досягти консенсусу з Кремлем обумовлюється його неоколоніальною політикою щодо України, в якій не передбачене право ренти на ресурси для малоросійської олігархії.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 179

Водночас антиукраїнська спрямованість неоколоніальної політики Кремля сприяє збереженню влади олігархії в Україні. Спільною загрозою як для влади місцевої олігархії, так і для реінтеграційних планів Росії є національне відродження в Україні. Значною мірою формування олігархічного ладу в Україні стало можливим за умови відсутності націєтворчого процесу, який привів би до створення єдиної української нації – носія національних інтересів, джерела національної еліти – й утворення на цій основі сталої української державності.

Колоніалізм рано чи пізно приводить до виникнення національних рухів, метою яких є отримання незалежності та побудова власної держави. Саме тому сфера культури посідає у стратегії колонізації особливе місце. Для тривалого й надійного використання людських і природних ресурсів колонії колоніалізм намагається досягти і зберегти свою цілковиту культурну гегемонію. Його головна мета – духовна кастрація поневоленого народу, досягнення стану, коли колонізовуваний не лише не прагне свободи, а й узагалі не мислить себе без колонізатора. Колоніалізм прагне домогтися покірності не лише в поведінці, а й у свідомості. Він намагається досягти цього кількома послідовними етапами, на першому з яких «культурою» в колонії вважається лише те, що принесли із собою колонізатори. Місцева культура мовчазно забороняється, оголошується неіснуючою. Автохтони, відтак, утрачають право на культурну творчість[34].

«Колоніалізм намагається переконати автохтона, що зрада рідного народу – єдиний вихід з нестерпного становища. Цим самим колоніалізм досягає мети; подібні маргіналізовані індивіди, відірвані від власних коренів, чужі своєму народу, життя яких тече в нереальному світі чужих вимислів. Якщо політика колоніалізму досягає мети – колонізований народ починає розкладатись і деградувати. З народу він перетворюється на масу відчужених, ізольованих, зламаних і нещасних створінь. Зникає його неповторний і унікальний спосіб життя, культура, мова, традиції»[35].

«Колонізатори намагаються тотально переформувати свідомість автохтона ретельно сконструйованими міфами, з яких він повинен винести переконання, що метрополія, окупанти завжди і всюди діють на благо окупованих, що в окупантів і окупованих

---

[34] *Холявка А.* Долати спадщину неоколоніалізму. – http://ntz.org.ua/?p=1574.

[35] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 180

існують якісь спільні цілі, інтереси, цінності, що окупанти – насправді – добрі старші брати, визволителі, просвітителі»[36].

Така антиукраїнська спрямованість неоколоніальної політики Росії в гуманітарній сфері цілком відповідає інтересам правлячого олігархічного політичного класу в Україні. Не випадково він успадкував рудименти радянсько-російської ідентичності й докладає великих зусиль, щоб переформувати українців у малоросійський соціум, позбавивши їх власної національної свідомості. Український дослідник цієї спадщини від метрополії Андрій Холявка констатує: «Політичну, економічну і культурну владу в незалежній Україні захопила колишня місцева колоніальна адміністрація»[37].

«Вони чудово усвідомлюють, що їхнє утримання при владі, благополуччя і фізичне виживання можливе лише при умові подальшого збереження породженої російським колоніалізмом культурно-психологічної ситуації. Саме у цьому є розгадка штучного гальмування процесів українізації»[38]. «Речники неоколоніалізму переконують українців, що природна реакція народу на зовнішній тиск чи агресію – є не чим іншим, як негідним "зоологічним націоналізмом", що опір русифікації – це екстремізм і розпалювання міжнаціональної ворожнечі, що вияв елементарної національної свідомості – це вже фашизм. Коли ми говоримо про неподільне право народу лишатися самим собою – вони заводять мову про Освєнцім»[39].

Отже, інформаційно-гуманітарна сфера стала полем повного збігу інтересів панівного олігархічного класу в Україні та російської зовнішньої політики. Завдяки такому збігові були зняті антагоністичні протиріччя в гуманітарній сфері українсько-російських відносин, і Росія припинила інформаційно-дипломатичну війну проти України. Натомість вона отримала надзвичайно широкі можливості для побудови «русского мира» в Україні та гомогенізації ментальності українського суспільства на базі російської ідентичності, закріплення його в російському цивілізаційному просторі. 2011 р., як і 2010-й, були найбільш успішними для реалізації стратегічних інтересів Росії у відносинах з Україною в цій сфері.

---

[36] *Холявка А.* Долати спадщину неоколоніалізму. – http://ntz.org.ua/?p=1574.

[37] Там само.

[38] Там само.

[39] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 181

Цей успіх був забезпечений самою внутрішньою політикою України в гуманітарній сфері, цілі якої полягали в реалізації спільних з Росією завдань, зокрема:

- закріпленні й посиленні русифікації України;
- витісненні української мови з усіх сфер суспільного життя, включно з використанням у державних органах влади й державній атрибутиці, та заміні її на російську мову;
- повній русифікації інформаційного й культурного просторів та освітньої сфери;
- наданні російській мові статусу державної;
- формуванні малоросійської ідентичності українського суспільства;
- недопущенні відродження історичної пам'яті й культивуванні радянської та російської спадщини, де Україна трактується як невід'ємна складова російської держави;
- насаджуванні в суспільній свідомості населення України російської державної ідеології та російських політичних стереотипів мислення, в результаті чого воно стає захисником національних інтересів Росії, а не інтересів власної держави;
- закріпленні в суспільній свідомості уявлень про діячів України, які боролися за її незалежність, як про військових або кримінальних злочинців чи фашистів.

У реалізації цих завдань владна олігархічна еліта застосовує російську інформаційну експансію як потужний зовнішній ресурс для маргіналізації та «креолізації» українців, переформатування їх у малоросійський соціум на базі російсько-радянської ідентичності для побудови на терені України «Малоросії» – «другої Росії». Для цього політичного класу проект держави під назвою «Україна» є таким само ворожим як і для Росії, тому для реінтеграції в гуманітарній сфері замість кучмівського слогану «Україна – не Росія» використовується ідеологічне кліше «Україна – друга Росія» або «Росія як частина України»[40]. Цим слоганом підкреслюється спільність гуманітарного простору України та Росії, заснованого на спільних ідеологічних і культурних цінностях, які охоплюють російськомовність, належність до російської православної та радянсько-російської культурної традиції, російську ментальність і водночас зневажливе, зазвичай вороже,

[40] Грищенко: Україна – не Росія, це правда, але далеко не вся. – www.unian.ua/.../485983-grischenko-ukrajina-ne-rosiya-tse-pravda-ale-daleko-ne-vsya.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 182

ставлення до українських національно-культурних цінностей. Виходячи із зазначених подібних рис гуманітарного простору, Росія трактується як частина українського проекту.

Спільний гуманітарний простір, заснований на таких цінностях, є надзвичайно сприятливим для формування авторитарної свідомості як духовної основи авторитарного політичного режиму, в чому так зацікавлений сучасний панівний політичний клас як в Україні, так і в Росії.

Якими методами та засобами досягалися спільні завдання інформаційної політики Росії та владного малоросійського олігархічного класу в гуманітарній сфері України у 2011 р.? Серед головних напрямів реалізації такої гуманітарної політики були насамперед інституалізація мережі «русского мира» в Україні та закріплення провідної ролі Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) як єдиної помісної церкви в Україні.

Інституалізація мережі «русского мира» відбувалася шляхом залучення в неї органів місцевої влади східних, південно-східних та центральних регіонів України. Свій внесок у побудову «русского мира» в Україні органи місцевої влади роблять за допомогою фінансування з місцевих бюджетів програм розвитку російської мови. Так, Донецька обласна рада ухвалила Програму розвитку російської мови та культури в Донецькій області на 2008–2011 рр. з фінансуванням з обласного бюджету обсягом 7,343 млн грн. На Луганщині реалізується Регіональна цільова програма розвитку й функціонування української та російської мов у Луганській області на 2011–2014 рр., ухвалена 30 грудня 2010 р. Загалом на її втілення передбачено 1,9 млн грн. Назва не повинна вводити в оману: гроші виділяються виключно на підтримку російської мови, а нечисленні україномовні школи закриваються. Цинізм ситуації полягає ще й у тому, що бюджет розвитку Луганської області на 2011 р. становить лише 4,46 млн грн. Інакше кажучи, майже половина коштів, які мали би спрямовуватися на поліпшення умов життя мешканців Луганщини, витрачається на їхні нібито мовні потреби. Аналогічні програми ухвалюються як на регіональному, так і на базовому рівнях, в обласних центрах, приміром у Запоріжжі[41].

Закріплення провідної ролі УПЦ Московського патріархату. З обранням Кирила Патріархом Російська православна церква

[41] *Дуда А.* Ігри «патріотів» // Український тиждень. – 2011. – 8 березня. – http://tyzhden.ua/Politics/18049.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 183

(РПЦ) перебрала на себе роль головного будівничого «русского мира» в Україні. Кирил як ідеолог «русского мира» подав «російську ідею» , яка спирається на три базові постулати: 1) православ'я, 2) російська мова та культура, 3) спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток, у ширшій цивілізаційній інтерпретації. Під останнім, очевидно, розуміється авторитарний політичний режим та євразійський тренд розвитку.

Щоправда, 2011 р. виявився не таким інтенсивним на візити й політичну активність Патріарха Кирила в Україні, порівняно з попереднім. Під час цього візиту напередодні Дня Перемоги, 6–8 травня, він обмежився містами Східної України, Харковом і Донецьком. Очевидно, така невисока активність Патріарха пояснюється загостренням протиріч усередині УПЦ МП як складової частини РПЦ. Діяльність же самої УПЦ МП у 2011 р. спрямовувалася насамперед на її імплементацію як єдиної помісної православної церкви в Україні з усіма майновими правами.

Так, предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир попросив В. Януковича надати його церкві статус юридичної особи, що дасть їй змогу приватизувати православні храми і святині. На засіданні громадськості УПЦ МП було прийняте офіційне звернення до Президента В. Януковича надати цій церкві «статус домінуючої» в Україні й не вести нашу державу в Європу[42].

На прохання російських церковників у Верховній Раді України був зареєстрований проект закону № 9690 «Про повернення об'єктів культурної спадщини релігійних організацій», згідно з яким УПЦ МП буде передана частина об'єктів Почаївської лаври й Києво-Печерської лаври. Кабміну доручено в тримісячний термін вирішити питання про передачу об'єктів, розташованих у Кременецькому районі, Свято-Богоявленському жіночому монастирю Тернопільської єпархії та Почаївській Свято-Успенській лаврі, а об'єктів, розташованих у Києві, – Свято-Успенської Києво-Печерській лаврі УПЦ МП без права відчуження й зміни призначення переданих об'єктів[43].

---

[42] Украинская православная церковь Московского патриархата попросила у президента предоставить ей статус юридического лица. – http://ru.tsn.ua/ukrayina/upc-moskovskogo-patriarhata-poprosila-predostavit-ey-status-yuridicheskogo-lica.html.

[43] Киево-Печерскую и Почаевскую лавры отдадут УПЦ – регионал. – 17.01.12. – http://glavred.info/archive/2012/01/17/182511-10.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 184

У вересні 2011 р. у парламенті був зареєстрований законопроект «Відродження церкви Богородиці (Десятинної) у Києві», у якому її автор, депутат від Партії регіонів, представник Президента України у Верховній Раді, Юрій Мирошниченко запропонував передати права на цю церкву Московському патріархату.

Недопущення відродження в Україні національної історичної пам'яті, дискредитація діячів визвольного руху у 2011 р. проявились у вилученні зі шкільних підручників згадки про героїв Крут, Українських січових стрільців, антифашистську боротьбу УПА. Без відома автора підручника Віктора Мисана було усунено згадку про Помаранчеву революцію та вибори 2004 р. і 2010 р. «Назагал авторові запропонували внести правки, що мали сформувати у школярів "неагресивний образ Росії". Окрім цензурування викладу історії України, з програми і тестів зовнішнього незалежного оцінювання вилучено твори про Голодомор, зокрема "Жовтий князь" Василя Барки. Відомо про розробку Міністерством освіти нових навчальних планів для 5–9-х класів, якими передбачається зменшення годин на вивчення української мови та літератури»[44].

Президент В. Янукович своїм Указом позбавив колишніх провідників УПА Степана Бандеру та Романа Шухевича звання Героя України. Прикладом відвертої дискредитації українських національно-визвольних рухів стало встановлення пам'ятників «Жертвам УПА», під якими маються на увазі цивільні та співробітники НКВС. Так, на центральній площі Сімферополя відкрили перший такий пам'ятник, присвячений «жертвам радянського народу, що впали від рук посібників фашистів» ОУН і УПА, – «Постріл у спину». Такі меморіали, зокрема, почали з'являтися в селах Сумщини. Пам'ятник радянським громадянам – жертвам УПА відбудували у травні 2010 р. в Луганську. Цей артефакт має відверто провокаційний і конфронтаційний характер. У Донецьку антиупівську тему розвинули, встановивши пам'ятник «убитому бандерівцями» генералові Ніколаю Ватутіну[45].

Культивування радянсько-російської спадщини й реанімація радянської тоталітарної символіки. Подібна реанімація покликана відродити в суспільній свідомості радянські політичні стереотипи мислення в дусі сучасної російської державної ідеології.

---

[44] *Завгородня І.* Архетипи з минулого: «гуманітарна політика» в Україні повернулась у радянсько-російське річище // Тиждень. – 2012. – 25 лютого. – http://tyzhden.ua/Politics/43091.

[45] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 185

Така технологія запроваджується для того, щоб законсервувати суспільну свідомість як запоруку консервації самої влади. Відомий російський дослідник Борис Дубін зазначає: «Символи радянського тепер пов'язані в суспільній свідомості не з комуністичною партією, її керівництвом, тоталітарною пропагандою і т. п., а з ідеалізованим образом колективного існування "усього народу". Символи відсилають до єдності, якої не існує, а старе в їхньому наборі по-кентаврському з'єднане з новим. Однак фрагментарність – це не різноманіття, не складність, а наростаюче спрощення, і подвійність старого-нового виступає тут механізмом невключення соціальних акторів у ситуацію, недовизначеності самої ситуації, постійного відсунення рішень, відтермінування визнання своєї належності до якоїсь ясної перспективи, реального шляху»[46]. Отже, відкинутими виявилися символи змін, а натомість затребуваними – символи повернення.

Тож повернення до радянської символіки було обумовлене не ностальгією Партії регіонів та малоросійської олігархії за радянським минулим, а потребою укорінення авторитарного режиму в Україні. З метою такого ідеологічного забезпечення Верховна Рада за ініціативою комуністів та Партії регіонів ухвалила закон, який передбачав офіційне використання червоного прапора поруч із державним під час проведення святкових урочистостей. Експерти оцінили Закон «Про прапор Перемоги» як пряме запозичення з російського законодавства. Повернення до радянсько-російської символіки викликало обурення серед мешканців Західної України, на що депутати Львівської міськради 21 квітня прийняли постанову, якою заборонили використовувати під час святкування Дня Перемоги радянську й нацистську символіку[47].

Ще радикальнішими стали спроби в деяких східних областях відродити культ Сталіна. Так, у Запоріжжі на території місцевого обкому КПУ було встановлене його погруддя. 28 грудня 2010 р. невідомі спиляли голову вождя, а в новорічну ніч підірвали постамент. Влада провела арешти серед членів місцевого осередку ВО «Тризуб», засудивши у грудні 2011 р. дев'ятьох осіб до двох і трьох років позбавлення волі. 7 листопада 2011 р. комуністи

---

[46] *Дубин Б.* Символы возврата вместо символов перемен // Pro et Contra. – 2011. – Сентябрь – октябрь. – С. 19.

[47] *Завгородня І.* Архетипи з минулого: «гуманітарна політика» в Україні повернулась у радянсько-російське річище // Тиждень. – 2012. – 25 лютого. – http://tyzhden.ua/Politics/43091.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 186

реставрували скандальний бюст, попри протести місцевої громади.

Русифікація освіти. У 2011 р. цей процес набрав широкомасштабного характеру. Основними напрямами його реалізації стали закриття українських шкіл, переведення українських класів у російськомовні школи, зменшення обсягу викладання української мови та літератури в середніх школах і збільшення за рахунок цих предметів обсягу російської. Так, за даними моніторингового огляду «Становище української мови в Україні в 2011 р.», у південних та східних областях зросла кількість першокласників, які навчаються російською, що дає всі підстави говорити про свідому політику, спрямовану на звуження сфер використання української мови в освіті. На Херсонщині у 2011-му навчальному році частка школярів, які мають навчатися російською, серед первачків збільшилася на 1,9%, ніж серед учнів загалом. На Луганщині частка першокласників, які навчались українською, зменшилася щодо решти дітей на 4,7%[48].

Інший напрям русифікації освіти – закриття україномовних загальноосвітніх закладів та масове зарахування шкіл з українською мовою навчання в розряд двомовних (з російськими класами). Зокрема, рішенням міськради Одеси 124-ту загальноосвітню школу міста було переведено в режим офіційної двомовності[49]. Міська рада Севастополя ухвалила рішення з нового навчального року закрити єдину в місті україномовну школу-інтернат № 7, а школярів, які не захочуть переходити до російськомовних шкіл, перевести до інтернату для дітей із затримкою психічного розвитку[50]. Схожі проблеми виникли одразу в кількох школах Бахчисарайського району, а також у деяких інших районах Криму. Утім, у Бахчисараї батьки і представники громадськості продовжують боротьбу за право дітей навчатися українською мовою. Загальноосвітня двомовна школа № 4 – єдина в Бахчисараї, де україномовними є класи з першого по одинадцятий. Однак з 2012-го навчального року українська паралель буде розірвана. Управління освіти Бахчисарайської райдержадміністрації під

---

[48] *Завгородня І.* Архетипи з минулого: «гуманітарна політика» в Україні повернулась у радянсько-російське річище // Тиждень. – 2012. – 25 лютого. – http://tyzhden.ua/Politics/43091.

[49] Там само.

[50] У Криму закривають україномовні школи та класи // Тиждень. – 2012. – 11 квітня. – http://tyzhden.ua/News/47203.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 187

виглядом оптимізації мережі навчальних закладів оголосило, що прийом заяв до першого українського класу не проводитимуть, а нинішні четвертий та дев'ятий класи розформують[51].

Схожа ситуація виникла на Донеччині, де у 2011 р. планувалося закрити 26 загальноосвітніх шкіл, переважна більшість із яких були українськими. У зв'язку із цим у регіоні відбулася низка акцій протесту[52].

Київська міська державна адміністрація має намір відкривати в Києві нові російськомовні школи, російськомовні дитячі садки й російськомовні класи та групи в україномовних школах і дитячих садках. У багатьох дитячих садках вихователі вже зараз припиняють спілкування з дітьми українською мовою та читання українських казок. Координаційна рада з питань захисту української мови вважає, що під адміністративним тиском і без громадського обговорення в Києві фактично розпочато процес закриття україномовних класів, шкіл та груп у дитячих садках[53].

Процес русифікації освітньої сфери означає фактичне впровадження державного статусу російської мови.

Русифікація інформаційного й культурного простору України цілеспрямовано здійснюється за такими напрямами: зменшення накладів видань українською мовою і збільшення накладів російськомовних видань, переведення центральних і місцевих телеканалів на російське мовлення, заповнення українського теле- і радіопростору російськими інформаційними продуктами та російськими програмами; запровадження двомовних програм, де українською озвучується тільки їхня назва, а весь зміст російськомовний; комплектування редакції телеканалів і радіостанцій України російськими журналістами й редакторами, які виключають з ефірів українське мовлення й формують російськоорієнтовані програми; спроби де-факто надати російській мові державний статус і водночас позбавити такого статусу українську мову; переведення реклами, об'яв та іншої суспільно значущої інформації на російську мову; зменшення квот радіомовлення українською мовою.

---

[51] У Криму закривають україномовні школи та класи // Тиждень. – 2012. – 11 квітня. – http://tyzhden.ua/News/47203.

[52] Батьки учнів україномовної школи у Донецьку, яку хочуть закрити, погрожують самоспаленням // Тиждень. – 2011. – 16 лютого. – http://tyzhden.ua/News/17137.

[53] Попова закликають не закривати у Києві україномовні класи у школах. – http://education.unian.net/ukr/detail/190811.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 188

Так, за даними руху «Простір свободи», за останні два роки значно зменшився наклад книжок і брошур, виданих українською мовою. Якщо у 2009 р. такої продукції вийшло 27 527 одиниць на 1 тис. осіб, то на 20 жовтня 2011 р. – 15 094 одиниць. Водночас сумарний наклад україномовних газет скоротився з 32% у 2010 р. до 30% у 2011 р., а російськомовних зріс відповідно з 63% до 66%. Домінує російська й у телеефірі. За даними проведеного «Простором свободи» моніторингу найрейтинговіших телеканалів, лише у 22,2% ефіру лунала українська, 31% та 46,8% часу транслювалися відповідно двомовні та російськомовні програми. Те саме стосується радіостанцій. Моніторинг шести найрейтинговіших із них засвідчив: мовлення українською займає лише 28,1% ефіру, а частка українських пісень становить мізерні 4,6%. Наприкінці 2011 р. за поданням депутата від Партії регіонів О. Бондаренко було також ухвалено закон, який скасував квоту на вітчизняну музику в ефірі телерадіостанцій і зменшив квоту на аудіовізуальний продукт національного виробництва із 50% до 25%[54].

Основним контентом на телебаченні у прайм-тайм є низькопробні телесеріали російського виробництва. Такі центральні канали, як «Інтер», «СТБ», «ICTV», «Україна», «НТН» «1+1», є фактично російськомовними, оскільки трансляцію своїх телепередач здійснюють переважно російською мовою. Редакційну політику більшості з цих телеканалів також формують російські журналісти й редактори.

За даними моніторину, на українську мову припадає тільки 25% загального ефірного часу радіостанції «XIT-FM», 7% – «Шансон», 24% – «Авторадіо», 7% – «Ретро ФМ», 12% – «Русское радио»[55]. Решта ефірного часу цих радіостанцій (від 75% до 90%) припадає на російську мову.

Водночас, усупереч законодавству про рекламу, російська мова повертається на білборди й вітрини магазинів. Категорія вивісок, що називають «службовою інформацією», з'являється винятково російською мовою. Нею ж друкують меню кафе й ресторанів, нею висять і оголошення[56]. В Україні скасовано обов'язковий дубляж українською мовою іноземних фільмів. Переважна

---

[54] *Завгородня І.* Архетипи з минулого: «гуманітарна політика» в Україні повернулась у радянсько-російське річище // Тиждень. – 2012. – 25 лютого. – http://tyzhden.ua/Politics/43091.

[55] Там само.

[56] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 189

більшість фільмів у кінопрокаті, особливо Сходу і Півдня України, транслюється російською мовою.

Наведені приклади свідчать про те, що українська мова витісняється владою з усіх сфер суспільного життя в Україні й замінюється російською мовою всупереч Конституції та законодавству України. При цьому Партія регіонів неодноразово намагалась узаконити цю тотальну русифікацію в Україні шляхом прийняття Закону «Про засади мовної політики в Україні». Цей законопроект був висунутий у жовтні 2011 р. депутатами від Партії регіонів Ківаловим і Колісніченком. Для уникнення протиріч із Конституцією України в ньому визначається державний статус української мови. Водночас у регіоні, де нараховується 10% населення, яке володіє іншою, крім державної, ця мова вводиться під виглядом регіональної де-факто як державна.

Ідеться про приблизно 12 регіонів, де російська мова блискавично може стати другою державною. Української там не буде – це вже цілком зрозуміло. Така картина замаскована тим, що подібним чином нібито можуть робити й інші національні меншини, наприклад, на Закарпатті – мадяри, на Буковині – румуни тощо. Та в жодній області немає іншої мови національних меншин, котра могла б набрати прихильників не менш як серед 10% населення, окрім російської. Тобто в законопроекті замасковано двомовність, тоді як інші мови повністю усуваються, тому що 10-відсоткової підтримки вони ніколи не наберуть[57].

Серед найбільших прихильників двомовності – населення Донбасу (84%), Сходу (71%) і Півдня (65%) України. Відповідно, державний статус російської мови підтримують прихильники провладних партій: КПУ (72%), Партії регіонів (71%), Народної партії (58%) і партії «Сильна Україна» (53%). Серед найбільших супротивників – виборці «Свободи», 100% яких не підтримують надання російській мові статусу державної[58].

Отже, тотальна русифікація, котра повною мірою проявилась у 2011 р., цілком відповідає інтересам правлячого олігархічного класу в Україні, який за своєю ментальністю і світоглядом є ***малоросійським*** та ***колоніальним***. Функціонально вона спрямована на закріплення авторитарного режиму, переформатування

[57] Чим небезпечний законопроект про двомовність? – http://gazeta.ua/discuss/11/chim-nebezpechnij-zakonoproekt-pro-dvomovnist.

[58] Українців роз'єднує мова, об'єднує труба? – http://gk-press.if.ua/node/6364.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 190

України в Малоросійський проект і входження в російський цивілізаційний і мовно-культурний простір.

Та, попри такі надзусилля малоросійської владної еліти в побудові «русского мира» в Україні, офіційна Москва не задоволена темпами русифікації України. Зокрема, заступник начальника управління адміністрації президента Російської Федерації з міжрегіональних і культурних зв'язків Олександр Грачов відзначив, що в Україні затягують із прийняттям закону про мови, а концепція мовної освіти піддається нападкам з боку націоналістів. «Ми вважаємо, що розширенню російськомовного простору повинне сприяти не тільки входження інформаційного ресурсу й ЗМІ РФ на український ринок, а й підтримка друкованих інформаційних видань, також і Інтернет-ЗМІ, що виходять російською мовою, як з боку державних інститутів, так і з боку громадських організацій України», – заявив він[59].

У відповідь Президент В. Янукович перед черговим візитом до Москви поспішив запевнити, що Україна найближчим часом прийме закон про дві державні мови: українську і російську[60]. Така капітулянтська позиція української сторони у відносинах з Росією в гуманітарній сфері цілком відповідає принципам деідеологізації та денаціоналізації зовнішньої політики України. Не випадково тому, що у відповідь на грубий випад генконсула Росії в Сімферополі В. Андреєва про «неприродність і ненормальність» ситуації, коли інструкції до ліків написані виключно українською й тому «незрозумілою для нього мовою», МЗС України подарувало йому українсько-російський словник.

Реінтеграція України в російські «інтеграційні» об'єднання – головна зовнішньополітична мета Росії

Входження України в російський цивілізаційний простір ще не вирішує всього комплексу завдань Росії стосовно України. Очевидно, що основним стрижнем політики Росії у відносинах з Україною протягом 2011 р. було досягнення тих стратегічних

[59] В Администрации Медведева заявили об ущемлении прав русскоязычных в Украине. – 25 марта 2011. – http://korrespondent.net/ukraine/politics/1200007/print.

[60] Янукович обещает сделать русский вторым государственным языком. – http://www.rbc.ua/rus/top/show/yanukovich-obeshchaet-sdelat-russkiy-vtorym-gosudarstvennym-18032012195200.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 191

цілей, які визначають майбутнє розвитку самої Росії. Реставрація Російської імперії в межах російського цивілізаційного простору шляхом відтворення неоколоніальних відносин з країнами пострадянського простору як з російською периферією і як з колоніями не дала очікуваних Кремлем результатів. Вибудовуючи відносини з Україною за ієрархією «імперський центр – російська периферія», Кремль мав би вкладати в цю периферію суттєві ресурси, на що й розраховувала місцева малоросійська еліта. Проте В. Путін не мав жодного наміру ділитися російськими ресурсами із цією провінційною малоросійською елітою. Більше того, він сам розраховував отримати контроль над економічними ресурсами України. Саме тому Кремлем і була запроваджена неоколоніальна модель відносин з Україною, яка в остаточному підсумку дала б можливість отримати над нею певний економічний, а отже, і політичний контроль.

Але така модель позбавляє малоросійську еліту будь-якої мотивації до реінтеграції в Росію, оскільки в такій ситуації вона втрачає можливість не тільки мати ренту на частку російських ресурсів, а й ренту на національні українські ресурси, якою вона оволоділа за часів незалежності України. Реставрація відносин з Росією як з імперським центром і як з метрополією загрожує також втратою ренти на політичну владу, оскільки в підпорядкування Москви переходять такі важливі джерела отримання прибутків, як митниця, тарифна й податкова політика, бюджет, а в перспективі – і вся валютно-фінансова система.

Побоювання втратити ренту на політичну владу змусило пострадянські еліти говорити про необхідність інтеграції з Росією, але за умови збереження національних суверенітетів. Висловлюючи це прагнення, В. Янукович, відповідаючи на запитання про бажання України вступити в Митний союз, заявив: «...повноцінний вступ в ЄВРАЗЕС позбавить Україну якоїсь частини суверенітету, що заборонено Конституцією»[61].

Звичайно, тут не йдеться про державний суверенітет як національну цінність. Мова йде про збереження монополії на владу як джерела надприбутків. Побоювання втратити ренту на економічні ресурси й на політичну владу у випадку реінтеграції в Росію змусило пострадянські еліти декларувати альтернативні зовнішньополітичні вектори. Для України таким виявився

[61] Россия угрожает санкциями тем, кто не вступит в ЕврАзЭС. – 20 марта 2012 / 08:56. – http://podrobnosti.ua/economy/2012/03/20/826710.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 192

євроінтеграційний вектор, для авторитарних режимів Центральної Азії – азійські вектори. Для В. Путіна стало зрозуміло, що ці пострадянські еліти з легкістю віддадуть йому свій інформаційний простір, навіть атрибути державного суверенітету, але не погодяться віддати ренту на національні ресурси і владу. Напередодні третьої президентської каденції перед ним постало також завдання поширити вертикаль влади Кремля на пострадянські країни, долаючи спротив місцевих еліт.

Очевидно, що вирішити це завдання можна у випадку, коли поширення такої вертикалі не виглядатиме відверто загрозливим для місцевих пострадянських еліт. Один із таких шляхів – утворення інтеграційних об'єднань. Але для того щоб до них приєднувалися добровільно, необхідно обставити процес приєднання красивими «фішками», які роблять участь у таких об'єднаннях привабливою.

Вирішення цього надважливого завдання В. Путін вбачає у створенні «Євразійського союзу», основні привабливі «фішки» якого він виклав у своїй статті «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, яке народжується сьогодні», опублікованій у газеті «Ізвєстія» 3 жовтня 2011 р.[62]

За основу утворення об'єднання був узятий солженіценський проект створення «Російського Союзу» на базі російської ідентичності. Звісно, формування російської ідентичності в рамках «русского мира» займе значний проміжок часу, та й не факт, що всі українці чи казахи одразу захочуть змінити свою національну ідентичність на російську.

В. Путін у своїй статті зазначив, що мова також «не йде про те, щоб у тому чи іншому вигляді відтворити СРСР. Наївно намагатися реставрувати чи копіювати те, що вже залишилось у минулому, але інтеграція на новій ціннісній основі, політичній, економічній основі – це поклик часу»[63]. СРСР був створений на основі спільної комуністичної ідеології та владної монополії єдиної правлячої комуністичної партії. Сьогодні в пострадянських країн немає ані єдиної правлячої партії, ані єдиної ідеології, тому відтворення СРСР справді неможливе.

На якій же основі В. Путін планує по-тихому відтворити Російську імперію у формі Євразійського союзу?

---

[62] *Путин В.* Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня // Известия. – 2011. – 3 октября. – http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1rpsPGTyL.

[63] Там же.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 193

Політичною основою такого Союзу є спорідненість авторитарних режимів, які забезпечують монополію влади місцевих посткомуністичних еліт або окремих їх вождів. Що стосується економічної основи та цінностей, то тут ситуація виглядає досить суперечливою й непривабливою, оскільки ці цінності кардинально розходяться з європейськими демократичними цінностями і принципами відкритої ринкової економіки. Саме тому «Євразійський союз» формально планується доповнити привабливим механізмом та інструментами, запозиченими у Європейського Союзу.

Нині ж цілі, які ставить кремлівське керівництво під час створення Євразійського союзу, принципово інші. У який же спосіб Росія намагається реалізувати цілий комплекс своїх стратегічно важливих цілей та інтересів?

По-перше, вона прагне зробити Євразійський союз центром інтеграційних процесів для всієї Росії та перетворити Російську Федерацію на ширшу форму російської держави, яка, крім РФ, охоплюватиме і членів запланованого об'єднання. Це дасть змогу стабілізувати процеси в російському суспільстві й забезпечити виживання імперської моделі російської державності шляхом експансії та залучення ресурсів своїх сусідів. Особлива ставка робиться на підтримку реінтеграційних процесів у рамках Євразійського союзу з боку етнічних росіян і російськомовного населення за межами РФ, яке розглядається як потужний мобілізаційний ресурс у реалізації цього амбітного проекту.

По-друге, Росія намагається посилити свою геополітичну вагу та конкурентоспроможність за рахунок об'єднання природних ресурсів, капіталів і людського потенціалу країн Євразійського союзу й завдяки цьому стати ключовим гравцем у глобальних процесах поряд з ЄС, США та Китаєм. Не випадково, що Євразійський союз має формуватися на основі чотирьох потенційно найбільш спроможних країн: РФ, Білорусі, Казахстану та України.

По-третє, Росія хоче відвернути пострадянські країни від європейської інтеграції, запропонувавши їм не менш «привабливу» альтернативу, ніж Європейський Союз, позбавити їх права суб'єктності у відносинах із ЄС. При реалізації цієї мети беруться до уваги насамперед ті пострадянські країни, які прагнуть інтегруватися не в Росію, а в ЄС, або ті, які намагаються дотримуватися принципу «стратегічної рівноваги» між ЄС та Росією. Як зазначає В. Путін, «тепер учасниками діалогу з ЄС стане Митний, а в подальшому, Євразійський союз. Таким чином, входження

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 194

в Євразійський союз, окрім прямих економічних вигод, дасть кожному з його учасників можливість швидше й на сильніших позиціях інтегруватися в Європу»[64]. Судячи із цих слів, Росія є найвідданішим євроінтегратором пострадянського простору.

По-четверте, Росія прагне змінити геополітичну й геоекономічну конфігурацію Європейського континенту на свою користь шляхом утворення двополюсної збалансованої системи партнерства з ЄС і таким чином впливати на глобальні процеси у світі. В. Путін передбачає, що «економічно логічна і збалансована система партнерства Євразійського союзу і ЄС здатна створити реальні умови для зміни геополітичної та геоекономічної конфігурації всього континенту і мала б безсумнівний позитивний глобальний ефект»[65].

По-п'яте, ставши у такий спосіб одним зі світових центрів сили, Росія намагається відновити своє повне домінування над великим регіоном Євразії, щоб, з одного боку, відтіснити ЄС від Східної Європи, а з другого – позбавити Китай можливості впливу на Центральну Азію. Контролюючи цей простір, Росія в особі Євразійського союзу в одному випадку може бути мостом як в Азійсько-Тихоокеанський регіон, так і в Європу, а в другому – буфером між Китаєм і Заходом.

По-шосте, заспокоїти Європу і США щодо геополітичних амбіцій цього проекту, подавши його як план будівництва «Великої Європи». Теза В. Путіна про те, що «Євразійський союз будуватиметься на універсальних євроінтеграційних принципах як невід'ємної частини Великої Європи, об'єднаної єдиними цінностями свободи, демократії та ринкових законів»[66] явно має сподобатися європейській спільноті й тим країнам, які прагнуть до неї долучитися.

У своїй статті В. Путін змалював також «дорожню карту» створення такого інтеграційного об'єднання. Спочатку воно формується як економічний союз, але згодом переходить у політичне об'єднання. Першою сходинкою в його створенні стало підписання Угоди про зону вільної торгівлі, потім – членство в Митному союзі та Єдиному економічному просторі (ЄЕП). Далі, як зазначає

---

[64] *Путин В.* Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня // Известия. – 2011. – 3 октября. – http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1rpsPGTyL.

[65] Там же.

[66] Там же.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 195

В. Путін, «на базі Митного союзу і ЄЕП необхідно перейти до більш тісної координації економічної та валютної політики, створити повноцінний Економічний союз»[67].

Іншими словам, до 2015 р. Євразійський союз має бути побудований у такій послідовності: зона вільної торгівлі – Митний союз – Єдиний економічний простір – регіональна фінансова структура – політичне об'єднання. Щоб заохотити майбутніх членів до інтеграції в Євразійський союз, передбачені певні стимули, розраховані на інтереси бізнесу й населення. Для простих громадян обіцяють зняти прикордонний контроль і кордони між членами Союзу, усунути міграційні та інші бар'єри, що дасть можливість без обмежень вибирати місце проживання, працевлаштування й освіти на всьому просторі Євразійського союзу, а також скасувати митні обмеження на перевезення товарів особистого вжитку.

Для бізнесу обіцяють дати такі преференції, як єдині стандарти й вимоги до товарів і послуг, «право вибирати, в якій із трьох країн йому реєструвати свою фірму, де вести справи, де займатися митним оформленням вантажів»[68]. «Більше того, кожна з компаній наших країн у будь-якій державі – члені ЄЕП фактично буде користуватися всіма перевагами вітчизняного виробника, включаючи доступ до держзамовлень і контрактів»[69].

Проте за такими стимулами криються досить загрозливі ризики для суверенітету членів Євразійського союзу. Уся схема його створення й функціонування написана під інтереси Росії. Уже сьогодні експерти вказують на існування надзвичайно гострих проблем для економік Казахстану й Білорусі в рамках Митного союзу. До них належать:

- підприємства цих країн за основними показниками програють у конкурентоспроможності російським компаніям; за цих умов знижуються можливості для розвитку місцевого виробництва;
- уведення єдиного митного тарифу погіршило становище підприємців, які користуються імпортними товарами й комплектуючими з третіх країн;

---

[67] *Путин В.* Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня // Известия. – 2011. – 3 октября. – http://www.izvestia.ru/news/502761#ixzz1rpsPGTyL.

[68] Там же.

[69] Там же.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 196

• серйозним викликом для казахстанської влади під час реалізації досягнутих угод на даний момент є невдоволення суспільства та представників автомобільного бізнесу підвищенням митних тарифів при імпорті автомобілів (з 1 січня 2010 р. тарифи на ввезені автомобілі підвищені на 30%, що особливо вигідно російським автовиробникам);

• зростання проблем у білоруській економіці у зв'язку з її залежністю від поставок російської енергетичної сировини. З 2010 р. Росія поставляла до Білорусі нафту без мит (цього вимагає логіка МС). Натомість Мінськ віддавав у російський бюджет усі мита від експорту нафтопродуктів з російської сировини. При цьому в січні 2011 р. Москва, скориставшись перспективою міжнародної ізоляції Білорусі й тим, що сировини на білоруських НПЗ залишалося лише до кінця місяця, нав'язала нову формулу ціни з надбавкою в 45 доларів США за тонну, що означає для Мінська втрату щорічно понад мільярд доларів США[70].

Ризики від непаритетності відносин між суб'єктами Митного союзу та субординації під інтереси Росії посилює керівний орган спілки – Комісія, котра формується із членів Союзу залежно від обсягу їхніх фінансових внесків. За аналогією з Організацією Договору про колективну безпеку, провідна роль і більшість голосів (57%) у МС належать Росії. Рішення ж ухвалюються кваліфікованою більшістю, тобто жодна з країн – учасниць МС самостійно не зможе прийняти рішення, що декларується російським керівництвом як доказ демократичності відносин усередині Союзу. На практиці ж рішення ухвалюються шляхом «вибивання» згоди з партнерів. Подібна нерівноправність спостерігається й у розподілі ввізних мит між його членами: на частку Білорусі припадає 4,7%, Казахстану – 7,33%, Росії – 87,97%[71].

Крім того, євроінтеграційні обіцянки явно не відповідають намірам Кремля. З одного боку, В. Путін обіцяє, що «входження в Євразійський союз, окрім прямих економічних вигод дасть кожному з його учасників можливість швидше й на сильніших позиціях інтегруватися в Європу», а з другого, як зазначають російські експерти, «Росія навряд чи зможе інтегруватися в Європу і не може чи не хоче інтегрувати інші країни СНД»[72]. «Кінець-

[70] *Лазаренко А.* Таможенный союз: «Принуждение к членству» или поиск компромисса? – http://for-ua.com/authornews/2011/09/30/083538.html.

[71] Там же.

[72] *Тренин Д.* Какая такая Российская империя? – http://russian.carnegieendowment.org/publications/?fa=45436.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 197

кінцем, існує сама Росія. Культурно – європейська країна, політично Європі вона не належить. Вона розташована на межі з Азією, але для багатьох азіатів це не важливо»[73]. Водночас офіційні представники Євросоюзу дали чітко зрозуміти, що членство в Євразійському та Митному союзах несумісне з євроінтеграційними перспективами.

В. Путін заявляє, що Євразійський союз будуватиметься на універсальних інтеграційних принципах як невід'ємна частина «Великої Європи», об'єднаний єдиними цінностями свободи, демократії та ринкових законів, тоді як політичною основою цього об'єднання є авторитарний режим, а участь його членів у ВТО позбавляє економічного й політичного сенсу існування Євразійського союзу.

Зрештою, у лідерів країн – кандидатів на членство в Євразійському союзі існують небезпідставні побоювання щодо загрози втрати їх національних суверенітетів. Так, у Москві на саміті Євразійського економічного співтовариства 19 березня 2011 р. планувалося ліквідувати це об'єднання і створити Євразійський союз, але натомість обмежилися тільки Декларацією про наміри про його створення. Головною причиною цього стали наполягання Мінська на праві блокувати будь-які рішення майбутнього Союзу на державному рівні[74]. Крім того, через величезний дисбаланс в економічних потенціалах членів Євразійського союзу існує загроза поглинання Росією економік Казахстану та Білорусі, особливо в умовах запровадження російського рубля як єдиної валюти в Союзі.

Експерти вказують також на значні вади самого проекту побудови Євразійського союзу:

- згідно з проектом, Євразійської союз повинен будуватися «зверху», а не «знизу»;
- одночасно повинні бути проведені одразу кілька етапів інтеграції;
- усі попередні проекти такого типу на пострадянському просторі за останні двадцять років були неуспішними[75].

---

[73] *Тренин Д.* Какая такая Российская империя? – http://russian.carnegieendowment.org/publications/?fa=45436.

[74] Итоги саммита в Москве: Лукашенко не пошел на уступки // Известия в Украине. – 2012. – 20 марта. – 11:30. – http://izvestia.com.ua/ru/print/id/28304.

[75] *Власов А., Малашенко А.* Новое прочтение «евразийского проекта». – http://russian.carnegieendowment.org/2011/11/01/новое-прочтение-евразийского-проекта/7аар.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 198

Але основна проблема створення Євразійського союзу, як зазначив Д. Медведєв, полягає в тому, що до нього не приєднались інші ключові країни, насамперед Україна[76]. Думка про те, що неповноцінність, безперспективність і вразливість Митного союзу без участі в ньому України також поширена серед російських та українських експертів і політиків[77]. Саме тому приєднання України до Митного і Євразійського союзів стало головною зовнішньополітичною метою Росії в українсько-російських відносинах протягом 2011 р. і залишатиметься такою в наступні роки.

Досягнення цієї мети здійснюється Кремлем за двома сценаріями – заохочення та жорсткого тиску. ***Сценарій «заохочення»*** побудований на таких тезах: переконання Києва в безперспективності його євроінтеграційного курсу, преференціях від вступу в Митний союз та втратах і ризиках у разі неприєднання до нього.

Аргументи на користь безперспективності європейської інтеграції посилилися з непідписанням Угоди про асоціацію наприкінці 2011 р. та її невизначеною перспективою у 2012 р., збільшенням політичного тиску Заходу на чинну владу в Україні у зв'язку з ув'язненням лідерів опозиції та відходом від демократичних цінностей, відкладенням парафування Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС. Тим більше, що йдеться вже навіть не про віддалену перспективу членства України в ЄС. Комісар ЄС із питань розширення Штефан Фюле прямо заявив, що навіть у разі підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, у ній не буде жодної згадки про українську перспективу членства в Європейському Союзі[78].

Щодо преференцій, які може отримати Україна, то В. Путін зазначив, що виграш України від вступу до Митного союзу може сягнути 9 млрд дол. США на рік. «Якщо подивитися на розрахунки експертів, то при просуванні цим шляхом прямий виграш України становитиме десь, за нашими даними, від 6,5 до 9 мільярдів доларів на рік, маю на увазі зростаючі в цьому разі можливості для цілих галузей України», – заявив він[79]. За підрахунками

---

[76] В Москве решили строить ЕврАзЭС по образу Евросоюза // Известия. – 2012. – 19 марта. – 20:30. – http://www.izvestia.ru/news/518989.

[77] *Лазаренко А.* Таможенный союз: «Принуждение к членству» или поиск компромисса? – http://for-ua.com/authornews/2011/09/30/083538.html.

[78] *Соловьев В., Сидоренко С., Гавриш О.* Виктор Янукович попадет под перекрестный прием // КоммерсантЪ. – 2011. – № 177 (4718). – 22.09. – http://www.kommersant.ru/doc/1778537/print.

[79] Виграш України від вступу до Митного союзу складе 6,5–9 млрд дол. на рік – Путін. – http://economics.unian.net/ukr/detail/84748.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 199

експертів, на які спирається В. Путін, приєднання України до Митного союзу дасть змогу збільшити обсяги експорту українських товарів у Росію на 4,6–8,8 млрд дол. США, а загальна вигода Україні від приєднання до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану й участі в Єдиному економічному просторі може скласти 6–10 млрд дол. США[80].

Проте, як зазначає професор Київської школи економіки Олександр Шепотило, членство України в МС дасть швидкий, але разовий економічний ефект. Крім того, в дослідженні не враховане можливе погіршення торгівлі з іншими країнами. В аналізі не відображений також той факт, що зниження ціни на газ позбавляє українську економіку стимулів для модернізації[81]. Саме із цих міркувань Кремль жорстко ув'язував можливість зниження ціни на газ зі вступом України до Митного союзу. У «Газпромі» натякнули, що в такому разі ціна на російський газ може бути знижена майже вдвічі: до 150–160 дол. за 1 тис. м^3 [82]. Так, заступник голови правління ВАТ «Газпром» В. Голубєв на форумі «ПЕК Росії в XXI столітті» 7 квітня 2011 р. заявив: «Україна при рівні споживання в 40 млрд м^3 газу могла б виграти 8 млрд дол. на рік»[83].

Щодо озвучених Кремлем обіцянок український загал розділився на два табори: *євроінтеграторів* і *прихильників євразійської інтеграції*. Останні являють собою потужне російське лобі в уряді, Верховній Раді та інших органах державної влади в Україні.

Євроінтегратори аргументували несумісність членства України в Митному союзі з її членством у СОТ і перспективою створення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС та членства в Європейському Союзі. Очевидно, вихід із СОТ або зміна умов членства потребуватиме перепідписання угод з усіма 153 членами цієї організації, що видається нереальним. У будь-якому разі країни СОТ пред'являть Україні величезні штрафні санкції. Представники

---

[80] В России подсчитали: Таможенный союз принесет Украине $6–10 млрд. – http://focus.ua/economy/179188.

[81] Таможенный союз сулит Украине быстрый, но разовый экономический эффект. 11 апреля 2011. – http://horoshienovosti.com.ua/?id=11&text=28684&page=801.

[82] СМИ: Путин едет в Киев менять геополитический курс Украины. – http://www.odnako.org/news/show_10073/.

[83] «Газпром»: вступивши в ТЗ, Україна щорічно могла б економити на газі 8 млрд дол. 07.04.2011. – http://economics.unian.net/ukr/detail/84036.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 200

профільних українських інститутів, які проводили підрахунки, називають суми від 4 млрд до 6 млрд дол. США[84].

Проте у відповідь на цей контраргумент України російська сторона запропонувала Києву відмовитися від членства в СОТ і запевнила, що компенсує всі витрати, «а потім Київ і Москва разом, на вигідних умовах, про які домовиться Росія, вступлять у цю торговельну організацію»[85]. Лобісти ж реінтеграції України в російські інтеграційні об'єднання вхопилися за ці обіцянки росіян і розраховують отримати відповідні фінансові та економічні преференції від Росії за приєднання до Митного та Євразійського союзів і відмову України від членства в СОТ та євроінтеграційної перспективи. Так, на переконання уповноваженого Кабінету Міністрів України з питань співпраці з РФ, країнами СНД і Євразійського економічного співтовариства В. Мунтіяна, «за попередніми розрахунками, скасування експортних мит на нафту дасть до $ 3 млрд, на нафтопродукти – близько $ 500 млн, зниження цін на газ до рівня внутрішньоросійських – $ 4,5 млрд, компенсація за зміну зобов'язань України перед СОТ – 1,9 млрд дол. США. Крім того, ми будемо наполягати на гарантіях обсягу транзиту російського газу по українській ГТС на рівні не менш 95,8 млрд кубометрів»[86].

Виходячи з таких міркувань, впливове проросійське лобі в Україні намагалося форсувати переговори з Росією про тісну інтеграцію, щоби підписати відповідну угоду вже під час червневого візиту в Україну президента Росії Д. Медведєва[87]. Ця угода мала б випередити можливе підписання Угоди про асоціацію України з ЄС і тим самим заблокувати процес євроінтеграції України. Одночасно у Верховній Раді України проросійськими лобістами була створена депутатська група, яка виступає за приєднання України до Євразійського союзу. Депутат від Партії регіонів В. Коновалюк під час круглого столу «Що виграє, а що втратить економіка України від вступу до зони вільної торгівлі із СНД та Євросоюзу», анонсував створення цієї міжфракційної

---

[84] Москва вже майже прямо пропонує Києву відмовитися від членства у СОТ? 09.04.2011. – http://news.dt.ua/ECONOMICS/moskva_vzhe_mayzhe_pryamo_proponue_kievu_vidmovitisya_vid_chlenstva_v_sot-79178.html.

[85] Там само.

[86] Решение об интеграции в Таможенный союз нужно принимать уже в первой половине 2011 года // КоммерсантЪ Украина. – 2011. – 5 апреля. – № 54 (1328). – http://kommersant.ua/doc/1615189.

[87] Там же.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 201

групи, яка має «лобіювати євразійський вектор руху України в парламенті»[88].

Фактично прихильники реінтеграції України в російські інтеграційні об'єднання є провайдерами російських геополітичних інтересів та втілювачами реінтеграційних проектів В. Путіна. Тому вони нерідко повторюють заготовки, які В. Путін адресує Україні у своїх промовах та інтерв'ю. Так, згадуваний В. Мунтіян в інтерв'ю газеті «КоммерсантЪ Украина», повторюючи тезу В. Путіна, зазначив, що Україна повинна спочатку приєднатися до Митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном, а вже потім «ми створимо зону вільної торгівлі з ЄС»[89]. За такою дивною логікою виходить, що Україна може створити зону вільної торгівлі з ЄС тільки у складі Митного союзу чи у складі самої Росії. Загалом же обіцянки Росії та переконання проросійського лобі щодо доцільності вступу України в Митний союз не витримують жодної критики.

Якщо ж оцінювати реальність обіцяної російською стороною економії 8 млрд дол. США від зниження ціни на російський газ, то виходить, що на середньорічній ціні російського газу станом на 2011 р. 280 дол. США за 1 тис. м^3 обсягом за 40 млрд м^3 спожитого газу ми мали б заплатити «Газпрому» 11,2 млрд дол. США. Якщо ж від цієї суми відняти обіцяні представниками Росії 8 млрд дол. США економії, то газ обійшовся б нам у 3,2 млрд дол. США, або по 80 дол. за 1 тис. м^3 зі спожитих 40 млрд м^3 (і це без врахування 30% знижки за пролонгацію перебування Чорноморського Флоту на території України і транспортних витрат). Така ціна, як зазначає експерт Андрій Кашуба, нереальна, оскільки вона становить 92 дол. США за 1 тис. м^3 усередині самої Росії[90].

Не витримують критики і сподівання В. Мунтіяна на те, що Росія продаватиме нам газ за внутрішньоросійськими цінами, від чого ми, буцім-то, матимемо економію 4,5 млрд дол. США. Адже з 2011 р. внутрішньоросійські ціни почали зростати й у 2014 р. мають зрівнятися зі світовими. На цій підставі А. Кашуба

---

[88] *Крамар О.* Торговельно-демографічний донор? Вступ Москви у СОТ відкриває новий етап втягування України до союзу з Росією // Тиждень. – 2011. – 24 грудня. – http://tyzhden.ua/World/38323/PrintView.

[89] Решение об интеграции в Таможенный союз нужно принимать уже в первой половине 2011 года // КоммерсантЪ Украина. – 2011. – 5 апреля. – № 54 (1328). – http://kommersant.ua/doc/1615189.

[90] *Кашуба А.* Москва готує Києву подвійний обман. – 12.04.2011 13:00. – http://www.unian.ua/news/430709-moskva-gotue-kievu-podviyniy-obman.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 202

вважає, якщо Україна й отримає «якусь знижку на російський газ в обмін за приєднання до Митного союзу, то ця знижка істотно зменшуватиметься з кожним роком, а через три роки її не стане взагалі. Таким чином, Москва вдається зараз до відвертого обману. Вступивши в Митний союз, Україна одержить навіть на початку набагато меншу вигоду від зниження ціни на газ, ніж зараз обіцяє російський уряд. А в найшвидшому майбутньому ця вигода узагалі випарується. То чи варта шкурка вичинки?»[91].

Розуміючи, що Київ мало вірить кремлівським обіцянкам, В. Путін перейшов до погроз і застереження про негативні наслідки, якщо Україна не вступить до Митного союзу і приєднається до зони вільної торгівлі з ЄС. Причому, якщо на початку діалогу російське керівництво стверджувало, а проросійське лобі в Україні повторювало тезу про те, що її вступ до Митного союзу можливий з одночасним приєднанням до ЄС, то з наближенням підписання Угоди про асоціацію з ЄС Кремль, слідом за Європейським Союзом, почав говорити про неможливість одночасної інтеграції України й у Митний союз, і в зону вільної торгівлі з ЄС.

Із цього приводу В. Путін зазначив: «Я хочу нагадати, що рівень митного захисту країн – членів Митного союзу приблизно 10,5%, а рівень митного захисту України у СОТ – 4,5%. У нас виникає побоювання, що якщо на таких самих умовах буде створена зона вільної торгівлі з ЄС, то значна частина товарів не буде затребувана на зовнішніх ринках. Ці товари можуть почати надходити з України на нашу митну територію. У цьому випадку нам доведеться запроваджувати захисні заходи»[92].

У відповідь на ці залякування керівництво України мало вибирати рішення з трьох імовірних варіантів: відмовитися від будь-якого діалогу щодо членства в Митному союзі й рішуче заявити про свій остаточний вибір на користь ЄС; погодитися на членство в Митному та Євразійському союзах; не приймати остаточного рішення взагалі, дотримуючись так званої «стратегічної рівноваги» між Росією та ЄС із тим, щоб змусити Кремль піти на певний компроміс. Із трьох можливих офіційний Київ обрав останній варіант, позначивши його формулою відносин з Митним союзом як «3+1».

---

[91] *Кашуба А.* Москва готує Києву подвійний обман. – 12.04.2011 13:00. – http://www.unian.ua/news/430709-moskva-gotue-kievu-podviyniy-obman.html.

[92] Путін у Києві схиляв Україну до Митного союзу, а Азаров Росію – до дешевшого газу. – http://paralleli.if.ua/news/10838.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 203

Ця формула була покликана зберегти стратегічну рівновагу в подвійній асиметричній інтеграції з Росією та ЄС. У відносинах із ЄС вона дала можливість чинній владі в Україні відхиляти закиди європейських чиновників щодо неможливості інтеграції країни у двох протилежних напрямах, доводячи, що формат співробітництва з Митним союзом за формулою «3+1» не передбачає членства України в ньому. З іншого боку, ця формула використовувалась українськими чиновниками як шантаж, який мав би зробити Кремль поступливішим до України. Водночас цим самим Брюсселю посилався сигнал, що коли ЄС не хоче йти нам назустріч та ускладнює перспективу євроінтеграції, то Україна розпочне процес приєднання до Митного та Євразійського союзів.

Що ж до Росії, формула «3+1», очевидно, передбачала повноцінну участь у процесах і преференціях Митного союзу, але без формально юридичного членства в ньому. За аналог такої співпраці був узятий досвід участі України в діяльності структур СНД. Це дало б Україні можливість приєднуватися до вигідних для неї угод у рамках Митного союзу, уникаючи жорстких зобов'язань і невигідних рішень. До таких преференцій належить передусім вільний доступ до ринку Митного союзу, тарифи на енергоносії, можливість участі в тендерах країн Митного та Євразійського союзів. Водночас, будуючи відносини з Митним союзом у такий спосіб, Київ зберігав формальні підстави ставити перед Брюсселем питання про свої євроінтеграційні перспективи.

Пояснення розуміння цієї формули до певної міри дав прем'єр-міністр України М. Азаров. Під час прес-конференції, присвяченої підсумкам роботи уряду у 2011 р., він зазначив: «Україна запропонувала країнам-учасницям Митного союзу співпрацю за формулою "три плюс один". ...Той великий пакет договірних відносин ми дивимося і вибираємо, що для нас зараз є цілком прийнятним». М. Азаров висловив думку, що Україна може поступово приєднуватися до діючих договорів у рамках Митного союзу, які вигідні їй на певному етапі. «Ми маємо виробити таку ось просту і зрозумілу договірну мову між нашими партнерами. Дивитимемося, як змінюватиметься ситуація»[93].

Для реалізації відносин України з Митним союзом за формулою «3+1» В. Янукович 6 квітня 2011 р. підписав розпорядження № 190/2011-рп про створення Робочої групи з питань розвитку

[93] Азаров: Україні найкраще співпрацювати з Митним союзом як «3+1». – http://www.radiosvoboda.org/content/news/24458039.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 204

взаємодії України з Митним союзом Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації, і призначив її керівником міністра закордонних справ України К. Грищенка. Президент також доручив робочій групі підготувати і внести у двомісячний термін пропозиції щодо стратегії розвитку взаємодії України з Митним союзом у форматі «3+1»[94].

Проте така формула участі в Митному союзі, на відміну від СНД, апріорі була не можлива, оскільки він має бути складовою Євразійського союзу, в якому національні суверенітети передаються в наднаціональні органи, опосередковано підпорядковані Росії. Тому Росія одразу відкинула можливість відносин з Україною за формулою «3+1». Під час переговорів російська сторона дала пояснення, що стосуються можливого формату співробітництва між Україною та МС: «Таке співробітництво може здійснюватися на принципах повноцінного вступу України в МС». Україна ж пропонує Росії будувати взаємини із МС, як уже було зазначено, за принципом «3+1», що категорично не сприймається російською стороною. «Ми не можемо погодитися на приєднання України за якимись там формулами... Або нехай вступають повністю, підписують усе по етапах і стають повноправними членами Митного союзу, витягають із цього всі вигоди й несуть всі зобов'язання, або тоді це вже інший шлях», – підсумував президент РФ[95].

Після такого непорозуміння **Росія перейшла до відкритого тиску на Україну** та запровадження дискримінаційних заходів з метою обмеження доступу української продукції на ринок країн Митного союзу. Російсько-українські відносини поступово набували ознак торговельної війни. Російські, казахстанські та білоруські сільськогосподарські відомства тимчасово заборонили більш як 30 українським компаніям експорт молочної та м'ясної продукції на територію своїх країн. РФ збільшила нульові мита на імпорт української карамелі до 294 євро за тонну[96]. Україна також постала перед необхідністю захищати свою єдину квоту на

[94] Янукович поручил Кабмину отработать программу взаимодействия с Таможенным союзом. – http://korrespondent.net/business/economics/1225681-yanukovich-poruchil-kabminu-otrabotat-programmu-vzaimodejstviya-s-tamozhennym-soyuzom.

[95] Медведев: Россия не согласится на частичное присоединение Украины к Таможенному союзу. – http://webground.su/topic/2011/08/24/t375.

[96] Таможенный союз: «Принуждение к членству» или поиск компромисса. – http://www.politika.org.ua/?p=2489.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 205

поставку труб у РФ. Скоротилася й щорічна експортна квота України на поставки цукру в Росію з 300 тис. до 100 тис. тонн[97].

Таким чином, Україна на собі відчула принцип «добровільного приєднання» до Митного союзу, про який так полюбляють говорити В. Путін і Д. Медведєв на різних прес-конференціях. Та, попри жорсткий тиск, Росії протягом 2011 р. так і не вдалося досягти своєї головної зовнішньополітичної мети – змусити Україну вступити в Митний союз з подальшою участю в розбудові Євразійського союзу.

Разом з тим, не можна стверджувати, що силова політика Росії щодо України не дала їй необхідних результатів. **За 2011 р. були створені як зовнішні, так і внутрішні передумови для зміни євроінтеграційного вектора України на реінтеграцію в російські об'єднання**. За словами віце-прем'єра С. Тігіпка та спікера українського парламенту В. Литвина, якщо ЄС висуватиме якісь «надмірні вимоги», Україна може обрати «економічно вигідний вступ до Митного союзу»[98]. Аналізуючи ці заяви високопосадовців, політичні експерти допускають, що такий реінтеграційний процес може початися з імплементації Угоди про зону вільної торгівлі СНД. «Україна, не роблячи різких рухів на Схід, поступово заводить у глухий кут переговори з ЄС, паралельно, як заявляв Янукович, "дивиться на перші результати діяльності Митного союзу". І приблизно до кінця 2012 р. питання про вступ Києва до Митного союзу, а може, навіть ЄЕП, вирішують позитивно. Усе це відбувається з обов'язковими запевненнями в готовності й навіть прагненнях до подальшої інтеграції з ЄС»[99].

Наслідки русоцентризму економічної політики України

Очевидно, що крім реінтеграції України в російські інтеграційні об'єднання, важливим напрямом неоколоніальної політики Росії є придбання у власність ключових українських підприємств для створення замкнутих циклів виробництва промислової продукції на території Росії. При цьому основна частина виробництва, кінцеве зберігання та маркетинг мають здійснюватися

[97] Таможенный союз: «Принуждение к членству» или поиск компромисса. – http://www.politika.org.ua/?p=2489.

[98] Торговельно-демографічний донор? // Український тиждень. – 2011. – № 52. – 22 грудня.

[99] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 206

російськими підприємствами, за якими залишається й левова частка прибутку. Українським же підприємствам у кращому разі відводиться функція виробництва комплектуючих вузлів.

Не менш важливим завданням сучасної російської неоколоніальної політики є переведення під повний контроль Росії стратегічних сегментів української економіки. Найпоширенішими методами вирішення зазначених завдань стало створення спільних підприємств з подальшим поглинанням їх українських активів та формування мережі лобістів російського бізнесу в органах державної влади України.

Для створення спільних підприємств Кремль використовує та інтенсивно розвиває договірно-правову базу у сфері економічного співробітництва з Україною. Проте 2011 р. не відзначився особливою результативністю в підписанні відповідних угод. Єдиним значним результатом стало хіба що підписання Програми економічного співробітництва між Україною та РФ на 2011–2020 рр. прем'єр-міністрами Росії та України В. Путіним та М. Азаровим під час засідання Комітету з питань економічного співробітництва українсько-російської міждержавної комісії 7 червня 2011 р. За підсумками засідання був також підписаний План заходів міжрегіональної і прикордонної співпраці між РФ і Україною на 2011–2016 рр. Таким чином, протягом 2011 р. обидві сторони намагалися реалізувати насамперед угоди, укладені у 2010 р.

Стратегія реалізації завдань Росії в економічній сфері у відносинах з Україною має комплексний характер. Як зазначають експерти, росіяни, по-перше, «максимально швидко просувають ідеї "русского мира" через лояльних чиновників вищої й середньої ланки. По-друге, вони по максимуму дають кредити стратегічно потрібним їм галузям. І, нарешті, по-третє, росіяни "стовплять" за собою всі можливі енергетичні альтернативи, починаючи від створення СП в атомній сфері й закінчуючи правами на видобуток сланцевого газу»[100]. Завдяки такій стратегії й тактиці росіянам вдається домогтися чималих поступок – чи то йдеться про вигідний контракт, чи то про схему постачання газу, чи то про доступ до пакетів стратегічних підприємств – та отримати зиск. Українська ж сторона так і не спромоглася на власну творчу, «наступальну» роль у відносинах з Росією. Вона виявилась «абсолютно нездатною опиратися заздалегідь невигідним

[100] *Денисенко В.* Великий украинско-российский пшик. – http://www.ukrrudprom.ua/digest/Velikiy_ukrainskorossiyskiy_pshik.html?print.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 207

країні схемам та угодам, які гарантують короткотерміновий зиск для конкретних політиків і чиновників»[101].

Яскравим свідченням такої безпорадної поведінки української сторони є позиція та дії уряду М. Азарова з реалізації ключових проектів у сфері зовнішньоекономічних відносин з Російською Федерацією. Такі ключові проекти були визначені спільним угодами, підписаними двома сторонами у 2010 р., і стосувалися, зокрема, створення спільних підприємств у галузі залізничного транспорту, суднобудування, атомної енергетики, авіабудування, нафтогазової галузі, оборонно-промислового комплексу, аграрної галузі, космічної та науково-технічної сфер.

Щоправда, при цьому сторони по-різному сприймали призначення такої форми інтеграції. Російське керівництво розглядало спільні підприємства як механізм поглинання української промисловості й отримання авторських прав і технічної документації на високотехнологічні зразки промислової продукції, відсутні в Росії. Україна ж, як зазначив В. Янукович під час підписання відповідних угод у 2010 р., намагалась у такий спосіб задіяти економічний потенціал Росії, щоб модернізувати власну економіку і зробити її більш конкурентоспроможною. Саме таке різне розуміння призначення спільних підприємств не дало змоги втілити ці проекти в життя й зробити їх ефективно діючими структурами.

Найбільші зусилля з реалізації спільних проектів сторони докладали в **нафтогазовій сфері**. Київ цікавило насамперед зниження ціни на російський газ та кредити на модернізацію газотранспортної системи, Росію ж – придбання у власність української ГТС, контроль над внутрішнім газовим ринком та газорозподільними мережами в Україні, а також українські нафтові й газові родовища.

У який же спосіб реалізовувалися ці протилежні за своїм характером інтереси?

Позиція уряду М. Азарова полягала в тому, щоб досягти компромісу на основі здорового глузду та обопільних поступок. Проте в підсумку виявилося, що на поступки йшла тільки українська сторона, беззаперечно виконуючи всі пропозиції та вимоги Кремля і здаючи власні позиції та інтереси. Після таких поступок російська сторона не бачила жодного сенсу йти на компроміс.

---

[101] *Пастухова А.* Необхідне, але недостатнє // Український тиждень. – 2011. – 26 квітня. – http://tyzhden.ua/Politics/20739.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 208

Прем'єр-міністр М. Азаров протягом 2011 р. проводив численні зустрічі й переговори з прем'єром РФ В. Путіним та іншими високопосадовцями, зустрічався з президентом РФ Д. Медведєвим, намагаючись умовити їх знизити несправедливу ціну на російський газ. Після кожної такої зустрічі на прес-конференціях М. Азаров запевняв про досягнення компромісу у вирішенні цього важливого питання. Російська сторона традиційно спростовувала необґрунтований оптимізм українського прем'єра. Так, на переговорах під час візиту прем'єр-міністра Росії В. Путіна 11 квітня 2012 р. до Києва М. Азаров заявив: «Ціна природного газу, який Росія постачає Україні відповідно до контрактів між "Газпромом" і "Нафтогазом", не відображає його ринкової вартості, яка сформувалася у країнах Євросоюзу й суттєво перевищує ціни на альтернативні види палива. Наше бажання – вийти на економічно обґрунтовану та справедливу формулу ціни на газ для України». Цю репліку свого колеги російський прем'єр В. Путін залишив без реакції. Водночас пізніше на брифінгу в Києві віце-прем'єр Росії Ігор Шувалов заявив, що Україні та Росії поки не вдалося знайти спільний підхід щодо подальшої співпраці в газовому питанні[102].

26 вересня 2011 р. прем'єр-міністр М. Азаров знову заявив, що Україна та Росія досягли домовленостей про перегляд газових контрактів. Російська сторона знову спростувала ці твердження. Зокрема, офіційний представник «Газпрому» С. Купріянов заявив: «На даний момент жодних домовленостей про зміну умов контрактів між "Газпромом" і "Нафтогазом" немає»[103].

Що стосується спільного підприємства між НАК «Нафтогаз України» і «Газпромом», то у 2011 р. воно так і не було створене. «Газпром» бачив у цьому підприємстві механізм поглинання «Нафтогазу» разом з усією його газотранспортною інфраструктурою та нафтогазовими родовищами. Уряд України, навпаки, обумовлював його створення переглядом газових угод з Росією з метою зниження ціни на газ. Ситуацію прояснив голова правління «Газпрому» О. Міллер. 30 червня 2011 р. він заявив, що в переговорах з Україною створення газотранспортного спільного

---

[102] Путін у Києві: про митні бар'єри, газ і ні слова про Тимошенко. – http://www.radiosvoboda.org/content/article/3555352.html.

[103] Газпром заявляє, що Україна і Росія поки не домовились. – http://www.unian.ua/news/458767-gazprom-zayavlyae-scho-ukrajina-i-rosiya-poki-ne-domovilis.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 209

підприємства розглядається російською стороною як перший крок до злиття двох компаній («Газпрому» і «Нафтогазу України») і без нього неможливо змінити формулу ціни на газ для України. При цьому голова «Газпрому» підкреслив, що в українсько-російських переговорах створення спільного підприємства та цінові умови – це одна тема, а створення єдиної компанії – інша. «Насправді те, що стосується СП і цінових умов, як ви розумієте, – це зовсім інша історія, зовсім не та, про яку говорилося, коли йшлося про єдину компанію»[104], – уточнив він.

На відміну від української сторони, Кремль має чітку стратегію реалізації своїх інтересів у нафтогазовому комплексі України. По-перше, він вимагає чіткого дотримання Україною газових угод 2009 р. з вихідною ціною 450 дол. США за 1 тис. м^3 та зобов'язаннями купувати 52 млрд м^3 з мінімальною контрактною кількістю (*take or pay*) не менше 41,6 млрд м^3 на рік. Такі умови угоди дають йому змогу вести політику «на виснаження» України, заганяючи її в газові борги й поступово банкрутуючи компанію «Нафтогаз України», до того часу, поки ця компанія та вся українська ГТС не будуть віддані Росії за борги.

По-друге, іншим важливим напрямом російської газової стратегії є позбавлення України монопольного положення в транспортуванні російського газу шляхом побудови обхідних газогонів. У такий спосіб Росія прагне позбавитися залежності від української ГТС, зробивши її малопривабливою, а отже, непотрібною ані Україні, ані Європі. Очевидно, що в такий спосіб Росія має намір безкоштовно отримати українську ГТС. Під час прес-конференції, присвяченої підсумкам засідання Комітету з питань економічного співробітництва українсько-російської міждержавної комісії, В. Путін нагадав, що будівництво першої нитки газопроводу «Північний потік» завершене, а наступного року буде введена в експлуатацію друга нитка, що дасть змогу не платити за транзит 54 млрд м^3 газу. «Потім зробимо "Південний потік", і нікому теж не платитимемо. Ми зацікавлені в тому, щоб піти від транзитних країн взагалі»[105], – сказав російський прем'єр.

По-третє, Росія намагається запровадити щодо України «білоруський сценарій», коли заради знижки на ціну російського

---

[104] Міллер – про зниження цін для України: при злитті Газпрому й Нафтогазу. – http://fpri.kiev.ua/?p=3540.

[105] Путін: Росія зацікавлена у відмові від транзиту газу. – http://news.finance.ua/ua/~/1/0/all/2011/06/08/241291.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 210

газу Білорусь спочатку передала «Газпрому» 50% акцій компанії «Белтрансгаз», після чого Росія знову підвищила ціну на газ для білоруських споживачів. У результаті Мінськ був змушений остаточно передати «Газпрому» свою газотранспортну систему, після чого ця компанія навіть змінила назву на «Газпром Трансгаз». Ціна на російський газ для білорусів після поглинання впала з 307 до 165 дол. за 1 тис. м^3, але попри це маніпуляції із ціною на російський газ для Білорусі не припинялися. Як тільки та вступила до Митного союзу, ціна на російський газ для Мінська збільшилась у першому кварталі 2011 р. до 233, у другому – до 244 дол. за 1 тис. м^3.

Четвертий сценарій передбачає позбавлення України альтернативних джерел забезпечення газом навіть на її власній території та збереження закріплення монопольного положення «Газпрому» на українському газовому ринку.

І як же зреагував уряд М. Азарова на таку російську газову стратегію стосовно України?

По-перше, уряд погодив укладення договору про спільну діяльність між «Чорноморнафтогазом» і ВАТ «Лукойл» щодо розвідки та видобутку нафти й газу на шельфі Чорного моря. Відповідне розпорядження опубліковане на сайті Кабміну. «Об'єктом спільної діяльності є розробка Одеського, Безіменного і Субботінського родовищ; частка державного акціонерного товариства "Чорноморнафтогаз" у спільній діяльності становить не менш як 50 відсотків»[106]. Під час зустрічі міністра енергетики та вугільної промисловості України Ю. Бойка та голови правління ВАТ «Газпром» О. Міллера 1 липня 2011 р. у Москві сторони обговорили питання співпраці з видобутку вугільного метану та освоєння структури Паласа відповідно до Меморандуму між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» щодо створення спільного підприємства з видобутку шахтного метану з українських вугільних пластів[107].

По-друге, уряд повернувся до реалізації ідеї «газотранспортного консорціуму». Зокрема, віце-прем'єр-міністр, міністр соціальної політики С. Тігіпко заявив, що створення тристороннього

---

[106] Азаров погодився пустити росіян на Чорноморський шельф. – http://www.ukr.net/news/azarov_pogodivsja_pustiti_ros_jan_na_chornomorskij_shelf-4913500-1.html.

[107] Юрій Бойко та Олексій Міллер обговорили стратегічне партнерство в енергетиці. – www.kmu.gov.ua/control/publish/article.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 211

консорціуму на основі НАК «Нафтогаз України», у якому свої частини акцій матимуть Європейський Союз і Росія, сприятиме зниженню ціни на природний газ, що поставляється в Україну. «Я вважаю, що треба пропонувати консорціум, істотну частку в "Нафтогазі". Ідеальний варіант: 25% – Європі, 25% – Росії й 50% залишити собі. Якщо Росія не погодиться, треба торгуватися»[108].

Очевидно, мають рацію ті експерти, які стверджують, що красива формула «за участю європейських компаній» (за неофіційною інформацією, по 40% – Україні та Росії і 20% – європейським газовим компаніям) насправді може виявитися звичайною фікцією, оскільки найбільш зацікавлені європейські партнери тісно пов'язані з «Газпромом», тож їхній альянс у такому консорціумі отримає однозначну перевагу над нашою країною[109]. «Імовірно, за рішучими заявами українських посадовців цілком може ховатися бажання вирішити проблему ціни на газ у традиційний – корупційний – спосіб», передбачає часопис «Український тиждень»[110].

По-третє, уряд М. Азарова вирішив перейти на розрахунки за російський газ російськими рублями і звернувся за кредитами до російських банків для покриття заборгованостей «Нафтогазу» перед «Газпромом». Про небезпеку такого кроку неодноразово застерігали українські експерти. Так, експерт з енергетичних питань Центру імені Разумкова Володимир Омельченко вважає, що кредити від російських банків, які нині залучає «Нафтогаз», можуть призвести до посилення важелів «Газпрому», а також зроблять Україну чутливішою до російської політики. «Такі кредити не можуть не турбувати, тому що російський "ВТБ Банк" знаходиться під контролем російського уряду, і, фактично, теж є одним із політичних інструментів впливу Росії на зовнішні ринки. Цей банк разом із російськими бізнесменами бере участь у приватизації стратегічних об'єктів за кордоном. Зокрема, і в Україні», – зазначає В. Омельченко[111].

---

[108] Кравчук считает приемлемым создание газового консорциума с РФ. – http://energy.unian.net/rus/detail/1758.

[109] *Крамар О.* Не вийшло оптом – піде вроздріб? // Український тиждень. – 2011. – 25 жотня. – http://tyzhden.ua/Economics/32952.

[110] *Павленко Р.* Таки до Росії? // Український тиждень. – 2011. – 29 вересня. – http://tyzhden.ua/Politics/31871.

[111] «Нафтогаз» продовжує позичати у російських банків. – http://www.radiosvoboda.org/content/article/2271306.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 212

По-четверте, уряд М. Азарова зголосився надати Росії допомогу в побудові газогону «Південний потік»; по-п'яте, вдався до створення інформаційних приводів про наміри України закупати спотовий газ на європейському ринку та в Азербайджані і будувати морський термінал для скрапленого газу з метою вплинути на непоступливу позицію Росії.

У результаті, як зазначають експерти, М. Азаров говорить про шельф і метановий газ: «Ми готові запропонувати морський шельф, а також видобуток з інших джерел, наприклад метану з вугільних шарів», але він не може не знати, що на шельфі вже працюватиме російський «Лукойл», а із шахтним метаном і сланцевим газом – «Газпром». От тільки про те, які родовища дадуть нам росіяни, ніхто не знає[112].

Інший стратегічний сегмент української економіки, який росіяни прагнуть взяти під свій повний контроль, – **атомна енергетика**. Протягом 2011 р. російська сторона надшвидкими темпами поглинала українську атомну енергетику. Інтерес Росії полягає в тому, щоб прив'язати українські атомні електростанції, які налічують 15 енергоблоків потужністю 13,8 ГВт, до сировини корпорації «Росатом», юридично закріпивши за нею найбільший і стабільний зовнішній ринок збуту. 12 січня Верховна Рада ратифікувала Угоду про співпрацю в будівництві третього та четвертого енергоблоків Хмельницької АЕС (ХАЕС). 7 лютого 2011 р. В. Янукович підписав закон про співпрацю в будівництві енергоблоків ХАЕС, за ухвалення якого проголосували 240 народних депутатів. Депутати від опозиційних фракцій виступили проти ратифікації зазначеної Угоди, заявивши, що такі дії призведуть до ще більшої енергетичної залежності України від Росії. Закон «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в будівництві енергоблоків № 3 і № 4 Хмельницької АЕС» (№ 2917-VI) передбачає забезпечення російською стороною обсягів кредитного фінансування, необхідних для проектування, будівництва й уведення в експлуатацію енергоблоків ХАЕС, зокрема для оплати послуг і товарів, які поставляються з РФ до України. Орієнтовна вартість блоків становить 4,2 млрд дол. США. Угода виключає можливість закупівлі альтернативного палива для АЕС, окрім російського[113].

---

[112] Великий украинско-российский пшик. – http://www.ukrrudprom.ua/digest/Velikiy_ukrainskorossiyskiy_pshik.html.

[113] *Крамар О.* Батогом по прянику // Український тиждень. – 2011. – 26 квітня. – http://tyzhden.ua/Economics/20738.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 213

У 2008 р. свій інтерес до добудови Хмельницької АЕС висловили представники Південної Кореї. «Вони пропонували реактор APR-1400. За одиницю встановленої потужності хотіли 1300 доларів. А в нашому випадку, якщо ми дозволимо, щоб ця афера відбулася, вийде 3,5 тисячі доларів за одиницю потужності», – зазначає експерт з енергетичних питань Богдан Соколовський[114]. Та, попри ці розрахунки, голова українського уряду М. Азаров наполегливо намагається якнайшвидше укласти кредитну угоду з російським державним «Сбербанком» на фінансування добудови Хмельницької АЕС.

У першочергові плани Росії входило підпорядкування протягом 2011 р. під свій власний контроль таких стратегічно важливих прибуткових сегментів української економіки, як аграрний сектор, оборонно-промисловий комплекс, залізничний транспорт. Реалізацію цих планів передбачалося здійснювати також через створення спільних підприємств зі спільного продажу української спецтехніки, українського зерна та інтеграції швидкісних залізничних шляхів.

Із цих планів у 2011 р. найбільше просунулося створення спільного підприємства «Хлібінвестбуд» (ХІБ), яке засновувалось як державне з 61% акцій, але згодом держава втратила контроль над ХІБ і водночас обрала саме цю компанію державним зернотрейдером. У статутний фонд і діяльність цієї компанії широко залучений російський «Внешторгбанк», головою спостережної ради якого є В. Путін. Очевидно, зважаючи саме на це, ХІБ отримав контракт на закупівлю в Україні 5 млн тонн зернових на 7 млрд грн (у середньому 1,4 тис. грн за тонну). Згодом ця сама фірма отримала левову частку квот на **експорт зернових**, унаслідок чого потужні транснаціональні корпорації, які роками працювали в нашій державі, були посунуті, а то й зовсім відсторонені від зернового бізнесу. З огляду на монополізацію ринку, українські аграрії були змушені продавати зерно «Хлібінвестбуду» за встановленою ним дешевою ціною. Тепер цей експортер перепродує всередині України те саме зерно дорожче[115]. Очевидно, у такий спосіб відбувається пропонована Москвою інтеграція державного сегмента економіки двох держав.

---

[114] Під час візиту Путіна підписали угоду про добудову Хмельницької АЕС – експерт. – http://www.radiosvoboda.org/content/news/3555901.html.

[115] *Ніколов Ю.* Засіки Путіна // Український тиждень. – 2011. – № 9. – 4 квітня. – tyzhden.ua/Politics/18051.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 214

Подібна схема «інтеграції» пророблється й щодо **залізничного транспорту**. Під час десятого засідання підкомісії з питань економічного співробітництва українсько-російської міждержавної комісії сторонами був підписаний актуальний План заходів з реалізації Концепції інтеграції транспортних систем України та Російської Федерації на період 2011–2014 рр. Росію в цьому Плані цікавить насамперед створення спільного підприємства Російських залізничних доріг та Укрзалізниці зі швидкісних шляхів.

Щодо грандіозних проектів з інтеграції **суднобудівної промисловості** та добудови ракетного крейсера «Україна», на які такі великі надії покладав прем'єр М. Азаров, Росія залишилася байдужою. Не допомогло їхній реалізації й принизливе рішення Верховної Ради про позбавлення цього крейсера назви «Україна». Єдине, що викликало інтерес у російської сторони, так це використання суднобудівних заводів як ремонтної бази для кораблів Чорноморського флоту РФ та суден торговельного флоту Росії. Зокрема, російська сторона намагається перебрати у свою власність Керченський судноремонтний завод. Під час візиту міністра оборони РФ А. Сердюкова до України російська делегація разом з міністром оборони України М. Єжелем відвідала Миколаїв, де ознайомилася з потужностями Чорноморського суднобудівного заводу та Суднобудівного заводу імені 61 комунара, й оглянула стан недобудованого ракетного крейсера під колишньою назвою «Україна»[116]. Таким самим блефом українсько-російської економічної інтеграції виявилося будівництво Керченського мосту, яке президент В. Янукович обіцяв завершити до фіналу чемпіонату з футболу Євро-2012.

Своєрідним дзеркалом «інтеграції», в якому одночасно віддзеркалюється і суперечливість інтересів, і нерівноправність відносин, і асиметрична результативність, стала галузь **авіабудування**. Це досить виразно простежується на прикладі об'єднання концерну «Антонов» та «Об'єднаної авіаційної корпорації Росії». Відповідна угода про створення спільного підприємства між двома суб'єктами була підписана 27 жовтня 2010 р. Воно займатиметься питаннями координації діяльності підприємств концерну «Антонов» і ВАТ «Об'єднана авіабудівна корпорація» в напрямах закупівлі комплектуючих, виробництва, маркетингу і продажів,

[116] Міністри оборони Росії та України ознайомилися з промисловими потужностями підприємств суднобудівної галузі в Миколаєві. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244219428.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 215

а також післяпродажного обслуговування спільної продукції та створення нових модифікацій літаків «Антонов». До програм, над якими працюватиме спільне підприємство, належать: подальший розвиток проектів регіональних реактивних літаків нового покоління Ан-148 і Ан-158, пасажирського турбогвинтового Ан-140, військово-транспортного літака короткого зльоту і посадки Ан-70, відновлення виробництва нових варіантів транспортного Ан-124-100 «Руслан»[117].

16 серпня 2011 р. ДП «Антонов» і ВАТ «Авіаційна промисловість» (Москва) в рамках авіасалону МАКС-2011 у м. Жуковський Московської області підписали угоду про співпрацю. В угоді йдеться про організацію виробництва літаків сімейства «Антонов» Ан-148, Ан-158, Ан-70 на російському ринку: розвиток науково-виробничої бази, просування окремих технологічних напрямів, організацію маркетингу й деяких інших процесів, пов'язаних з авіаційною діяльністю[118].

Російський ринок з погляду потреби на літаки такого класу справді виглядає перспективним. Міністерство оборони Росії має намір закупити 10 літаків Ан-124 «Руслан». Є потенційний попит на 30–40 літаків такого класу з боку транспортних авіакомпаній. Голова російського оборонного відомства повідомив, що в рамках українсько-російської кооперації Міноборони Росії протягом найближчих п'яти років планує провести модернізацію наявних Ан-124 «Руслан», а з 2015–2016 рр. розпочати закупівлю нових модернізованих «Русланів» в Україні. А. Сердюков уточнив, що, починаючи з 2015–2016 рр., російське оборонне відомство планує розпочати закупівлю нових Ан-70. «Загалом обсяг замовлень на нові Ан-70 становитиме 60 літаків», – повідомив він[119]. Програма «Ан-70» включена до державної програми озброєння Російської Федерації до 2020 р.

Проте постає питання: настільки паритетною виявиться така промислова кооперація?

---

[117] «Антонов» отримав дозвіл на половину акцій в СП з росіянами. – http://www.unian.ua/news/423632-antonov-otrimav-dozvil-na-polovinu-aktsiy-v-sp-z-rosiyanami.html.

[118] «Антонов» підписав угоду з російським авіапромом. – http://www.unian.ua/news/451767-antonov-pidpisav-ugodu-z-rosiyskim-aviapromom.html.

[119] В рамках державної програми озброєння Росія планує розпочати закупівлю нових Ан-70 і модернізованого Ан-124-100 «Руслан». – http://tsn.ua/ukrayina/rosiya-zakupit-60-ukrayinskih-litakiv-an-70.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 216

По-перше, російська сторона отримала від українських партнерів згоду на те, що основне складання Ан-148 відбуватиметься в Росії. По-друге, «Антонов» на догоду Кремлю відмовився від кооперації із запорізькою «Мотор-Січчю». ОАК висунула тоді «Антонову» вимогу: запорізькі авіаційні двигуни Д-436-148 замінити на SaM146 спільного виробництва російського «Сатурна» і французької «Snecma». Конфлікт частково залагодили: «Мотор-Січ» відкликала позов в обмін на підтвердження антонівцями своїх зобов'язань укомплектувати перші 50 літаків Ан-148 запорізькими двигунами[120].

Таким чином, «Антонов» перестає бути самостійним суб'єктом промислової діяльності, а авіаційна промисловість України зазнає фрагментації.

Більш стабільною залишається кооперація з тими підприємствами України, від яких російська промисловість перебуває у критичній залежності. Прикладом таких підприємств є запорізька «Мотор-Січ». Ця українська компанія у 2011 р. підписала з холдингом «Вертольоти Росії» договір вартістю 1,2 млрд дол. США тривалістю п'ять років на поставки українських двигунів для російських вертольотів. «Мотор-Січ» уклала також контракт із російським заводом імені Г. М. Берієва на поставку 12 двигунів для російських літаків-амфібій Бе-200.

В авіакосмічній галузі у 2011 р. удалося досягти відновлення програми «Дніпро». Генеральний директор міжнародної космічної компанії «Космотранс» зазначив, що до 2030 р. заплановано здійснити близько 70 пусків українських ракет у комерційних цілях.

Підводячи підсумки економічного співробітництва України з Росією за 2011 р., прем'єри обох країн під час чергової зустрічі в Москві 14 жовтня 2011 р. висловили задоволення динамічним розвитком українсько-російських відносин. Зокрема, голова уряду РФ В. Путін зазначив, що двосторонні економічні відносини України та Росії розвиваються прискореними темпами, обсяг взаємної торгівлі збільшився на 63%, за перше півріччя 2011 р. товарообіг між країнами склав 33 млрд дол. США і, за розрахунками, до кінця року мав сягнути 50 млрд дол. США[121].

---

[120] *Крамар О.* Батогом по прянику // Український тиждень. – 2011. – 26 квітня. – http://tyzhden.ua/Economics/20738.

[121] Микола Азаров задоволений динамікою розвитку українсько-російських відносин. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244628091.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 217

Проте збільшення обсягів торгівлі відбувалося в умовах випереджаючого зростання торговельного дефіциту для України, який сягнув позначки 7 млрд дол. США, переважно через високу ціну на газ. В інших сферах економічного співробітництва за 2011 р. суттєвого прориву у відносинах двох сторін так і не сталося.

Від політичного діалогу до політичного ультиматуму

Спілкування двох президентів у 2011 р. не відзначалося високою інтенсивністю, порівняно з одинадцятьма зустрічами попереднього року. У 2011 р. відбулося лише чотири обміни робочими візитами президентів (див. *табл. 3.1*). Загалом таке спілкування навіть не можна назвати «політичним діалогом», радше, його можна охарактеризувати як «холодний мир». Такий стан зумовлювався низкою причин, пов'язаних насамперед з відновленням проявів антагоністичних протиріч між Україною та Росією, які з латентного стану 2010 р. знову перейшли у відкриту конфронтацію.

Таблиця 3.1

Інформаційна довідка про українсько-російські зустрічі й візити на високому та найвищому рівні у 2011 рр.[122]

№ п/п	Дата	Назва заходу
1	5 лютого	Робоча зустріч міністрів закордонних справ України та РФ у рамках роботи Мюнхенської конференції з питань безпеки (Мюнхен, ФРН)
2	12 квітня	Робочий візит голови уряду РФ В. Путіна (Київ)
3	26 квітня	Робочий візит президента РФ Д. Медведєва для участі в меморіальних заходах до 25-х роковин аварії на ЧАЕС (Київ, Чорнобиль)
4	16–17 травня	Робочий візит Голови Верховної Ради України В. Литвина для участі в засіданні Міжпарламентської асамблеї СНД (Санкт-Петербург)
5	3–4 червня	Робочий візит міністра закордонних справ РФ С. Лаврова для участі у 5-му засіданні Підкомітету з міжнародного співробітництва Українсько-російської міждержавної комісії (Одеса)
6	7 червня	Робочий візит прем'єр-міністра України М. Азарова для участі у 8-му засіданні Комітету з питань економічного співробітництва Українсько-російської міждержавної комісії (Москва)

[122] http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/print/53637.htm

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 218

Продовження таблиці 3.1

№ п/п	Дата	Назва заходу
7	15–16 червня	Робочий візит керівника Адміністрації президента РФ С. Наришкіна (Київ, Одеса)
8	25 червня	Робочий візит голови уряду РФ В. Путіна (Ялта)
9	11 серпня	Робочий візит Президента України В. Януковича (Сочі)
10	11 серпня	Робоча зустріч міністрів закордонних справ України та РФ у рамках робочого візиту Президента України В. Януковича (Сочі)
11	3–5 вересня	Робочий візит міністра закордонних справ України К. Грищенка (Москва)
12	24 вересня	Робочий візит Президента України В. Януковича (Завідово)
13	18 жовтня	Робочий візит президента РФ Д. Медведєва для участі у 2-му Українсько-російському міжрегіональному економічному форумі (Донецьк)
14	18 жовтня	Зустріч міністрів закордонних справ України та РФ у рамках проведення 2-го Українсько-російського міжрегіонального економічного форуму (Донецьк)
15	18–19 жовтня	Робочий візит прем'єр-міністра України М. Азарова для участі в засіданнях Ради глав урядів СНД та Міждержавної ради ЄврАзЕС на рівні глав урядів (Санкт-Петербург)
16	9 листопада	Робочий візит Голови Верховної Ради України В. Литвина для участі в засіданні Міжпарламентської асамблеї СНД (Санкт-Петербург)
17	30 листопада – 1 грудня	Офіційний візит голови Ради Федерації Федеральних зборів РФ В. Матвієнко (Київ, Житомирська область)
18	6 грудня	Робоча зустріч міністрів закордонних справ України та РФ (Вільнюс)
19	15–16 грудня	Робочий візит міністра закордонних справ України К. Грищенка для участі в засіданні Ради міністрів закордонних справ ОЧЕС (Москва)
20	20 грудня	Робочий візит Президента України В. Януковича для участі в неформальному засіданні Ради глав держав – учасниць СНД (Москва)
21	20 грудня	Робочий візит прем'єр-міністра України М. Азарова (Москва)

Причиною охолодження відносин двох країн у 2011 р. стали занадто радикальні й завищені очікування Москви та Києва один від одного. Кремль повірив передвиборчим обіцянкам В. Януковича й очікував від нього здачі державного суверенітету України та ключових сегментів української економіки, включно з українською

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 219

ГТС. Коли ж В. Янукович почав зволікати зі своїми обіцянками, Росія висунула ультиматум з вимогою безумовної капітуляції. Київ же обставляв цю капітуляцію новими умовами, що викликало тільки нерозуміння та роздратування з боку Кремля.

У свою чергу, Кремль почав наполегливо примушувати В. Януковича до вступу України в Митний та Євразійський союзи. Замість того щоб безумовно виконувати вимогу Кремля, В. Янукович почав пропонувати незрозумілу формулу «3+1» та говорити про європейську інтеграцію України.

Проте навіть сумлінне виконання В. Януковичем вимог Кремля щодо корекції зовнішньополітичної позиції України, яка відповідала б російським інтересам і побудові «русского мира» в Україні, уже не задовольняло Росію. Вимоги ставали жорсткішими й безапеляційними, як, наприклад, щодо надання державного статусу російській мові. Але у відповідь, замість того щоб зайняти принципову й сильну позицію, В. Янукович намагався досягти порозуміння з керівництвом Кремля шляхом нових і нових поступок.

Пошук примирення Кремль розглядав як очевидну слабкість голови Української держави й чинив ще більший тиск. Зрештою, засудження Ю. Тимошенко за газові угоди 2009 р. було сприйняте В. Путіним як особиста образа, оскільки це кидало тінь на легітимність підписаних ним угод з російського боку. У результаті відносини України та Росії перейшли в стан міжособистісної кризи. Уже під час першого візиту президента РФ Д. Медведєва до України для участі в меморіальних заходах до 25-річчя аварії на ЧАЕС В. Янукович намагався досягти порозуміння зі своїм російським колегою з найбільш актуальних і складних проблем двосторонніх відносин.

Відповідний робочий візит В. Янукович здійснив до Сочі 11 серпня 2011 р., де під час зустрічі з Д. Медведєвим закликав російську сторону знайти компромісне рішення й переглянути ціни на газ, не вдаючись до судової процедури. У відповідь Д. Медведєв почав переконувати В. Януковича в необхідності приєднання України до Митного союзу як однієї з умов перегляду ціни на російський газ для українських споживачів. Раніше як варіант виходу із ситуації Москва пропонувала Києву блакитне паливо за європейською ціною зі знижкою в 40% в обмін на створення спільного підприємства «Газпрому» і «Нафтогазу»[123]. Проте компромісу

[123] Янукович запропонував Росії вирішити «газове питання» без суду. – http://ngo.donetsk.ua/news/yanukovich-zaproponuvav-rosiyi-virishiti-gazove-pitannya-bez-sudu.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 220

так і не було досягнуто. Сторони залишилися на своїх позиціях. Після цього візиту Київ і Москва продовжували обмінюватися досить жорсткими заявами щодо газових питань.

Новий сплеск напруженості між Києвом та Москвою виник у зв'язку з намірами представників російського «Газпрому», італійської ENI, французької EDF та німецької «Wintershall» підписати угоду, в якій будуть окреслені правові питання й розподіл власності, що стосуються будівництва газопроводу «Південний потік», котрим російський газ має пройти по дну Чорного моря до Туреччини, а звідти – до Південної Європи в обхід території України[124].

На цю подію В. Янукович відповів заявою, в якій озвучив плани скорочення імпорту російського газу у 2012 р. до 27 млрд м^3, і через тиждень вирушив до Москви, щоб укотре спробувати досягти компромісу з газового питання. До зустрічі В. Януковича з Д. Медведєвим у його резиденції в Завідово 24 вересня 2011 р. долучився прем'єр РФ В. Путін. Українському лідерові кремлівські керманичі пред'явили черговий ультиматум: або Україна вступає до Митного союзу і зберігає для себе російський ринок, або не вступає і втрачає його. Від цього залежатиме й доля української ГТС, і ціна на російський газ. Іншими словами, В. Януковичу категорично запропонували зробити вибір, з ким він: або з Росією, або з Європою.

У свою чергу, В. Янукович розраховував отримати гарантії на транспортування російського газу в Європу і знову запропонував створити тристоронній газотранспортний консорціум Україна – ЄС – Росія. Проте така схема консорціуму з наявністю третього учасника Росію не цікавила. Компромісу знову не було досягнуто.

Більш результативною виявилася зустріч В. Януковича з Д. Медведєвим під час візиту останнього до Донецька для участь у 2-му Українсько-російському міжрегіональному економічному форумі 18 жовтня 2011 р. У рамках форуму були підписані міжурядові угоди про порядок перетину українсько-російського державного кордону мешканцями прикордонних регіонів, взаємодію пунктів пропуску, здійснення спільного контролю осіб, транспортних засобів і товарів на українсько-російському кордоні.

---

[124] Янукович пропонує Росії і Європі українську територію для Південного потоку. – http://www.bbc.co.uk/ukrainian/mobile/business/2011/09/110916_south_stream_az.shtml.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 221

Після зустрічі В. Янукович наголосив на прогресі в питаннях прикордонного співробітництва двох країн, а також повідомив про зростання товарообігу між Україною та Росією. Він розповів, що, за прогнозами, до кінця 2011 р. товарообіг між двома державами складе близько 50 млрд дол. США.

Президент РФ Д. Медведєв заявив, що регіони України й Росії нині підтримують добрі економічні відносини. За його словами, 90% товарообігу між державами припадає на 19 регіонів Росії, а Україна для Росії – на четвертому місці за обсягом товарообігу. Д. Медведєв наголосив також на необхідності налагодження авіасполучення між південними регіонами Росії та українськими містами. На його думку, це вкрай важливо у зв'язку з проведенням Євро-2012, а також проведенням у Росії Олімпіади у 2014 р.[125]

Останній робочий візит до Москви у 2011 р. В. Янукович здійснив 20 грудня для участі в неформальному ювілейному засіданні Ради голів держав СНД. У рамках цього візиту В. Янукович мав провести двосторонню зустріч із Д. Медведєвим, але, за повідомленням прес-служби Кремля, в останній момент її скасували[126].

Отже, підсумки відносин на найвищому політичному рівні у 2011 р. виявилися безрезультатними. Вони повернулися до того стану, якими були за часів президентства В. Ющенка. Звісно, до цього призвели різні причини, проте наслідки одні й ті самі: втрата політичної довіри між Києвом і Москвою та перехід до ескалації напруженості у двосторонніх відносинах.

Висновки

Стрімкий рух у Росію, заданий чинною владою в Україні у 2010 р., таки проявив свій маятниковий характер. Якщо у 2010 р. провладні політичні сили на чолі з Партією регіонів намагалися якомога більше прискорювати цей рух, то у 2011 р. вони почали потихеньку «тиснути на гальма». Договірно-правова й інституційна бази реінтеграції України в Росію, закладені попереднього року, у 2011 р. так і не були реалізовані повною мірою. Певним винятком можна вважати кооперацію в авіабудівній галузі. Утім,

[125] Янукович і Медведєв зустрілися у Донецьку. – http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/24363399.html.

[126] Медведєв скасував зустріч з Януковичем. – http://www.pravda.com.ua/news/2011/12/20/6852409/.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 222

навіть вона продемонструвала малоперспективність, оскільки Росія починає віддавати перевагу кооперації з високотехнологічними авіабудівними концернами Заходу. Україна ж так і не спромоглася налагодити відповідну міжнародну промислову кооперацію, продовжуючи триматися за старі радянські зв'язки.

Українсько-російські відносини у 2011 р. мали яскраво виражений суб'єктно-об'єктний характер. Імперська неоколоніальна модель відносин, нав'язана Кремлем, дала йому можливість проводити агресивну й наступальну політику щодо України за дуже чіткого розуміння своїх цілей, інтересів і шляхів їх реалізації.

Тоді як Москва ставила ультиматуми й вимагала їх безумовного виконання, Київ, замість націленості на перемогу, шукав компромісів, відчайдушно вимолюючи знижки на російський газ для своїх олігархів. Об'єктний характер поведінки Києва обумовлений насамперед «малоросійською природою» панівного політичного класу в Україні, який апріорі не може не тільки захищати, а й усвідомити національні інтереси своєї країни. Поступове гальмування малоросійською олігархічною елітою стрімкого руху України в Росію було викликане насамперед усвідомленням нею того факту, що така реінтеграція призведе до втрати цією елітою ренти на економічні ресурси й політичну владу.

2011 рік укотре показав, що гармонізувати асиметричність стратегічних інтересів України та Росії в умовах антагонізму двосторонніх відносин, породженого наявністю державного суверенітету й незалежності України, неможливо. Намагання ж України реалізувати стратегію подвійної асиметричної інтеграції, рухаючись у двох протилежних напрямах одночасно, призвело до прискорення процесу поглинання її Росією як більш потужним суб'єктом такої асиметрії.

§ 3. Стан економічних відносин України з ЄС та Росією

Економічні відносини України з її найбільшими торговельними партнерами, Європейським Союзом та Росією, у 2011 р. складалися неоднозначно. З одного боку, треба відзначити продовження висхідної динаміки торгівлі товарами й послугами. За цей період значно посилився приплив прямих іноземних інвестицій в Україну. Україна та її партнери значно просунулись у сфері регіональної інтеграції, зокрема були завершені переговори щодо поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ) між ЄС та Україною й підписаний Договір про ЗВТ у рамках СНД.

Розвивалася співпраця України з ЄС та Росією і в інших сферах, зокрема в енергетиці. На початку року Україна стала членом Європейського енергетичного співтовариства, що передбачає гармонізацію українського законодавства до європейського в цій сфері. У 2011 р. набули чинності кілька угод про співробітництво з урядом Російської Федерації, зокрема в будівництві третього й четвертого енергоблоків Хмельницької АЕС та у сфері транспортування і транзиту нафти територією України.

Водночас 2011 р. став роком нереалізованих сподівань. Наприклад, не відбулось очікуваного у грудні парафування Угоди про асоціацію з ЄС, невід'ємною складовою якої є глибока і всеосяжна ЗВТ. Гальмування процесу набуття чинності Угодою пов'язане з проблемами, які виникли в Україні у сфері розвитку демократії та захисту прав людини. Протягом року фактично не виконувалися зобов'язання країни в рамках Енергетичного співтовариства.

Досить складними були також відносини з Росією. Уряду України не вдалося домовитися про перегляд умов контракту на поставки газу, укладеного у 2009 р. Посилилося застосування торговельних заходів проти українських товарів на території Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії. Зріс тиск на Україну в питанні вибору напрямів регіональної інтеграції країни.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 224

Зокрема, офіційні представники Росії публічно негативно оцінили намір України підписати Угоду з ЄС про створення поглибленої та всеосяжної ЗВТ.

Торговельні відносини

Режим торгівлі з Європейським Союзом

У 2011 р. суттєвих змін у торговельному режимі між Європейським Союзом та Україною не відбулося. Засади цього режиму визначалися положеннями Угоди про партнерство та співробітництво, яка набула чинності в 1998 р., а також положеннями Генеральної системи пільг (ГСП, версія від 1 січня 2008 р.)[127].

Торгівля товарами між Україною та ЄС відбувалася на основі режиму найбільшого сприяння, відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво та зобов'язань країн у рамках СОТ. За оцінками CARIS (2010)[128], близько 81% українського експорту до Євросоюзу відбувалося на основі режиму найбільшого сприяння.

ЄС надає Україні також пільги у вигляді зниження або скасування ввізних мит у рамках ГСП[129], перевагами якої користуються 176 країн. ГСП поширюється на 6244 тарифні лінії, котрі умовно поділяються на «нечутливі» товари (3200 тарифних ліній), для яких ввізні мита знижені до нуля, та «чутливі» товари, зокрема сільськогосподарську продукцію, текстиль та одяг тощо, щодо яких застосовуються спеціальні схеми зниження ставок ввізних мит[130]. Для деяких країн ЄС застосовує режими ГСП+ та «усе, крім зброї»[131], але Україна не може скористатися ними, оскільки не відповідає заданим критеріям участі[132].

---

[127] Генеральна система пільг. – http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/generalised-system-of-preferences/.

[128] CARIS (2010) Mid-term Evaluation of the EU's Generalised System of Preferences. Report. – http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146196.pdf.

[129] Генеральна система пільг. – http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/generalised-system-of-preferences/.

[130] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/march/tradoc_145943.pdf.

[131] Режим «усе, крім зброї» передбачає безмитний імпорт усіх товарів з найменш розвинених країн, за винятком зброї та боєприпасів, без будь-яких кількісних обмежень (за винятком бананів, цукру та рису на обмежений період). – http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/generalised-system-of-preferences/everything-but-arms/.

[132] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/march/tradoc_145943.pdf.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 225

За оцінками CARIS (2010)[133], частка українського експорту до країн ЄС, на яку потенційно поширюються пільги в рамках ГСП, становить 18,4%. Українські виробники активно використовують надані преференції (за оцінками експертів – на рівні 85%), що свідчить про важливість наданих пільг для експортної орієнтації українських виробників.

За даними Market Access Map[134], середньозважені[135] ставки ввізних мит, які діяли в торгівлі між Україною та ЄС, були відносно низькими (*табл. 3.2*). Вищим рівнем захисту користувалися сільськогосподарські товари, причому ринок ЄС був захищений сильніше, ніж ринок України. Так, середньозважена ставка ввізного мита в ЄС на сільськогосподарську продукцію походженням з України становить 7,4%, тоді як відповідна ставка в Україні на продукцію походженням з ЄС – 6,4%. Завдяки існуванню ГСП, спрямованої насамперед на зниження тарифних бар'єрів у торгівлі промисловими товарами, середньозважена ставка ввізного мита в ЄС на ці товари походженням з України була близько 1,2%. Відповідна українська ставка була вдвічі вищою (2,5%), але й цей рівень є низьким.

Таблиця 3.2

Ставки ввізного мита, що застосовувалися в торгівлі між Україною та ЄС у 2011 р.

	Ввізні мита, які застосовувалися в ЄС щодо товарів походженням з України *(середньозважене значення)*	**Ввізні мита, які застосовувалися в Україні щодо товарів походженням з ЄС** *(середньозважене значення)*
Ввізні мита на сільськогосподарську продукцію	7,42	6,41
Ввізні мита на промислові товари	1,19	2,45

Джерело: Market Access Map.

[133] CARIS (2010) Mid-term Evaluation of the EU's Generalised System of Preferences. Report. – http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146196.pdf.

[134] http://www.macmap.org/Applied.Tariffs.aspx.

[135] http://www.macmap.org/Reference.Methodology.aspx.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 226

Однак зазначимо, що середньозважені ставки не повною мірою відображають існуючої картини, оскільки приховують велику кількість нульових ставок та окремі тарифні піки. За розрахунками CARIS (2010)[136], лише на 17% українського експорту в ЄС застосовуються ненульові ставки ввізного мита. Це стосується насамперед сільськогосподарської продукції, де для окремих тарифних ліній максимальні ставки ввізного мита в ЄС можуть сягати 200%[137].

Важливою компонентою торговельного режиму між Україною та ЄС залишалися чинні антидемпінгові та спеціальні заходи. У 2011 р., як і протягом кількох попередніх років, ЄС не розпочав нових торговельних розслідувань проти України.

Відповідно, протягом 2011 р. у ЄС щодо українського імпорту діяли шість антидемпінгових заходів (*табл. 3.3*). Дія антидемпінгового заходу, який стосується суміші нітрату амонію та карбаміду, завершилась у грудні 2011 р. Упродовж року тривав також перегляд двох антидемпінгових заходів щодо джгутів, канатів і тросів із чорних металів, які застосовується вже понад десять років (із серпня 1999 р.), та щодо безшовних труб, який був введений у червні 2006 р.

Таблиця 3.3

Антидемпінгові заходи ЄС, які діяли протягом 2011 р., проти українських виробників

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Дата продовження заходів	Орієнтовна дата скасування
Зварні труби	10,7–44,1%	2001	Вересень 2002 р.	Грудень 2008 р.	Грудень 2013 р.
Нітрат амонію та складні азотні добрива	29,26–33,25 євро за тонну	1999	Січень 2001 р.	Червень 2010 р.	Червень 2012 р.

[136] CARIS (2010) Mid-term Evaluation of the EU's Generalised System of Preferences. Report. – http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/may/tradoc_146196.pdf.

[137] http://stat.wto.org/TariffProfile/WSDBTariffPFView.aspx?Language=E&Country=E27.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 227

Продовження таблиці 3.3

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Дата продовження заходів	Орієнтовна дата скасування
Джгути, канати, троси із чорних металів	51,80%	1998	Серпень 1999 р.	Листопад 2005 р.	Листопад 2010 р. Триває перегляд. Орієнтовна дата завершення: листопад 2011 р.
Труби безшовні	12,3–25,7%	2005	Травень 2006 р.		Червень 2011 р. Триває перегляд. Орієнтовна дата завершення: червень 2012 р.
Суміш нітрату амонію та карбаміду	27,17 євро за тонну	1999	Вересень 2000 р.	Грудень 2006 р.	Грудень 2011 р. Завершилися за графіком[138]
Прасувальні дошки	7,0%	2006	Квітень 2007 р.		Квітень 2012 р.

Джерело: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, www.me.gov.ua.

З боку України у 2011 р. проти виробників з окремих країн ЄС було розпочато одне антидемпінгове розслідування, яке стосувалося листового флоат-скла (окремі позиції коду УКТЗЕД 7005 29). Розслідування спрямоване проти товарів походженням з Російської Федерації, Болгарії, Польщі, Туреччини та Білорусі, причому частка імпорту з Польщі складає 48,2% загального імпорту України за кодом УКТЗЕД 7005 29, частка Болгарії – 9,7%. Очікувана дата завершення розслідування – квітень 2012 р.

У 2011 р. українськими виробниками були також ініційовані два спеціальних розслідування незалежно від країни походження,

[138] http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=177056&cat_id=90081.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 228

які стосувалися продуктів переробки нафтової сировини та легкових автомобілів. Розслідування щодо продуктів переробки нафтової сировини, а саме: бензину марок А-76 (А-80), А-92, А-95, дизельного пального, мазуту, пічного палива, скрапленого газу, бітуму дорожнього, масла – було розпочате в січні й завершилось у грудні без застосування спеціальних заходів.

Спеціальне розслідування щодо імпорту легкових автомобілів, яке стосується окремих позицій кодів УКТЗЕД 8703 22 та 8703 23, було розпочате в липні 2011 р.[139] Країни ЄС, насамперед Німеччина, Румунія та Велика Британія, – основні торговельні партнери України в імпорті товарів за зазначеними кодами. У 2010 р. частка ЄС в імпорті товарів за кодом УКТЗЕД 8703 22 склала 46,9%, за кодом УКТЗЕД 8703 23 – 38,6%. Орієнтовна дата завершення розслідування – березень 2012 р.

Спеціальне розслідування щодо імпорту холодильного та морозильного обладнання, ініційоване у 2010 р., завершилось у 2011 р. без застосування заходів.

Таблиця 3.4

Антидемпінгові та спеціальні розслідування та заходи України, які діяли протягом 2011 р., проти продукції з країн ЄС

	Товар	Країна походження товару	Дати	Діючі заходи
Антидемпінгове розслідування	Листове флоат-скло (скло термічно поліроване)	Російська Федерація, Болгарія, Польща, Туреччина, Білорусь	Квітень 2011 р. – квітень 2012 р.	
Спеціальне розслідування	Продукти переробки нафтової сировини	Незалежно від країни походження	Січень 2011 р. – грудень 2011 р.	
	Автомобілі легкові	Незалежно від країни походження	Липень 2011 р. – березень 2012 р.	

[139] http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=168855&cat_id=90071.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 229

Продовження таблиці 3.4

	Товар	**Країна походження товару**	**Дати**	**Діючі заходи**
Антидемпінгові заходи	Шприци	Іспанія, Німеччина, Велика Британія, Китай	Листопад 2009 р. – листопад 2014 р.	Остаточне антидемпінгове мито: для **Іспанії**: для шприців об'ємом 5 мл – 10,54%, для шприців об'ємом 10 мл – 196,38%; для **Німеччини**: для шприців об'ємом 10 мл – 37%; для **Великої Британії**: для шприців об'ємом 10 мл – 23%; для **Китаю**: для шприців об'ємом 2 мл – 24,36%, для шприців об'ємом 5 мл – 54,15%, для шприців об'ємом 10 мл – 347,14%
Спеціальні заходи	Сірники	Незалежно від країни походження	Листопад 2009 р. – листопад 2012 р.	Спеціальне мито 11,3%
Спеціальні заходи	Труби сталеві безшовні обсадні та насосно-компресорні	Незалежно від країни походження	Жовтень 2011 р. – жовтень 2014 р.	Річний обсяг спеціальної квоти становить 16 753 тонни на четвертий річний період з поступовою лібералізацією річного обсягу на 5% на п'ятий та шостий річні періоди. Серед країн ЄС окремі квоти виділені для Австрії, Польщі, Румунії та Словаччини

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, www.me.gov.ua.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 230

Станом на кінець 2011 р. проти товарів виробництва країн ЄС в Україні діяли антидемпінгові заходи, які стосуються шприців походженням з Іспанії, Німеччини та Великої Британії (*табл. 3.4*), два спеціальні заходи щодо сталевих безшовних обсадних і насосно-компресорних труб та щодо сірників. На торгівлю з ЄС суттєво впливало існування спеціальних заходів щодо труб. Серед країн, які отримали квоти на експорт в Україну безшовних труб, – Австрія, Польща, Румунія та Словаччина[140]. У жовтні 2011 р. дію спеціальних заходів продовжили на три роки, тобто до жовтня 2014 р.[141] Передбачається, що квоти на імпорт цих товарів зростатимуть на 5% щорічно. Вплив застосування спеціального мита щодо імпорту сірників на торгівлю з країнами ЄС був незначним, зважаючи на традиційно низькі обсяги імпорту.

Наприкінці 2011 р. завершилася дія одного із шести антидемпінгових заходів, які діють у ЄС щодо товарів українського походження. Кількість антидемпінгових та спеціальних заходів в Україні, що застосовуються до товарів походженням з ЄС, також залишилася незмінною. Розслідування, розпочаті у 2010 р., завершилися без застосування заходів. Так само сталося з одним із двох спеціальних розслідувань, ініційованих українськими виробниками у 2011 р. Для створення принципово нових умов торгівлі між країнами необхідне підписання угоди про ЗВТ, переговори щодо якої успішно завершились у 2011 р. Таким чином, протягом 2011 р. не відбулося суттєвих змін у торговельному режимі, який діяв між Україною та ЄС.

Режим торгівлі з Російською Федерацією

Торговельний режим між Україною та Росією визначається положеннями Угоди про вільну торгівлю[142], підписаної в 1993 р.[143], яка стосується торгівлі товарами й не охоплює сфери послуг та інших питань, пов'язаних з торгівлею, включаючи захист прав інтелектуальної власності тощо.

---

[140] Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, – http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=50301.

[141] http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=90071.

[142] Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю, дата підписання – 24 червня 1993 р., дата набуття чинності – 21 лютого 1994 р. – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_009.

[143] Угода не була ратифікована, проте вона була введена в дію шляхом офіційного листування на рівні міністрів.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 231

Угодою встановлюється безмитна торгівля всіма категоріями товарів, які походять з митної території договірних сторін. Проте при цьому передбачена можливість встановлення вилучень, які оформлюються окремими документами. До товарів, котрі вилучаються з режиму вільної торгівлі, застосовується режим найбільшого сприяння.

У відносинах з Російською Федерацією існують два типи вилучень. По-перше, застосовується практика взаємних вилучень з режиму вільної торгівлі у відповідь на встановлення торговельним партнером експортних мит, квотування та ліцензування експорту товарів, робіт і послуг. Наприклад, у 2011 р. перелік товарів, на які поширювалася дія вивізних (експортних) мит Росії, налічував 23 товарні позиції та понад 500 тарифних ліній на рівні десятизначного коду ТН ВЕД Росії[144]. До цього переліку ввійшли рибна продукція, мінеральні продукти, зокрема нафта й газ, добрива, лісоматеріали, лом чорних та кольорових металів тощо. З боку України експортні мита застосовувалися щодо великої рогатої худоби, шкір, металобрухту та насіння соняшника.

По-друге, вилучення встановлюються окремими протоколами. Відповідно до протоколу від 4 жовтня 2001 р., який залишався чинним й у 2011 р., вилученнями з режиму вільної торгівлі між Україною та Росією є цукор, спирт, сигарети й сигари, а також деякі кондитерські вироби[145].

Іншим важливим компонентом торговельного режиму з Росією є заходи торговельного захисту. Станом на кінець 2011 р. тривало одне спеціальне розслідування щодо графітованих електродів, ініційоване Митним союзом Білорусі, Казахстану та Росії, яке стосується українських виробників. Розслідування почалось у серпні 2011 р. і, як очікується, завершиться у травні 2012 р.

У 2011 р. завершилося застосування антидемпінгового розслідування щодо сталевих кованих прокатних валків, розпочате Росією в липні 2009 р.[146] Мито діятиме до травня 2016 р. Три антидемпінгові заходи, які застосовувалися Росією проти українських

---

[144] Ставки вывозных таможенных пошлин (по состоянию на 3 декабря 2011 г.) (подготовлено экспертами компании «Гарант»). – http://base.garant.ru/108095/.

[145] *Мовчан В.* Стан економічних відносин України з ЄС та Росією у 2010 р. // Зовнішня політика України 2009/2010: Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / за ред. Г. М. Перепелиці. – К.: ВД «Стилос». – 2011.

[146] На початку 2012 р. було прийняте рішення про поширення антидемпінгового мита на всю територію Митного союзу.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 232

товарів, у 2011 р. були поширені на територію країн – учасниць Митного союзу. Ці заходи стосуються трубної продукції, щодо якої дію мита було продовжено на чотири роки – до 2015 р., машинобудівного кріплення та поліамідної технічної нитки. Крім того, на всю територію Митного союзу було поширено дію спеціальних заходів щодо нержавіючих труб (*табл. 3.5*).

У 2011 р. два з трьох спеціальних розслідувань, які проводилися Росією і значною мірою стосувалися українських виробників, завершилися запровадженням мита. Заходи щодо машинобудівного кріплення (кріпильних виробів) уведені на всій території Митного союзу із жовтня 2011 р. до березня 2014 р. Спеціальне мито щодо карамельної продукції діє із червня 2011 р. до червня 2014 р. на території Росії[147].

Таким чином, станом на кінець 2011 р. на російському ринку проти українських виробників застосовувалося сім заходів торговельного захисту, три з яких були введені протягом року.

Таблиця 3.5

Антидемпінгові та спеціальні заходи Росії й Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії проти українських виробників станом на кінець 2011 р.

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Орієнтовна дата скасування	Примітки
Заходи Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії					
Антидемпінгові заходи					
Трубна продукція (труби малого й середнього діаметра)	8,9–55,3%	2004	Грудень 2006 р.	Листопад 2015 р.	За результатами перегляду 2011 р.
Машинобудівне кріплення	21,8%*	2005	Травень 2007 р.	Травень 2012 р.	
Поліамідна технічна нитка	11,6%	2007	Вересень 2009 р.	Вересень 2013 р.	
Спеціальні заходи					
Труби нержавіючі	28,1%	2007	Вересень 2009 р.	Жовтень 2012 р.	

[147] Дія спеціального заходу була поширена на всю територію Митного союзу із січня 2012 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 233

Продовження таблиці 3.5

Назва товару	Мито	Рік порушення розслідування	Дата застосування остаточних заходів	Орієнтовна дата скасування	Примітки
Машинобудівне кріплення (кріпильні вироби)	282,4 дол. США за тонну	2010	Жовтень 2011 р.	Березень 2014 р.	
Заходи Росії					
Антидемпінгові заходи					
Сталеві ковані прокатні валки	26,0%	2010	Травень 2011 р.	Травень 2016 р.	
Спеціальні заходи					
Карамельна продукція	294,1 дол. США за тонну	2010	Червень 2011 р.	Червень 2014 р.	

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, www.me.gov.ua.

* ВАТ «Дружківський завод металевих виробів» прийняв цінові зобов'язання.

Упродовж року в Україні тривали кілька розслідувань, які стосувалися товарів з Росії, зокрема антидемпінгове розслідування щодо метанолу, який імпортується Україною фактично виключно з Росії[148]. Росія потрапила також у перелік країн, щодо яких Україна у квітні почала антидемпінгове розслідування з листового флоат-скла (окремі позиції коду УКТЗЕД 7005 29). У 2010 р. третина поставок цього товару в Україну здійснювалася з Росії.

Як уже зазначалося, українські виробники ініціювали у 2011 р. два спеціальних розслідування незалежно від країни походження щодо продуктів переробки нафтової сировини та легкових автомобілів. Обидва розслідування безпосередньо стосувались інтересів російських виробників. Так, частка Росії в українському імпорті продукції нафтопереробки (код УКТЗЕД 2710) становила 23,8%. Розслідування щодо продуктів переробки нафтової

[148] Розслідування завершилося застосування антидемпінгового мита на початку 2012 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 234

сировини завершилось у грудні без застосування спеціальних заходів. Частка російських товарів в імпорті легкових автомобілів в Україну становила 8,0% для коду УКТЗЕД 8703 22 і 10,7% для коду УКТЗЕД 8703 23. Розслідування щодо імпорту легкових автомобілів, як очікується, триватиме до березня 2012 р.

Протягом року в Україні діяли п'ять антидемпінгових заходів щодо російських товарів, стосовно одного з яких у липні розпочався перегляд. На російські товари поширювалася також дія двох спеціальних заходів – щодо сталевих безшовних труб та сірників (*табл. 3.6*).

Таблиця 3.6

Антидемпінгові та спеціальні заходи України проти російських виробників станом на кінець 2011 р.

	Товар	Дати	Діючі заходи	Примітки
Антидемпінгові заходи	Плити деревоволокнисті (ДВП)	Лютий 2010 р. – лютий 2015 р.	Остаточне мито – 31,58%	
	Листи азбестоцементні гофровані	Травень 2007 р. – травень 2012 р.	Остаточне мито – 21,8%	
	Абразивні інструменти	Березень 2008 р. – березень 2013 р.	Остаточне мито – 34,6%	
	Нітрат амонію (аміачна селітра)	Червень 2008 р. – червень 2013 р.	Остаточне мито – 9,76–11,91%	
	Стрілочні переводи	Листопад 2008 р. – листопад 2013 р.	Остаточне мито – 59,4%	У липні 2011 р. розпочався перегляд. Орієнтовна дата завершення – липень 2012 р.
Спеціальні заходи	Труби сталеві безшовні обсадні та насосно-компресорні	Жовтень 2008 р. – жовтень 2014 р.	Річний обсяг спеціальної квоти становить 16753 т – на четвертий річний період, 17591 т –	Термін дії спеціальних заходів подовжено на три роки

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 235

Продовження таблиці 3.5

	Товар	Дати	Діючі заходи	Примітки
			на п'ятий річний період та 18 471 т – на шостий річний період	
	Сірники	Листопад 2009 р. – листопад 2012 р.	Спеціальні заходи переглянуті шляхом зміни спеціального мита обсягом 11,3% на введення режиму квотування з 6 листопада 2010 р. Обсяг квоти – 10285 т протягом першого року (до 5 листопада 2011 р.) і 10799 т надалі	

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, www.me.gov.ua.

У 2011 р. була підписана також короткотермінова угода про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, які походять з України, на території Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації. Угода стосувалася обсягів квот на поставку труб протягом жовтня – грудня 2011 р.[149]

Отже, у 2011 р. не відбулося поліпшення торговельного режиму з Росією. Більше того, можна говорити про певне погіршення ситуації для українських виробників. Протягом року щодо товарів з України почали діяти три нові заходи торговельного захисту, а існуючі заходи були поширені на всю територію Митного союзу.

[149] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/998_507.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 236

Варіанти регіональної інтеграції України

Протягом 2011 р. тема регіональної інтеграції була домінантною у відносинах України як із ЄС, так і з Росією. Важливими досягненнями цього року стало завершення чотирирічних переговорів щодо створення глибокої та всеосяжної ЗВТ із ЄС, а також підписання Договору про вільну торгівлю з країнами – членами СНД.

Переговори про укладення угоди щодо ЗВТ з ЄС розпочалися одразу після успішного завершення процесу вступу України до СОТ у лютому 2008 р. Як і Угода про зону вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі, ратифікована Верховною Радою України у 2011 р.[150], Угода про глибоку та всеосяжну ЗВТ із ЄС стосується не лише торгівлі товарами, а й торгівлі послугами, питань захисту прав інтелектуальної власності тощо. Суттєвою є регуляторна компонента домовленостей, яка передбачає гармонізацію законодавства України з багатьма директивами ЄС. Зміна регуляторного середовища стосуватиметься таких сфер, як політика в галузі конкуренції, державна допомога, державні закупівлі, санітарні й фітосанітарні заходи, технічне регулювання, захист прав інтелектуальної власності, забезпечення сталого розвитку тощо.

Крім гармонізації регуляторного середовища, Угода передбачає серйозну лібералізацію взаємного доступу на ринки договірних сторін. Зокрема, як очікується, ЄС скасує всі мита на промислові товари походженням з України одразу після набуття Угодою чинності. Україна має асиметричні зобов'язання й поступово знижуватиме мита до нуля протягом тривалих перехідних періодів.

Щодо кількох чутливих для України товарів, зокрема легкових автомобілів та вживаного одягу, були передбачені так звані «*двосторонні* заходи захисту», які протягом перехідного періоду дадуть змогу встановлювати обмеження на імпорт цієї продукції. Наприклад, у випадку імпорту легкових автомобілів (код УКТЗЕД 8703) відстежуватимуться два показники: загальна кількість ввезених автомобілів та частка, яку обіймає імпорт ЄС на внутрішньому ринку країни. Якщо обидва показники перевищені, країна без проведення додаткового розслідування може ввести захисні заходи у вигляді надбавки до ввізного мита[151].

---

[150] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_456.

[151] Інтерв'ю з Валерієм П'ятницьким, Урядовим уповноваженим з питань європейської інтеграції. – Дзеркало Tyzhnya. – 2011. – 26 жовтня – http://dt.ua/POLITICS/valeriy_pyatnitskiy_duzhe_hochetsya,_schob_tsya_ugoda_vidbulasya-90518.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 237

У випадку сільськогосподарської продукції лібералізація торгівлі не буде тотальною, але передбачається скасування значної кількості ввізних мит і встановлення тарифних квот на ключові товари походженням з України. Зокрема, за інформацією Міністерства аграрної політики і продовольства, передбачаються такі квоти на безмитний експорт до ЄС[152]:

- 1,6 млн т зернових у перший рік дії Угоди з поступовим збільшенням до 2,0 млн т за п'ять років; квота на вивезення до ЄС пшениці становить 950 тис. т (1 млн т через п'ять років), кукурудзи – 250 тис. т (350 тис. т), ячменю – 400 тис. т (650 тис. т);
- 20 тис. т заморожених тушок курей і 16 тис. т обробленої продукції в перший рік дії Угоди з поступовим збільшенням до 20 тис. т за п'ять років;
- 3 тис. т яєць у шкаралупі та 3 тис. т продуктів переробки яєць;
- 12 тис. т яловичини;
- 40 тис. т свинини (порівну обробленої свинини й тушок);
- 30 тис. т цукру, а також 27 тис. т меляси та цукрового сиропу;
- 27 тис. т біоетанолу з подальшим збільшенням до 100 тис. т.

Важливим досягненням переговорної команди України є також згода ЄС відмовитися від застосування експортних субсидій у торгівлі з Україною. Як і у випадку з промисловими товарами, для України лібералізація ввізних мит на сільськогосподарську продукцію буде поступовою в рамках узгоджених перехідних періодів.

Україна зобов'язалася поступово скасувати експортні тарифи в торгівлі з ЄС, однак протягом п'ятнадцятирічного перехідного періоду діятимуть так звані «двосторонні захисні заходи», які дадуть змогу ввести надбавку до експортних мит, тимчасово нівелювавши таким чином вплив скасування[153].

---

[152] http://news.dt.ua/ECONOMICS/ukrayina_i_es_domovilisya_pro_kvoti_na_bezmitniy_eksport_agroproduktsiyi-88464.html.

[153] Інтерв'ю з Валерієм П'ятницьким, Урядовим уповноваженим з питань європейської інтеграції. – Дзеркало Tyzhnya. – 2011. – 26 жовтня – http://dt.ua/POLITICS/valeriy_pyatnitskiy_duzhe_hochetsya,_schob_tsya_ugoda_vidbulasya-90518.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 238

Запровадження глибокої і всеосяжної ЗВТ із ЄС, як очікується, принесе важливі переваги, перелічені нижче[154].

• **Безмитний доступ до найбільшого у світі ринку** для більшості українських продуктів, що створює значні можливості для експорту. ВВП ЄС, виміряний у цінах паритету купівельної спроможності, досяг 14800 трлн дол. США у 2010 р. Для порівняння, аналогічний показник для Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії становив 2,5 трлн дол. США. Відзначимо, що потенційні економічні вигоди від будь-якого регіонального інтеграційного проекту прямо корелюють з розміром ринку, з яким ця інтеграція відбувається.

• **Поліпшення доступу на ринки третіх країн** завдяки гармонізації стандартів з ЄС і, отже, перехід на визнані у світі стандарти.

• **Кращий внутрішній інвестиційний клімат**, оскільки пристосування до норм і правил ЄС означатиме зміни в національному законодавстві. У свою чергу, ці зміни приведуть до прозорих правил, знайомих іноземним інвесторам, що зробить умови на внутрішньому ринку привабливішими для них, а отже, забезпечать підвищення потенціалу економічного зростання.

• **Підвищення добробуту українського народу** за рахунок розширення доступу до більшого асортименту продукції, посилення вимог до безпеки продукції на внутрішньому ринку та підвищення доходів завдяки новим можливостям для бізнесу та поліпшенню розподілу внутрішніх ресурсів.

Водночас *створення глибокої та всеосяжної ЗВТ із ЄС буде пов'язане з певними витратами*, *переважно короткострокового характеру*. Це, передусім, витрати, пов'язані з правовими та адміністративними змінами, як-от: розробкою та впровадженням нового законодавства, розбудовою інституційної спроможності державних органів, потребою в нових знаннях, новому обладнанні, технологіях тощо. По-друге, це зростання вартості дотримання стандартів та норм, яке стане додатковим тягарем для бізнесу

[154] Див.: *Мовчан В., Джуччі Р., Куценко К.* Торговельна політика України: Стратегічні аспекти та наступні кроки, які треба здійснити: Консультаційна робота ІЕД РР/02/2010, квітень 2010. – www.ier.com.ua; *Мовчан В., Джуччі Р.* Кількісна оцінка варіантів регіональної інтеграції України: глибока та всеосяжна зона вільної торгівлі з ЄС чи митний союз з Росією, Білоруссю та Казахстаном: Консультаційна робота ІЕД РР/05/2011, листопад 2011 р. – http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=3107.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 239

в період його пристосування до нового регуляторного середовища. По-третє, це зростання внутрішньої конкуренції, що також потребуватиме підвищення ефективності ведення бізнесу.

Тому поступова підготовка країни до створення ЗВТ із ЄС, поки сама Угода ще перебуває на стадії підписання й ратифікації, є надзвичайно важливою для адаптації до вимог нового регуляторного середовища та, відповідно, забезпечення максимально повного використання потенційних переваг.

Станом на кінець 2011 р. Україна та ЄС підписали Двосторонній протокол про технічне завершення переговорів щодо створення ЗВТ[155]. Можна очікувати, що парафування Угоди про асоціацію, невід'ємною частиною якої є Угода про ЗВТ, відбудеться протягом 2012 р. Однак підписання й ратифікація потребуватимуть ще кількох років. Зокрема, підписання, за наявною інформацією, відбудеться не раніше кінця осені 2012 р., після парламентських виборів в Україні.

Наближення до логічного завершення процесу створення ЗВТ між Україною та ЄС викликає певне занепокоєння іншого стратегічного партнера України – Росії[156]. Відповідно до заяв деяких офіційних представників Російської Федерації, створення ЗВТ може негативно вплинути на українсько-російські торговельні відносини, зокрема може змусити Росію вдатися до захисних заходів.

Попри існуюче занепокоєння, у жовтні 2011 р. Росія та Україна підписали **Договір про зону вільної торгівлі держав – учасниць СНД**[157], що стало другою за значенням подією у сфері регіональної інтеграції України протягом року. Цей Договір ще раз підтверджує готовність країн-учасниць підтримувати існуючий режим вільної торгівлі товарами, що є надзвичайно важливим для українсько-російських відносин.

Договір про ЗВТ у рамках СНД, підписаний всіма країнами – учасниками Співдружності (за винятком Азербайджану, Узбекистану й Туркменистану) значною мірою консервує існуючу

---

[155] У Верховній Раді України відбулося Вісімнадцяте засідання Комітету з парламентського співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Див. http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=299157&cat_id=37486.

[156] http://podrobnosti.ua/power/2011/04/12/763729.html, http://arkadeysladkov.livejournal.com/877365.html, http://delo.ua/world/putin-predlozhil-ukraine-vybira-153984/.

[157] http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_n25/print1330843412833971.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 240

ситуацію, оскільки в ньому зберігаються виключення з режиму вільної торгівлі. Водночас важливими кроком уперед є закріплення принципів Угод СОТ як основи для взаємної торгівлі сторін Договору.

Протягом 2011 р. тривало публічне обговорення можливості приєднання України до Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії, створеного у 2010 р. у рамках ЄврАзЕС. Президент України В. Янукович запропонував країнам – учасницям Митного союзу співпрацю у форматі «3+1», однак, наскільки відомо, російська сторона цю пропозицію не підтримала[158].

Таким чином, протягом 2011 р. Україна зробила кілька важливих кроків у напрямі поглиблення регіональної інтеграції з найбільшими своїми торговельними партнерами – ЄС та Росією. Обраний рівень інтеграції – зона вільної торгівлі – найкращим чином відповідає інтересам сучасної торговельної політики України, оскільки дає змогу реалізовувати стратегію багатовекторної інтеграції, відповідно до потреб диверсифікованої географічної структури української зовнішньої торгівлі.

Торгівля товарами та послугами

Торгівля товарами

У 2011 р. зберігалася тенденція до зростання ролі Росії як партнера України в торгівлі товарами, хоча й значно повільнішими темпами. Водночас уперше з 2006 р. збільшилась також частка торгівлі з ЄС-27 (*рис. 3.1*). За інформацією Державної служби статистики, товарообіг України з ЄС-27 у 2011 р. зріс на 40%, а частка ЄС у загальному товарообігу у 2011 р. склала **29,9%**, що на 1,2 відсоткових пункта вище за показник попереднього року. Темпи приросту товарообігу з Росією були лише трохи нижчими і становили 37%. Відповідно, частка Росії досягла **32,4%** від загального товарообігу України.

Збільшення частки двох основних торговельних партнерів України відбулося за рахунок зменшення частки країн Азії та Африки, динаміка торгівлі з якими була повільнішою, ніж із ЄС та Росією.

---

[158] http://tyzhden.ua/News/28508.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 241

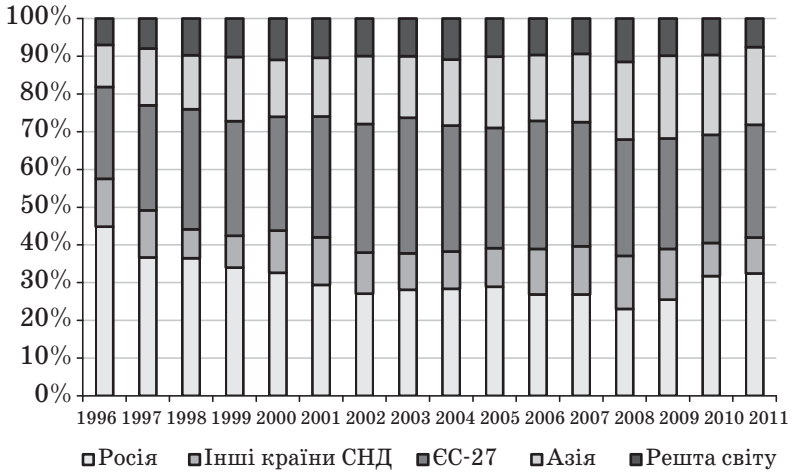

Рис. 3.1. Структура товарообігу України з країнами світу в 1996–2011 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

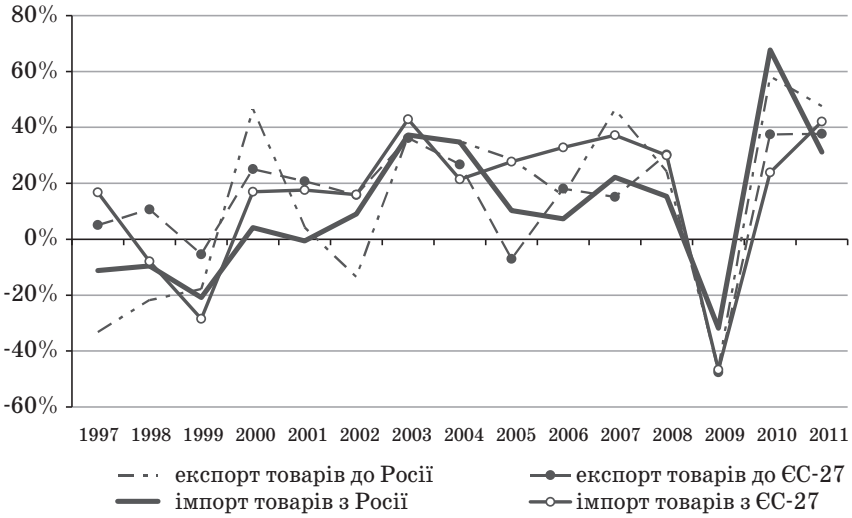

Рис. 3.2. Темпи приросту/падіння товарної торгівлі України з ЄС-27 та Росією в 1997–2011 рр.

Джерело: Державна служба статистики України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:20 Page 242

У 2011 р. спостерігалося гальмування експорту до РФ та імпорту з Росії, порівняно з попереднім роком (*рис. 3.2*). Для експорту відповідні темпи приросту у 2010 р. та 2011 р. становили 58,1% та 47,6% на рік. В імпорті гальмування було значно помітнішим: з 67,7% у 2010 р. до 31,2% у 2011 р., передусім за рахунок сповільнення зростання імпорту мінерального палива, зокрема природного газу.

Якщо імпорт з Росії загальмувався, то імпорт із ЄС-27 прискорився до 42,1% на рік у 2011 р., значною мірою за рахунок істотного збільшення поставок продукції машинобудування. Темпи приросту експорту до країн ЄС становили 37,7% у вимірі рік до року, що відповідає минулорічному показникові.

У торгівлі з Росією основним експортним товаром залишилась продукція машинобудування, у першу чергу транспортне обладнання для залізниці. Темпи приросту експорту машин та обладнання в Росію у 2011 р. становили 55,1% у вимірі рік до року (*табл. 3.7*), дещо сповільнившись, порівняно з попереднім роком. Скоротилися також поставки чорного металу та виробів з нього, продовольчих товарів, мінеральних продуктів. Водночас на тлі зростання внутрішнього виробництва завдяки модернізації виробничих потужностей зросли поставки продукції хімічної промисловості.

Високі темпи експорту товарів хімічної промисловості спостерігались і в торгівлі з країнами ЄС. Порівняно з 2010 р., коли низький урожай та кількісні обмеження зумовили падіння експорту сільськогосподарських товарів до ЄС, у 2011 р. ситуація значно поліпшилася. Темпи зростання експорту цієї товарної категорії за дев'ять місяців 2011 р. становили, попри дію обмежень, понад 86%. Як і у випадку з експортом до Росії, вартісні обсяги експорту до ЄС чорних металів та виробів з них сповільнилися, значною мірою через цінові чинники.

У 2011 р. не відбулося різких змін у структурі імпорту з Росії (*табл. 3.8*), **зокрема збереглася тенденція до зростання частки мінеральних продуктів.** За даними НБУ, у структурі імпорту з РФ за дев'ять місяців року, завдяки зростанню цін на мінеральне паливо, частка цих товарів досягла **68,8%** загального імпорту із цієї країни.

В імпорті з країн ЄС знову, після кризових років, почала зростати частка машин та обладнання, що значною мірою зумовлено підвищенням внутрішнього інвестиційного попиту. За дев'ять місяців 2011 р. імпорт машин, обладнання і транспортних засобів із країн ЄС збільшився на 60,1%.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 243

Таблиця 3.7

Структура експорту товарів України до країн ЄС-27 та Російської Федерації у 2010–2011 рр.
(*за дев'ять місяців відповідного року*)

	Експорт до країн ЄС-27			Експорт до РФ		
	2010	2011	2011	2010	2011	2011
	% від загального		*темпи приросту, %*	*% від загального*		*темпи приросту, %*
Усього	100,0	100,0	52,8	100,0	100,0	54,3
у тому числі:						
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	13,2	16,1	86,1	13,3	10,3	19,5
Мінеральні продукти	18,0	18,8	59,5	10,0	13,1	101,4
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,6	8,0	85,9	10,1	9,9	51,8
Деревина та вироби з неї	4,8	3,9	25,6	5,2	4,1	21,9
Промислові вироби	6,3	5,0	22,7	2,4	2,5	59,0
Чорні й кольорові метали та вироби з них	33,8	34,4	55,3	20,8	21,9	61,8
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	14,3	11,4	22,0	36,5	36,7	55,1
Різне	2,9	2,3	17,8	1,5	1,4	44,1

Джерела: НБУ, розрахунки ІЕД.

Таким чином, у 2011 р., на відміну від попереднього року, не спостерігалося різких змін у структурі товарної торгівлі України з Росією та ЄС. У торгівлі з РФ збереглася домінанта імпорту мінерального палива, частка якого в загальній структурі імпорту навіть дещо зросла. В експорті найважливішу роль продовжувало відігравати залізничне обладнання. У торгівлі з ЄС найпомітнішою є тенденція до відновлення частки машин та обладнання в імпорті на тлі відновлення внутрішнього попиту.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 244

Таблиця 3.8

Структура імпорту в Україну товарів із країн ЄС-27 та Російської Федерації у 2010–2011 рр.
(*за дев'ять місяців відповідного року*)

	Імпорт з ЄС-27			Імпорт з Росії		
	2010	2011	2011	2010	2011	2011
	% від загального		*темп приросту, %*	*% від загального*		*темп приросту, %*
Усього	100,0	100,0	38,9	100,0	100,0	42,4
у тому числі:						
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	11,4	9,8	19,7	2,7	2,4	24,6
Мінеральні продукти	6,2	7,0	56,6	67,3	68,8	45,6
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	29,5	26,4	24,6	9,0	8,9	42,1
Деревина та вироби з неї	7,1	5,9	15,3	1,9	1,6	18,9
Промислові вироби	5,6	5,1	26,0	1,2	1,1	29,6
Чорні й кольорові метали та вироби з них	6,9	7,0	41,5	7,5	7,4	40,6
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	30,1	34,7	60,1	10,0	9,4	34,1
Різне	3,2	4,1	75,9	0,4	0,4	28,8

Джерела: НБУ, розрахунки ІЕД.

Торгівля послугами

У 2011 р. вартісні обсяги торгівлі послугами з країнами ЄС-27 залишалися вищими, ніж у торгівлі з Росією. За оцінками Державної служби статистики України, частка ЄС у загальному обсязі торгівлі послугами за результатами року становила 34,7%, тоді як частка Росії – 32,9% (*табл. 3.9*).

Тенденція до зближення часток Росії та ЄС, відзначена попереднього року, у 2011 р. не збереглася на тлі гальмування експорту послуг до Росії та поступової активізації торгівлі з ЄС. Темпи приросту обсягу торгівлі послугами з ЄС (14% у вимірі рік

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 245

до року) дещо перевищили відповідні темпи в торгівлі з Росією (11% у вимірі рік до року).

Таблиця 3.9

Структура торгівлі України послугами з країнами ЄС-27 та Російською Федерацією у 2010–2011 рр.,
% від загального

	Експорт послуг		Імпорт послуг		Обіг послуг	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
ЄС-27	26,8	26,1	54,0	53,6	35,5	34,7
РФ	44,2	41,1	14,5	15,2	34,8	32,9

Джерела: Державна служба статистики України, розрахунки ІЕД.

Головною країною-партнером України в експорті послуг залишилася Росія, частка якої склала 41,1%, знизившись на 3,1 відсоткових пункта внаслідок гальмування експорту трубопровідним транспортом.

Як і раніше, ЄС-27 був найбільшим постачальником послуг в Україну, надаючи 53,6% усіх послуг, які імпортувалися. Темпи приросту імпорту послуг з ЄС становили у 2011 р. 14%, відновившись після минулорічного спаду. Імовірно, це пов'язано з відновлення зростання імпорту страхових послуг, а також високими темпами приросту транспортних та різних ділових, професійних і технічних послуг в Україну, що дало змогу компенсувати продовження падіння фінансових послуг.

Таким чином, порівняно з минулим роком, **у 2011 р. не відбулося помітних зрушень у структурі торгівлі послугами**. Як і раніше, *Україна експортує послуги головними чином до Росії, де ключову позицію посідають трубопровідні послуги, тоді як імпорт послуг відбувається передусім із країн ЄС*.

Рух капіталу

Протягом 2011 р. в економіку України було вкладено 6,5 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій (ПІІ), зокрема за рахунок надходжень з Кіпру (2,6 млрд дол. США) та Австрії (0,7 млрд дол. США). Станом на 31 грудня 2011 р. загальний обсяг залучених із початку інвестування ПІІ сягнув 49,4 млрд дол. США.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 246

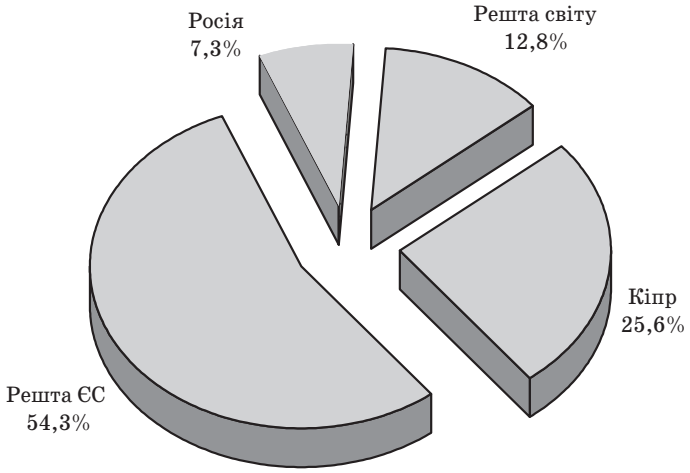

Рис. 3.3. Розподіл загального обсягу ПІІ в Україну за ключовими напрямами станом на 31 грудня 2011 р.

Джерела: Державна служба статистики України, розрахунки ІЕД.

Географічна структура надходжень ПІІ в Україну у 2011 р. не змінилася. Як і раніше, основним інвестором залишалися країни ЄС-27. За інформацією Державної служби статистики, станом на кінець 2011 р. частка **ЄС** у загальному обсязі ПІІ становила **79,9%**, у тому числі частка Кіпру – 25,6%, тоді як частка **Росії** була **7,3%** (*рис. 3.3*).

Крім Кіпру, основними інвесторами в Україну залишалися Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія, Франція та Швеція. Разом на ці сім країн ЄС припадали 70,4% загального обсягу ПІІ в Україну та 88,1% інвестицій із ЄС.

Не відбулося також суттєвих зрушень у розподілі загального обсягу ПІІ за видами економічної діяльності. Як і раніше, основні інвестиції країн ЄС зосереджувалися в промисловості (48,6% загального обсягу інвестицій з Німеччини, Нідерландів, Австрії, Великої Британії, Франції та Швеції, 26,8% інвестицій з Кіпру), на другому місці – фінансова діяльність. Російські інвестори вкладали гроші насамперед у фінансовий сектор (68,6% загального обсягу ПІІ з Росії).

Таким чином, у 2011 р. не відбувалося помітних змін у географічній структурі ПІІ та в напрямах інвестицій за видами економічної діяльності. Як і раніше, головним інвестором в Україну *залишилися країни ЄС*.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 247

Таблиця 3.10

Розподіл загального обсягу ПІІ в Україну за видами економічної діяльності та окремими країнами впродовж 2011 р.

	Кіпр		Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія, Франція, Швеція		Російська Федерація	
	1 січня	31 грудня	1 січня	31 грудня	1 січня	31 грудня
Усього, *млн дол. США*	10044,9	12645,5	20863,5	22115,2	3403,2	3594,5
у тому числі	*% від загального*					
Промисловість	26,6	26,8	49,1	48,6	7,8	7,5
Фінансова діяльність	19,7	21,7	24,7	27,4	68,6	68,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	3,1	2,4	1,1	1,0	0,0	0,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	19,6	17,8	5,5	7,0	3,3	3,3
Діяльність транспорту і зв'язку	5,7	4,9	2,1	2,3	7,0	6,8
Будівництво	6,6	10,1	5,3	5,0	6,0	6,1
Інше	18,6	16,2	12,3	8,4	7,3	7,7

Джерела: Державна служба статистики України, розрахунки ІЕД.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 248

Енергетика

Співпраця з ЄС

Як і попереднього року, у 2011 р. найважливішою темою співробітництва України та ЄС у сфері енергетики стало приєднання до Договору про заснування Енергетичного співтовариства[159]. Переговори були завершені 24 вересня 2010 р., у грудні Верховна Рада ратифікувала Протокол[160], а відповідний закон набув чинності 1 лютого 2011 р.

Очікується, що приєднання України до Енергетичного співтовариства стимулюватиме реформи енергетичного сектора країни, що, у свою чергу, дасть змогу підвищити ефективність української енергетики та її інвестиційну привабливість. Українські виробники отримають кращі можливості для виходу на енергетичний ринок країн – членів Співтовариства. Буде створене єдине правове поле для вирішення спорів щодо можливих конфліктів з постачальниками енергоносіїв, що посилить переговорну позицію України на міжнародній арені. Ще одним важливим виграшем має стати посилення екологічної політики країни та політики, спрямованої на забезпечення сталого економічного розвитку країни.

У рамках домовленостей щодо членства в Енергетичному співтоваристві Україна взяла на себе низку зобов'язань, що стосуються адаптації українського законодавства до відповідних нормативних документів ЄС у сфері енергетики. Зокрема, гармонізація законодавства до кількох Директив мала відбутися до 1 січня 2012 р., тобто впродовж 2011 р. (*табл. 3.11*).

---

[159] Договір про створення Енергетичного співтовариства був підписаний у 2005 р. в Афінах між Євросоюзом та країнами Південно-Східної Європи (Албанією, Боснією та Герцеговиною, Македонією, Сербією, Чорногорією, Хорватією та Косово (під адміністрацією ООН)). Метою створення Енергетичного співтовариства було запровадження спільних правових рамок функціонування енергетичних ринків шляхом поширення регуляторної бази ЄС на країни-партнери для їх подальшого інтегрування у внутрішній енергетичний ринок ЄС. Крім того, Енергетичне співтовариство покликане сприяти підвищенню надійності поставок енергоресурсів до ЄС та країн-партнерів через розвиток нових маршрутів транспортування природного газу з Каспійського регіону, Північної Африки та Близького Сходу, а також розробку розташованих у цих регіонах родовищ нафти й газу.

[160] Протокол ратифіковано Законом № 2787-VI від 15 грудня 2010 р.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 249

Таблиця 3.11

Зобов'язання України щодо гармонізації законодавства в рамках приєднання до Договору про Енергетичне співтовариство, які було необхідно виконати до 1 січня 2012 р.

Назва заходу	Термін виконання
Директива 2003/55/ЕС стосовно загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу	До 1 січня 2012 р.
Регламент № 1775/2005 про умови доступу до систем транспортування природного газу	До 1 січня 2012 р.
Директива 2004/67/ЕС про заходи із забезпечення безпеки постачання природного газу	До 1 січня 2012 р.
Директива 2003/54/ЕС про загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії	До 1 січня 2012 р.
Регламент № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії	До 1 січня 2012 р.
Рішення Комісії 2006/770/ЕС, що вносить зміни до додатка до Регламенту № 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії	До 1 січня 2012 р.
Директива 2005/89/ЕС стосовно заходів для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури	До 1 січня 2012 р.
Директива 1999/32/ЕС щодо зменшення вмісту сірки в певних видах рідкого палива	До 1 січня 2012 р.
План імплементації Директиви 2001/77/ЕЕС стосовно сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії	До 1 липня 2011 р.
План імплементації Директиви 2003/30/ЕС стосовно сприяння використанню біопального та інших відновлюваних видів пального для транспорту	До 1 липня 2011 р.

Джерело: Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства.

На жаль, моніторинг виконання положень Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства свідчить, що протягом року Україна не змогла виконати взятих на себе зобов'язань[161]. Кабінет Міністрів затвердив

[161] Діксі Груп (2012) Рік в Енергетичному Співтоваристві: добре стоїмо? – http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/ua_eu_energy.pdf

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 250

План заходів щодо виконання відповідних зобов'язань 3 серпня 2011 р.[162], однак він не був виконаний, хоча певна робота тривала.

Серед основних подій 2011 р. у рамках виконання зобов'язань перед Енергетичним співтовариством варто відзначити зусилля, спрямовані на забезпечення незалежності регулятора. Так, у липні був прийнятий закон[163], який стосується державного регулювання природних монополій і яким уніфікуються принципи управління державними регуляторами, прописана їх підконтрольність, деталізовані питання їх публічності та фінансування. У листопаді відповідними Указами Президента[164] було ліквідовано Національну комісію регулювання електроенергетики й натомість створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (НКРЕ). Відповідно до Указу Президента, НКРЕ є «державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України і підзвітним Верховній Раді України». Водночас, за оцінками експертів, необхідні подальші зусилля для посилення незалежності регулятора відповідно до вимог Третього енергетичного пакету, імплементація більшої частини положень якого має відбутись у країнах – членах Енергетичного співтовариства до початку 2015 р.[165]

Таким чином, **виконання зобов'язань України перед Енергетичним співтовариством було відкладене на 2012 р.** Більше того, невиконання зобов'язань мало негативні наслідки для модернізації газотранспортної системи України. Гальмування реорганізації «Нафтогазу» стало однією з причин неотримання Україною 300 млн дол. США від Європейського банку реконструкції та

[162] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-%D1%80.

[163] Закон № 3610-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо національних комісій, що здійснюють державне регулювання природних монополій, у сфері зв'язку та інформатизації, ринків цінних паперів і фінансових послуг» від 7 липня 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3610-17.

[164] Указ № 1057/2011 «Про ліквідацію Національної комісії регулювання електроенергетики України» від 23 листопада 2011 р. – http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057/2011; Указ № 1059/2011 «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики» від 23 листопада 2011 р. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1059/2011.

[165] Діксі Груп (2012). Рік в Енергетичному Співтоваристві: добре стоїмо? – http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/ua_eu_energy.pdf.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 251

розвитку та Європейського інвестиційного банку на модернізацію газотранспортної системи[166], про які було заявлено ще у 2010 р.[167]

Серед інших важливих питань відносин України з ЄС у сфері енергетики відзначимо продовження співпраці в рамках європейських проектів Twinning[168]. Протягом року завершився один і розпочався наступний проект Twinning з НКРЕ. Завершений проект був спрямований на посилення регуляторної та законодавчої спроможності НКРЕ, тоді як новий річний проект націлений на поліпшення впровадження законодавства в газовій сфері в рамках виконання зобов'язань перед Енергетичним співтовариством. Іншим позитивним результатом 2011 р. в енергетичній співпраці Україна – ЄС став розвиток відновлюваних джерел енергії. У 2011 р. австрійська компанія «Activ Solar» побудувала три сонячні електростанції в Криму[169].

У підсумку, **за 2011 р. так і не відбулось очікуваного прориву у відносинах України та ЄС в енергетичній сфері**. Країна не встигла виконати взятих на себе зобов'язань у рамках приєднання до Європейського енергетичного співтовариства, що означає сповільнення процесу внутрішніх реформ протягом року та відстрочення можливостей реалізувати переваги, які надає членство в цій організації.

Співпраця з Росією

Питання співпраці з Росією в енергетичній сфері завжди були більш практично орієнтованими й не стосувалися гармонізації законодавства, створення сприятливого інвестиційного середовища тощо. Не став винятком і 2011 р., хоча він і не відзначився резонансними домовленостями на зразок «Харківських угод» 2010 р.

Наріжною темою взаємодії України та Росії у сфері енергетики впродовж року була тема ціни на газ та можливостей її зниження для України. Протягом року Уряд України проводив

---

[166] Інститут енергетичних досліджень (2012). Енергетичні підсумки 2011 р. – http://ua-energy.org/post/15315.

[167] Економічні підсумки: 2010 рік. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – www.ier.com.ua.

[168] http://twinning.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=378&Itemid=156.

[169] Інститут енергетичних досліджень (2012). Енергетичні підсумки 2011 р. – http://ua-energy.org/post/15315.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 252

переговори з російською стороною щодо можливостей підписання нового договору про імпорт газу в Україну, який був би сприятливішим для економіки держави, ніж існуючі домовленості 2009 р. Однак компромісу досягнуто так і не було[170]. Уряд України не погодився на допуск «Газпрому» на внутрішній ринок газу та до управління газотранспортною системою України.

Продовжуючи домовленості 2010 р., на початку 2011 р. було ратифіковано Угоду про співпрацю в будівництві енергоблоків № 3 та № 4 Хмельницької АЕС[171]. Ця Угода передбачає співробітництво в проектуванні, будівництві та введенні в експлуатацію енергоблоків з урахуванням застосування існуючих конструкцій та відповідно до стандартів і заходів з ядерної безпеки на рівнях, не нижче рівнів, викладених у нормах та заходах з безпеки МАГАТЕ.

У 2011 р. Кабінет Міністрів України затвердив також підписану наприкінці 2010 р. Угоду про співробітництво з Урядом Російської Федерації у сфері транспортування нафти на нафтопереробні підприємства України та її транзиту територією України[172], що забезпечує певний рівень стабільності й передбачуваності функціонування даного сектора. Відповідно до тексту Угоди, Росія забезпечує умови для транспортування нафти територією України в обсязі не менше 17 млн тонн на рік за умови існування підтвердженого попиту. Україна, у свою чергу, гарантує її транспортування у відповідному обсязі. Згідно з Угодою, Україна відновила також дію 50-відсоткової знижки на портові збори та плату за послуги, що надаються в порту «Південний».

Таким чином, протягом 2011 р. співпраця України та Росії в енергетичній сфері стосувалася насамперед реалізації домовленостей, досягнутих попереднього року. Окремо стоїть питання перегляду газових домовленостей 2009 р., у якому протягом року суттєвого прогресу не було.

---

[170] Інститут енергетичних досліджень (2012). Енергетичні підсумки 2011 року. – http://ua-energy.org/post/15315.

[171] Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в будівництві енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС. Дата підписання: 9 червня 2010 р., дата ратифікації Україною: 12 січня 2011 р.

[172] http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/643_383.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 253

Висновки

В економічних відносинах України з ЄС та Росією у 2011 р. не відбулося різких структурних змін. Після піку кризи у 2009 р., коли обсяги торгівлі різко скоротилися, уже другий рік поспіль спостерігається зростання як експорту, так і імпорту товарів та послуг. Продовжився також приплив іноземного капіталу у формі прямих іноземних інвестицій.

У 2011 р. був закладений фундамент для майбутніх важливих змін в економічних відносинах між торговельними партнерами. На початку року набув чинності закон, яким Верховна Рада ратифікувала Протокол про приєднання України до Європейського енергетичного співтовариства. На жаль, протягом року не відбулося значного прогресу у виконанні зобов'язань країни перед Співтовариством, але залишається надія на поліпшення ситуації у 2012 р. та, відповідно, створення нових можливостей для співпраці України з ЄС у цій сфері.

Надзвичайно важливим стало формальне завершення наприкінці 2011 р. переговорів з ЄС щодо створення глибокої та всеосяжної ЗВТ, яка не лише передбачає лібералізацію тарифів, а й стимулює глибокі реформи регуляторного середовища України. Як очікується, це не лише сприятиме розвиткові торгівлі з ЄС та іншими торговельними партнерами, а й створить передумови для зростання інвестицій в економіку країни. Очікується, що ця Угода буде парафована протягом 2012 р. як невід'ємна частина Угоди про асоціацію з ЄС. Назвати точні дати підписання й ратифікації поки що важко.

У жовтні 2011 р. був підписаний Договір про створення зони вільної торгівлі в рамках СНД, однією з договірних сторін якого стала Росія. Цей Договір передбачає проведення торговельної політики країн-учасниць на принципах СОТ. У випадку приєднання Росії до СОТ мають виникнути нові рамки співпраці з Росією, які можуть стати більш передбачуваними і прозорими, аніж за поточної ситуації. Договір про ЗВТ із країнами СНД перебуває на один крок ближче до набуття чинності, ніж Угода з ЄС, оскільки він уже підписаний і чекає на ратифікацію договірними сторонами. Однак і в цьому випадку назвати точну дату набуття чинності цим Договором важко, особливо зважаючи на долю попереднього Договору про ЗВТ у рамках СНД від 1994 р., який так і не був ратифікований усіма договірними сторонами. Таким чином, **2011 р. залишив багато відкритих питань, відповіді на які ми, можна сподіватися, знайдемо наступного року.**

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 254

§ 4. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності України

Фінансова нестабільність та погіршення світової економічної кон'юнктури, які спостерігались у 2011 р., призвели до подальшого *уповільнення розвитку світової економіки й торгівлі*. Зокрема, обсяги світової торгівлі за третій квартал зросли лише на 0,9% у річному вимірі після зниження на 0,4% у другому кварталі.

За таких умов **результати зовнішньої торгівлі України у 2011 р. загалом мало чим відрізнялися від попередніх років. Погіршилися міжнародні оцінки місця й рівня участі України у світовому поділі праці**. За деякими з них, Україна взагалі потрапила до категорії «економічно пригнічених» країн. Основу товарної структури українського експорту, як і в попередні роки, становили чорні метали та вироби з них – майже 33% від загального обсягу експорту. На жаль, частка високоліквідних товарів (чорних металів, механічних машин, електричних машин, зернових культур), у зростанні експорту яких Україна зацікавлена, скоротилася. Відчутне навантаження на платіжний баланс України давав зростаючий (на 44,9%) імпорт мінеральних продуктів (насамперед палива, нафти і продуктів її перегонки), частка яких становила 36,6%. Показник індексу інвестиційної привабливості України, розроблений Європейською бізнес асоціацією, свідчить про його значне падіння (*рис. 3.4*). Ця негативна тенденція зумовлена, насамперед, розчаруванням іноземних інвесторів в Україні. На їхн, думку, **якісному поліпшенню клімату заважають передусім корупція та недосконалість судової системи в країні**.

Однак цього самого року владними структурами країни були здійснені кроки щодо інтенсифікації вже існуючих міжнародних економічних зв'язків, а також спроби налагодження нових. Активно велася робота з підготовки угод про вільну торгівлю з ЄС та в рамках СНД. Відбулися візити найвищого рівня до країн

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:28 Page 255

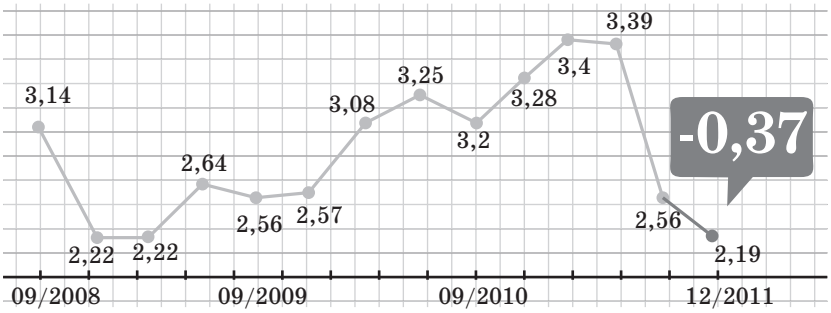

Рис. 3.4. Індекс інвестиційної привабливості України у 2008–2011 рр.

Джерело: Європейська бізнес асоціація.

Південно-Східної Азії, Латинської Америки та Близького Сходу. За офіційними повідомленнями, досягнуто важливих для України економічних домовленостей з розвитку економічного співробітництва в різних галузях.

Здійснювалися заходи, спрямовані на поліпшення бізнесового середовища країни. Зокрема, затверджено Національний план дій на 2011 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. Міністерство закордонних справ створило Раду експортерів при МЗС з метою налагодження співпраці дипломатів та експортерів продукції українського машинобудування. Кабінет Міністрів України затвердив перелік міжнародних виставково-ярмаркових заходів за кордоном, у яких вітчизняні суб'єкти господарювання брали участь у 2011 р. із частковим фінансуванням витрат за рахунок коштів державного бюджету.

Пріоритетні напрями зовнішньоекономічної діяльності провідних країн

Прогнозні оцінки стосовно розвитку світової економіки у 2012 р. та наступних роках не є надто оптимістичними. Фінансова криза триває, зоні євро пророкують якщо не повний розвал, то можливий вихід з неї окремих країн-учасниць. Наслідки світової економічної кризи відчули також її «локомотиви» докризових років, так звані «нові економіки» – Китай, Індія, Бразилія та ін.

Сприймаючи кризу як виклик, провідні країни світу намагаються робити кроки для виправлення ситуації, важливою

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 256

і невід'ємною частиною яких є заходи з **удосконалення зовнішньоторговельної політики**.

Сучасні виклики стосовно світової торгівлі та місця в ній тих чи інших держав виявилися надто серйозними не тільки для так званих «економік, що народжуються» (Україна належить саме до них), а й для таких світових лідерів, як, наприклад, **Сполучені Штати Америки**. Уперше за історію цієї країни її президент у лютому 2009 р. був змушений виступити з довгостроковою Ініціативою щодо торговельної політики (The President's Trade Policy Agenda). Основною метою Ініціативи, розрахованої на 2009–2014 рр., визначена державна допомога в просуванні американського експорту на світові ринки та задоволення щоденних потреб американських сімей.

Ця Ініціатива зумовлена значним торговельним дефіцитом США, утвореним за останні чотирнадцять років, втратою за період президентства Буша-молодшого (2001–2009) близько 4,5 млн робочих місць. Загальнополітичні наслідки помилок зовнішньоторговельної політики США тих років добре відомі: спочатку республіканці втратили контроль над нижньою, а потім верхньою палатами Конгресу, й нарешті – саме президентство. У консолідації торговельної політики США нинішній президент Б. Обама іде ще далі, пропонуючи об'єднати всі державні установи, причетні до вироблення й упровадження зовнішньоторговельної політики країни.

В умовах глобалізованих торговельних стосунків перед Євросоюзом гостро стоїть завдання активнішого використання переваг Лісабонського договору, зокрема координаційних. Ідеться не лише про дві сторони Атлантики, а й про інші регіони, зокрема прогресуючу Південно-Східну Азію. На жовтневому саміті Європейського Союзу та азійських держав 2010 р. укладено угоду про вільну торгівлю з Південною Кореєю, яка потенційно здатна забезпечити подвоєння обсягів торгівлі між партнерами. Розпочато аналогічні переговори із Сінгапуром та Індією. Окремо ведеться відповідна робота з Китаєм та Японією.

Світова економічна криза спонукала і **Японію** до розробки п'ятирічної зовнішньоторговельної політики, якою передбачається до 2014 р. подвоїти обсяги експорту країни, а до 2020 р. – його частку у світовому експорті.

Аналогічні показники передбачені також п'ятирічною (2009–2014) програмою **Індії** з реалізації її зовнішньоторговельної політики.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 257

Основними індикаторами зовнішньоекономічної стратегії **Російської Федерації** до 2020 р. є:

• зростання експорту машинобудівної продукції більше як у 6 разів (до 110–130 млрд дол. США);

• збільшення експорту транспортних послуг майже в чотири рази (до 45 млрд дол. США), порівняно з показниками 2007 р.;

• досягнення частки не менше 5–10% на ринках високотехнологічних товарів і послуг за 5–7 великими позиціями.

Категоріями модернізованої зовнішньоторговельної політики мислять також керівництва відповідних структур **Бразилії** та сусідньої з нами **Туреччини**. Приклади аналогічних дій інших країн світу можна продовжити.

«Діагноз» зовнішньоекономічних хвороб України

Коротко розглянемо стан зовнішньоторговельної політики України за роки її незалежності, зосередивши увагу насамперед на таких **основних інструментах цієї політики**, як:

1) експортна та імпортна політика;

2) державні експортні гарантії;

3) урядова підтримка міжнародних виставок/ярмарків та участі в них українських експортерів;

4) інформаційне забезпечення зовнішньої торгівлі.

Експортна та імпортна політика (підтримання конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу на внутрішньому та зовнішніх ринках). Упродовж двадцяти років незалежності Україна пережила «захоплення» як експортом, так і імпортом. На жаль, останнє превалює й до сьогодні: ***негативне сальдо торгівлі товарами досі не подолане***, так само, як і обмеженість товарної та географічної структури експорту. Як наслідок – диспаритет експортних та імпортних цін.

Звичайно, не слід абсолютизувати ані експорт, ані імпорт. Випередивши Німеччину, Китай посів друге місце у світі за обсягом зовнішньої торгівлі, переважно за рахунок експорту. Але ціною цього став занепад ринку внутрішнього. Нині китайський уряд докладає надзвичайних зусиль, щоб виправити таку ситуацію. Наслідки абсолютизації імпорту також відомі, достатньо поглянути на ледь жевріючі економіки деяких країн Латинської Америки чи Африки.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 258

Таким чином, в Україні засоби зовнішньоторговельної політики мають бути вибудувані навколо **дотримання двох типів балансу**: по-перше, між експортною та імпортною політикою з урахуванням конкурентоспроможності національної економіки, по-друге, між забезпеченням конкурентоспроможності національного виробника й рівнем лібералізації його торговельних стосунків з іншими країнами.

У першому випадку йдеться про максимізацію позитивного сальдо зовнішньоторговельного обігу, у другому – про рівень лібералізації зовнішньої торгівлі, пропорційний зростанню рівня конкурентоспроможності національного виробника.

Державні експортні гарантії (страхування ризиків). Питання державної підтримки вітчизняних експортерів активно обговорюється в Україні принаймні останні десять років, але, на жаль, без будь-яких відчутних результатів. Найвищим проявом урядової уваги до цього питання стало Розпорядження КМУ № 498-р «Про схвалення Програми стимулювання експорту продукції» від 26 жовтня 2001 р. У документі йшлося про різні форми кредитування, яке забезпечуватиметься наданням експортеру як середньострокових, так і довгострокових кредитів через кредитні установи. Планувалося навіть фінансове забезпечення виконання Програми. Так, потреба в коштах на 2002–2006 рр. передбачалася обсягом 7119,39 млн грн, зокрема капітальні вкладення – 6447,69 млн грн (приблизно по 117 тис дол. США на рік), на проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт – 671,7 млн грн.

Зазначені кроки були правильними, хоча розмір планованої фінансової підтримки був поза будь-якою критикою. Для порівняння наведемо розмір аналогічної підтримки компаніям-експортерам Бразилії. За даними 2007 р., вона становила 4,4 млрд дол. США (у 2002 р. навіть більше – 5,5 млрд дол. США) і стосувалася 2,7% бразильського експорту. Бенефіціарами цієї підтримки стали 96% малих та середніх компаній-експортерів країни. У рамках іншої програми кредитування експорту Бразилії (Export Credit Insurance) за період 2004–2008 рр. його зростання становило 246,9%, що забезпечило збільшення експорту з 3,3 млрд дол. США до 8,2 млрд дол. США. Результати такої політики Бразилії доволі очевидні: якщо у 2000 р. вона мала дефіцит торговельного балансу 721 млн дол. США, то в період 2004–2008 рр. позитивне зовнішньоторговельне сальдо в середньому становило 40 млрд дол. США.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 259

На жаль, в Україні ситуація дещо відрізняється. Експерти констатують відсутність державної стратегії сприяння вітчизняному експорту й відповідної координації всіх причетних органів управління. Констатується також відсутність у нашій державі класичних інститутів розвитку експорту, насамперед Агентства зі страхування експорту. Означена тема все ще залишається актуальною, принаймні в урядових кулуарах, однак не стільки в контексті розробки відповідних організаційних структур (того самого Агентства з експортних ризиків), скільки в контексті їх підпорядкування (чи то НБУ, чи то іншій установі). Поза належною увагою залишається також ***створення розгалуженої системи регіональних відділів сприяння експорту в усіх регіонах країни***, що особливо важливо для обслуговування малого та середнього бізнесу з метою поліпшення їх доступу до зовнішньоторговельної інформації та пошуку потенційних ринків експорту продукції.

Урядова підтримка міжнародних виставок/ярмарків та участі в них українських експортерів (сприяння просуванню вітчизняних товарів та послуг на нові ринки). Значення виставкової діяльності в зовнішньоторговельній практиці важко переоцінити. Більше того, із часом її вага у світі лише зростає. Достатньо, наприклад, зазначити, що на міжнародну виставку в Шанхаї («ЕКСПО 2010») уряд Китаю витратив коштів більше, ніж на Всесвітні олімпійські ігри в Пекіні.

Починаючи з 2001 р., динамічно змінюється на краще ситуація і в Україні. Прискорилася робота у сфері стандартизації виставкової діяльності та запровадження статистичної звітності. Відновилося бюджетне фінансування національних експозицій України на найбільших світових виставках. Україна приєдналася до міжнародних угод щодо спрощення митних процедур ввезення виставкових експонатів тощо. Кількісно (за проведеними заходами) залучення України до виставкової діяльності також поволі зростає.

Проте не можна однозначно говорити про поліпшення ситуації стосовно надзвичайно важливої для країни участі у виставках та ярмарках за кордоном. Їхня частка від загальної кількості виставкових заходів, у яких представлена Україна, коливається залежно від року в межах 0,4–1,3%. Географія участі зводиться здебільшого до поодиноких країн Східної та Західної Європи, а також Близького Сходу. Спираючись на відкриту статистику,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 260

неможливо зробити висновок про комерційну ефективність участі України в зазначених заходах.

Причин такої ситуації кілька, зокрема нестача кваліфікованих кадрів, брак об'єктів виставкової інфраструктури та міжнародного досвіду тощо. Але найвагомішою проблемою є відсутність належної підтримки виставкової діяльності з боку держави. Частка відповідних заходів, профінансованих за рахунок державного, інколи місцевих бюджетів, становить не більше 2–3% від їх загальної кількості. Цей інструмент зовнішньоторговельної політики України недооцінений.

Інформаційна політика (інформаційне забезпечення вітчизняних експортерів та їхнього іміджу). Інформаційне забезпечення як таке передбачає принаймні кілька складових цього процесу: суб'єкта, який потребує інформації, саму інформацію та відповідні джерела надходження, канали передачі, системи оцінки й аналізу інформації. Якщо припустити, що об'єкт (у нашому випадку – компанії України) знає, яка інформація йому потрібна, то залишається з'ясувати, як складається ситуація щодо таких елементів інформаційної політики, як джерела інформації, канали її передачі та аналітичні структури.

До недавнього часу інформаційне забезпечення зосереджувалося переважно в руках таких державних структур, як Мінекономіки та МЗС України. Провідну роль тут відігравали торговельно-економічні місії, а також підпорядкований Мінекономіки «Укрзовнішінформ». Проте із часом великі підприємства змогли дозволити собі створити власні представництва за кордоном, яких стало вп'ятеро більше, ніж торговельно-економічних місій. Але відсутність відповідних можливостей в інших компаній, зокрема малих та середніх, також залучених до зовнішньоторговельних зв'язків, робить питання їхнього інформаційного забезпечення дуже актуальним. Це тим більш важливо, що ефективність описаної вище системи інформаційного забезпечення визнана Урядом України незадовільною. Для порівняння звернімося до досвіду відомих країн-експортерів.

Наприклад, підтримку експортної та інвестиційної діяльності бізнесу США здійснюють 109 регіональних центрів допомоги розвитку експорту та понад 170 іноземних представництв Сполучених Штатів, а також дев'ять інформаційних державних сайтів. До цього слід додати 13 урядових або пов'язаних з урядом установ, які

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 261

опікуються наданням підтримки вітчизняним компаніям за 12 напрямами (як на федеральному, так і на регіональному рівнях).

Спираючись на наведені характеристики складових зовнішньоторговельної політики України, розглянемо зовнішньоекономічний аспект **Програми економічних реформ на 2010–2014 рр.**, кінцевою метою яких є підвищення конкурентоспроможності економіки держави.

Зовнішньоекономічні проблеми України, констатовані авторами Програми, за великим рахунком, зводяться до:

- відсутності в Україні системного підходу до міжнародної інтеграції та співпраці;
- недостатнього рівня доступу українських товарів і послуг до зовнішніх ринків;
- низької диверсифікованості українського експорту (товарної та географічної).

Аналіз результатів зовнішньої торгівлі України у 2011 р. наочно підтверджує ці невтішні оцінки. Цілком очевидно, що причини такого становища є, радше, внутрішніми, ніж зовнішніми, і пов'язані насамперед ***з низьким рівнем ефективності відповідних управлінських рішень***.

Можна також погодитись із цілями, у загальному вигляді задекларованими у Програмі стосовно інтеграції та зовнішньоекономічного співробітництва України: «...реформи спрямовані на вироблення цілісної й збалансованої зовнішньоекономічної політики, підвищення конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості економіки України». Для досягнення означених цілей на період реформи поставлені такі основні завдання:

- забезпечити системний підхід до міжнародної інтеграції та співпраці, у тому числі вибудувати дієві механізми прийняття рішень у зовнішньоекономічній сфері;
- провести секторальні реформи й адаптацію законодавства та практики до норм ЄС у рамках створення ЗВТ із ЄС;
- провести модернізацію двосторонніх і багатосторонніх торговельно-економічних угод у рамках СНД відповідно до норм СОТ;
- укласти економічно обґрунтовані угоди про ЗВТ із ключовими торговельними партнерами.

Наголос у Програмі зроблено на ЗВТ із ЄС та СНД і Програмі торговельно-економічного співробітництва з РФ. Постулюється створення постійно діючої зовнішньоекономічної Координаційної

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 262

ради при Кабінеті Міністрів України. Водночас серед наявних проблем, крім відсутності системного підходу до міжнародної інтеграції України та недостатнього рівня доступу вітчизняних товарів і послуг до світових ринків, були відзначені також **недолугі товарна та географічна структури** торговельно-економічного співробітництва України загалом.

Здійснені у 2011 р. рухи в бік Південно-Східної Азії, країн Близького Сходу та Латинської Америки виявилися, скоріше, вимогою життя, ніж заздалегідь продуманими й чітко спланованими кроками. Інакше важко пояснити невисоку результативність здійснених у ці регіони офіційних візитів.

Ураховуючи глобальний характер процесів, відчувається ***брак цілісного бачення всього комплексу зовнішньоторговельної політики України***, системи засобів її реалізації загалом та з різними регіонами світу зокрема. Через це – обмеженість відповідних програм та гнучкого застосування дозволеного положеннями СОТ інструментарію (тарифного, нетарифного регулювання, субсидій виробникам, страхування ризиків експортерів, стандартизації, якості, охорони інтелектуальної власності, сучасного інформаційного забезпечення зовнішньої торгівлі тощо) з підтримки українських експортерів чи імпортерів.

І ще одне зауваження. В індикаторах успіху реформ, зазначених її авторами, має місце підміна понять: замість реальних індикаторів (наприклад, зменшення від'ємного / збільшення позитивного сальдо торговельного балансу, збільшення частки України на світових ринках, експортної продукції з високим рівнем доданої вартості, частки послуг тощо) наводиться перелік заходів щодо «укладення...», «запровадження...», «прийняття...».

Підсумовуючи, мусимо констатувати: діагноз «хвороби» авторами Програми реформ ставиться більш-менш коректно. Однак є проблема з «ліками» для одужання. Результати зовнішньої торгівлі за 2011 р. переконливо свідчать про відсутність постульованих якісних змін. Не відбулося помітного «поліпшення умов торгівлі на зовнішніх ринках для вітчизняних виробників», зокрема за рахунок товарів з вищою доданою вартістю. Забуксували «інтеграція України у внутрішній ринок ЄС шляхом створення зони вільної торгівлі "плюс" із ЄС, розширення доступу до ринку ЄС, а також ринків третіх країн». Не вдалося досягти «скасування вилучень та обмежень з режиму вільної торгівлі з країнами СНД».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 263

«Ліки» для української зовнішньоторговельної політики

У практичному плані зовнішньоторговельна політика покликана створювати національним виробникам сприятливі умови для конкурування на зовнішніх ринках. Насамперед це стосується засобів підтримки зовнішньої торгівлі загалом, удосконалення експортних процедур, розвитку національного експортного потенціалу, досягнення сприятливого платіжного балансу.

Зазвичай виокремлюють три етапи розробки й формування відповідної політики:

1) точне та однозначне формулювання цілей;

2) розробка програм дій (регіональних, галузевих, за товарами, а також за ринками);

3) оцінювання ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей, та їх акумуляція в межах затверджених програм.

Світова практика переконливо доводить, що зовнішньоторговельна політика тієї чи іншої держави є збалансованою системою цілей та програм з активним застосуванням палітри таких засобів, як митні тарифи, прикордонні збори, умови державних закупівель, експортні субсидії різних форм, митні та інші преференції національним виробничим і торговельним компаніям, захист інтелектуальної власності та підтримка конкуренції. Так чи інакше, ідеться про чітке уявлення уряду держави про те, куди й кому, а також що й за яких умов продавати з власного набору товарів і послуг з погляду національної вигоди. І головне – що треба зробити уряду (державі) із цією метою.

Така ясність виникає за умови, коли існує необхідна мережа відповідних інституцій (як державних, так і громадських), цілеспрямовано та скоординовано залучених до зовнішньоторговельних справ, які спираються на розвинену ринкову інформацію, оперативно отриману з надійних джерел і фахово опрацьовану.

Україна має чималий набір таких інституцій, причетних до реалізації зовнішньоторговельної політики: урядові – Міністерство економічного розвитку і торгівлі, МЗС, інші галузеві міністерства, Мінфін, банк «Укрексім», Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами (Держінвестпроект) (з національною мережею регіональних центрів розвитку), 70 двосторонніх міжурядових комісій тощо; неурядові – торгово-промислові палати, Український союз промисловців та підприємців,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 264

різні галузеві асоціації (усього 65, з них 58 представлені в Раді національних асоціацій товаровиробників при Кабінеті Міністрів України), Виставковий комітет та ін. Проте їх системна взаємодія й відповідна координація недостатньо інституціонально формалізовані й транспарентні. **Бракує також напрацювання концептуальних підходів у визначенні національної зовнішньоторговельної політики та її цілей.**

Якщо повернутися до зовнішньоекономічного аспекту Програми економічних реформ на 2010–2014 рр., то очевидно, що у визначенні цілей автори спромоглися лише на політичні орієнтири, уникаючи їх кількісних вимірів. Не передбачені також бюджетні ресурси й конкретні інструменти впровадження зовнішньоторговельної політики. Питання щодо реформування інституційних засад зовнішньоторговельної діяльності України лише згадане. Не дивно, що за таких умов практична робота ведеться хаотично.

Упродовж минулого двадцятиліття Україна зробила чимало в розвитку торговельних відносин з іншими країнами світу: укладено Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС, якою передбачався хоча й обмежений, але доступ до цього ринку; отримано статус ринкової економіки від США та Європейського Союзу; ліквідовано обмеження поправки Джексона-Веніка в торгівлі зі США; укладено угоду про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі; набуто членство в СОТ. Ці кроки дали можливість утворити «рамковий каркас» того, на що спирається зовнішня торгівля України сьогодні. На цьому етапі маємо перейти до впровадження довготермінової зовнішньоторговельної політики, пов'язаної з умілим застосуванням інструментарію як багатосторонніх, так і двосторонніх механізмів розвитку міжнародної торгівлі. Іншими словами, слід зосередитися на розробці «програмного забезпечення» зовнішньоторговельної політики.

Гарним прикладом може бути затверджена Урядом Державна програма розвитку внутрішнього виробництва. Виконання запланованих на 2012–2015 рр. заходів передбачає отримання бажаних для України зовнішньоторговельних результатів, зокрема:

- зменшення залежності від імпорту товарів, що дасть змогу у 2013–2015 рр. знизити темпи щорічного приросту імпорту товарів до 9,0–9,5%;
- досягнення у 2013–2015 рр. середньорічних темпів приросту експорту не менш як на 7–10%;

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 265

• поліпшення зовнішньоторговельного сальдо товарів і послуг (досягнення у 2015 р. позитивного сальдо торгівлі товарами й послугами на рівні 1,5–2,0 млрд дол. США).

У географічному плані зонами докладання торговельних зусиль України стають так звані «нові ринкові економіки», розташовані у Південно-Східній Азії, на Близькому Сході та Півночі Африки, у Латинській Америці. Упродовж тривалого часу попит країн Азії та Африки на товари з України сприяє утворенню позитивного сальдо в її торговельному балансі. Ефективним засобом сприяння цьому є так звані покраїнні плани дій, які інтенсивно впроваджуються такими експортоорієнтованими країнами, як Індія, Туреччина тощо. Наприклад, Росія підготовила плани дій щодо 38 країн, на які припадає понад 78% її експорту й майже 80% імпорту товарів, а також близько 54% інвестицій у російську економіку.

Міжнародна торгівля регулюється переважно багатосторонніми механізмами, проте реальні торговельні угоди й контракти укладаються на двосторонньому рівні як державами, так і компаніями. У цьому контексті **під час розробки зовнішньоторговельної політики України наголос має бути зроблений на її двосторонній складовій, насамперед стосовно укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю.** Це не означає, що об'єктами таких угод мають бути лише окремі країни. Слід уважно поставитися також до укладення угод про вільну торгівлю з інтеграційними об'єднаннями, наприклад шісткою арабських країн Перської затоки (Gulf Cooperation Council). Переваги в даному разі очевидні.

Особливої уваги потребує реформування процедур здійснення зовнішньоторговельних операцій, пов'язаних з їх митним оформленням. Однак реформування не може бути з від'ємним знаком, як це сталося з прийнятим 3 листопада 2011 р. Верховною Радою України новим Митним кодексом України, рекомендованим для впровадження з 1 січня 2012 р. Його окремі положення містили порушення взятих Україною міжнародних зобов'язань, були кроком назад на шляху впровадження європейських та міжнародних стандартів у сфері лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та ускладнювали митні процедури для суб'єктів господарювання. З огляду на це, Президент України повернув зазначений документ до Верховної Ради на доопрацювання.

Підтвердженням низької ефективності дій, започаткованих з метою поліпшення роботи Митної служби України є результати

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 266

оцінки так званого Митного індексу, здійсненої шляхом експертного опитування учасників Митного комітету Європейської бізнес асоціації в першій половині 2011 р. 62% опитуваних зазначили, що корупція в митній службі залишилася на рівні попередніх шести місяців, коли респонденти повідомляли про її значне зростання. Лише 15% опитуваних вважали, що за перше півріччя 2011 р. корупція зменшилася; кожна четверта компанія відзначила подальше погіршення ситуації.

Великі надії на торговельні місії при посольствах України, як відомо, не виправдалися. Навряд чи кардинально ситуацію змінять економічні радники МЗС. Більш серйозною є проблема браку відповідних фахівців, пов'язана з недоліками вітчизняної системи їх підготовки, надмірно затеоретизованої та зі слабким відгуком на запити сучасних бізнесу й торгівлі.

Успіхи зовнішньої торгівлі й міжнародного економічного співробітництва України загалом залежать від органічного зв'язку у тріаді «економічне зростання – зовнішньоторговельна політика – реформи», без якого подальший розвиток України якщо й можливий, то незначний. Реалізація завдань, передбачених у межах цієї тріади, має становити основу економічної політики України як у 2012-му, так і в наступні роки.

Висновки

Зовнішньоекономічні зв'язки України у 2011 р. не уникли тих проблем, які мали місце в попередні роки. Насамперед це стосується зовнішньої торгівлі, недоліків її товарної та географічної структур. Майже хронічним став дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Більше того, останніми роками проблеми поглиблювалися. Частково це пояснюється негативним впливом світової економічної кризи, але основними є внутрішні причини, котрі більшість експертів пов'язує з браком відповідних економічних реформ.

Так, із заходів Національного плану дій на 2011 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. повністю виконано лише половину. **Критично оцінюється також робота зі створення законодавчого поля для реформ**. У рамках Національного плану прийнято 25 законів із 79 законопроектів, які мали бути внесені до парламенту.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 267

Україна не є унікальною з погляду наявних проблем її зовнішньоторговельних зв'язків. Не кращі часи переживають багато інших, у тому числі провідних в економічному сенсі країн. Однак останні сприймають виклики поточної кризи як сигнали для власного реформування, а також реформування світового економічного устрою.

Для України це означає подвійний пошук засобів: щодо власного залучення до світових реформаційних процесів і щодо реформування вітчизняної економіки. Очевидно, що без передбачення й розуміння перших, неможливо впоратися з другими.

Оскільки йдеться про переважно глобалізаційні процеси, орієнтація на євроінтеграційні цінності задовольняє такий пошук лише частково. Слід розібратися також із акцентами стосовно участі України в подальшому розвитку багатосторонньої системи торговельних відносин, заблокованої нині суперечками між США та Індією, а також в угодах щодо двосторонніх зон вільної торгівлі з їх так званим «ефектом спагеті». З метою виправлення фактичного перекосу, який склався в товарообігу з країнами СНД та ЄС, Україні слід якнайшвидше завершити справу щодо укладення угоди про вільну торгівлю з ЄС.

Світ вступає в погано передбачуваний тривалий період виходу з економічної кризи. Це потребує пошуку шляхів реформування світового господарства. Від правильності вибору місця в цьому процесі та засобів власного реформування залежатиме не лише близьке, а й віддалене майбутнє економіки України. Важлива роль при цьому припадає на зовнішньоторговельну політику держави.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 268

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 269

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНА У ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 270

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 271

§ 1. Україна в системі двосторонніх відносин із провідними європейськими країнами

У 2011 р. відносини України з провідними країнами Європи зазнали серйозних випробувань, що стало одним з головних чинників кризи відносин нашої держави з ЄС. Помірковано позитивні підсумки попереднього, 2010 р., давали підстави сподіватися на конструктивний перебіг двосторонніх взаємин з ключовими європейськими столицями, однак відсутність сталої політичної платформи та сфокусованість політичного діалогу на форматі відносин Україна – ЄС, як і передбачалось, обмежили можливості якісного розвитку двостороннього партнерства України з провідними європейськими державами. До цього додалася також наполеглива, але контрпродуктивна тактика висування категоричних вимог та публічної критики на адресу або самих цих держав, або окремих їхніх представників. Як наслідок, двосторонні відносини України з деякими європейськими державами зазнали певної стагнації, а українська влада вкотре втратила можливість вибудувати більш змістовні відносини з основними гравцями на європейській політичній арені, спровокувавши натомість радикалізацію їхньої риторики навіть у тих питаннях, у яких вони донедавна займали менш категоричну позицію.

Урешті-решт, перипетії 2011 р. дали поштовх до часткової ревізії місця України у східноєвропейській стратегії провідних європейських держав. Якщо останні декілька років серед членів ЄС зберігався своєрідний консенсус щодо українського питання, за яким Україні відводилася роль «флагмана» європейської інтеграції в цьому просторі, а її прогрес на євроінтеграційному шляху розглядався як головний інструмент стабілізації Східної Європи, то останнім часом усередині євроінтеграційної спільноти з новою силою проявились іманентні розбіжності з приводу ставлення до України.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 272

Для однієї групи держав, очолюваної Німеччиною та Францією, події 2011 р. стали приводом для жорсткої критики на адресу України й закликів до зниження пріоритетності українського напряму в зовнішньополітичній стратегії Євросоюзу. Інша група під проводом Польщі та Великої Британії намагалася, навпаки, використати ці події для стимулювання активнішого залучення ЄС в українські процеси задля форсування бажаних змін. Між цими двома баченнями в Євросоюзі й розгорнулась основна дискусія щодо України. Розраховувати на її швидке завершення не варто, адже цього разу вона безпосереднім чином пов'язана із перспективами подальшого розвитку самого євроінтеграційного проекту, котрі виглядають досить неоднозначно.

Однак, як це не парадоксально, ситуація, що склалася довкола України, багато в чому влаштовує західноєвропейські еліти, принаймні в тактичному плані. Глухий кут, у якому опинилась українська дипломатія, означає, що вірогідність несподіваних зрушень у геополітичному балансі Східної Європи є невисокою, а гальмування процесу становлення асоціації України з ЄС дає змогу уникнути винесення на порядок денний суперечливих питань, до яких громадськість усередині самих цих країн переважно не готова. Тобто, хоча нинішній стан речей не є задовільним, він, разом з тим, видається не настільки критичним, аби вимагати істотних політичних чи практичних витрат заради збереження впливу у східноєвропейському просторі.

Більше того, допоки Угода про асоціацію не підписана, вона залишається дуже зручним інструментом для здійснення тиску на українську владу заради отримання бажаних для європейських столиць переваг, даючи при цьому змогу цим столицям уникати безпосередніх зобов'язань зі свого боку. У певному сенсі Угода про асоціацію в ролі стимулу й перспективи може видаватися декому з європейців за поточних умов кориснішою, ніж якби вона була доконаним фактом. Хоча при цьому наявне й розуміння того, що надмірне затягування процесу підписання може спровокувати непередбачувані повороти в українській політиці, які ще більше ускладнять ситуацію.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 273

Українсько-французькі відносини

Відносини із Францією стали, напевно, найбільш проблемною ланкою в діапазоні двосторонніх відносин України із західноєвропейськими державами у 2011 р. Французька позиція з низки аспектів Угоди про асоціацію не відповідала українським прагненням і потребувала окремого узгодження, яке не завжди завершувалось успішно. Утім, це є цілком закономірним відображенням триваючого дисонансу зовнішньополітичних пріоритетів між двома країнами, який за 2011 р. не тільки не зменшився, а навпаки, був істотно поглиблений. І внесок української сторони в цю загрозливу тенденцію є вагомим. Не використавши належним чином можливості для зближення з Парижем на основі французьких пан'європейських проектів, Київ натомість активно педалював питання, які суперечать французькому стратегічному баченню політичної конфігурації Європи, насамперед питання надання Україні перспективи членства в Євросоюзі. Разом з іншими факторами це призвело до зворотного ефекту – негативна позиція Франції щодо євроінтеграційних перспектив України дедалі зміцнювалася, що відповідним чином позначилось і на двосторонніх відносинах.

На початку року головні зусилля французької дипломатії зосереджувалися на середземноморському напрямі. Спалах протестів у країнах Близького Сходу та спричинена ним політична дестабілізація регіону зумовили активізацію діяльності офіційного Парижа з метою посилення своєї присутності та впливу в цьому історично близькому для Франції просторі. Одним з наслідків цього стали спроби перегляду балансу між східним і південним напрямами Європейської політики сусідства в рамках триваючого процесу оновлення її стратегічних засад. Так, 14 лютого міністри закордонних справ шести країн ЄС на чолі із Францією направили Високому представникові ЄС із питань закордонних справ та безпекової політики Кетрін Ештон листа з проектом реорганізації інституційних та фінансових принципів Європейської політики сусідства задля збільшення допомоги країнам Середземномор'я. І хоча французькі пропозиції були сприйняті Єврокомісією стримано, вони вкотре продемонстрували ставлення Франції до Східної Європи в діапазоні пріоритетів зовнішньої політики ЄС.

Що стосується безпосереднього розвитку українсько-французьких відносин, то в цей період динаміка двосторонніх контактів визначалась, з одного боку, імпульсом, наданим візитом

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 274

Президента України до Франції в жовтні 2010 р., а з другого – підготовкою низки заходів, запланованих на першу половину року. У фокусі двостороннього діалогу перебували, по-перше, питання євроінтеграційного поступу України, зокрема умови створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом, по-друге, імплементація Плану дій з візової лібералізації між Україною та Євросоюзом, по-третє, питання співпраці в економічній та інвестиційній сферах, і, по-четверте, організація заходів з нагоди 25-річчя Чорнобильської катастрофи.

Ці питання стали предметами обговорення на зустрічі міністрів закордонних справ України та Франції Костянтина Грищенка та Мішель Аліо-Марі, яка відбулась у рамках Мюнхенської конференції з безпеки 5–6 лютого 2011 р. Під час зустрічі сторони обговорили стан виконання домовленостей, досягнутих під час офіційного візиту до Франції Президента України В. Януковича; перебіг переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з акцентом на створення зони вільної торгівлі та практичну імплементацію Плану дій з візової лібералізації з метою впровадження безвізового режиму. Голови зовнішньополітичних відомств України та Франції торкнулися також питань співпраці в економічній та інвестиційній сферах.

Вочевидь, саме питання економічного характеру перебували у фокусі уваги обох держав у першій половині 2011 р. Особливе ставлення Франції до питань захисту власного ринку в деяких чутливих сферах, насамперед у сільському господарстві, зумовлювало її обмежувальну позицію щодо умов майбутньої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що на тому етапі виступало центральним предметом переговорів щодо вироблення тексту Угоди про асоціацію. До того ж французька сторона однією з перших почала висловлювати занепокоєність із приводу умов ведення бізнесу в Україні.

Про це свідчать твердження, озвучені послом Французької Республіки в Україні Жаком Фором у розгорнутому інтерв'ю виданню «Дзеркало тижня» 25 лютого 2011 р. Зокрема, він указав на три категорії проблем, які заважають діяльності французьких та європейських компаній в Україні: проблеми з митним оформленням, труднощі у взаємодії з податковими органами та неналежне дотримання в Україні прав інтелектуальної власності. При цьому він також підкреслив, що французька влада розглядає Україну як важливого партнера в Європі та підтримує наближення

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 275

України до «сім'ї європейських народів», однак її євроінтеграційний курс має підкріплюватися конкретними жестами, насамперед в економічній сфері. У цьому контексті Ж. Фор відзначив незрозумілу, за його словами, позицію української сторони на переговорах про створення зони вільної торгівлі з ЄС, котра вимагає встановлення великих квот на сільськогосподарську продукцію, що не відповідає поточним обсягам торгівлі.

Розвиток економічних обмінів став основною темою обговорення на зустрічі віце-прем'єр-міністра України С. Тігіпка з делегацією спілки підприємств Франції «Медеф інтернаціональ» 5 квітня 2011 р. Виступаючи перед французькими бізнесменами, він окреслив три пріоритетні напрями інвестицій в українську економіку: 1) диверсифікація джерел енергетичних ресурсів, інвестиції в енергозбереження та підвищення енергоефективності української економіки; 2) агропромисловий комплекс; 3) розвиток інфраструктури, зокрема модернізація автомобільних та залізничних доріг. За словами С. Тігіпка, на нинішньому етапі французькі інвестори посідають третє місце серед іноземних інвесторів в Україні, маючи всі шанси стати першими.

Водночас з'явилося повідомлення про заснування французьким міністерством закордонних справ посади спеціального посла з питань «Східного партнерства» та Чорноморського регіону, уповноваженого представляти міністра закордонних справ Франції у спільних органах «Східного партнерства» та форумах з розвитку Чорноморського регіону. Як зазначається в прес-релізі із цього приводу, згадане призначення має на меті підтвердити сприяння Франції справі зміцнення відносин ЄС із його східними сусідами відповідно до цілей «Східного партнерства».

Ключовою подією в українсько-французьких відносинах 2011 р. став офіційний візит до України прем'єр-міністра Франції Франсуа Фійона, який відбувся в рамках саміту з питань безпечного інноваційного використання ядерної енергії 19–20 квітня у Києві з нагоди 25-річчя Чорнобильської трагедії. Оскільки Франція у 2011 р. головувала у «Великій вісімці», французька сторона була основним партнером України в організації саміту, а прем'єр-міністр цієї держави виступив його співголовою. У рамках саміту Президент України В. Янукович мав окрему зустріч із Ф. Фійоном, під час якої висловив вдячність за участь і внесок Франції в завершення чорнобильських проектів. Прем'єр-міністр, у свою чергу, зазначив, що Франція підтримує роботу України

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 276

в напрямі розв'язання проблем, пов'язаних із Чорнобильською АЕС, і запросив Україну до участі в засіданні з питань ядерної безпеки, проведення якого було заплановане наступного місяця в Парижі. Він підкреслив, що країни, які зібралися на цей захід, «ще раз довели готовність надати фінансову допомогу в завершенні будівництва об'єкта "Укриття" та будівництва нового сховища». «Це ще раз показало почуття відповідальності міжнародної спільноти», – наголосив Ф. Фійон.

У своїй промові прем'єр-міністр Франції не оминув теми українсько-французьких взаємин, заявивши, що регулярність контактів на високому рівні свідчить про якість та рівень довіри у двосторонніх відносинах. За його словами, Україна займає стратегічно важливе положення в Європі, і тому Франція бажає подальшого поглиблення цих відносин. Говорячи про економічний аспект співробітництва, він зазначив, що українська влада запевнила його у своєму бажанні поліпшити умови роботи французьких підприємств в Україні. У площині відносин Україна – ЄС французька позиція полягає, за висловом Ф. Фійона, у прагненні якнайшвидше укласти Угоду про асоціацію.

Відповідаючи на запитання щодо можливості України приєднатися до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, французький прем'єр зазначив, що, згідно із запевненнями Президента В. Януковича, для України пріоритетом є підписання Угоди про асоціацію з ЄС, але при цьому він визнав, що, хоча ці два механізми є компліментарними, входження до Митного союзу може ускладнити й затягнути укладення Угоди про асоціацію, тому українське керівництво має усвідомлювати всі наслідки такого кроку.

Разом з тим, Париж не квапився знімати своїх застережень щодо умов створення зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом, зокрема й щодо торгівлі сільськогосподарською продукцією, що суттєво впливало на переговорний процес. Для обговорення ключових спірних питань 14 червня в Парижі в рамках українсько-французьких консультацій з євроінтеграційної проблематики була проведена зустріч заступника міністра закордонних справ України Павла Клімкіна з міністром у європейських справах Франції Лораном Вок'є. Показово, що в прес-релізі напередодні зустрічі французька сторона окремо наголосила, що під час зустрічі також будуть порушені питання внутрішніх реформ в Україні, необхідних для зближення з ЄС, зокрема у сфері верховенства права та поліпшення ділового клімату. Під час зустрічі

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 277

сторони обмінялися думками про стан переговорного процесу між Україною та ЄС та Угоди про асоціацію, включно з поглибленою та всеосяжною зоною вільної торгівлі, а також просування України на шляху до безвізового режиму з Євросоюзом. За повідомленням українського МЗС, значна увага приділялася перспективам розширення співробітництва України та Франції в торговельно-економічній сфері, а також сприянню з боку Франції у проведенні внутрішніх реформ в Україні, необхідних для подальшого наближення України до ЄС.

Економічна тематика співпраці отримала своє продовження вже 23 червня в рамках проведення в Парижі семінару та бізнес-форуму «Українські зустрічі – 2011», організованих Французьким агентством з питань міжнародного розвитку підприємств (UBIFRANCE) за участю представників французьких бізнес-кіл та українських урядовців – віце-прем'єр-міністра України – міністра інфраструктури Б. Колеснікова та урядового уповноваженого з питань підприємництва і дерегуляції М. Бродського. Виступаючи перед учасниками форуму, Б. Колесніков окреслив основні проблеми, з якими стикається український уряд в економічній політиці, заходи, що вживаються для їх подолання, та перспективні сфери інвестування коштів в українську економіку, зокрема в контексті підготовки до чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. За словами українського посадовця, заснування нових виробництв в Україні, зокрема у сфері автомобілебудування і транспортної інфраструктури, може відкрити серйозні перспективи для французького бізнесу на українському ринку.

Дві події влітку 2011 р. внесли серйозні ускладнення у розвиток українсько-французьких відносин – судовий процес над Юлією Тимошенко та ситуація довкола посла Франції в Україні Ж. Фора. 23 червня французька сторона виступила із заявою з приводу початку розгляду судової справи проти Ю. Тимошенко, в якій закликала Україну до здійснення правосуддя в незалежний спосіб з гарантією на справедливий і рівноправний процес. 5 серпня МЗС Франції у своїй декларації висловило занепокоєння з приводу арешту Ю. Тимошенко та сумнів у доцільності такого заходу, а також у належному дотриманні права на захист. Водночас публічне розголошення неофіційного коментарю посла Ж. Фора стосовно можливих політичних мотивів у справі Ю. Тимошенко та наступне за ним поширення українським МЗС інформації про відкликання посла спровокували неприємну дипломатичну

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 278

ситуацію. 10 серпня речник МЗС Франції офіційно повідомив, що Ж. Фор не був відкликаний і продовжує виконувати обов'язки посла в Україні (зрештою він залишив Україну восени в рамках регулярної ротації).

Цей інцидент не міг не мати серйозних наслідків для двосторонніх відносин та їхнього євроінтеграційного контексту. Із цього моменту розпочалася явна радикалізація французької риторики стосовно євроінтеграційних перспектив України та інших країн Східної Європи. Посідаючи вельми стриману позицію щодо можливості подальшого розширення ЄС, Франція, втім, в офіційному дискурсі до цього використовувала пом'якшену аргументацію, вказуючи на те, що нинішній процес наближення України до Євросоюзу має відкритий характер і не виключає можливого приєднання, але це питання поки що не є своєчасним, оскільки Україна має досягти належного рівня внутрішнього розвитку й адаптації власного законодавства до стандартів ЄС.

З осені 2011 р. позиція офіційного Парижа із цього приводу стає явно жорсткішою – можливість вступу України до ЄС у найближчі двадцять років відкрито відкидається, а з нею – і доцільність включення до тексту Угоди про асоціацію європейської перспективи України. Напевно, свій внесок у цю тенденцію внесло й повернення на посаду міністра закордонних справ Франції яскравого представника голлістських сил Алена Жюппе, котрий меншою мірою, ніж соціаліст Бернар Кушнер, схильний до геополітичних експериментів, подібних до французьких пропозицій щодо майбутньої угоди ЄС із Україною та надання їй статусу Угоди про асоціацію. Однак, виступаючи перед Національною асамблеєю 16 лютого 2011 р. ще на посаді міністра оборони, А. Жюппе висловився у звичному для французької дипломатії руслі, що в найближчі десятиліття немає сенсу проводити наступне розширення ЄС, тому найкращим варіантом для східних сусідів ЄС, а також для Туреччини й Росії буде встановлення привілейованих відносин. При цьому, на його думку, необхідно поміркувати над створенням широкої зони економічного співробітництва та безпеки, яка б охоплювала Україну, Туреччину та Росію, якщо подібне рішення буде прийняте. Отже, цілком зрозуміло, що зміна французької риторики стала безпосереднім наслідком перипетій літа 2011 р.

Повною мірою вона проявилася під час підготовки другого саміту «Східного партнерства» у Варшаві. Так, 29 серпня в інтерв'ю німецькому виданню «Frankfurter Allgemeine Zeitung» А. Жюппе

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 279

детальніше роз'яснив свою позицію щодо ***необхідності призупинити процес розширення ЄС на Схід після прийняття Балканських країн***. Він аргументував її тим, що розширення не є механічним процесом. Воно означає збільшення кількості країн, які беруть участь у регіональних і структурних фондах ЄС і потребують допомоги для свого розвитку. На думку французького міністра, ЄС нині не має подібних можливостей, а натомість сам потребує посилення та стабілізації єврозони, тому на найближчі два десятиліття східні кордони ЄС мають залишитися незмінними.

Невдовзі після цього, 5 вересня, під час зустрічі із французькими парламентарями А. Жюппе підтвердив, що Франція не бажає надавати країнам «Східного партнерства» європейської перспективи, оскільки ЄС не має спроможності це робити. Водночас на зустрічі міністрів закордонних справ ЄС у Сопоті 3 вересня він заявив, що підписання Угоди про асоціацію з Україною може не відбутися, доки справу Ю. Тимошенко не буде врегульовано.

Для зняття проблемних питань навколо переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію та для обговорення подальших перспектив двосторонніх відносин 7 вересня міністр закордонних справ України К. Грищенко здійснив робочий візит до Франції, в рамках якого провів двосторонні зустрічі з дипломатичним радником президента Франції Жаном-Давідом Левіттом та міністром у європейських справах Жаном Леонетті, а також дав інтерв'ю провідній французькій газеті «Ле Монд». За даними українського МЗС, у центрі уваги перемовин із французькими посадовцями були актуальні питання двосторонніх відносин України та Франції, зокрема перспективи поглиблення політичного діалогу високого рівня між двома країнами та шляхи розширення торговельно-економічної співпраці. Сторони детально обговорили сучасний стан переговорів України з ЄС щодо Угоди про асоціацію на їх завершальному етапі та роль Франції в цьому процесі. На прохання французької сторони міністр К. Грищенко окреслив головні напрями триваючих реформ, а також прокоментував внутрішньополітичну ситуацію в Україні.

Вочевидь, під час візиту українського міністра розв'язати всі проблемні питання до кінця не вдалося, і Київ докладав зусиль для організації зустрічі президентів обох держав у рамках 66-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, але зрештою В. Янукович зустрівся з міністром закордонних справ А. Жюппе, причому, судячи з браку офіційних повідомлень, результати цієї зустрічі для української сторони були далекими від бажаних.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 280

На другому саміті «Східного партнерства» у Варшаві 29–30 вересня 2011 р. Франція була представлена на рівні прем'єр-міністра Франсуа Фійона та міністра в європейських справах Ж. Леонетті, який, коментуючи підсумки цього саміту перед комісією з європейських справ Національної асамблеї, підкреслив, що *такі країни, як Білорусь, Україна та Молдова «дуже далекі від європейської інтеграції»* і що факт становлення партнерських відносин з ними не може вважатися етапом підготовки до інтеграції в ЄС. За його словами, на саміті Франція в особі свого прем'єр-міністра висловила тверду впевненість у тому, що *ЄС не може створювати зону вільної торгівлі з Білоруссю та Україною, допоки вони не стануть правовими державами*.

7 жовтня 2011 р., напередодні оголошення вироку у справі Ю. Тимошенко, у заяві для преси речник МЗС Франції відзначив, що повага до верховенства права та гарантія справедливості судових процедур є суттєвими умовами для фіналізації Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. У день, коли Ю. Тимошенко було винесено обвинувальний вирок, А. Жюппе виступив зі спеціальною заявою, в якій висловив стурбованість із цього приводу і вказав на те, що цей вирок не відповідає міжнародним зобов'язанням України й підтверджує нерівноправний і політизований характер процесу. Він також закликав українську владу повернутися до повноцінної поваги до верховенства права, яке Франція вважає суттєвим критерієм у просуванні відносин України з Європейським Союзом, особливо у світлі укладання Угоди про асоціацію.

Доводиться визнати, що реакція Франції на внутрішньополітичні перипетії в Україні була однією з найбільш гострих з-поміж усіх держав Євросоюзу. Париж підтримав відтермінування запланованого на жовтень візиту Президента Януковича до Брюсселя, однак, як підкреслив речник МЗС Франції, це рішення не означає зупинення переговорів щодо Угоди про асоціацію, завершення яких, утім, залежатиме від політичної ситуації в Україні та української реакції на очікування, висловлені Євросоюзом. При цьому було зазначено, що Україна не повинна брати на себе будь-яких зобов'язань, які були б несумісними з майбутньою Угодою про асоціацію та умовами зони вільної торгівлі з ЄС.

27 жовтня під час зустрічі з Головою Верховної Ради України Володимиром Литвином посол Франції Жак Фор підкреслив, що Франція спостерігає за процесом укладення Угоди про асоціацію з ЄС, і висловив сподівання на найскоріше його завершення.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 281

«Україна є нашим стратегічним партнером у співпраці, і нас непокоїть дистанція, яка може утворитися між намірами і реаліями, – наголосив він. – Французьке керівництво з великою довірою сприймає заяви про євроінтеграційний рух України та чекає втілення в життя цих намірів». Посол зазначив також, що впродовж останніх років значно зросла частка французьких інвесторів в українську економіку й кількість їх продовжує збільшуватись. Навіть попри всі нещодавні негаразди у світовій економіці, зауважив Ж. Фор, жодна компанія не вийшла з українського ринку.

По мірі наближення саміту Україна – ЄС градус взаємної критики з обох сторін збільшився. Київ в особі голови представництва України при ЄС Костянтина Єлисєєва відкрито вказував на те, що дві європейські столиці – Париж та Берлін – блокують позитивне вирішення питання про надання Україні перспективи членства в Євросоюзі, тоді як Париж категорично відмовлявся розглядати це питання навіть у певному компромісному формулюванні. 9 грудня, виступаючи перед комісією з європейських справ Національної асамблеї, Ж. Леонетті знову наголосив на тому, що країни «Східного партнерства» не мають європейської перспективи, на відміну від Балканських країн.

На цьому тлі спостерігалося певне ***пожвавлення в економічній співпраці***. 2 грудня в Парижі відбулося Шосте засідання українсько-французької міжурядової змішаної комісії з економічного співробітництва на чолі з віце-прем'єр-міністром України, міністром соціальної політики, головою української частини спільної комісії С. Тігіпком. Французьку частину спільної комісії очолював державний секретар з питань зовнішньої торгівлі П'єр Леллуш. Засіданню міжурядової комісії передував бізнес-форум у штаб-квартирі MEDEF International (Руху французьких підприємств, який об'єднує 800 тис. французьких компаній) за участю представників офіційної української делегації, 70 французьких і українських компаній. Під час зустрічі віце-президент, генеральний директор MEDEF International Тьєрі Куртен наголосив, що особливу увагу в Україні слід зосередити на розв'язанні проблем з автоматичним поверненням ПДВ, удосконаленні законодавства в будівельній галузі, запровадженні Трудового кодексу, проблемах з приватизацією, на вдосконаленні реєстраційних процедур та експортних операції.

Під час візиту до Франції віце-прем'єр-міністр України С. Тігіпко також провів окрему зустріч з державним секретарем з питань зовнішньої торгівлі Франції П. Леллушем. Сторони

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 282

висловилися за активне залучення представників ділових кіл обох держав до напрацювання механізмів поліпшення інвестиційного клімату в Україні та вдосконалення двосторонньої економічної співпраці.

Після завершення зустрічі віце-прем'єр-міністр України заявив, що за результатами засідання Україна та Франція підписали низку двосторонніх документів, зокрема Заключний протокол комісії, який передбачає поглиблення співробітництва у сфері транспорту, інфраструктури, енергоефективності, охорони здоров'я та освіти. У свою чергу, перший заступник міністра Євген Суліма зазначив, що протокольні рішення засідання комісії є історичними для розвитку співпраці України та Франції в галузі освіти. За його словами, сторони домовилися підготувати міжурядову Угоду про співпрацю в галузі освіти (середньої та вищої освіти). По-друге, вони досягли домовленостей щодо підготовки Угоди про визнання дипломів про вищу освіту. По-третє, на міждержавному рівні підтримано розвиток гармонізації магістерських програм за двосторонніми угодами між українськими і французькими вищими навчальними закладами. Крім того, українські та французькі освітяни домовилися про спрощення процедури забезпечення обміну та мобільності студентами, викладачами-дослідниками, аспірантами.

Однак активізація бізнесових контактів мало вплинула на характер політичного діалогу між двома державами. 20 грудня в заяві з приводу саміту Україна – ЄС Франція підтвердила свою налаштованість разом з партнерами по ЄС сприяти розвитку Української держави шляхом укладання Угоди про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі, але визнала при цьому, що в останні місяці політична ситуація в Україні викликає серйозні хвилювання. Офіційний Париж наголосив, що очікує від України реальної демонстрації її відданості цінностям свободи, демократії та верховенства права й зауважує, що наступні етапи укладання Угоди обумовлені чітким дотриманням Україною цих цінностей. 26 грудня французьке дипломатичне відомство в черговій заяві для преси висловило жаль з приводу рішення українського суду відхилити апеляційний позов Ю. Тимошенко, вказавши на швидкість розгляду судової справи та недотримання права на захист.

У 2011 р. ***динаміка економічних обмінів між Україною та Францією дещо зросла***. Обсяг торгівлі товарами збільшився на

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 283

22% і становив близько 2,3 млрд дол. США. Поряд із цим, значним залишається негативне для України сальдо торговельного балансу – 989 млн дол. США. За 2011 р. французькі підприємці інвестували в українську економіку близько 2,2 млрд дол. США, тобто на 137 млн дол. США менше, ніж попереднього року, що спричинено головним чином відпливом інвестицій з фінансового сектора. Як результат, Франція перемістилась із шостої на сьому сходинку в рейтингу найбільших держав-інвесторів в українську економіку.

Варто відзначити також ***досягнення в культурній сфері*** співпраці. Так, 14 травня у Каннах міністр культури України Михайло Кулиняк та міністр культури Франції Фредерик Міттеран підписали Угоду між Урядами України та Французької Республіки про спільне виробництво фільмів. Угода має на меті поновлення та посилення взаємовідносин у сфері кіновиробництва між обома державами, примноження спільного спадку у фільмовиробництві. Згідно з Угодою, фільми, які знімаються на умовах спільного виробництва, прирівнюються до кінопроектів, які мають статус національного фільму відповідно до законодавства України та Франції, і користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством у галузі кінематографії на території обох держав.

Українсько-британські відносини

2011 рік позначився істотною активізацією українського напряму зовнішньої політики Великої Британії. Якщо в попередні роки Лондон обмежувався підтримкою «нормативного консенсусу» щодо України, який склався між державами Європейського Союзу, то наростання негативних тенденцій у внутрішньому розвитку нашої держави змусило британську дипломатію переглянути свій підхід до українських справ та істотно підвищити свою участь у них на противагу тим державам ЄС, які закликають до жорсткої реакції на дії української влади та обмеження контактів з нею. На цьому тлі дедалі очевиднішою є солідаризація Великої Британії з політикою Польщі на українському напрямі за умови збереження акценту на пріоритетних практичних сферах відносин з Україною, де двостороння співпраця, з британського погляду, може вплинути на політичну ситуацію в Україні та навколо неї.

Разом з тим, Лондон утримувався від масштабних політичних контактів із чинним українським керівництвом, проводячи

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 284

натомість інтенсивну кампанію в медіапросторі та серед бізнесових кіл України задля пропагування переваг євроінтеграції в українському суспільстві. Протягом року британські посадовці неодноразово публічно висловлювалися на користь надання Україні перспективи членства в Євросоюзі. Проте ускладнення внутрішньої ситуації в Україні у другій половині року зробило нереалістичним включення перспективи членства до тексту Угоди про асоціацію.

Велика Британія виявилась однією з небагатьох держав, з якою в перший рік президентства В. Януковича не відбулося контактів на найвищому рівні. Тому організація зустрічі керівництва двох держав стала пріоритетним завданням української дипломатії на початку 2011 р. Нагода для цього з'явилася лише на Всесвітньому економічному форумі в Давосі 27–28 січня, в рамках якого була організована незапланована кулуарна робоча зустріч Президента В. Януковича з прем'єр-міністром Великої Британії Девідом Кемероном. Під час короткого спілкування український та британський лідери обговорили актуальні питання двостороннього політичного діалогу, відносин Україна – ЄС та поглиблення торговельно-економічного співробітництва. Голова Української держави запросив прем'єр-міністра Великої Британії відвідати Україну.

Окрім того, на Давосському форумі В. Янукович провів зустріч із принцом Ендрю, герцогом Йоркським, спеціальним представником Великої Британії з питань міжнародної торгівлі та інвестицій. Під час бесіди Президент наголосив, що Велика Британія є надійним та важливим партнером для України, і підкреслив, що українська сторона задоволена пожвавленням українсько-британської взаємодії. Зі свого боку, принц Ендрю відзначив суттєвий інтерес британських компаній до інвестування в Україну, особливо в український агропромисловий комплекс.

Криза єврозони та спричинена нею потреба в розбудові механізмів поглибленої інтеграції стали черговим викликом для Великої Британії, котра за таких умов активізувала риторику в питанні, яке становить традиційний пріоритет її політики, – розширенні Європейського Союзу. Упродовж 2011 р. цій тематиці була присвячена серія виступів британських посадовців, першим із яких стала яскрава промова британського міністра у справах Європи Девіда Лідінгтона стосовно перспектив і переваг подальшого розширення Євросоюзу, з котрою він виступив у Відні

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 285

15 лютого. У цій промові міністр представив британське бачення Євросоюзу як динамічного утворення, яке рухається вперед, дивиться назовні та реалізує свою трансформативну силу.

При цьому Д. Лідінгтон наголосив, що європейське бачення не має зупинятися на країнах, з якими вже ведуться переговори про вступ або які мають коротко- чи середньострокову перспективу вступу. «Ми маємо з новою енергією надати зобов'язання щодо європейської перспективи країн "Східного партнерства". ЄС має скористатися нагодою й застосувати свою трансформативну силу в ширшому просторі для стимулювання змін, заохочення прозорих та підзвітних практик як у бізнесі, так і в державному управлінні».

Поряд з чіткішим визначенням політичної позиції, Лондон активізує роботу на економічному напрямі. У другій половині березня 2011 р. у Лондоні був проведений «Український бізнес-тиждень 2011», у рамках якого відбулася низка заходів за участю провідних підприємців та урядовців двох держав. Зокрема, 21 березня в Королівському інституті міжнародних справ «Четем Хаус» відбувся круглий стіл на тему «Перспективи економічного та політичного розвитку України», в якому взяв участь віце-прем'єр-міністр України С. Тігіпко.

Паралельно в Україні в цей самий час пройшли Дні британського бізнесу. На відкритті цього заходу посол Великої Британії в Україні Лі Тернер заявив, що Велика Британія очікує цього року на подвійне зростання обсягів експорту до України. Щодо інвестицій в Україну Велика Британія залишається на сьомому місці: за роки незалежності України британський бізнес інвестував близько 2 млрд дол. США, що є дуже невеликим показником.

На продовження економічного діалогу 16–18 травня в Лондоні відбувся 7-й щорічний Український інвестиційний саміт, організований Конференцією Адама Сміта за сприяння Посольства України у Великій Британії. Цей захід зібрав більше 300 учасників із 20 країн світу, які представляли провідні компанії України, США, Великої Британії, українські та британські державні й неурядові структури. У саміті взяли участь українські та британські урядовці. Під час саміту особлива увага приділялася питанням макроекономічного аналізу української економіки, оцінці законодавчих ініціатив, покликаних підтримати економіку України, проблематиці поліпшення інвестиційного клімату, питанням розвитку міжнародних та національних ринків капіталу, а також секторальному оглядові української економіки.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 286

У своєму виступі на саміті міністр у справах Європи Д. Лідінгтон відзначив важливість співробітництва України та Великої Британії в економічній площині й наголосив на великому потенціалі інвестиційного партнерства між державами. Він підкреслив, що найпотужніше діяльність британських компаній в Україні розвивається в енергетичній сфері. Водночас для британської сторони цікавим є також фінансовий ринок та ринок нерухомості України. За словами Д. Лідінгтона, уже в найближчій перспективі Україна може стати частиною спільного ринку ЄС, що суттєво сприятиме подальшій європейській інтеграції нашої держави.

Початок судового процесу над Ю. Тимошенко серйозно ускладнив утілення в життя задекларованої лінії Лондона на підтримку євроінтеграційних амбіцій України. Висловлювана раніше оцінка, що українська ситуація ще не дійшла до кризового стану, дедалі більше суперечила реальним фактам. 23 червня британський посол Лі Тернер в інтерв'ю газеті «День» зауважив, що судові переслідування опозиційних діячів дають підстави вважати їх політично вмотивованими. «Ми дали чітко зрозуміти українській владі, що будь-яке уявлення, що судові заходи застосовуються селективно або непропорційно, може завдати значної шкоди міжнародній репутації України», – зазначив він, хоча водночас зауважив, що на цьому етапі Британія не вважає за доцільне застосування санкцій проти України.

За подібних обставин британська дипломатія інтенсифіксувала зусилля заради відвернення небезпечних сценаріїв. 15 липня 2011 р. міністр із питань Європи Д. Лідінгтон виступив перед Британсько-українським товариством з промовою, присвяченою процесам навколо Україні. У його тезах знову наголошувалася стратегічно важлива роль України як держави, котра володіє значними енергетичними запасами, зокрема великими нерозвіданими резервами сланцевого газу, та, що найважливіше, контролює транзитні енергетичні маршрути, критичні для енергетичної безпеки Британії та Європи.

Лондон прагнув також скористатися нагодою проведення другого саміту у Варшаві для фіксації базових принципів подальшої стратегії Євросоюзу у східному сусідстві, і тим більш незручним для британської дипломатії став подальший розвиток подій у внутрішній політиці України. За таких умов Британія активізувала напівофіційні канали комунікації з українською владою. 17 вересня в рамках Ялтинської європейської стратегії відбулася зустріч прем'єр-міністра України М. Азарова з екс-прем'єр-міністром

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 287

Великої Британії Тоні Блером, який озвучив чіткий месидж відносно зв'язку між внутрішньою ситуацією в Україні та перспективами фіналізації Угоди про асоціацію з Євросоюзом.

На продовження цього діалогу 23 вересня прем'єр-міністр М. Азаров провів зустріч із членом парламенту Великої Британії, колишнім міністром закордонних справ Джеком Стро. Під час зустрічі сторони обговорили питання інтеграції України до Європейського Союзу, поглиблення економічного співробітництва, зокрема інвестиційного та торговельного напрямів.

На саміті «Східного партнерства» 29–30 вересня у Варшаві Велику Британію представляв віце-прем'єр-міністр Нік Клегг, який виступив із промовою на його відкритті. Говорячи про Україну, Н. Клегг знову виголосив тезу про те, що Британія не вважає Угоду про асоціацію альтернативною членству й що хоча Угода ще не є остаточним інструментом набуття членства, це своєрідний «перший внесок» у справу вступу до ЄС. Він наголосив, що Україна має все, щоб стати європейським гігантом, але тільки якщо вона побудує динамічну ринкову економіку поряд з дієвою демократією.

Показово, що на цьому етапі у британській риториці вже не фігурував заклик до надання Україні перспективи членства вже в рамках нинішніх переговорів. Хоча позиція щодо можливості вступу до ЄС у майбутньому незмінно присутня в політичному дискурсі, неможливість зафіксувати її в рішеннях Варшавського саміту стала очевидною ще до його початку. Лондон був змушений відмовитися від наполягань на її включенні й у текст Угоди про асоціацію.

Засудження Ю. Тимошенко поклало край можливостям реалізувати британський підхід щодо України й поставило у скрутне становище тих посадовців, які стверджували, що ситуація не дійде до критичної межі. 11 жовтня міністр закордонних справ Вільям Хейг висловив глибоку стурбованість із приводу факту засудження й заявив, що вступ України до ЄС не може відбутися до тих пір, поки вона не доведе своє неухильне дотримання найвищих демократичних стандартів.

Для остаточного узгодження позицій 31 жовтня – 1 листопада 2011 р. Велику Британію з робочим візитом відвідав заступник міністра закордонних справ України Павло Клімкін. У рамках візиту він провів зустрічі з міністром Форін Офісу Джеремі Брауном, зовнішньополітичним радником прем'єр-міністра Джуліаном Міллером, членами Багатопартійної парламентської групи

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 288

у зв'язках з Україною, головою Британсько-українського товариства, членом Палати лордів британського парламенту лордом Різбі. Увага сторін зосереджувалася передусім на євроінтеграційному поступі нашої держави, двосторонньому політичному діалозі, розвитку внутрішньополітичної ситуації в Україні.

З наближенням саміту Україна – ЄС активність британської дипломатії на українському напрямі явно знизилася. Лондон вітав факт завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, але при цьому вказував на існуючі перепони на шляху до її підписання й ратифікації. В інтерв'ю виданню «Лівий берег» 22 грудня посол Великої Британії Лі Тернер заявив, що підписання Угоди про асоціацію може відбутися щонайменше за півроку після завершення переговорів і що це політичне рішення, яке буде прийнято лише тоді, коли не залишиться сумнівів у відданості України європейським цінностям та намірі вступити до ЄС. Він визнав, що деякі країни ЄС вважають нинішню українську ситуацію підтвердженням думки про те, що Україна не стільки хоче інтегруватися до ЄС, скільки використовує це для політичного маневрування. «Ризик не в тому, що Україна відвернеться від Європейського Союзу й повернеться до Росії. Думаю, ризик полягає в тому, що якщо євроінтеграція України не увінчається успіхом, ваша країна "застрягне" у свого роду "сірій зоні" між Європейським Союзом та територіями колишнього Радянського Союзу», – сказав посол.

В умовах, що склалися, Лондону доводиться виробляти іншу тактику в українському питанні, адже готових рішень на випадок негативного сценарію в нього не було, і, напевно, у найближчі місяці він буде змушений вдаватися до традиційного просування практичних сфер співробітництва в очікуванні наступних кроків від української та європейської сторін.

Економічна динаміка співробітництва України та Великої Британії за 2011 р. демонструвала подвійні тенденції: за умов зростання обсягів взаємної торгівлі за деякими пунктами експорт українських товарів до Великої Британії скоротився, порівняно з попереднім роком, на 4%, а негативне сальдо в торгівлі товарами збільшилося майже удвічі. Водночас дещо підвищилися показники прямих британських інвестицій в українську економіку: за 2011 р. їхній обсяг досяг 2,5 млрд дол. США, що дало Великій Британії змогу посісти шосте місце серед провідних іноземних інвесторів в Україні.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 289

Українсько-німецькі відносини

Відносини з Німеччиною являли собою ключову змінну в реалізації євроінтеграційного курсу України у 2011 р. Позиція Берліна відіграла вирішальну роль в узгодженні всіх базових політичних питань у відносинах України з Європейським Союзом, зокрема питання закріплення в тексті Угоди про асоціацію перспективи членства України в ЄС. Однак українському керівництву не вдалося перетворити двосторонні відносини на ефективний інструмент сприяння європейській інтеграції України. Навпаки, через серйозне погіршення цих відносин у другій половині року розбіжності між українським та німецьким баченнями політичних аспектів цього процесу повною мірою проявилися на етапі фіналізації Угоди про асоціацію.

На лінію Німеччини у відносинах з Україною протягом 2011 р. впливали численні кон'юнктурні чинники. Загалом ця лінія визначалася насамперед характером німецької політики у Східній Європі в ширшому контексті еволюції європейського політичного ландшафту. Здійснені Берліном у 2010 р. спроби розв'язання деяких найгостріших політичних проблем східноєвропейського простору, зокрема Придністровського конфлікту, шляхом прямих домовленостей з Москвою принесли вельми обмежені результати. Те саме можна сказати і про німецькі ініціативи щодо становлення нових форматів політичного діалогу між Росією та Євросоюзом.

Використання у спільному сусідстві проблем як предмета торгу з Росією знизило її готовність до компромісу навіть у тих аспектах, де подібна можливість розглядалася. До того ж посилення російського реінтеграційного проекту стало справжнім викликом для німецької політики як пряма альтернатива механізмам, які формує ЄС, і як шлях до монополізації впливу Росії у східній частині Європейського континенту. Ці чинники зумовили необхідність самостійного зміцнення позицій ЄС у Східній Європі, тим самим підвищивши пріоритетність «Східного партнерства» для зовнішньої політики Німеччини.

На українському напрямі це проявилося у зростанні очікувань, які покладав на Україну офіційний Берлін. Якщо в попередній період Україна розглядалась як один з факторів стабілізації східноєвропейського простору, то в останні роки в нашій державі вбачали локомотив його європеїзації, а тому від української

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 290

влади очікувалася вже не просто конструктивна поведінка, здатна сприяти зменшенню політичної напруженості у Східній Європі, а послідовне впровадження норм і цінностей ЄС у внутрішній та зовнішній політиці. Тобто **Україні відводилася роль «форпосту» європейської інтеграції**.

Найчіткіше засади політики Німеччини щодо України висвітлив надзвичайний і повноважний посол ФРН в Україні Ганс-Юрген Гаймзьот у своїй статті для електронного видання «Українська правда» 9 грудня 2011 р., у якій він наголосив, що цілями Німеччини є «наближення України до ЄС, що передбачає також часткову інтеграцію (наприклад, енергетичне співтовариство), поки що не ставлячи сьогодні питання про вступ; поглиблення демократії та засад правової держави; розбудова двосторонніх контактів у галузі економіки та культури; допомога в проведенні реформ в економіці та створенні кращих умов для інвестування; сприяння Україні в тому, щоб вона стала надійною країною – транзитером газу, і тим самим підвищення енергетичної безпеки Європи».

На цьому ґрунті в першій половині року тривало істотне зближення підходів Німеччини та її центральноєвропейських сусідів, передусім Польщі, до поточних завдань та інструментів «Східного партнерства» за збереження розбіжностей щодо стратегічних перспектив східної політики ЄС. З погляду Берліна, пропоновані у «Східному партнерстві» форми взаємодії передбачають достатній ступінь зближення для стимулювання бажаних перетворень у країнах східного сусідства, тому анонсувати ще амбітніші заохочення у вигляді перспективи членства недоцільно.

Проте Німеччині було важливо вже найближчим часом домогтися змістовного прогресу в утіленні нормативного порядку денного цієї програми, тож активність Берліна на цьому напрямі помітно зросла. Це проявилося, зокрема, у процесі підготовки стратегічного огляду Європейської політики сусідства, під час якого Німеччина наголошувала на необхідності зберегти більш збалансований характер ЄПС, але пропонувала водночас переглянути механізм надання фінансового сприяння східним сусідам, запровадивши більш диференційовану схему, яка передбачала би більший ступінь залежності між внутрішнім реформуванням у сусідніх країнах та виділенням коштів (так званий принцип «більше за більше»).

У цьому ж руслі німецькі урядовці цілком допускали можливість підписання Угоди про асоціацію вже до кінця 2011 р. Так,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 291

1 лютого в інтерв'ю виданню «Leipziger Volkszeitung» державний міністр МЗС ФРН Корнелія Піпер відзначила, що, попри деякі складнощі з дотриманням прав людини та демократичних стандартів, «ми все ще розглядаємо Україну в авангарді прогресу», порівняно з іншими країнами регіону.

Політичний діалог у першій половині 2011 р. розвивався переважно навколо конкретних питань євроінтеграційного поступу України. Передусім це стосувалося питання запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС. Так, 6 лютого 2011 р. у рамках Мюнхенської конференції з питань політики безпеки міністр закордонних справ України К. Грищенко провів зустріч із міністром внутрішніх справ ФРН Томасом де Мез'єром, під час якої обговорив питання співпраці з Німеччиною в контексті виконання Плану дій щодо впровадження безвізового режиму для короткострокових поїздок до ЄС.

18 лютого заступник міністра закордонних справ України П. Клімкін провів двосторонні політичні консультації з державним секретарем Міністерства закордонних справ ФРН Вольфом-Рутхартом Борном. Під час переговорів сторони обговорили розвиток українсько-німецького політичного діалогу, наголосили на важливості участі Німеччини на високому рівні в Київському саміті з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії. Окрема увага приділялася питанням європейської інтеграції України, зокрема реалізації Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, а також переговорному процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Навесні в рамках святкування 20-річчя існування Вишеградської групи було організовано низку політичних заходів за участю німецьких та українських представників. 15 лютого 2011 р. у Братиславі пройшов розширений саміт глав урядів країн Вишеградської групи, а також Австрії, Німеччини та України, в якому взяв участь прем'єр-міністр України М. Азаров. 3 березня у столиці Словаччини відбулася зустріч країн Вишеградської групи, Німеччини та «Східного партнерства» на рівні міністрів закордонних справ. Україну на цій зустрічі представляв заступник міністра закордонних справ П. Клімкін. Участь Німеччини в цих заходах стала наочним свідченням її підтримки просування «Східного партнерства».

Головною подією двосторонніх взаємин у першому півріччі 2011 р. став офіційний візит до Києва міністра закордонних справ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 292

ФРН Гідо Вестервелле, який проходив 2–3 березня. В інтерв'ю газеті «День» напередодні візиту німецький політик запевнив, що Берлін розглядає Україну як партнера, підтримує її на шляху реформ і заохочує її наближення до ЄС, важливим кроком до чого має стати укладення Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. У рамках візиту міністри закордонних справ двох держав провели переговори в розширеному складі, де обговорили широке коло питань українсько-німецьких відносин, європейської інтеграції України, а також взаємодії на міжнародній арені. Сторони домовилися активізувати двосторонній політичний діалог на високому рівні.

Під час візиту Г. Вестервелле виступив у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з промовою, в якій наголосив, що метою Європейської політики сусідства є створення загальноєвропейського простору демократії, безпеки та добробуту й що Німеччина бажає бачити Україну частиною об'єднаної Європи. На цьому етапі Німеччина вочевидь намагалася форсувати процес фіналізації Угоди про асоціацію, для того щоб здобути дієвіші важелі впливу на східноєвропейський простір.

Попри наполягання української сторони, ФРН не була представлена на високому рівні на Київському саміті з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії. Тому продовження діалогу на найвищому рівні відбулося тільки наприкінці травня на саміті країн Центральної Європи у Варшаві, в рамках якого Президент України В. Янукович провів двосторонню зустріч із федеральним президентом Німеччини Крістіаном Вульфом. Голова Української держави подякував К. Вульфу за висловлену ним під час саміту оцінку ситуації в Україні та її прагнення вступити до Європейського Союзу. Президент також відзначив, що буде радий вітати федерального президента в Україні з державним візитом, який надав би потужного поштовху поглибленню двостороннього співробітництва.

Українсько-німецькі ***контакти в економічній та інших практичних сферах*** розвивалися доволі жваво, попри наявність низки питань, що викликали суперечності, зокрема питання встановлення Україною експортних квот на зерно. Прагнучи активізувати економічний вимір двосторонніх відносин, українська влада налагоджувала зв'язки не тільки з урядовими структурами, а й із бізнесовими спілками та об'єднаннями, які могли виступати потенційними інвесторами в українську економіку. Так,

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 293

9 червня 2011 р. у Києві пройшла зустріч першого віце-прем'єр-міністра України А. Клюєва з керуючим справами Східного комітету німецької економіки Раінером Ліднером та надзвичайним і повноважним послом Федеративної Республіки Німеччина в Україні Г.-Ю. Гаймзьотом. Під час зустрічі український посадовець підкреслив, що Уряд України зацікавлений у приході в країну великих німецьких інвесторів, які створювали б нові підприємства та нові робочі місця. У свою чергу, Р. Ліднер заявив, що німецькі бізнесмени вже заявили про наявність низки нових інвестиційних проектів, які вони пропонують для реалізації в Україні, зокрема у сфері енергозбереження. За підсумками зустрічі було досягнуто попередньої домовленості про проведення в Україні українсько-німецького бізнес-форуму восени поточного року.

Діалог з економічних питань був продовжений під час робочого візиту до ФРН віце-прем'єр-міністра України С. Тігіпка 9–11 серпня 2011 р., де він зустрівся з міністром міжнародного співробітництва та розвитку ФРН Дірком Нібелем і державним секретарем МЗС ФРН Гаральдом Брауном, а також провів переговори з держсекретарем Міністерства праці та соціальної політики Андреасом Штормом. Під час зустрічі українського віце-прем'єр-міністра з керівництвом Федерального міністерства праці та соціальних питань було домовлено про започаткування нового формату співпраці на експертному рівні, зосередженого навколо питань упровадження пенсійної реформи, реформування системи соціальних фондів тощо. Сторони домовилися також, що під час наступного засідання VI українсько-німецької Групи високого рівня з економічних питань відбудеться підписання Угоди про соціальне забезпечення між Україною та Німеччиною. Важливим кроком на шляху зміцнення українсько-німецького співробітництва стало підписання Фінансової та проектної угоди між Кабінетом Міністрів України та Кредитною установою з питань відбудови (KfW) за проектом «Сприяння розвитку соціальної інфраструктури», спрямованим на ефективне розв'язання соціальних проблем Криму.

Німецький уряд уважно стежив за перебігом судових процесів над представниками колишнього українського уряду, однак на початковому етапі Берлін уникав питання конкретних наслідків цих процесів для європейської інтеграції України. При визнанні зв'язку між станом демократії та верховенства права в Українській

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 294

державі й наближенням до ЄС однозначної відповіді на запитання, як саме можливі порушення цих вимог впливатимуть на укладання Угоди про асоціацію, у німецької дипломатії не було. Тому, висловлюючи стурбованість з приводу згаданих судових процесів, представники ФРН водночас закликали до якнайшвидшого та конструктивного їх завершення. Очевидно, в Німеччини, як і в Євросоюзу загалом, було сподівання на те, що ці суперечності владнаються, а тому чіткого плану дій у разі негативного сценарію не існувало.

Водночас діалог з Берліном набув особливого значення для Києва в контексті вирішення питання фіксації в тексті Угоди про асоціацію європейської перспективи України. Категорична позиція Берліна в цьому питанні вкрай ускладнювала переговорні можливості України, уряд якої обрав тактику одностороннього педалювання перспективи членства як неодмінної умови укладання Угоди. Ця тактика сприяла подальшому загостренню політичних розбіжностей, що потребувало активізації політичних контактів на вирішальній стадії переговорного процесу. Так, 23 вересня 2011 р. у рамках 66-ї сесії Генеральної асамблеї ООН у Нью-Йорку міністр закордонних справ України К. Грищенко зустрівся з головою МЗС ФРН Г. Вестервелле. Відзначивши позитивну динаміку двостороннього політичного діалогу між Україною та Німеччиною, співрозмовники обговорили шляхи практичної реалізації домовленостей, досягнутих під час попередніх зустрічей керівництва обох держав. Особлива увага під час розмови приділялася європейській інтеграції України та розвитку внутрішньополітичної ситуації в нашій державі. Г. Вестервелле запевнив українського колегу в послідовній підтримці Німеччиною євроінтеграційних прагнень України.

Кульмінаційним моментом для українсько-німецьких відносин у 2011 р. стала двостороння зустріч В. Януковича з федеральним канцлером Німеччини Ангелою Меркель у рамках другого саміту «Східного партнерства» у Варшаві 30 вересня 2011 р. Центральною темою переговорів стала, звісно, судова справа Ю. Тимошенко та варіанти виходу із цієї ситуації. Спілкування з федеральним канцлером та подальший розвиток подій стали яскравим свідченням браку в українського керівництва чіткої політичної лінії навіть у дискурсивному плані. У діалозі з міжнародними партнерами, зокрема з Німеччиною, представники України всіляко підкреслювали своє бажання вже найближчим

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 295

часом знайти прийнятний спосіб подолання поточних проблем заради успішного просування до підписання Угоди про асоціацію, створюючи тим самим оптимістичні очікування у своїх контрагентів. Коли ж ці очікування не виправдалися, політичні й навіть особисті відносини з європейськими лідерами істотно погіршилися.

У відносинах з Німеччиною ця тенденція проявилася повною мірою. Попри персональні запевнення Президента України щодо можливості знайти компромісне рішення у справі Ю. Тимошенко, 11 жовтня був оголошений обвинувальний вирок, який викликав бурхливу реакцію з боку німецьких посадовців. Міністр закордонних справ ФРН Г. Вестервелле із цього приводу заявив, що це рішення являє собою удар по засадах правової держави в Україні й що воно не може залишитися без наслідків як для двосторонніх відносин з Німеччиною, так і для відносин України з Євросоюзом. «Від політичного керівництва України ми очікуємо проявів прихильності до демократії та засад правової держави», – наголосив німецький політик. На прес-конференції речник уряду ФРН відзначив, що в цьому випадку мало місце зловживання кримінальним законодавством у політичних цілях і що цінності Європейського Союзу не дозволяють установлювати суто економічні форми зближення без урахування ціннісного аспекту, адже асоціація передбачає також і політичний вимір.

У цьому самому руслі Берлін підтримав рішення про перенесення візиту Президента В. Януковича до Брюсселя, який мав відбутися 20 жовтня. За словами речника уряду, міністр Г. Вестервелле вважає такий крок правильним сигналом і відповіддю ЄС на політично мотивований процес над Ю. Тимошенко.

На тлі цих подій 12 жовтня в рамках регулярного міжпарламентського діалогу до Києва прибула делегація Німецько-української групи з міжпарламентських зв'язків Бундестагу ФРН, з якою зустрівся Голова Верховної Ради України В. Литвин. Під час зустрічі були обговорені важливі питання, зокрема щодо інтенсифікації двостороннього політичного діалогу між Україною та Німеччиною та подальшого розвитку партнерських відносин. Голова Верховної Ради України позитивно оцінив відновлення політичного діалогу на рівні голів парламентів після тривалої перерви й передав щирі вітання президентові Бундестагу Норберту Ламмерту.

Двосторонні контакти були продовжені під час візиту в Україну державного міністра МЗС ФРН К. Піпер 11 листопада. У рамках візиту німецький дипломат зустрілася із заступником

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 296

міністра закордонних справ України Русланом Демченком. Сторони обговорили актуальні питання європейської інтеграції України та порядку денного українсько-німецьких відносин, зокрема важливі аспекти культурно-гуманітарного співробітництва, узгодили основні заходи двостороннього характеру на найближчу перспективу.

Черговою спробою владнати поточні проблеми напередодні саміту Україна – ЄС мала стати спеціально організована за сприяння польської сторони тристороння зустріч голів держав України, Німеччини та Польщі у Вроцлаві 15 листопада 2011 р. Хоча примхи погоди внесли корективи у програму цієї зустрічі, сторонам удалось обговорити питання європейської інтеграції України в контексті оголошеного завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. В. Янукович знову наголосив на важливості відображення в тексті Угоди європейської перспективи України. Однак, вочевидь, істотного прогресу ця зустріч не принесла. Позиція Німеччини в цьому найважливішому для України питанні залишалася непорушною, що істотно ускладнювало знаходження оптимального компромісу, який міг би бути представлений на саміті Україна – ЄС. Для остаточного узгодження проблемних питань 6 грудня в рамках Міністерської конференції ОБСЄ у Вільнюсі відбулася двостороння зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка з міністром закордонних справ ФРН Г. Вестервелле.

Отже, *Німеччина виступила головним архітектором спільної позиції ЄС на фінальній стадії переговорів щодо Угоди про асоціацію та головним провідником лінії на посилення тиску на українську владу як стосовно внутрішнього розвитку держави, так і щодо засад її європейської інтеграції*. Потрібно відзначити, що Берлін у цьому плані навряд чи рішуче налаштований на доведення такого тиску до більш змістовних форм чи санкцій, які зашкодили б процесу становлення асоціації між Україною та Євросоюзом. Від представників ФРН виходить масована й доволі жорстка критика української влади, але оскільки вона не має реальних наслідків і не пропонує прийнятного варіанта виходу з нинішнього скрутного становища, її ефект є прямо протилежний тому, на який розраховують німецькі діячі. Таким чином, вона лише поглиблює існуючі розбіжності.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що в умовах ускладнення ситуації навколо України Німеччина відіграла не

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 297

надто конструктивну роль. Вона гальмує просування визначеним шляхом, але при цьому не готова розглядати можливості компромісного вирішення існуючих проблем. Як наслідок, складається враження, що Німеччина зацікавлена не стільки в досягненні реального прогресу у справі європейської інтеграції України, скільки у здійсненні внутрішніх змін у структурі української влади. Це, у свою чергу, шкодить не тільки іміджу Німеччини в очах української громадськості, а й ефективності східної політики ЄС загалом.

Політичні протиріччя позначились і на співпраці у практичних сферах. Пропонований українською стороною спільний бізнес-форум так і не відбувся. Натомість у рамках міжнародного роуд-шоу Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України 4 листопада у Франкфурті-на-Майні була проведена презентація інвестиційного потенціалу України. 13 грудня 2011 р. у Києві відбулося заплановане засідання спільної українсько-німецької Групи високого рівня з економічного співробітництва під головуванням віце-прем'єр-міністра України С. Тігіпка та штаб-секретаря федерального Міністерства економіки і технологій ФРН Штефана Капферера. Під час засідання С. Тігіпко заявив, що Німеччина є найбільшим торговельним партнером України в Євросоюзі. Віце-прем'єр-міністр України підкреслив, що головними пріоритетами українського уряду є поліпшення інвестиційного клімату, а також збалансування державних фінансів, розширення ринків збуту української продукції, стабілізація банківської системи, реформування енергетичного сектора та підвищення енергоефективності українських підприємств і житлово-комунальної галузі. Зі свого боку, Ш. Капферер зазначив, що німецькі інвестори позитивно оцінюють зусилля уряду з реформування економіки, проте дуже важливо, щоб ті рішення, які ухвалюються, були реалізовані на практиці.

Протягом 2011 р. обсяг торгівлі між Україною та Німеччиною зріс майже на 30%, причому імпорт німецьких товарів до України збільшився майже в півтора рази, забезпечивши колосальний показник від'ємного для нашої держави сальдо близько 5 млрд дол. США. Обсяг прямих німецьких інвестицій в українську економіку за 2011 р. зріс на 15% і склав 7,3 млрд дол. США, гарантуючи Німеччині стабільне друге місце серед усіх іноземних інвесторів. Однак слід зазначити, що в найкритичнішому для України питанні економічного характеру – енергопостачанні –

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 298

Німеччина продовжує обіймати пасивну позицію як на урядовому рівні, так і на рівні приватних компаній. Брак ентузіазму з боку німецьких кіл з приводу ідеї тристороннього консорціуму з управління газотранспортною системою України є ключовою перешкодою на шляху її реалізації, що знов-таки зводить енергетичне питання до суто двосторонніх українсько-російських взаємодій.

Українсько-польські відносини

У 2011 р. відносини з Польщею набули особливого значення для України. Окрім традиційних засад стратегічного партнерства двох держав, суттєву роль для просування цих відносин відігравало головування Польщі в Раді Європейського Союзу в другій половині 2011 р. – у період, на який, за збігом обставин, припала фіналізація переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Ураховуючи, що українські спроби здобути вагомішу політичну підтримку від провідних західноєвропейських держав – членів ЄС – Франції та Німеччини – принесли обмежені результати, головні сподівання щодо успішного завершення переговорного процесу пов'язувалися з Польщею. Тому євроінтеграційна тематика прогнозовано виступала лейтмотивом діалогу між Києвом та Варшавою у 2011 р.

Реалістичний і конструктивний підхід Польщі, яка вправно використовує нормативні інструменти ЄС для досягнення власних цілей з реструктуризації простору Східної Європи без надмірної політизації цього процесу, дав змогу сформувати в межах ЄС певний консенсус навколо необхідності якнайшвидше рухатися в напрямі практичного впровадження тих форм наближення східних сусідів, які передбачені програмою «Східне партнерство». Центральним елементом цього консенсусу виступало зближення позицій Польщі та Німеччини щодо тактичних завдань нинішнього нормативного порядку денного у відносинах зі східними сусідами при збереженні розбіжностей стосовно стратегічних перспектив східної політики ЄС. До цього додався також чинник наближення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 р., який не тільки зумовив значну активізацію контактів на двосторонньому рівні, а й перетворився на істотний елемент європейського позиціонування України та її наближення до євроінтеграційної спільноти. Однак скористатися цими передумовами

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 299

повною мірою Києву не вдалося, а **підтримка з боку Варшави не змогла запобігти наростанню кризових явищ у відносинах Україна – ЄС, хоча й відіграла роль своєрідного політичного амортизатора в цих умовах.**

Протягом 2011 р. динаміка двосторонніх контактів між Україною та Польщею відзначалася високою інтенсивністю. За рік відбулося дев'ять зустрічей голів держав і стільки ж зустрічей міністрів закордонних справ. Під керівництвом голів урядів обох держав відбулося засідання Комітету з питань підготовки до проведення Євро-2012. Регулярно проводилися консультації між представниками урядових структур, президентських апаратів, силових відомств, активно розвивалися міжпарламентські зв'язки, був ініційований Українсько-польський форум партнерства. Крім того, Варшава продовжувала докладати зусиль для функціонування існуючих та створення нових більш чи менш формальних механізмів діалогу між Україною та державами – членами ЄС, зміцнюючи таким чином зв'язки між українською та європейською елітами. До таких механізмів слід віднести Групу друзів України в ЄС, а також створену навесні 2011 р. Парламентську асамблею «Євронест», яка охоплює депутатів Європарламенту та парламентарів країн східного сусідства.

Порядок денний діалогу між двома державами містив, по-перше, питання двостороннього рівня, які вже тривалий час є предметами дипломатичних перемовин (питання добудови нафтопроводу Одеса – Броди, організації прикордонного та митного контролю, регіонального розвитку, спільної історичної пам'яті), і, по-друге, питання євроінтеграційного поступу України (визначення перспективи членства України в ЄС, умови створення зони вільної торгівлі, запровадження безвізового режиму, сприяння енергетичним та інфраструктурним проектам). У євроінтеграційному вимірі підхід Польщі полягає в максимальному використанні наявних можливостей для зближення України з ЄС, стимулюванні необхідних для цього внутрішніх перетворень в Українській державі, але без надмірного педалювання тих політичних і практичних питань, які можуть викликати зайві протиріччя й завадити переходу до запропонованих інтеграційних форматів.

Так, виступаючи з промовою перед дипломатичним корпусом 25 січня 2011 р., президент Польщі Броніслав Коморовський заявив: «Як країна, чий східний кордон є кордоном Європейського

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 300

Союзу, ми, природно, дивимось на Схід з незмінною увагою та турботою. Ми хочемо зробити значний внесок у формування східної політики ЄС. Ми постійно дбаємо про розвиток співробітництва та підтримання гарних стосунків з Україною та іншими східними сусідами, включеними до ініціативи "Східне партнерство", що має на меті зблизити країни Східної Європи та ЄС шляхом прогресивної політичної прив'язки (affiliation) та глибшої економічної інтеграції». Показово, що голова польської держави не згадує буквально перспективу вступу України до Євросоюзу, але опосередковано вказує на таку можливість, адже політична асоціація може прогресувати лише в напрямі приєднання до євроінтеграційної спільноти.

Поновились і особисті контакти між головами обох держав. 28 січня Президенти України й Польщі зустрілись у рамках Всесвітнього економічного форуму в Давосі, де вони разом виступили на 7-й Українській ланч-конференції Фонду Віктора Пінчука «Євро-2012. Україна та Польща. Старт для змін». У своїй промові В. Янукович високо оцінив роботу урядів двох держав з підготовки до Євро-2012 і висловив сподівання, що до цього часу безвізовий режим для України з боку Європейського Союзу стане реальністю, зокрема за сприяння польської сторони. Обидва президенти разом з їхнім азербайджанським колегою Ільхамом Алієвим та віце-прем'єр-міністром Туреччини Алі Бабаджаном взяли також участь у пленарній дискусії «Енергетичне майбутнє Європи». Зустрічі в межах Давоського форуму дали змогу досягти попередніх домовленостей щодо прокачки азербайджанської нафти нафтопроводом Одеса – Броди.

Ключовою подією в українсько-польських відносинах у першій половині 2011 р. став державний візит Президента України В. Януковича до Польщі 3–4 лютого. Під час візиту очільник Української держави мав змогу зустрітися з президентом Республіки Польща Броніславом Коморовським, головою Ради міністрів Дональдом Туском, маршалком сейму Гжегожем Схетиною, маршалком сенату Богданом Борусевичем і взяти участь у заключному засіданні X Економічного форуму «Україна – Польща» та VI Конференції керівників регіонів України і Польщі. У рамках візиту була підписана Дорожня карта українсько-польського співробітництва на 2011–2012 рр., а також Меморандум про співробітництво між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України, Польським

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 301

агентством інформації та іноземних інвестицій і Польсько-українською господарською палатою.

Характеризуючи Дорожню карту, Президент України наголосив на тому, що вона має сприяти збагаченню українсько-польських взаємин принципово новими елементами, і відзначив її положення щодо взаємодії в процесі європейської інтеграції України, співпраці в енергетичній галузі, посилення гуманітарної складової, активізації підготовки до Євро-2012 тощо. На прес-конференції за підсумками переговорів В. Янукович повідомив, що з метою посилення координації двосторонніх заходів буде підвищено статус Консультаційного комітету президентів, який тепер очолюватимуть голови президентських адміністрацій, і підкреслив, що Україна відчуває з боку Польщі послідовну й конкретну підтримку своїх євроінтеграційних прагнень.

Стан виконання домовленостей, досягнутих під час державного візиту Президента України, був обговорений під час візиту міністра закордонних справ України К. Грищенка до Варшави 25 лютого 2011 р. для проведення III засідання Ради МЗС України та МЗС Республіки Польща. У його рамках відбулося підписання Декларації про створення Українсько-польського форуму партнерства та проведення першого засідання Програмної ради Українсько-польського форуму партнерства, який відкрили міністри закордонних справ К. Грищенко та Радослав Сікорський. Голова українського зовнішньополітичного відомства зазначив, що цей формат співпраці є новим та особливим для двох суспільств, покликаний творити атмосферу дружби між обома державами, продовжувати процес примирення та єднання. Зі свого боку, Р. Сікорський підкреслив, що Українсько-польський форум партнерства – це важлива двостороння платформа, яка суттєво доповнить існуючі механізми українсько-польської співпраці.

Для втілення власного бачення політичної організації Східної Європи польська дипломатія, крім власне двостороннього діалогу з Києвом, докладала активних зусиль на двох рівнях європейської політики. З одного боку, вона прагнула досягти спільної позиції в межах ЄС стосовно амбітніших політичних і практичних параметрів «Східного партнерства», а з другого – намагалася створити сприятливі умови для успішного просування переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом.

У першій половині 2011 р. Варшава спрямовувала свої дії на посилення східного вектора політики Євросоюзу в процесі

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 302

вироблення стратегічного огляду Європейської політики сусідства. В умовах, коли на перший план виходили події в країнах Середземномор'я, Польща намагалася забезпечити належну увагу й ресурси для східних сусідів ЄС. Так, під час засідання Європейської Ради 16 березня президент Польщі виступив із закликом про заснування довгострокового проекту, спрямованого на стимулювання демократичних перетворень у сусідніх країнах, та окремо наголосив на важливості розвитку всебічного діалогу між Євросоюзом та Україною й необхідності надати позитивний сигнал для підтримки прагнень українського суспільства приєднатися до євроінтеграційних структур.

Паралельно із цим Польща сприяла просуванню переговорів між Україною та ЄС. Для цього за сприяння міністрів закордонних справ Польщі та Швеції 12 квітня в Люксембурзі було організоване чергове засідання «групи друзів України в ЄС – Україна» на рівні міністрів закордонних справ. Під час засідання міністри підтвердили спільне прагнення завершити переговори щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включно зі створенням поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, у 2011 р., а також досягти прогресу в реалізації першої «законодавчої» фази реалізації Плану дій візової лібералізації. Особлива увага приділялася наданню Україні європейської перспективи та прискоренню процесу запровадження безвізового режиму для громадян України.

19 квітня відбувся візит президента Б. Коморовського до Києва для участі в саміті з питань безпечного інноваційного використання ядерної енергії з нагоди 25-річчя Чорнобильської трагедії. У рамках саміту відбулися двосторонні переговори голів держав, на яких польський лідер схвально оцінив поступ України на шляху виконання критеріїв для запровадження безвізового режиму й фіналізації переговорів щодо зони вільної торгівлі.

Слід зазначити, що питання «Східного партнерства» та реалізації його завдань незмінно виступають предметом діалогу між Варшавою та Вашингтоном. Польща намагається забезпечити підтримку своїм зусиллям з боку США, яскравим свідчення чого стала присутність президента США Барака Обами на 17-му саміті Центрально-Східної Європи 27 травня 2011 р. у Варшаві. У рамках саміту відбулися також двосторонні переговори Б. Коморовського з В. Януковичем, під час яких сторони розглянули актуальні питання двостороннього українсько-польського співробітництва

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 303

та питання євроінтеграції України. Виступаючи на пленарному засіданні саміту, очільник Української держави висловив сподівання на те, що другий саміт «Східного партнерства» у вересні матиме вагомі практичні результати. Президент Польщі привітав свого українського колегу з одностайною підтримкою учасниками саміту країн Центральної Європи ідеї щодо проведення наступного саміту в Україні. З польської ініціативи в рамках саміту відбулася також окрема тристороння зустріч президентів України, Польщі та Сполучених Штатів.

Складнощі, якими супроводжувалися переговори щодо створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом, стали предметом особливої уваги з боку польської дипломатії в її прагненні домогтися якнайшвидшого підписання Угоди про асоціацію. У світлі початку головування Польщі в Раді Європейського Союзу міністр закордонних справ України К. Грищенко в рамках свого робочого візиту до Брюсселя 17 липня провів зустріч з міністром закордонних справ Польщі Р. Сікорським. Сторони обговорили перспективи завершення перемовин щодо Угоди про асоціацію Україна – ЄС, включно із всеосяжною та поглибленою зоною вільної торгівлі. Сторони погодилися активізувати зусилля з метою узгодження всіх проблемних питань переговорного процесу не пізніше осені поточного року. При цьому К. Грищенко відзначив, що в Україні особливо цінують те, що підтримка євроінтеграційних прагнень нашої держави на практиці стала одним з пріоритетів польського головування в ЄС.

Наступного дня в Брюсселі за сприяння польської сторони відбулася зустріч міністра закордонних справ України з міністрами закордонних справ країн – членів ЄС у форматі «Україна – Група друзів України в ЄС». Під час зустрічі К. Грищенко наголосив, що Україна наполягатиме на закріпленні європейської перспективи попри скептицизм окремих країн – членів ЄС.

Наростання хвилюючих тенденцій у внутрішньополітичному житті України стало на заваді реалізації польських планів на українському напрямі. У цій ситуації Варшава намагалась якнайшвидше знайти оптимальний вихід із суперечностей навколо процесу над Ю. Тимошенко для того, щоб уникнути перетворення цієї проблеми на перепону для фіналізації та підписання Угоди про асоціацію. До певного етапу польські урядовці намагались у публічній риториці не фокусувати надмірну увагу на цій

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 304

проблемі, спонукаючи при цьому українську владу до конструктивних кроків у напрямі її розв'язання, які дали б змогу зберегти досягнуті здобутки процесу узгодження положень Угоди про асоціацію та просувати його вперед.

Для цього 30 серпня президенти України та Польщі провели в резиденції Б. Коморовського зустріч у форматі «віч-на-віч», на якій обговорили питання європейської інтеграції України. Незабаром після цієї зустрічі голова польської держави в інтерв'ю каналу TVP Info заявив, що Україна досягла значного прогресу на шляху до європейської інтеграції, але є істотні перешкоди, які заважають цьому процесу та погіршують імідж України, зокрема судова справа над Ю. Тимошенко. Він також зазначив, що українська влада має знайти розв'язання цієї проблеми й довести, що цей процес не є актом політичної помсти, тим більше враховуючи, що йдеться про газові контракти, які є вкрай невигідними для України. На цьому етапі Б. Коморовський висловлював упевненість, що зазначена проблема буде швидко розв'язана.

Ще одна спроба пошуку виходу зі скрутного становища була здійснена під час візиту до Києва колишнього президента Польщі, спеціального представника Польського головування в Європейському Союзі Александра Кваснєвського 9 вересня. В українській столиці польський політик провів зустріч з В. Януковичем, на якій обговорювалися питання поточного порядку денного у відносинах України з Польщею та євроінтеграційною спільнотою.

Очевидно, що консенсус між державами – членами Євросоюзу щодо оптимальної тактики у відносинах зі східними сусідами, який так ретельно вибудовувала Польща, в умовах наростання кризових явищ почав давати збої. Традиційні розбіжності щодо стратегічних цілей східної політики ЄС та способів їх досягнення знову стали даватися взнаки на тлі виникнення сумнівів у щирості євроінтеграційних прагнень України. До того ж хвиля взаємної критичної риторики, яка розгорнулася між Україною та ЄС з наближенням фінішу переговорного процесу, істотно обмежила можливості Польщі впливати на політичний вимір цього процесу. Варшава зробила вагомий внесок у завершення технічної стадії переговорів, але розв'язання політичних суперечностей вимагало рішучих кроків з боку самих переговорних сторін, що в ситуації призупинення політичного діалогу не виглядало реалістичним.

За подібних обставин ключове тактичне завдання полягало в забезпеченні умов для проведення саміту Україна – ЄС у грудні

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 305

2011 р. та оприлюдненні на ньому принаймні проміжних результатів фіналізації Угоди про асоціацію. 15 листопада у Вроцлаві була організована спеціальна тристороння зустріч президентів України, Польщі та Німеччини, присвячена питанням євроінтеграції України. У своєму виступі за підсумками зустрічі В. Янукович повідомив, що він поінформував президентів про те, що переговори закінчилися 11 листопада й що невирішеними залишилися лише політичні питання, насамперед питання перспективи вступу України до ЄС. За його словами, робота над цим питанням триватиме до саміту Україна – Європейський Союз, запланованого на грудень поточного року.

Намагання знайти прийнятний компроміс у складній ситуації тривали під час візиту президента Польщі до Києва, який відбувся 28–29 листопада з нагоди започаткування будівництва Меморіального комплексу в Биківні. Виступаючи на прес-конференції за результатами двосторонніх переговорів, В. Янукович висловив подяку польському урядові за незмінну підтримку України на шляху європейської інтеграції, особливо під час головування Польщі в Раді Європейського Союзу. Примітно, що під час візиту президент Польщі зустрівся також із представниками української опозиції.

Польська сторона висловила задоволення результатами Київського саміту Україна – ЄС 19 грудня, на якому було оголошено про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію. Але цілком зрозуміло, що допоки Угоду не підписано, цей процес залишається у підвішеному стані, що не відповідає завданням політики Польщі на українському напрямі. Пом'якшити ефект політичних суперечностей Варшава намагалася за допомогою практичних кроків зі стимулювання необхідних реформ Української держави, насамперед реформи судової системи та адміністративного апарату.

Економічні обміни між Україною та Польщею у 2011 р. значно пожвавилися. Обсяг українського експорту до Польщі зріс майже в півтора рази, що дало змогу дещо зменшити негативне для України сальдо торговельного балансу. Водночас в інвестиційному аспекті показники продовжують залишатися не надто суттєвими. Обсяг прямих польських інвестицій в українську економіку склав лише 875 млн дол., що становить 1,8% від загального обсягу іноземних інвестицій в Україну.

§ 2. Відносини України зі Сполученими Штатами Америки

Головною тенденцією американсько-українських відносин у 2011 р. стало згортання політичного діалогу на найвищому рівні. Протягом року відбулися лише дві короткі зустрічі президентів України та США.

Перша з них – наприкінці травня у Варшаві, коли Президент України В. Янукович брав участь у робочому обіді від імені президента Польщі Броніслава Коморовського на честь голів держав – учасниць XVII саміту країн Центральної Європи. У заході також узяв участь спеціальний гість – президент Сполучених Штатів Америки Барак Обама. Перед початком обіду В. Янукович і Б. Обама привіталися та мали коротке спілкування.

Ще одного разу, згідно з повідомленнями офіційних українських джерел, президенти двох країн зустрілися під час робочого візиту Президента України до США з 19 по 22 вересня для участі в роботі 66-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку.

Напередодні зустрічі в Нью-Йорку Б. Обама написав В. Януковичу листа, в якому підкреслив, що з нетерпінням чекає саміту з питань ядерної безпеки в Сеулі в березні 2012 р. Це можна розцінювати як прояв певного занепокоєння гальмуванням виконання обіцянки В. Януковича позбутися всіх запасів високозбагаченого урану до зазначеного в листі терміну, яку він дав американському президентові на саміті у Вашингтоні у квітні 2010 р.

Перший сигнал про стурбованість Сполучених Штатів станом демократії в Україні надійшов із Вашингтона ще на початку квітня 2011 р., коли Державний департамент США оприлюднив щорічний звіт про стан дотримання прав людини у світі, в якому зазначалося, що ситуація в цій царині в Україні є вкрай критичною. Держдеп звернув увагу на збільшення випадків обмеження свободи зібрань, а також посилення корупції в уряді й суспільстві. Крім того, у звіті також містилася критика неефективної та

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 307

корумпованої судової системи в Україні та наводилися приклади збільшення тиску на засоби масової інформації, самоцензури серед власників ЗМІ та їхніх співробітників, побиття журналістів.

Починаючи з другої половини червня 2011 р., відбулося різке погіршення тональності двостороннього діалогу, рівень українсько-американських відносин у політичній площині стрімко знижувався, що було викликане протилежними оцінками Києвом і Вашингтоном перебігу подій, пов'язаних насамперед із судовими процесами над лідерами української опозиції – колишнім прем'єр-міністром Ю. Тимошенко та колишнім міністром внутрішніх справ Ю. Луценком.

Так, наприкінці червня Держдепартамент США зробив заяву про занепокоєність Сполучених Штатів переслідуваннями лідерів опозиції в Україні, які мають «ознаки політичної мотивації». У заяві зазначалося, що «коли вище керівництво опозиції є об'єктом переслідувань, які не можна порівняти за розмахом з тими, що відбуваються щодо інших політиків, це створює враження про наявність політичних мотивів». Держдепартамент США закликав уряд України утриматися від дій, які створюють таке враження та підривають верховенство права в Україні. За кілька днів, виступаючи на міністерській конференції Спільноти демократій у Вільнюсі, держсекретар США Гіларі Клінтон зазначила: вона вважає, що судовий процес проти Ю. Тимошенко є політично заангажованим.

У вересні держсекретар США Г. Клінтон та Верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки К. Ештон надіслали В. Януковичу спільного приватного листа, в якому висловили занепокоєння згортанням демократичних процесів в Україні та арештом Ю. Тимошенко. 26 вересня під час зустрічі з міністром закордонних справ України К. Грищенком американський держсекретар ще раз закликала українську владу дотримуватися демократичних принципів.

Жвавіше розвивалося **українсько-американське військове співробітництво**. У рамках плану співробітництва у військовій сфері в останній тиждень березня 2011 р. відбувся візит делегації Військово-Морських сил Збройних сил України до центру протимінної боротьби військово-морських сил США у м. Сан-Дієго (штат Каліфорнія). Українську військову делегацію очолював начальник відділу – головний мінер управління бойової підготовки Командування ВМС Збройних сил України капітан першого

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 308

рангу І. Терьохін. Українські військові моряки вивчали організацію системи управління ВМС США щодо виявлення підводної обстановки та досвід американських моряків із протимінної боротьби.

На початку червня відбулися головні щорічні спільні навчання – «Сі бриз». Нагадаємо, що українсько-американські навчання серії «Сі бриз» проводяться з 1997 р. Вони започатковані на двосторонній основі з метою підготовки та нарощення бойової готовності Військово-Морських сил Збройних сил України, але є відкритими для інших країн, як членів НАТО, так і позаблокових або нейтральних, які приєдналися до програми «Партнерство заради миру». Починаючи з 1997 р., відбулися вісім навчань серії «Сі бриз» – у 1997, 1998, 1999, 2001, 2002, 2007, 2008 та 2010 рр.

Темою навчань 2011 р., які проводилися в Одеському морському торговельному порту, в північно-західній акваторії Чорного моря та на полігоні Широкий Лан на Миколаївщині, було проведення міжнародної миротворчої антипіратської операції – традиційний в останні роки сценарій. Відрізнявся він від минулих не тільки своєю масштабністю, а й чисельністю країн-учасників. Упродовж двох тижнів військовослужбовці Азербайджану, Алжиру, Бельгії, Великої Британії, Грузії, Данії, Канади, Кенії, Македонії, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Туреччини, США, України, Франції та Швеції відпрацьовували дії багатонаціональних штабів та сил під час планування і проведення міжнародної миротворчої операції.

Від України в навчаннях брали участь близько 1200 військовослужбовців (з урахуванням чисельності екіпажів кораблів і літаків – майже 3 тис.), 16 кораблів і суден, 90 одиниць автомобільної та бронетанкової техніки, літаки й вертольоти морської авіації. Збройні сили США були представлені трьома плавзасобами, групою водолазів, літаком P-3 Orion, батальйоном морської піхоти з автомобільною технікою, офіцерами штабу батальйону і штабу навчання – загалом півтори тисячі військовиків.

Слід наголосити, що навчання «Сі бриз» «закривають» 50% планів бойової підготовки українських моряків. Для морської авіації, за даними військових джерел, цей показник ще вищий. Більшу частину витрат, а це, за різними даними, від 2 млн до 3 млн дол. США, оплачують американські платники податків.

Крім того, на початку листопада Харків відвідала американська військова делегація, у складі якої були головні сержанти

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 309

Стратегічного командування НАТО з операцій та Командування збройних сил США у Європі. Метою їхньої робочої поїздки по Слобожанщині було надання консультативно-дорадчої допомоги українським військовим щодо створення професійного сержантського корпусу та вивчення організації навчального процесу у двох харківських військових коледжах. Цей захід відбувся за результатами візиту в Україну Верховного головнокомандувача Об'єднаних збройних сил НАТО у Європі адмірала Джеймса Ставрідіса влітку 2011 р.

Іншим важливим пунктом порядку денного двосторонніх відносин у 2011 р. було продовження спільної роботи для підтримання **ядерної безпеки**, включно із гарантуванням безпеки майданчика Чорнобильського атомного реактора. У контексті відзначення 25-ї річниці Чорнобильської катастрофи американська сторона підтвердила важливість продовження міжнародної допомоги, зокрема внесків до Фонду «Укриття», з тим, щоб завершити проект його перетворення на екологічно безпечну систему. Про це, зокрема, йшлося в листі Б. Обами до В.Януковича напередодні річниці Чорнобильської трагедії. Президент США нагадав, що із часу аварії на ЧАЕС Сполучені Штати надали 240 млн дол. США на проекти з відбудови Чорнобильського укриття. «Я хочу повідомити, що Сполучені Штати роблять додатковий внесок у сумі 123 мільйони доларів на ці потреби та закликають інші країни також збільшити їхню підтримку», – зазначив американський президент. У своєму листі він також позитивно оцінив зусилля українського уряду, спрямовані на допомогу Японії в локалізації аварії на АЕС «Фукусіма Даїчі», зокрема пропозицію щодо передачі досвіду України, набутого після Чорнобильської аварії.

4 травня у Вашингтоні в одній із зал Конгресу США відбулася конференція «25 років трагедії Чорнобиля: наслідки ядерної катастрофи», організована спільно Посольством України у США та Українським конгресовим комітетом Америки. Головним гостем заходу був міністр надзвичайних ситуацій України В. Балога. У роботі конференції брали участь також посол України у США О. Моцик, заступник помічника державного секретаря США Венн ван Діпен, глави дипломатичних представництв Японії, Литви, провідні фахівці у сфері ядерної безпеки та енергетики, представники Конгресу США та української громади.

26 вересня держсекретар США Г. Клінтон і голова МЗС України К. Грищенко підписали Меморандум про взаєморозуміння

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 310

в питаннях ядерної співпраці. США підтвердили намір надати, згідно із затвердженим графіком, фінансову й технічну допомогу з будівництва до березня 2012 р. і запуску до 2014 р. джерела нейтронів у Харкові. На додачу до нових дослідницьких програм джерело нейтронів зможе виробляти близько 50 видів медичних ізотопів, які можуть використовуватися для лікування раку та інших захворювань. Обсяг фінансової та технічної допомоги, як очікується, перевищить 60 млн дол. США.

Підписання цього документа стало важливим етапом на шляху реалізації рішення України позбутися всіх запасів високозбагаченого урану, про яке В. Янукович оголосив на останньому саміті у 2010 р., до проведення наступного саміту з ядерної безпеки в березні 2012 р. Зауважимо, що цей крок став чи не найкращою преференцією з боку України для США, яка досить влучно вписувалась у русло зовнішньополітичних ініціатив президента Б. Обами в галузі ядерного роззброєння та зміцнення ядерної безпеки. Тоді ж Сполучені Штати пообіцяли надати всю необхідну технічну й фінансову допомогу для підтримки цих зусиль.

У контексті **українсько-американського економічного співробітництва** протягом 2011 р. зберігалася тенденція до збільшення обсягів двосторонньої торгівлі. Так, за підсумками одинадцяти місяців 2011 р. загальний товарообіг зріс на 46% і становив 3219 млн дол. США[1].

Разом з тим, ураховуючи статус Сполучених Штатів як найбільшого у світі інвестора, цей товарообіг є дуже малим. Станом на 1 липня 2011 р. були залучені американські інвестиції обсягом 1,088 млрд дол. США, що складає лише 2,3% усіх прямих іноземних інвестицій в економіку України[2]. За цим показником США посідають лише десяте місце.

З метою поліпшення ситуації в цій сфері 7 листопада 2011 р. у клубі Пенсільванського університету Нью-Йорка відбулася презентація «Найкращі інвестиційні можливості в 2011 р. в Україні», організована Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Генеральним консульством України в Нью-Йорку за сприяння компанії «Broad Street Capital Group».

Захід, участь у якому взяли близько 100 представників ділових кіл США, зокрема керівники USUBC, HSBC Securities, UPS

[1] Сайт МЗС. – mfa.gov/ua/mfa/ua/publication/content/57804.htm.

[2] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 311

Capital, FCU, Manhattan Chamber of Commerce, LSE Motors Ltd, IBE Trade Corp, New Tours USA тощо, став початком другого етапу світового «роуд-шоу», яке Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами проводило в шістнадцяти фінансових центрах світу протягом двох місяців. У рамках презентації були представлені Національні проекти «LNG-Термінал», «Енергія природи», «Олімпійська надія 2022», «Чисте місто», «Нове життя» та «Відкритий світ».

Найактивніше у 2011 р. українсько-американські відносини розвивалися в **енергетичній сфері**. Зацікавленість української сторони в інтенсифікації взаємовідносин у цій площині пояснюється нагальною потребою нашої держави в близькій перспективі зменшити критичну залежність від постачань російських енергоносіїв шляхом збільшення власного видобутку газу з нетрадиційних джерел. Сполучені Штати завжди виявляли готовність допомогти українській стороні в розв'язанні проблеми енергетичної безпеки. Це, зокрема, наголошується в Хартії «Україна – США про стратегічне партнерство», підписаній ще 19 грудня 2008 р. Готовність дотримуватися літери й духу цієї Угоди Вашингтон неодноразово підтверджував уже за президента Б. Обами.

Перший крок на шляху до цієї стратегічної мети у 2011 р. був зроблений 15 лютого, коли під час третього засідання українсько-американської Комісії зі стратегічного партнерства у Вашингтоні міністр енергетики й вугільної промисловості України Ю. Бойко та спеціальний посланник державного секретаря США з енергетичних питань у Євразії Р. Морнінгстар у присутності співголів комісії зі стратегічного партнерства – міністра закордонних справ України К. Грищенка й державного секретаря США Г. Клінтон, підписали міжурядовий меморандум про взаєморозуміння щодо ресурсів газу з нетрадиційних джерел.

Спільною метою, заявленою в меморандумі, є створення умов для обміну знаннями й експертними напрацюваннями між урядами двох країн у сферах, які стосуються оцінки та кваліфікації ресурсів сланцевого газу в Україні. Реалізація положень документа має поліпшити паливно-енергетичний баланс України шляхом диверсифікації джерел постачання газу, залучення інвестицій і новітніх технологій у геологорозвідку й видобуток сланцевого газу в Україні, започаткування на державному рівні системи стимулів і гарантій для сприяння проектам у галузі розвідки й видобутку сланцевого газу. Підписання меморандуму відбулося

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 312

в рамках візиту української делегації до США, під час якого обговорювалися питання реформування енергетичного сектора України, модернізації української газотранспортної системи і співпраці в освоєнні нетрадиційних ресурсів.

Перспективність видобутку сланцевого газу як альтернативи постачанню російського природного газу підтверджують досягнення Сполучених Штатів у цьому напрямі останніх двох-трьох років. Сланцевий газ істотно змінив енергетичний ринок США і становив на кінець 2011 р. 15–20% загального видобутку газу. До цього слід додати понад 200 млрд м^3 на рік вугільного метану й газу, який видобувається із твердих пластів, що в сукупності складає вже близько половини всього американського газовидобутку[3].

Сланцевий газ перетворив американський ринок із дефіцитного в самодостатній, а надлишок африканського скрапленого газу підриває конкурентоспроможність російського газу в країнах ЄС. Уже розпочалися пошуки сланцевих покладів і в Європі. Найперспективнішими вважаються поклади «Alum Shale» у Швеції, «Silurian Shale» у Польщі та «Mikulov Shale» в Австрії. Значний потенціал сланцевих родовищ є, за попередніми оцінками, в Австралії, Індії, Китаї, Південній Африці, Канаді. Загальносвітові ресурси оцінюються більш як у 450 трлн м^3. При цьому, за даними НАК «Надра України», Україна має найбільші в Європі запаси сланцевого газу. США виявили готовність брати участь у їх освоєнні.

Наступним кроком у розбудові двосторонніх відносин в енергетичній сфері на практичному, а не суто декларативному рівні стало підписання 1 вересня 2011 р. ДК «Укргазвидобування» та компанією «Shell» оновленого договору про спільну діяльність щодо пошуку й видобутку вуглеводнів у Дніпровсько-Донецькому басейні. Особливо слід підкреслити, що підписання цього договору дасть можливість застосувати в Україні новітні технології пошуку вуглеводнів та залучити до видобутку раніше незадіяні ресурси газу, зокрема нетрадиційні. Згідно з умовами договору, роботи здійснюватимуться на шести ліцензійних ділянках, а саме: Шебелинській, Західно-Шебелинській, Павлівсько-Светлівській, Мелехівській, Герсеванівській та Ново-Мечебилівській.

---

[3] *Геллер Е. И., Мельникова С. И.* Другой газ // Россия в глобальной политике. – 2010 – № 2. – Март – апрель. – http://www. globalaffairs.ru/numbers/43/13579.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 313

У разі успіху співробітництва це буде перший проект такого масштабу з розробки нетрадиційного газу в Європі. Було також досягнуто домовленості, що на першому етапі компанія «Shell» інвестує 200 млн дол. США, а на наступному – ще 600 млн дол. США.

Іншим заходом у контексті українсько-американської співпраці в енергетичній сфері став третій візит американської делегації до України, який відбувся 26–30 вересня 2011 р. у рамках Програми партнерства у сфері регулювання між Національною комісією регулювання електроенергетики України, Національною асоціацією членів комісій з регулювання комунальних підприємств та Комісією регулювання громадських послуг штату Нью-Йорк (у рамках Чорноморської ініціативи партнерства).

14 жовтня 2011 р. у Міністерстві енергетики та вугільної промисловості України відбулося третє засідання українсько-американської Робочої групи з питань енергетичної безпеки під головуванням міністра енергетики та вугільної промисловості України Ю. Бойка та спеціального посланника з енергетичних питань у Євразії Держдепартаменту США Р. Морнінгстара. Сторони обговорили питання інвестиційного клімату, субсидій і тарифів в енергетичному секторі України, модернізацію інфраструктури, зокрема газотранспортної системи України, а також структури регулятивних органів. Крім того, учасники засідання приділили увагу питанням реформування НАК «Нафтогаз України», відносинам з партнерами в контексті укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включно зі створенням зони вільної торгівлі, стан і перспективи співробітництва з американськими компаніями в енергетичній сфері.

Слід зазначити, **що реалізація українсько-американських домовленостей в енергетиці потребує послідовних енергійних кроків української сторони, які гальмуються невизначеністю й непрозорістю дій Києва в цій сфері**.

США є провідним партнером України в галузі **охорони здоров'я**, зокрема з питань протидії ВІЛ/СНІД, туберкульозу, пташиному та пандемічному грипу. Враховуючи зазначені пріоритети, 15 лютого 2011 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко підписав угоду між Кабінетом Міністрів України та урядом США про співробітництво у сфері протидії ВІЛ/СНІД у 2011–2015 рр. Церемонія підписання рамкового документа пройшла в посольстві України в США. Американську сторону представляв глобальний координатор США з питань СНІД посол Ерік Гузбі. Документ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 314

визначає основні напрями співпраці між країнами у сфері протидії поширенню ВІЛ/СНІД в Україні, яке, попри зусилля з боку нашої держави, останніми роками набуває ознак серйозного загострення. Серед найважливіших завдань, визначених документом на наступні п'ять років, – надання Україні підтримки та рекомендацій у сфері боротьби зі СНІД.

7 квітня у Міністерстві охорони здоров'я України відбулася зустріч із представниками Міжнародного благодійного фонду «Фонд Вільяма Дж. Клінтона». Голова Державної служби України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІД та інших соціально небезпечних захворювань О. Федько зустрівся з керівником Лабораторного підрозділу МБФ «Фонд Вільяма Дж. Клінтона» Захарієм Кацем. Сторони обговорили напрями подальшої співпраці у сфері розвитку системи лабораторної діагностики ВІЛ-інфекції/СНІД в Україні та визначили подальші спільні кроки, спрямовані на оптимізацію роботи існуючої лабораторної мережі регіональних центрів СНІД. МБФ «Фонд Вільяма Дж. Клінтона» співпрацює з Міністерством охорони здоров'я України у сфері програм профілактики розповсюдження ВІЛ-інфекції, розвитку лабораторної діагностики та навчання фахівців у галузі лікування ВІЛ/СНІД.

Висновки

Оцінюючи підсумки українсько-американських відносин у 2011 р., маємо констатувати, що їхній порядок денний визначався не лише змінами, які відбулися в результаті переосмислення змісту «стратегічного партнерства» між двома державами внаслідок трансформацій зовнішньополітичного курсу України після обрання В. Януковича її Президентом, та «перезавантаженням» американсько-російських відносин, у результаті чого Україна опинилася на периферії американських національних інтересів, а й насамперед внутрішньополітичними процесами в нашій державі.

Результатом «прагматизації» двосторонніх відносин стало збільшення товарообігу між двома державами, але, беручи до уваги факт, що Сполучені Штати посідають далеко не чільне місце серед торговельних партнерів України, помітного зиску нашій країні це зростання не принесло. Обсяг товарообігу залишається мізерним, американські інвестори продовжують оминати Україну своєю увагою.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 315

Відверте розчарування адміністрації Б. Обами у внутрішньополітичному курсі Києва – значне посилення авторитарних тенденцій, згортання демократії, придушення опозиції шляхом судового переслідування її лідерів – мало значно вагоміші наслідки. У другій половині 2011 р., після винесення вироку в Печерському суді м. Києва Ю. Тимошенко по «газовій справі», відбулося призупинення співпраці України з МВФ (де вплив США є надзвичайно високим), унаслідок чого наша країна вкотре опинилася під загрозою дефолту.

Неодноразові декларації офіційного Києва про всі можливості економічного розвитку без допомоги з боку МВФ не мали під собою об'єктивних підстав. Будь-які кредити з інших джерел щонайменше удвічі дорожчі. Як наслідок, уже 19 жовтня 2011 р. рейтингове агентство «Fitch» погіршило прогноз щодо довгострокового рейтингу дефолту емітента (РДЕ) України в іноземній і національній валюті.

Загалом сфера взаємодії двох держав, за збереження в порядку денному життєво важливих для України питань, залишалася досить обмеженою. У 2011 р. не було закладено основ для подальших позитивних зрушень у двосторонніх відносинах. Усі спроби Києва відокремити економічні та безпекові питання від тенденцій політичних змін в Україні були заздалегідь приречені на невдачу. Легковажно позбавившись США як «балансуючої» сили щодо інших зовнішніх впливів на Україну, Київ значно погіршив свої міжнародні позиції.

§ 3. Чи стане Китай третім вектором інтеграції для України?

Відносини з Китаєм стали одним з найбільш інтенсивних та багатообіцяючих векторів зовнішньої політика України протягом 2011 р. Проривний поступ української дипломатії на китайському напрямку навіть дав привід розглядати його як вірогідного третього вектора інтеграційної політики України. Зацікавленість України в розвитку цього зовнішньополітичного вектора полягає в багатьох чинниках, але основними з них є економічне зростання та геополітичний вплив Китайської Народної Республікої у світі. КНР – єдина країна світу, яка одночасно в кількох сферах може протистояти США. Співробітництво з КНР відкриває для України величезну кількість можливостей практично на кожному рівні співпраці.

На рівні **політичного діалогу** упродовж 2011 р. відбувалися такі зустрічі та візити:

- *на рівні глав держав*: червень 2011 р. – державний візит в Україну Голови КНР Ху Цзіньтао;
- *на міжпарламентському рівні*: червень 2011 р. – офіційний візит в Україну заступника голови ПК ВЗНП КНР Ван Чжаого;
- *на рівні глав урядів та їхніх заступників*:
  - квітень 2011 р. – офіційний візит до КНР прем'єр-міністра України М. Азарова;
  - квітень 2011 р. – офіційний візит в Україну віце-прем'єра Державної ради КНР Чжан Децзяна;
- *на рівні керівників зовнішньополітичних відомств*: червень 2011 р. – зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка з міністром закордонних справ КНР Ян Цзєчи в рамках державного візиту в Україну голови КНР Ху Цзіньтао.

На сьогодні між Україною та КНР задекларовані ***відносини стратегічного партнерства***, що закріплено у Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 317

партнерства між Україною та КНР, підписаній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту голови КНР Ху Цзіньтао в Україну[4]. Саме цей візит був найбільш знаковим у відносинах України та Китаю протягом 2011 р.

Під час зустрічі із Президентом України В. Януковичем Ху Цзіньтао відзначив, що Китай та Україну поєднують традиційно дружні взаємини, які постійно зміцнюються із часу встановлення між державами дипломатичних відносин. «Сторони здійснюють досить ефективну співпрацю в політичній, торговельно-економічній, гуманітарній, науково-технічній сферах, а також на міжнародній арені. Ці співробітництво та взаємодія принесуть нам величезні результати», – упевнений голова КНР[5]. Як повідомив Президент України, фінансовий вимір контрактів, підписаних за результатами візиту керівника КНР в Україну, становить 3,5 млрд дол. США.

Але оцінювати остаточні результати візиту поки що зарано. Існують дві сторони цих відносин: з одного боку, під час зустрічі була підписана низка угод, обговорені найактуальніші питання співробітництва двох країн, але, з другого боку, необхідно взяти до уваги, яким чином реалізовуватимуться ці угоди. Китай у своїх відносинах з Україною на перше місце ставить бізнес-інтереси своїх державних підприємств. Крім того, Китай розглядає Україну як майданчик для виходу на європейський ринок.

Тож цілком закономірно, що основним змістом українсько-китайських відносин стала **торговельно-економічна сфера**. Китайська Народна Республіка є одним зі світових економічних лідерів, значення якого швидкими темпами зростає в багатьох сферах міжнародного життя. Деякі науковці вважають, що в разі збереження таких темпів розвитку Китай у наступному десятилітті перевершить США за рівнем валового національного продукту. То, можливо, варто було б дослухатися до подібних тенденцій та заручитися партнерством із цією державою? Тим паче, що КНР, на відміну від усіх інших країн, у своїй зовнішній політиці застосовує smart power, зокрема й у відносинах з Україною.

Кожна з офіційних зустрічей упродовж 2011 р. стосувалася здебільшого економічної складової співпраці України та Китаю.

---

[4] Сайт посольства України в Китайській Народній Республіці. – http://www.mfa.gov.ua/china/ua/26978.htm.

[5] Сайт Президента України. – http://www.president.gov.ua/news/20451.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 318

Знову ж таки, підкреслювалася ідея, озвучена ще в 2010 р., щодо збільшення обсягу двосторонньої торгівлі до 10 млрд дол. США до 2012 р. І цієї мети вдалося досягти: за 2011 р. товарообіг склав 10,411 млрд дол. США, що на 34,7% більше, ніж за 2010 р., і становить 0,29% від загального зовнішньоторговельного обігу КНР[6].

Для поглиблення торговельно-економічного співробітництва 20 квітня 2011 р. було створено Міжурядову комісію зі співробітництва між Україною та Китаєм. За підсумками її першого засідання, яке проходило в Києві, перший віце-прем'єр-міністр – міністр економічного розвитку й торгівлі України А. Клюєв заявив: «Ми розглядаємо Китай як одного з найважливіших зовнішньоекономічних партнерів України в цілому та ключового економічного партнера в Південно-Східній Азії. А розвиток різнопланової співпраці з КНР розглядається Україною, як один із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики нашої країни»[7]. Ключовими галузями такої співпраці України й Китаю є торгівля, енергетика, машинобудування, медицина й фармацевтика, науково-технічна, авіаційна, космічна, освітня й культурна сфери та сільське господарство. Як повідомив А. Клюєв, у сфері промисловості окрема увага приділяється подальшому розвитку співпраці в галузі літакобудування. Ідеться насамперед про співпрацю ДП «Антонов» з китайською промисловою корпорацією AVIC, розширення поставок авіаційних двигунів і запасних частин до них, надання відповідних сервісних послуг; обговорюються також спільні проекти зі створення літаків різних модифікацій заявив він.

Українська та китайська сторони домовилися внести зміни й доповнення до Програми українсько-китайського співробітництва в космічній галузі на 2011–2012 рр. У рамках засідання Комісії досягнута домовленість про участь китайської Науково-технічної державної компанії «Tiandi Science & Technology CO, LTD» в модернізації технічного обладнання шахт України. Зокрема, вона стосується технічного переоснащення й модернізації шахти ім. Д. Ф. Мельникова (ВАТ «Лисичанськвугілля»).

Крім того, обговорювалася участь Міжнародної будівельної компанії при Китайській корпорації будівництва гідроенергетичних

---

[6] Сайт посольства України в Китайській Народній Республіці. – http://www.mfa.gov.ua/china/ua/26987.htm.

[7] Андрій Клюєв: Створена Міжурядова комісія – стратегічний майданчик для розвитку співробітництва між Україною та КНР. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244221689&cat_id=244276429.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 319

об'єктів у будівництві малих гідроелектростанцій в Україні. Домовлено також прискорити підготовку проекту співробітництва між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Китайською машинобудівною корпорацією СІНОМАШ з будівництва парогазової електростанції в м. Щолкіно (АР Крим).

Сторони розглянули можливості залучення провідних китайських підприємств до модернізації транспортної інфраструктури України, безперешкодне здійснення контейнерних перевезень за маршрутом Китай – Україна – країни Західної Європи. За підсумками засідання Комісії підписана угода про інвестиційне співробітництво за проектом безхлорних калійних добрив у м. Калуш між Міністерством екології та природних ресурсів України, Івано-Франківською обладміністрацією, підприємством з іноземними інвестиціями «КІТПРЕД», Китайською інженерною компанією «Вухуань Інжиніринг» і Державним експортно-імпортним банком КНР.

Були підписані також: Меморандум про створення китайсько-українського технопарку в галузі сільського господарства, Меморандум між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Міністерством комерції КНР, Меморандум про взаєморозуміння та налагодження співробітництва між Українським союзом промисловців і підприємців та Китайською торгово-промисловою палатою з імпорту та експорту, машино- та електротехнічної продукції. Крім того, обговорювалися можливості розширення експортно-імпортних поставок сільськогосподарської продукції, розвиток співробітництва між науковими установами аграрного напряму з підвищення кваліфікації та обміну спеціалістами аграрного сектора України та КНР[8].

Упродовж року на різних зустрічах постійно піднімалися питання щодо кількості китайських інвестицій в економіку України, озвучувалися пропозиції щодо надання китайських потягів для «Укрзалізниці». Так, під час офіційного візиту прем'єр-міністра М. Азарова до Китаю 18 квітня 2011 р. українська делегація підписала з Експортно-імпортним банком Китаю угоду про залучення кредиту на суму 2 млрд дол. США для спорудження об'єктів інфраструктури Київської області. Ці об'єкти будуть

[8] Андрій Клюєв: Створена Міжурядова комісія – стратегічний майданчик для розвитку співробітництва між Україною та КНР. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244221689&cat_id=244276429.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 320

створені в процесі підготовки до будівництва великої кільцевої дороги навколо Києва[9]. Під час офіційного візиту до України голови КНР Ху Цзіньтао була підписана міжурядова угода про надання урядові України безоплатної допомоги у 12,3 млн дол. США[10].

Та чи не найбільший обсяг проектів і домовленостей припадає на **сферу енергетики**. 2011 рік можна вважати знаковим у цій сфері співробітництва. Зокрема, 20 червня 2011 р. міністр енергетики та вугільної промисловості України Ю. Бойко та голова Державного комітету у справах розвитку та реформ КНР Чжан Пін підписали Меморандум про взаєморозуміння в енергетичній сфері між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Державною адміністрацією енергетики Китайської Народної Республіки. Для реалізації положень цього Меморандуму сторони домовилися створити спільну робочу групу з питань енергетики, яка складається з представників відповідних міністерств та організацій двох держав і щорічно проводить засідання перед засіданням Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва по черзі в Києві та Пекіні[11].

Згідно з Меморандумом, основними напрямами співробітництва визначені: спільна участь у реалізації проектів у нафтогазовій сфері, обмін інформацією щодо енергетичних об'єктів на території обох країн, які планується побудувати або модернізувати; співробітництво у сфері мирного використання ядерної енергії відповідно до чинних договірних документів. Серед перспективних – проект «Реконструкція електричних мереж напругою 0,4–110 кВ та підстанцій ВАТ "Крименерго"», яким передбачається реконструкція 24 підстанцій 35–110 кВ, 19 одиниць ПЛ 110 кВ протяжністю 300 км, повітряних та кабельних ліній 10 кВ – 3000 км та 0,4 кВ – 1500 км, а також проект із будівництва гідроелектростанцій, з метою реалізації якого 8 червня 2011 р. відбулося підписання Меморандуму про співпрацю між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України

[9] На інфраструктурні об'єкти Київської області залучено 2 млрд дол. кредитних коштів з Китаю. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244214950&cat_id=244276429.

[10] Китай безкоштовно надасть Україні $ 12 мільйонів. – http://news.bigmir.net/business/423170.

[11] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 321

й товариством з обмеженою відповідальністю «СіноГідро» щодо співробітництва в будівництві гідроелектростанцій в Україні[12].

У 2011 р. Україна та КНР здійснювали та готували до реалізації низку спільних проектів, зокрема проект будівництва парогазової електростанції у м. Щолкіне, який реалізується відповідно до Угоди про співробітництво між Мінпаливенерго України, Китайською компанією промислового машинобудування, Китайською міжнародною машинобудівною компанією, а також Експортно-імпортним банком Китаю, підписаної у вересні 2010 р. Утілення цього проекту дасть змогу істотно підвищити надійність енергозабезпечення та інвестиційну привабливість Кримського регіону, створити нові робочі місця на електростанції та в інших сферах міського господарства та ринку послуг[13].

Отримали обнадійливу перспективу інноваційні проекти. Так, 21 червня 2011 р. сторони підписали Меморандум про взаєморозуміння між Держінформнауки України та Міністерством науки й техніки КНР щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського Інституту зварювання ім. Є. О. Патона; рамкову угоду про співпрацю між корпорацією «Цітеле» та Одеською обласною державною адміністрацією щодо заснування китайсько-українського індустріального парку інновацій; угоду між ТОВ «Грінтек Енержи» та Китайською національною корпорацією машинної індустрії та генеральних підрядів (СМСЕС) щодо співробітництва у сфері сонячної енергетики[14].

Значну перспективу отримало співробітництво в аграрній сфері. Так, під час візиту української делегації на чолі з міністром аграрної політики та продовольства України Миколою Присяжнюком до Китайської Народної Республіки 14–19 серпня були підписані шість двосторонніх документів, зокрема:

- Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Експортно-імпортним банком Китаю та СМСЕС щодо співпраці з питань розвитку сільського господарства в Україні;

---

[12] Україна та Китай підписали Меморандум про взаєморозуміння в енергетичній сфері. – http://www.epravda.com.ua/news/2011/06/20/289568/view_print/.

[13] Там само.

[14] Україна і Китай підписали 7 документів. – http://news.ukrhome.net/content/2920783/.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 322

• Меморандум про створення стратегічної спілки для реалізації українсько-китайського проекту «Грибна індустрія»;

• Протокол про наміри між ТОВ «Алтекс» та компанією «Liaoning Yikang biology Co., LTD»;

• Рамкову угоду про співробітництво у сфері розвитку аграрної промисловості України між Державним підприємством «Державна продовольчо-зернова корпорація України», Експортно-імпортним банком Китаю, СМСЕС та АКБ «Київ»;

• Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері розвитку аграрної промисловості України між Державним підприємством «Державна продовольчо-зернова корпорація України» і СМСЕС;

• Меморандум про взаєморозуміння між Державним підприємством «Державна продовольчо-зернова корпорація України "Хлібінвестбуд"», Фондом Формана та «Milestone internatiional Group Ltd.»[15].

Під час зустрічі 18 серпня 2011 р. М. Присяжнюка з міністром сільського господарства Китайської Народної Республіки Ханом Чанфу в рамках візиту української делегації до Китаю сторони обговорили перспективи створення агротехнопарку на території України. Українсько-китайський технологічний парк в агропромисловій галузі – це спільний інноваційний проект, що об'єднує інвестиційні проекти в галузі агропромислового комплексу, зокрема щодо вирощування зернових та олійних культур, будівництва потужностей з їх переробки, будівництва тваринницьких комплексів, потужностей з виробництва кормів, проведення дослідницьких робіт у галузі тваринництва та рослинництва[16]. Попередньо, 21 червня 2011 р., під час державного візиту голови КНР Ху Цзіньтао в Україну, українська та китайська сторони підписали рамкову угоду між Промислово-торговельним банком Китаю, Корпорацією СМСЕС та українським ТОВ «Убінвест» щодо фінансування проекту «Українська виробнича база тваринництва».

У рамках співробітництва в галузі машинобудування Датунський електровозобудівний завод та Чжу-Чжоуська електровозобудівна компанія запропонували «Укрзалізниці» магістральні

---

[15] Україна та Китай активізують співпрацю в аграрній сфері. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244478842&cat_id=244276429.

[16] Микола Присяжнюк зустрівся з Міністром сільського господарства КНР. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244478739.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 323

вантажні двосекційні електровози HXD2. Електровоз розроблений спільно з однією з провідних компаній транспортного машинобудування «Alstom» (Франція)[17]. За оцінками фахівців, китайські електровози – один з найкращих варіантів за співвідношенням ціна – якість для оновлення тягового рухомого складу залізниць України. Та Україна забажала дорогі корейські.

Військово-технічне співробітництво. У серпні 2011 р. відбувся офіційний візит в Україну китайської військової делегації на чолі з начальником Генерального штабу Народно-визвольної армії Китаю генерал-полковником Бінде Ченьом, який 11 серпня зустрівся з начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних сил України генерал-полковником Григорієм Педченком. Під час двосторонніх переговорів делегації Збройних сил України та Народно-визвольної армії Китаю розглянули поточний стан реалізації заходів реформування та розвитку Збройних сил України, перспективи їх участі в міжнародних миротворчих операціях та деякі інші питання.

Гуманітарна сфера. Співпраця в гуманітарній царині обмежеувалася в основному освітньою сферою. У квітні 2011 р. українська делегація на чолі з першим заступником міністра освіти й науки, молоді та спорту України Євгеном Сулімою відвідала Пекінський університет та обговорила питання співпраці цього університету з Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка та Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна.

Крім того, 14 листопада 2011 р. була підписана українсько-китайська Угода про співпрацю в інформаційній сфері. У Державному комітеті телебачення й радіомовлення України відбулося підписання Угоди про співробітництво між Держкомтелерадіо та Головним державним управлінням радіомовлення, кінематографії та телебачення Китайської Народної Республіки[18].

---

[17] Укрзалізниця розглядає пропозиції китайських виробників залізничної тягової техніки. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244598864.

[18] Підписано українсько-китайську Угоду про співпрацю в інформаційній сфері. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244697854.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 324

Висновки

2011 рік справді став роком формування ґрунтовної договірно-правової бази для глибокого й широкомасштабного співробітництва України з Китаєм, настільки ґрунтовного, що постає питання про інтеграційний характер українсько-китайських відносин.

Інтерес до збільшення рівня двосторонніх відносин існує як в Україні, так і в Китаї. Проте інтереси ці мають різноплановий характер. Пекін мало цікавить дотримання демократії в Україні, більше того, тяжіння В. Януковича до авторитаризму більше імпонує авторитарному комуністичному режимові Китаю, ніж демократичні цінності. Це саме стосується й чинної влади в Україні. У Китаї, як і в Україні, є ув'язнені за політичними мотивами, проте йому мало хто із сильних світу нагадує про порушення прав людини. Отже, між теперішньою владою України й Китаєм не існує політичних перепон для поглиблення співробітництва, на відміну від ув'язування Євросоюзом умов економічної інтеграції з вимогами дотримання демократичних цінностей. Проте для переведення відносин на рівень інтеграції Україна з Китаєм, окрім спільних спогадів про радянсько-китайську дружбу, не мають спільних стратегічних інтересів.

Занадто нерівнозначними й асиметричними виглядають інтереси України, порівняно з китаєцентричними стратегічними інтересами Пекіна. Тож Декларація про стратегічне партнерство між Китаєм та Україною залишається, радше, декларацією без конкретних зобов'язань та чітко визначених параметрів такого партнерства.

З іншого боку, вибір китайського вектора міг розглядатися як вихід із глухого кута, в якому опинилась Україна в результаті фіаско стратегії подвійної асиметричної інтеграції. Очевидно, така амбівалентність позбавила Україну будь-яких шансів однозначно інтегруватися і в ЄС, і в Росію. Інтеграція в ЄС виявилася неможливою без дотримання демократичних цінностей. Водночас цінності «русского мира», які поділяє й чинна влада в Україні, й російське суспільство, складають спільну політичну та ідеологічну основу для інтеграції в Росію, проте така інтеграція виключає можливості економічної та політичної інтеграції України в Європу й не дає офіційному Києву гарантій для його власності на владу та ресурси.

Китай не наполягає на інтеграції в «китайський світ», однак він пропонує Україні світ китайських товарів. Економічна

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 325

експансія – головний інтерес Китаю у відносинах з Україною. По-перше, Україна є досить ємним та невибагливим ринком для китайських товарів; по-друге, її вигідне геоекономічне положення дає можливість розглядати Україну як чудовий майданчик для просування китайської економічної експансії в Європу; по-третє, в Україні ще наявні залишки наукоємної продукції та високих технологій, які продовжують цікавити китайських промисловців і науковців.

Чинну владу в Києві приваблює насамперед величезний інвестиційний потенціал Китаю, котрий той готовий надавати без політичних та будь-яких інших умов. Саме із цих міркувань Київ так обнадійливо розраховує на китайські інвестиції в умовах відсутності очікуваних і політично обумовлених кредитів МВФ. Тим більше, що Олександр Лукашенко вже скористався китайськими кредитами, не маючи можливості отримати кредит МВФ. Китай неодноразово надавав Білорусі кредити. Умовами цих кредитів стала участь китайської сторони в приватизації стратегічних об'єктів. Тож постає запитання: чи не в цьому зацікавлений Китай у відносинах з Україною? Китай, пропонуючи надати кредит Україні, не зазначив, які саме умови має виконати Україна.

Звичайно, Китай, на відміну від МВФ, не вимагатиме реформ, умови мають бути з категорії зобов'язань купувати китайську продукцію. Відсутність попередньо закріплених умов дає можливість китайській стороні довільно висувати їх у процесі надання кредитів. Які умови Китай висуватиме Україні: обов'язкову закупівлю китайської продукції, використання китайських технологій, участь китайців у приватизації української ГТС? Інакше кажучи, китайські гроші схожі на сир у мишоловці. Але політичній «еліті», зацікавленій у тому, аби отримати більше грошей, у корпоративних інтересах вигідніше піти на умови Китаю, ніж на умови МВФ.

Утім, нині немає гарантій, що китайські інвестиції обов'язково дійдуть до України. Якщо проаналізувати навіть назви підписаних документів, то в них фігурують такі слова, як «меморандум», «угода про наміри», «рамкова угода», «угода про співробітництво». Тобто, як і у 2010 р., підписані угоди й меморандуми з КНР мають надто загальний та незобов'язуючий характер, що значно знижує вірогідність їх реалізації.

§ 4. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії та Африки

Погляд за межі двовекторної зовнішньої політики був зумовлений не тільки безперспективністю втілень стратегії подвійної асиметричної інтеграції, а й жорсткими рамками політичних вимог та економічних стандартів відносин України із Заходом та Росією, які суттєво обмежували реалізацію національних інтересів України на міжнародній арені. Це, у свою чергу, обумовило пошук нової конфігурації зовнішньополітичних інтересів України в різних регіонах світу.

Найближчим до України є Чорноморський регіон, у якому наша держава мала всі можливості відігравати роль регіонального лідера. Проте ці можливості були бездарно втрачені, що змусило керівництво країни переглянути свої підходи до реалізації регіональних інтересів. Так, у 2011 р. почала поступово викристалізовуватися нова структура стратегічних пріоритетів України в Чорноморському регіоні, головними серед яких є забезпечення країни енергоресурсами, розвиток транспортного потенціалу та підтримання регіональної безпеки. На двосторонньому рівні ці пріоритети вказують на першочергову увагу до таких країн як Азербайджан, Туреччина та Грузія.

Щодо регіону Близького Сходу, то у 2011 р. найактивніше розвивалося співробітництво України з Ізраїлем та Йорданією. Ізраїль може бути альтернативною країною в залученні інвестицій та високих технологій, Йорданія – привабливий ринок для експорту українського зерна й машинобудівної продукції. Пріоритетність країн регіону Перської затоки зумовлюється насамперед великою ємністю їхнього ринку сільськогосподарської продукції та озброєнь, а також величезними покладами енергоресурсів. Африканський континент – зона миротворчої діяльності України, ринок озброєнь та реалізації проектів промислового й науково-виробничого спрямування.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 327

Відносини України з країнами Близького Сходу та Азії

Україна – Азербайджан

Азербайджанська Республіка була й залишається дуже важливим партнером України з огляду на її енергетичні ресурси, участь у форматі субрегіональної діяльності ГУАМ та інші політичні і економічні чинники.

Політичний діалог. Найбільшою політичною подією 2011 р. у двосторонніх відносинах обох країн став візит В. Януковича до Баку для участі у Третьому засіданні Ради президентів України та Азербайджану, під час якого 28 квітня голови держав підписали План заходів усебічного співробітництва між Україною та Азербайджаном на 2011–2015 рр., а також Спільну заяву президентів про подальший розвиток відносин стратегічного партнерства і Протокол третього засідання Ради президентів України та Азербайджану. Виступаючи на спільній прес-конференції, В. Янукович подякував президентові Азербайджану Ільхаму Алієву за рішення виділити 1 млн дол. США на будівництво нового саркофага над четвертим енергоблоком Чорнобильської АЕС.

Активними були й переговори на рівні голів зовнішньополітичних відомств. 23 лютого 2011 р. у Міністерстві закордонних справ України завершилися переговори між міністром закордонних справ України К. Грищенком та його азербайджанським колегою Ельмаром Мамед'яровим. Під час переговорів сторони розглянули широке коло питань українсько-азербайджанського співробітництва в контексті реалізації домовленостей, досягнутих за результатами Другого засідання Ради президентів України та Азербайджанської Республіки, яке відбулося в жовтні 2010 р. у Києві. Е. Мамед'яров висловив вдячність українській стороні за допомогу в евакуації азербайджанських громадян з Лівії. Під час візиту голова зовнішньополітичного відомства Азербайджану зустрівся з керівництвом України й узяв участь у засіданні Ради міністрів закордонних справ країн – членів ГУАМ.

У відповідь міністр закордонних справ України К. Грищенко 26 серпня 2011 р. здійснив одноденний візит до Азербайджанської Республіки. Під час зустрічі з міністром закордонних справ Азербайджану Е. Мамед'яровим голови МЗС обох держав обговорили стан реалізації першочергових завдань співробітництва України

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 328

та Азербайджану в економічній, енергетичній та інших сферах двосторонніх відносин. Зокрема, була підтверджена взаємна зацікавленість у подальшому поглибленні співпраці у транспортній сфері з урахуванням перспективи приєднання Азербайджану до маршруту комбінованих перевезень «Вікінг».

Третьою подією стало 9-те засідання Спільної міжурядової українсько-азербайджанської Комісії з питань економічного співробітництва, яке відбулось у Баку 21 квітня 2011 р. і в якому взяв участь перший віце-прем'єр-міністр – міністр економічного розвитку і торгівлі України А. Клюєв.

Важливим заходом у сфері воєнно-політичного співробітництва виявився офіційний візит міністра оборони України Михайла Єжеля до Азербайджанської Республіки 16–18 березня, під час якого він провів зустріч із міністром оборони Азербайджанської Республіки генерал-полковником Сафаром Ахундбалою огли Абієвим. Під час зустрічі сторони обговорили стан двостороннього співробітництва в оборонній сфері та перспективи його подальшого розвитку.

Торговельно-економічна сфера. Головна увага України прикута до Азербайджану як до альтернативного джерела енергоресурсів. У 2011 р. торговельні відносини між двома країнами стартували в січні на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, де було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про транспортування нафти територією України та Меморандум про співпрацю у сфері поставок скрапленого природного газу, який передбачає постачання в 2014 р. 2 млрд м^3, а у 2015 р. – 5 млрд м^3 скрапленого газу з Азербайджану до України. Згідно з Угодою, планується прокачати нафтопроводом Одеса – Броди в аверсному режимі від 8 млн до 12 млн тонн нафти[19]. У 2010 р. в Україну було транспортовано 1,5 млн тонн азербайджанської нафти.

Під час 9-го засідання Спільної міжурядової українсько-азербайджанської Комісії з питань економічного співробітництва її учасники обговорили перспективи співробітництва з організації поставок нафти на нафтопереробні підприємства Західної України (ВАТ «НПК-Галичина» і ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття»), а також можливості збільшення інвестицій Державної нафтової

[19] Янукович і Алієв домовилися про газ. – http://1lawforum.info/showthread.php?t=135178.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 329

компанії Азербайджанської Республіки (ДНКАР) у мережу заправних станцій на території України. ДНКАР придбала в Україні 15 автозаправних станцій, нафтобазу в Одесі, крім того, під брендом «SOCAR» функціонують сім автозаправних станцій і дві бази. За словами першого віце-прем'єр-міністра України А. Клюєва, під час засідання обговорювалося також науково-технічне співробітництво Національної академії наук України та Державної нафтової компанії Азербайджану в енергетичній сфері[20].

Україна – Туреччина

Політичний діалог. Головною подією 2011 р. у розвитку політичного діалогу між Україною й Туреччиною стало підписання Президентом України В. Януковичем та прем'єр-міністром Турецької Республіки Реджепом Тайїп Ердоганом Спільної декларації про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною й Турецькою Республікою. Документ має на меті формалізацію виходу взаємин України й Туреччини на рівень стратегічного партнерства і створення механізму реалізації нового формату відносин – Стратегічної ради високого рівня.

Стратегічна рада розроблятиме пропозиції до стратегії та основних напрямів відносин України й Туреччини, координуватиме здійснення важливих проектів зі співробітництва в політичній, торговельно-економічній та культурно-гуманітарній сферах.

Українську й турецьку частини Стратегічної ради очолюватимуть, відповідно, Президент України і прем'єр-міністр Турецької Республіки. Засідання проводитимуться один раз на рік по черзі – в Україні й Туреччині.

Для обговорення ключових питань двостороннього співробітництва в рамках Ради буде створена Спільна група стратегічного планування під головуванням міністрів закордонних справ сторін, яка проводитиме засідання щонайменше один раз на рік.

У присутності В. Януковича та Р. Т. Ердогана 25 січня 2011 р. були також підписані двосторонні документи:

- Угода про співробітництво між Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ» і Турецьким інформаційним агентством «Анадолу Ажанси»;

[20] Андрій Клюєв: Делегації України та Азербайджану обговорили довгострокові спільні проекти. – http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=165522.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 330

• Програма реалізації Меморандуму про наміри щодо співпраці у сферах технічного регулювання, стандартизації, метрології, оцінки відповідності та захисту прав споживачів між урядами на 2011–2012 рр.;

• Програма співробітництва між Державною інспекцією ядерного регулювання України та Державним агентством Туреччини з питань атомної енергетики на 2011–2012 рр.;

• Меморандум про взаєморозуміння в галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України й Міністерством енергетики та природних ресурсів Туреччини[21].

Серед підписаних документів окреме практичне значення має міжурядова Угода про організацію міжнародного прямого вантажного залізнично-поромного сполучення між Україною й Туреччиною. Документ має визначити порядок та форми розвитку співробітництва сторін, а також надання необхідної допомоги з метою експлуатації та подальшого розвитку такого сполучення. Крім того, документом передбачається створення відповідної Спільної комісії з метою поглиблення рівня взаємодії та оперативного вирішення питань, пов'язаних зі спільною експлуатацією міжнародних залізнично-поромних переправ між портами наших країн. Попереднім підтвердженням реальності цього проекту стало розвантаження 17 січня 2011 р. у порту «Південний» першого автомобільного порома «Strofades IV» нового поромного сервісу «Black Sea Express». Відкриття цієї нової лінії дасть змогу залучити до нашої країни додатковий транзитний вантажопотік, який прямує автомобільним транспортом з Туреччини до Європи[22].

На виконання завдання зі створення Стратегічної ради високого рівня між Україною й Турецькою Республікою 13 липня 2011 р. К. Грищенко під час офіційного візиту до Туреччини разом зі своїм турецьким колегою Ахметом Давутоглу провів засідання Групи стратегічного планування. Основним завданням зустрічі була підготовка першого засідання Стратегічної ради високого рівня, зокрема був сформований порядок денний Стратегічної ради, узгоджений рівень представництва сторін, досягнута

---

[21] Президент України та прем'єр-міністр Туреччини підписали Спільну декларацію про створення Стратегічної ради високого рівня. – http://www.president.gov.ua/news/19198.html.

[22] Між Україною і Туреччиною запустили новий пором. – http://www.unian.ua/news/417193-mij-ukrajinoyu-i-turechchinoyu-zapustili-noviy-porom.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 331

домовленість про підготовку двосторонніх документів, які мають бути підписані під час цього заходу. Сторони домовилися також підписати План дій українсько-турецького співробітництва на 2012–2013 рр. 15 листопада 2011 р. під головуванням заступника міністра закордонних справ України Віктора Майка відбулося установче засідання робочої групи із забезпечення діяльності української частини Стратегічної ради високого рівня між Україною й Турецькою Республікою.

Торговельно-економічна сфера. У 2011 р. Україна й Туреччина значно активізували двостороннє співробітництво у різних галузях економіки. Але головна увага Києва, як і у відносинах з іншими країнами, була прикута до енергетичної сфери. Так, у березні в Анкарі в рамках Третього засідання українсько-турецької Робочої групи з питань енергетики був підписаний Меморандум щодо спільного вивчення вуглеводневих ресурсів Чорного моря. У рамках засідання відбулося підписання Меморандуму між «Нафтогазом України» і «Турецькою нафтовою компанією», метою якого є встановлення довгострокових партнерських відносин та здійснення взаємовигідного співробітництва щодо організації вивчення вуглеводневих ресурсів Чорного моря, а також подальшого розвитку цього напряму співпраці. Крім того, сторони погодилися співробітничати на технічному рівні для сприяння передачі ноу-хау й технологій у різних сферах вугільного сектора.

Україна має також намір експортувати до Туреччини електроенергію. Вона матиме таку можливість після введення в експлуатацію третього й четвертого енергоблоків на Хмельницькій АЕС[23]. Українські компанії готові брати участь у модернізації та обслуговуванні турецьких нафто- і газопроводів, про що заявив прем'єр-міністр України М. Азаров у Стамбулі після зустрічі з прем'єр-міністром Республіки Туреччина Р. Т. Ердоганом 14 березня 2011 р. Під час цієї зустрічі уряди України й Туреччини в рамках засідання Міжурядової українсько-турецької комісії відпрацювали технічну документацію щодо створення зони вільної торгівлі між двома країнами.

Таким чином, у відносинах із країнами Чорноморського регіону Україна акцентувала увагу насамперед на таких стратегічно важливих для неї питаннях, як забезпечення енергоресурсами та

[23] Україна пропонує Туреччині експорт електроенергії. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244127656.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 332

розвиток транспортної інфраструктури. У практичній площині це стосувалося взаємодії у спорудженні LNG-терміналу в Одесі, розвитку транспортних коридорів за маршрутом «Північ – Південь» та наповнення вантажами маршруту комбінованих перевезень «Вікінг».

Україна – Ізраїль

Ізраїль є традиційно дружньою країною й надійним партнером України в регіоні Близького Сходу. 2011 рік був ювілейним в історії становлення й розвитку українсько-ізраїльських відносин. За двадцять років дипломатичних відносин між обома державами було налагоджено активний та регулярний політичний діалог з актуальних двосторонніх та міжнародних питань, встановлені взаємовигідні торговельно-економічні зв'язки, активно розвивалося співробітництво у сферах культури, освіти й науки.

Політичний діалог. Першим важливим кроком у розвитку політичного діалогу протягом 2011 р. стали переговори Президента України В. Януковича з президентом Держави Ізраїль Шимоном Пересом, котрий прибув до України для участі у 8-й Ялтинській щорічній зустрічі. На запрошення Ш. Переса В. Янукович здійснив відповідний державний візит до Ізраїлю, який тривав з 30 листопада по 1 грудня 2011 р. Під час переговорів президенти констатували теплу та дружню атмосферу, притаманну відносинам України та Держави Ізраїль. Відбувся інтенсивний обмін думками із широкого кола питань українсько-ізраїльського співробітництва, а також актуальних міжнародних та регіональних проблем.

Президенти високо оцінили запровадження у 2011 р. безвізового режиму між Україною та Ізраїлем як крок, покликаний стимулювати весь спектр офіційних, ділових та міжлюдських двосторонніх контактів. Президенти підкреслили важливість прискорення укладення Угоди між Урядом України та урядом Держави Ізраїль про соціальне забезпечення й домовилися завершити експертні консультації із зазначеної тематики протягом найближчого часу.

Торговельно-економічна та гуманітарна сфери. Під час перебування В. Януковича з державним візитом в Ізраїлі відбулося підписання низки двосторонніх документів у цих сферах, зокрема Плану співробітництва в галузі охорони здоров'я та медицини між Міністерствами охорони здоров'я України та Ізраїлю на

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 333

2011–2015 рр., Меморандуму про співробітництво між Державною службою автомобільних доріг України та Національною автодорожньою компанією Ізраїлю та Меморандуму про взаєморозуміння між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України й Центром сприяння інвестиціям Ізраїлю.

План співробітництва в галузі охорони здоров'я та медицини між МОЗ України та Ізраїлю на 2011–2015 рр. стосується співпраці в таких сферах, як медицина надзвичайних ситуацій, управління медичними закладами, дослідження в галузі кардіології та онкології, вдосконалення законодавства у сфері медицини та системи фінансування охорони здоров'я, аудит медичних закладів і системи охорони здоров'я.

Меморандум про співробітництво між Державною службою автодоріг України та Національною автодорожньою компанією Ізраїлю визначає напрями взаємодії у сфері автодорожньої інфраструктури, зокрема щодо безпеки дорожнього руху та стандартизації тощо. Ідеться також про питання спільної участі та організації навчальних програм, семінарів та інших інформаційних заходів для обміну досвідом[24].

Україна – Йорданія

Політичний діалог. Відносини з Йорданією виділяються чи не найбільшою, після Ізраїлю, інтенсивністю політичного діалогу, який Україна розвивала з країнами Близького Сходу протягом 2011 р. Так, 22 червня з першим офіційним візитом до України прибув король Йорданії Абдалла II Ібн Аль Хуссейн. Переговори, які пройшли в дружній атмосфері, засвідчили збіг позицій обох держав з актуальних міжнародних питань, зокрема сталого економічного розвитку та підтримки міжнародного миру і безпеки.

У присутності Президента України В. Януковича та короля Йорданії Абдалли II відбулося підписання двосторонніх документів, а саме:

- Угоди між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Йорданського Хашимітського Королівства про військове співробітництво;

[24] У присутності Президентів України та Ізраїлю відбулося підписання двосторонніх документів. – http://www.president.gov.ua/news/22124.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 334

• Міжурядової угоди про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медичної науки;

• Меморандуму про взаєморозуміння між Державною службою фінансового моніторингу України та Підрозділом з боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму Йорданії;

• Меморандуму про політичні консультації між Міністерствами закордонних справ України та Йорданії;

• Меморандуму про взаєморозуміння між Державним концерном «Укроборонпром» та Бюро з питань розробок і розвитку короля Абдалли II.

Торговельно-економічна та гуманітарна сфери. У своїй заяві з приводу завершення двосторонніх переговорів з королем Йорданії Абдаллою II Президент України В. Янукович звернув увагу на необхідність активізації економічної співпраці двох країн. Цьому має сприяти насамперед діяльність на постійній основі Спільної українсько-йорданської комісії з торговельно-економічного співробітництва. «Саме цей орган двосторонньої взаємодії має сприяти переорієнтації торгівлі між Україною та Йорданією з обміну сировинними та напівсировинними товарами на співпрацю у високотехнологічних сферах», – сказав Президент. Під час зустрічі зазначалося, що хоча українсько-йорданська комісія була створена ще у 2005 р., від того часу відбулося всього одне її засідання. Найбільш перспективними сферами двостороннього співробітництва голова держави назвав енергетику, авіа- та суднобудування, транспорт, високі технології.

Під час зустрічі з прем'єр-міністром України М. Азаровим у рамках офіційного візиту до України король Йорданії зазначив, що Україна є великим експортером зерна, а Йорданія – великим імпортером. «Тому ми можемо спільно будувати сховища для зернових культур, щоб потім цю продукцію розповсюджувати на території всього арабського регіону», – заявив Абдулла II. Він наголосив, що порт Йорданії, який є найбільшим у регіоні, також позитивно сприяє налагодженню торгівлі зерновими[25]. У свою чергу, М. Азаров запевнив, що Україна та Йорданія можуть розвивати співробітництво не тільки в аграрній, а й в авіаційній галузі, зважаючи на те, що уряд Йорданії цікавлять літаки лінійки Ан, зокрема Ан-72 та Ан-74.

---

[25] Україна та Йорданія бачать перспективи співробітництва в сільському господарстві. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244350517&cat_id=244276429.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 335

Крім економічних, України та Йорданія мають широкі культурно-гуманітарні зв'язки. У Йорданії мешкає понад тисяча змішаних сімей, членами яких є громадяни України, а в Україні навчаються понад 3 тис. йорданських студентів. Саме із цієї причини українська сторона ще на початку 2011 р. ініціювала укладення проекту двосторонньої консульської конвенції, яка перебуває на розгляді уряду Йорданії.

У рамках освітніх та наукових програм 12 серпня 2011 р. на базі Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова проходив Перший українсько-йорданський міжнародний медичний конгрес, який є вагомим кроком у зміцненні відносин між Україною та Хашимітським Королівством Йорданією у сфері гуманітарного співробітництва та медичної освіти й науки. Цей конгрес надає унікальну можливість викладачам, науковцям та студентам з України та Хашимітського Королівства Йорданії обмінятися досвідом, науковими розробками, започаткувати нові напрями міжнародного співробітництва.

Україна – Сирія

Політичний діалог. Головною проблемою, яка затьмарила двосторонні стосунки України із цією країною у 2011 р. була громадянська війна в Сирії. З огляду на таку складну ситуацію, Україна виступила проти будь-якого прямого або непрямого іноземного втручання у внутрішні справи Сирії, що може призвести до негативних наслідків у країні та Близькосхідному регіоні загалом. Подолання кризи можливе шляхом діалогу всіх сторін усередині й за межами країни. Спеціальний представник України з питань Близького Сходу та Африки Євген Микитенко висловив надію на те, що заклики президента Сирії Башара Аль-Асада до проведення національного діалогу і реформ знайдуть відгук у народу. «Демократію не можна доставити в країну на крилах військових літаків. Досягнення свободи й соціальної справедливості вимагає від уряду і народу відповідальності, мужності та рішучості», – сказав він.

У рамках розвитку дипломатичних стосунків 1 червня 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Консульської конвенції між Україною та Сирійською Арабською Республікою».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 336

Торговельно-економічна сфера. У цій сфері головні зусилля сторін протягом року були сконцентровані на укладенні Угоди про вільну торгівлю. 7 червня 2011 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко прийняв заступника міністра закордонних справ та імміграції Сирійської Арабської Республіки Абдельфаттаха Амуру, який перебував в Україні в рамках участі сирійської делегації в третьому раунді переговорів щодо укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною та Сирією.

Сторони обговорили перспективи українсько-сирійського співробітництва в політичній та економічній сферах, можливості розширення договірно-правової бази відносин, стан реалізації двосторонніх домовленостей, досягнутих за результатами візиту в Україну президента Сирії Башара Аль-Асада, який відбувся в листопаді 2010 р.

Окрема увага під час зустрічі приділялася обговоренню нинішньої ситуації в Сирії. А. Амура поінформував про заходи як політичного, так і соціально-економічного характеру, які вживаються урядом Сирії з метою стабілізації ситуації в країні.

У свою чергу, К. Грищенко наголосив на необхідності мирного врегулювання ситуації в Сирії з використанням усіх можливих політичних засобів і висловив сподівання, що нинішні реформи, які здійснює сирійське керівництво, сприятимуть нормалізації ситуації в країні.

Україна – Індія

Політичний діалог. З метою відновлення цього діалогу між двома державами на найвищому та високому рівнях 24 листопада 2011 р. міністр закордонних справ України К. Грищенко здійснив перший за останні вісім років офіційний візит до Індії. Офіційний Київ розглядає Індію як одного з пріоритетних партнерів у політичній та торговельно-економічній сферах. «Індія стає одним із центрів нової системи міжнародних відносин, і розвиток партнерських відносин з Нью-Делі належить до стратегічних пріоритетів української зовнішньої політики», – наголошується в повідомленні МЗС України[26]. 25 листопада під час зустрічі керівника МЗС України з міністрами економічного блоку Індії обговорювалися

[26] Грищенко перебуває з офіційним візитом в Індії. – http://www.ea-ua.info/news.php?news_id=18490&news_show_type=1.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 337

шляхи підтримки позитивної динаміки двосторонньої торгівлі, яка цього року може сягнути позначки 2,5 млрд дол. США (зі значним позитивним сальдо на користь України). Наголошувалося на важливості проведення найближчим часом четвертого засідання Міжурядової українсько-індійської комісії з торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового й культурного співробітництва та першого засідання Робочої групи з питань торгівлі. Окремо підкреслювалася необхідність активізації співпраці з метою участі у спільних проектах на ринках третіх країн.

Проте головний зміст зовнішніх відносин з Індією у 2011 р. складало військове співробітництво. Так, 7–13 лютого в Республіці Індія перебувала українська військова делегація на чолі з командувачем Повітряних сил Збройних сил України генерал-лейтенантом Сергієм Онищенком з метою участі в міжнародній виставці авіаційної техніки «Аеро Індія – 2011». У рамках роботи міжнародної авіавиставки представники української військової делегації обмінялися зі своїми колегами з інших країн досвідом у питаннях розвитку сучасної бойової авіації та протиповітряної оборони, напрямів розвитку повітряних сил загалом, а також співробітництва у сфері зміцнення світової та регіональної безпеки, ознайомилися з новітніми зразками озброєння та авіаційної техніки.

У свою чергу, з метою ознайомлення із системою підготовки українських військовиків Україну відвідала делегація Вищого курсу повітряного командування Коледжу повітряних військових операцій Міністерства оборони Республіки Індія. Делегація, очолювана начальником факультету повітряних військових операцій полковником авіації Татінені Сурешем, 18 жовтня 2011 р. ознайомилася зі структурою та системою підготовки слухачів Національного університету оборони України.

У рамках виконання заходів військово-технічного співробітництва Україна передала три партії літаків Ан-32, оновлених у процесі реалізації контракту на ремонт і модернізацію парку літаків військово-повітряних сил Індії. Іноземному замовнику планується відвантажити обладнання для розвитку авіаремонтних потужностей у Республіці Індія. Відповідно до контракту, 40 літаків буде відремонтовано та модернізовано в Україні, а 65 – в Індії.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 338

Україна – Саудівська Аравія

Політичний діалог із Саудівською Аравією, як і з Індією, у 2011 р. зосереджувався переважно на воєнного-політичних інтересах двох держав та на інтересах військово-технічного співробітництва. 20 квітня з офіційним візитом до України прибула делегація Королівства Саудівська Аравія на чолі із заступником міністра оборони та авіації принцом Халідом бін Султаном Аль-Саудом. Під час переговорів сторони визначили перспективні напрями співробітництва між оборонними відомствами України та Королівства Саудівської Аравії. У рамках візиту делегація Саудівської Аравії відвідала державне підприємство «Антонов».

21 квітня принц Халід бін Султан Аль-Сауд зустрівся з керівництвом держави та Міністерства закордонних справ України, а також відвідав низку підприємств та установ оборонно-промислового комплексу України. Під час зустрічі з прем'єр-міністром України М. Азаровим заступник міністра оборони та авіації Саудівської Аравії поінформував, що під час переговорів з міністром оборони України М. Єжелем досягнуто домовленості упродовж двох місяців здійснити обмін візитами військових спеціалістів та визначити конкретні проекти співпраці у військовій галузі, зокрема щодо поставок української військової техніки до Саудівської Аравії та підготовки військових спеціалістів.

Зі свого боку, прем'єр-міністр України запропонував Саудівській Аравії співпрацю в космічній, військовій, авіаційній галузях та інвестиційну співпрацю з реалізації інфраструктурних проектів тощо. «Для нас надзвичайно цікава співпраця в паливно-енергетичному комплексі, зокрема щодо імпорту нафти і скрапленого газу», – сказав прем'єр-міністр[27].

Торговельно-економічна сфера. Стратегічний інтерес України у сфері торговельних відносин із Саудівською Аравією полягає в експорті українського зерна та імпорті енергоресурсів із цієї країни. Із цією метою 21–24 листопада 2011 р. у Королівстві Саудівська Аравія з робочим візитом перебував міністр аграрної політики та продовольства України М. Присяжнюк. Він зустрівся з міністром сільського господарства Саудівської Аравії доктором Фахдом Бальгунеймом, міністром фінансів Ібрагімом Аль-Ассафом, генеральним директором державного підприємства «Grain

[27] Україна і Саудівська Аравія активізують рівень двосторонніх контактів. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244227809.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 339

Silos and Flour Mills Organization», яке здійснює закупівлю зерна, зберігання його в зерносховищах, підтримання резервного фонду зерна, виробництво борошна, Валідом Аль-Херіджі. М. Присяжнюк відвідав також компанії «ARASCO» (сфера діяльності – імпорт до Саудівської Аравії фуражного зерна, ячменю, кукурудзи, виробництво харчових продуктів для тваринництва), «Alrasheed Greenhouses» (вирощування овочів у тепличних умовах), «Аль-Мараі» (виробництво молочної продукції). За дев'ять місяців 2011 р. до Саудівської Аравії експортовано зернових (пшениці, ячменю та кукурудзи) на суму 374,4 млн дол. США, або 1,5 млн тонн у ваговому еквіваленті[28].

Україна та країни Африки

Україна – Кенія

Політичний діалог України із Кенією у 2011 р. обумовлювався насамперед проблемою боротьби з піратством. 28 січня посол України в Республіці Кенія Володимир Бутяга провів зустріч із генеральним директором Морської адміністрації Кенії Ненсі Карігіту. Сторони обмінялися думками щодо ефективних шляхів протидії морському піратству. Український дипломат звернувся також до керівництва кенійської Морської адміністрації за допомогою в розшуку зниклих або незаконно привласнених морських суден України, зокрема українського риболовецького судна «Денеб».

Обговорюючи питання збільшення морських вантажоперевезень між Україною та Кенією, посол висловився за необхідність започаткувати співробітництво між портами України та Кенії, зокрема між державним торговим портом Миколаїв та кенійським портом Момбаса. Кенійській морській адміністрації був переданий проект Меморандуму про співробітництво між портами Миколаїв та Момбаса.

Керівник Морської адміністрації Кенії запропонувала підписати Меморандум про співробітництво між Україною та Кенією в морській сфері. Такий Меморандум передбачатиме, зокрема, стажування кенійських фахівців в українських портах та українських – у Кенії.

[28] Микола Присяжнюк перебуває з робочим візитом у Королівстві Саудівська Аравія. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244723080.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 340

Торговельно-економічна сфера. Одним із пріоритетних інтересів Кенії у відносинах з Україною є імпорт українського цукру та зернових. Участь українських підприємств у реконструкції морських портів Ламу та на озері Вікторія може стати взаємовигідним проектом для обох країн. Так само взаємовигідним і перспективним видається проект будівництва на території Кенії українського заводу мінеральних добрив.

Зі свого боку, Україна зацікавлена у двосторонній співпраці в галузі машинобудування, енергетики, транспорту, постачанні устаткування для зв'язку й телекомунікацій, продукції суднобудівної галузі та металургійного комплексу, зокрема труб, поставок унікального медичного обладнання, що виробляється в Україні.

Гуманітарна сфера. Двостороння співпраця в цій сфері у 2011 р. позначилася кількома подіями. 1 листопада 2011 р. у Національному музеї в Найробі відбулося офіційне відкриття еко-культурної виставки скульптур і картин відомих українських митців Миколи Зноби («Козак Мамай», «Архангел Михаїл») і Данила Дірова («Портрет Кофі Анана», «Море» та ін.) під назвою «Час жити».

12 грудня 2011 р. з ініціативи кенійської сторони відбулася зустріч посла України в Кенії й Танзанії за сумісництвом Володимира Бутяги з міністром національної спадщини й культури Кенії Вільямом Оле Нтімамою. Під час зустрічі, яка стала вже четвертою за 2011 р., кенійський міністр висловив Україні та посольству зокрема вдячність за проведення у 2011 р. низки культурно-мистецьких акцій, які сприяли встановленню дружнього клімату у відносинах двох країн, підвищенню обізнаності українського та кенійського народів про культурне надбання один одного. Міністр особливо відзначив кропітку роботу посольства та організаторів музичного фестивалю в забезпеченні яскравої участі групи п'яти кенійських молодих співаків у Першому міжнародному фестивалі, який відбувся в Ялті 6–10 вересня 2011 р.

В. Оле Нтімама також оцінив як дружній гуманітарний жест Уряду України з виділення у 2011/2012 академічному році десяти державних стипендій кенійським студентам. Кенійський міністр звернувся з проханням продовжити започатковану посольством практику направлення кенійських дітей на Міжнародний дитячий фестиваль «Змінимо світ на краще» в МДЦ «Артек».

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 341

Україна – Ліберія

Політичний діалог. Увага України до цієї країни у 2011 р. була прикута насамперед завдяки участі українських представників у миротворчій місії ООН. Військовослужбовці зі складу 56-го окремого вертолітного загону Збройних сил України сил Місії ООН у Ліберії продовжують виконання щоденних завдань з патрулювання державного кордону цієї африканської країни. Спостережні польоти з патрулювання кордонів суміжних з Ліберією африканських країн здійснюються щоденно за визначеними маршрутами та складеними Місією ООН графіками. Перевіряються, зокрема, ділянки кордонів зі Сьєрра-Леоне, Ганою та Кот-д'Івуаром у прилеглих до прикордонної смуги районах, де розташовані об'єкти сил Місії ООН у Ліберії.

Повітряне забезпечення ліберійських виборів, які відбувалися в цій країні в жовтні 2011 р., було одним з найважливіших завдань 15-ї ротації загону. Екіпажі вертольотів Мі-24 та Мі-8 щодня патрулюють визначені Місією ООН території, при цьому з повітря за дотриманням порядку стежать спостерігачі з різних держав. За чотири з половиною місяці перебування на Африканському континенті загальний наліт загону досяг понад 1500 годин. При цьому 900 годин налітали екіпажі Мі-8 і 600 годин – екіпажі Мі-24. За цей час вертолітники перевезли 100 тонн вантажу та близько 3500 пасажирів[29].

Україна – Лівія

Політичний діалог. Інша зона конфлікту накрила Лівію, тому відносини із цією країною у 2011 р. набули яскраво вираженого воєнно-політичного характеру. Розв'язання проблеми повернення українських громадян із зони конфлікту стало головним завданням української дипломатії. 21 березня Президент України своїм Указом затвердив Рішення Ради національної безпеки та оборони України про гуманітарну місію у зв'язку із ситуацією в Лівії. Воно передбачало доручення Кабінету Міністрів України, Міністерству закордонних справ, Міністерству надзвичайних ситуацій, Міністерству оборони та іншим державним органам

[29] Українські миротворці готуються забезпечувати стабільність і безпеку в ході другого туру виборів у Ліберії. – http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244651689&cat_id=244277212.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 342

щодо вжиття заходів для забезпечення евакуації громадян України з Лівії та підготовки до можливого надання сприяння у відповідних гуманітарних місіях.

Зокрема, доручено забезпечити готовність великого десантного корабля «Костянтин Ольшанський» для евакуації громадян України з Лівії, підготувати до участі в рятувальних операціях Мобільний рятувальний центр МНС України, військово-транспортні та санітарні літаки. Усі причетні центральні органи влади України на максимально високому рівні забезпечили зустріч 85 евакуйованих українських громадян та 28 іноземців (громадян Росії, Білорусі, Молдови та Узбекистану), які прибули до порту Севастополь на борту великого десантного корабля «Костянтин Ольшанський». Представники Міністерства закордонних справ України надали їм необхідне сприяння в безперешкодному та оперативному проходженні прикордонних та митних процедур.

Після завершення активної фази воєнних дій на території Лівії Україна визнала Національну перехідну раду офіційною владою Лівії. У заяві МЗС із цього приводу сказано: «Ми закликаємо новий лівійський уряд тісно співпрацювати з Організацією Об'єднаних Націй як ключовою інституцією для координації міжнародних дій з налагодження постконфліктного життя у цій країні. Ми також маємо намір активно долучатися до відбудовчих процесів, гуманітарної та технічної допомоги лівійцям»[30].

Україна – Марокко

Політичний діалог. 8 вересня 2011 р. у Києві відбувся Восьмий раунд українсько-марокканських політичних консультацій між делегаціями МЗС двох країн на чолі зі спеціальним представником України з питань Близького Сходу та Африки Євгеном Микитенком та державним секретарем при міністрі закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко Латіфою Ахарбаш. Сторони обговорили низку питань українсько-марокканського співробітництва в політичній сфері, подальшої розбудови договірно-правової бази, а також перспективи зміцнення двосторонньої співпраці.

Українська сторона відзначила важливість роботи Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного, науково-технічного й культурного співробітництва, наголосила на пріоритетності

[30] Україна визнала нову владу Лівії. – http://www.unian.ua/news/454243-ukrajina-viznala-novu-vladu-v-liviji.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 343

нарощування обсягів українського експорту до Марокко, а також започаткування переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між двома країнами. Того ж дня відбулася зустріч міністра закордонних справ України К. Грищенка з державним секретарем при міністрі закордонних справ і співробітництва Королівства Марокко Латіфою Ахарбаш.

Голова зовнішньополітичного відомства України підтвердив позицію нашої держави щодо підтримки конституційних реформ у Марокко, зміцнення народовладдя, сталого економічного й соціального розвитку. Під час зустрічі відбувся обмін думками щодо актуальних питань у сфері міжнародної безпеки, а також щодо ситуації в Лівії.

Торговельно-економічна сфера. З метою активізації економічних відносин двох країн посол України в Марокко Я. Коваль 3 листопада 2011 р. провів зустріч із першим віце-президентом Федерації торговельно-промислових палат Марокко, головою торгово-промислової палати міста Касабланка Х. Беркан. Під час бесіди були обговорені перспективи економічного й торговельного співробітництва, зокрема відзначено обопільне прагнення переходити в економічному співробітництві між Україною та Марокко від торгівлі товарами до спільних проектів промислового й науково-виробничого спрямування.

На виконання домовленостей Першого засідання Міжурядової українсько-марокканської комісії з питань науково-технічного, торговельно-економічного та культурного співробітництва, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України опрацювало питання щодо можливості укладання Угоди про вільну торгівлю з Марокко.

Гуманітарна сфера. Вагомий внесок у розвиток співробітництва в цій сфері належить Асоціації дружби та співробітництва Марокко – Україна. Зважаючи на це, посол України в Королівстві Марокко Я. Коваль 5 липня 2011 р. зустрівся з головою Асоціації дружби та співробітництва Марокко – Україна Мохамедом Факірі. Під час зустрічі обговорювалися перпективи здійснення спільних заходів з метою підвищення присутності України в інформаційно-культурному просторі Марокко, ознайомлення громадськості й ділових кіл цієї країни з можливостями торговельно-економічного, культурно-освітнього, гуманітарного співробітництва з Україною, а також інформування громадськості про досягнення нашої держави на шляху соціально-економічного реформування, зміцнення демократії та щодо зовнішньополітичних пріоритетів України.

§ 5. Відносини України з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону

Зовнішня політика України впродовж років незалежності держави постійно «розривається» між двома векторами: східним і західним. Зі зміною влади в Україні перемагає чи то один, чи то інший вектор. На даний момент Україну вже навіть важко уявити націленою на будь-який інший проект чи напрям. У неї існують два взаємовиключні вектори: євроатлантичний та російський. Така політика призводить до величезної залежності від сильних держав, що заважає нам подивитися на світ новим поглядом.

Країни Латинської Америки переживають нині економічне піднесення, те саме стосується і країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Тому Україна потроху починає розуміти важливість співробітництва з країнами так званого «третього світу». Ці країни поступово намагаються знайти підтримку на світовій арені з метою забезпечення своєї оборони, самостійності та незалежності. Таку підтримку вони знаходять у Росії, США, Китаю, Ірану – залежно від регіону. Тож будь-яка держава, співпрацюючи з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону, матиме можливість розраховувати на певні політичні й економічні вигоди. Для України активна співпраця з країнами цих регіонів також виглядає дуже перспективною.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 345

Україна і країни Латинської Америки

У цьому регіоні протягом 2011 р. Україна найактивніше співпрацювала з Аргентиною, Бразилією, Кубою та Перу.

Україна – Аргентинська Республіка

Аргентинська Республіка посідає одне із пріоритетних місць у латиноамериканському вимірі зовнішньої політики України, що склалося завдяки історичному досвіду відносин між цими країнами. Аргентина була єдиною країною Америки, що визнала Українську Народну Республіку в 1921 р. Більше того, Аргентина ще раз повторила свою прихильність до співробітництва з Україною, коли першою серед країн Латинської Америки визнала незалежність України в грудні 1991 р. і встановила з нею дипломатичні відносини в січні 1992 р. Співробітництво України з Аргентиною у 2011 р. розвивалося переважно в економічній сфері.

Попри значну віддаленість України й Аргентини, їхнє співробітництво разом з Бразилією на світовому ринку зерна може стати значним конкурентом для США. Тому налагодження ***торговельно-економічного співробітництва*** з Аргентиною має стати для України одним з найважливіших напрямів латиноамериканського вектора зовнішньої політики України.

18–20 квітня 2011 р. в Україні з офіційним візитом перебував міністр закордонних справ, зовнішньої торгівлі та культури Аргентинської Республіки Ектор Маркос Тімерман. У рамках візиту Е. Тімерман зустрівся з Головою Верховної Ради України В. Литвином, прем'єр-міністром України М. Азаровим, міністром закордонних справ України К. Грищенком, заступником міністра закордонних справ України П. Клімкіним, а також взяв участь у Київському саміті з питань безпечного та інноваційного використання ядерної енергії[31]. Під час цієї зустрічі наголошувалося на активізації співпраці двох країн у сферах сільського господарства, машинобудування, енергетики, енергоефективності, розвитку інфраструктури, житлового будівництва, а також у космічній галузі, туризмі, авіа- та суднобудуванні.

---

[31] Сайт посольства України в Аргентинській Республіці. – http://www.mfa.gov.ua/argentina/ua/publication/content/38743.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 346

За результатами зустрічі сторони підписали Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Аргентинської Республіки про взаємне визнання документів про вищу освіту й Угоду між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про скасування віз, котра набула чинності 2 жовтня 2011 р. Важливо зазначити, що процес скасування віз з економічного погляду є вигідним для Аргентини, адже, вона, будучи туристичною країною, зацікавлена в заохоченні більшої кількості туристів.

Підсумовуючи активність двосторонніх зв'язків протягом 2011 р., необхідно констатувати, що співробітництво з Аргентиною проходило на досить низькому рівні. Зацікавленість у співпраці спостерігалася більшою мірою з боку Аргентинської Республіки, ніж з боку України.

Україна – Федеративна Республіка Бразилія

Бразилія – найбільший торговельний партнер України серед країн Латинської Америки. Вона має економіку, котра за паритетом купівельної спроможності посідає дев'яте місце у світі. Тож Україна намагається підтримувати активне співробітництво із цією країною.

Політичний діалог. Найвизначнішою подією на рівні політичного діалогу став візит В. Януковича до Бразилії в жовтні 2011 р., під час якої піднімалися важливі питання двосторонньої співпраці. У присутності Президента України В. Януковича та президента Федеративної Республіки Бразилія Ділми Руссефф відбулося підписання низки двосторонніх документів.

- Міжурядова угода про військово-технічне співробітництво сприятиме налагодженню двосторонньої взаємовигідної довгострокової співпраці у сфері військово-технічного співробітництва, зокрема вона стосується розвитку наукових досліджень та новітніх технологій.
- Міжурядовий меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці в галузі охорони здоров'я та медичних наук дасть змогу координувати політику в медичній галузі та сприятиме розвитку співробітництва за такими пріоритетними напрямами, як первинна та спеціалізована медична допомога; медична освіта; профілактика захворювань та охорона громадського здоров'я; екологічне здоров'я; політика у фармацевтичній галузі; епідеміологічний

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 347

нагляд за інфекційними захворюваннями, зокрема ВІЛ/СНІД; політика в галузі харчування.

• Меморандум про створення українсько-бразильського Консультативного комітету з питань сільського господарства розроблений на виконання домовленостей, досягнутих у процесі двосторонніх переговорів на урядовому рівні з метою розвитку взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері агропромислового комплексу.

• Меморандум про взаєморозуміння між Національною академією аграрних наук України та Бразильською сільськогосподарською дослідною корпорацією «ЕМБРАПА» відображає зацікавленість цих інституцій в об'єднанні наукового потенціалу з обміну технологіями виробництва біопалива; розробки експрес-методів контролю якості цукровмісної сировини; селекції в рослинництві та тваринництві; запровадження нових технологічних схем і засобів захисту рослин; спільної участі у виконанні міжнародних і регіональних проектів; організації двосторонніх заходів; підготовки та стажування спеціалістів тощо.

• Меморандум про сприяння двостороннім прямим інвестиціям був укладений з метою розвитку взаємного ділового співробітництва між Україною та Бразилією. Він сприятиме залученню двосторонніх прямих інвестицій та поліпшенню економічного зростання країн шляхом консультацій, обміну інформацією, надання послуг, сприяння пошуку інвестиційних партнерів, створення спільної робочої групи та розробки відповідних документів[32].

Під час візиту Президента України піднімалися питання щодо співпраці в космічній сфері, у галузі медицини, візового режиму тощо.

Торговельно-економічна сфера. Найважливішою подією в цій сфері стало П'яте засідання Спільної українсько-бразильської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва, яке проходило 29–30 вересня 2011 р. у Києві. Українську делегацію очолював голова Української частини Комісії, міністр енергетики та вугільної промисловості України Юрій Бойко. Бразильську делегацію очолювала голова Бразильської частини Комісії, заступник генерального секретаря з політичних питань Міністерства закордонних справ Бразилії, посол Вера Лусіа Барроуін Крівано Машаду.

---

[32] У присутності Президентів України і Бразилії підписано двосторонні документи. – http://www.president.gov.ua/news/21683.html.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 348

Під час переговорів сторони підтвердили рішучість і надалі зміцнювати торговельно-економічні відносини між обома країнами, розвивати довгострокову співпрацю в авіакосмічній, фармацевтичній, металургійній галузях, електроенергетиці, машинобудуванні, у сфері освіти, науки, високих технологій, інновацій, спорту й туризму. Сторони висловили задоволення результатами роботи П'ятого засідання Комісії, проведення якого є важливим кроком на шляху поглиблення співпраці України та Бразилії.

Значного поштовху подальшому розвитку торговельно-економічної та науково-технічної співпраці має надати спільний проект «Алкантара-Циклон-Спейс», який перейшов у фазу практичного втілення у життя. Цей проект реалізується з 2007 р. Його метою є запуск Бразилією українських комерційних ракет-носіїв «Циклон-4» із космодрому Алкантара. «Родзинка» цього проекту полягає виключно в тому, що доходи від надання космічних послуг розподілятимуться між двома країнами – учасницями проекту.

Перспективним проектом українсько-бразильського співробітництва у фармацевтичній сфері, започаткування якого відбулось у 2006 р., є співпраця державного підприємства «Індар» (Київ) та бразильської державної фармакологічної компанії «Фіокрус» (Ріо-де-Жанейро) щодо налагодження випуску в Бразилії інсуліну за українськими технологіями. Першим етапом його реалізації є постачання українського інсуліну до цієї країни, яке здійснюється досить успішно[33]. Україна, у свою чергу, дуже зацікавлена в бразильському досвіді у сфері виробництва паливного етанолу та біодизеля. Відповідно, у цій сфері Україні варто було б докласти зусиль задля отримання практичного результату.

Військове співробітництво. Головною подією 2011 р. у цій сфері співробітництва став візит української делегації на чолі з міністром оборони України М. Єжелем до Федеративної Республіки Бразилія. Під час переговорів 26 вересня 2011 р. міністри оборони України та Бразилії розглянули широкий спектр питань розвитку двостороннього військового та військово-технічного співробітництва. Як результат цього візиту, 2 листопада 2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про

[33] Сайт Посольства України в Бразилії. – http://www.mfa.gov.ua/brazil/ua/17387.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 349

співробітництво в оборонній сфері». Згідно з Угодою, співробітництво між сторонами має на меті обмін знаннями й досвідом використання імпортного та національного військового обладнання; обмін знаннями й досвідом у науково-дослідній і технологічній сферах; участь у спільних заходах з навчання та підготовки військовослужбовців, військових навчаннях, а також обмін інформацією стосовно цих питань; співробітництво у сфері оборонних систем та обладнання; сприяння співробітництву у сфері обміну розвідувальною інформацією з метою боротьби з міжнародними злочинами відповідно до національного законодавства обох держав, а також співробітництво в інших напрямах оборонної сфери, які можуть становити обопільний інтерес.

Відповідно до Угоди, співробітництво в оборонній сфері має здійснюватися шляхом взаємних візитів вищих посадових осіб до цивільних та військових установ; зустрічей між рівнозначними оборонними структурами; обміну інструкторами, а також студентами військових навчальних закладів; участі в теоретичних і практичних навчальних курсах, семінарах, конференціях, симпозіумах, які проводяться у військових і цивільних установах оборонної сфери, за спільною згодою сторін[34].

Гуманітарна сфера. Під час візиту Президента України до Бразилії у жовтні 2011 р. сторони обговорили перебіг підготовки заходів з відзначення 120-ї річниці еміграції українців до Бразилії. При цьому Д. Руссефф запевнила, що бразильська влада надасть необхідне сприяння в організації святкування на належному рівні[35]. Слід зазначити, що Бразилія має доволі велику українську діаспору. Більше того, 24 серпня вважається в Бразилії Національним днем української громади і внесений до офіційного календаря Федеративної Республіки Бразилія.

Отже, варто відзначити активну співпрацю України та Бразилії практично на всіх рівнях протягом 2011 р. Найважливішим фактором формування відносин цих країн є той факт, що домовленості між Україною та Бразилією поступово переходять до практичної реалізації і приносять вигоду та прибутки обом сторонам.

---

[34] Сайт Верховної Ради України. – http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=288483&cat_id=37486.

[35] Сайт Посольства України в Бразилії. – http://www.mfa.gov.ua/brazil/ua/17388.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 350

Україна – Республіка Куба

Відносини України та Республіки Куба можна традиційно охарактеризувати як плідні та взаємовигідні. Дружній характер цих відносин був закладений ще за часів СРСР.

Політичний діалог. Однією із найголовніших подій у відносинах між Україною та Кубою став офіційний візит в Україну міністра закордонних справ Куби Б. Родрігеса Паррілья 18 лютого 2011 р., під час якого він був прийнятий Президентом України В. Януковичем, зустрівся з прем'єр-міністром України М. Азаровим, Головою Верховної Ради В. Литвином, міністром закордонних справ К. Грищенком.

Під час зустрічі Б. Родрігеса Паррілья з В. Януковичем, Президент України наголосив, що йому приємно відзначити відновлення українсько-кубинського політичного діалогу на найвищому та високому рівнях[36]. Українсько-кубинські відносини вже давно перебувають у стані активної та плідної співпраці. Куба – єдина країна, яка надала найбільшу допомогу з оздоровлення дітей, котрі постраждали після вибуху на ЧАЕС. Тож співпраця України та Куби налічує вже багато років.

Під час зустрічі міністра закордонних справ України К. Грищенка з міністром закордонних справ Куби Б. Родрігесом Паррілья значну увагу було приділено стану виконання домовленостей, досягнутих за результатами проведеного на Кубі в листопаді 2010 р. Десятого засідання Міжурядової українсько-кубинської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва; водночас були визначені перспективні напрями подальшої двосторонньої торговельно-економічної співпраці.

Важливою подією у відносинах України та Куби став державний візит Президента України В. Януковича до Республіки Куба, який відбувався 20–23 жовтня 2011 р. Згідно з програмою візиту, Президент України взяв участь в українсько-кубинському бізнес-форумі, під час якого була підписана Установча угода між Торгово-промисловою палатою України та Торговою палатою Куби щодо створення українсько-кубинської Ділової ради. В. Янукович відвідав також Центр генної інженерії та біотехнологій Куби, лікувально-оздоровчий центр «Тарара», кубинсько-канадське спільне підприємство «Енергаз», зустрівся з головою Державної

[36] Сайт Посольства України в Республіці Куба. – http://www.mfa.gov.ua/cuba/ua/30794.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 351

ради Куби Раулем Кастро та відомим політичним діячем, ексголовою Державної ради Куби Фіделем Кастро[37].

Гуманітарна сфера. Кубинська медицина є дивним феноменом: з одного боку, катастрофічна бідність країни, з другого боку – вражаючі результати й досягнення в галузі медицини. Куба в цьому сенсі може слугувати гарним прикладом для України. Оскільки Республіка Куба прихильно ставиться до України, то в останньої є великий шанс скористатися досвідом Куби в медичній сфері, направивши на навчання до цієї країни своїх фахівців. Певним досягненням співробітництва в галузі медицини можна вважати продовження проекту «Діти Чорнобиля» на два роки, що дає Україні змогу допомогти дітям, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС.

Отже, відносини України й Куби протягом 2011 р. варто охарактеризувати, як плідні та вигідні, але вони більше вигідні Україні, ніж Кубі. Україна використовує прихильність Куби, але водночас не відповідає взаємністю.

Україна – Республіка Перу

Політичний діалог України з Перу впродовж 2011 р. порівняно з минулими роками не відзначався активністю. Винятком були українсько-перуанські політичні консультації на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств на початку року. Під час цих консультацій були обговорені актуальні питання українсько-перуанських відносин, представники сторін обмінялися поглядами на стан міжнародної та регіональної ситуації.

Торговельно-економічна сфера. Єдиним досягненням у цій сфері співробітництва у 2011 р. можна вважати підписання 30 травня, під час візиту до Республіки Перу делегації Державного космічного агентства України, Рамкової угоди між Урядом України та Урядом Республіки Перу про співробітництво у сфері космічної діяльності[38]. Реалізація Рамкової угоди сприятиме розвитку співробітництва України з Перу в дослідженні космосу в мирних цілях, створить умови для спільного використання

---

[37] Україна – Куба. – http://svit.ukrinform.ua/Cuba/cuba.php?menu=attitudes.

[38] Сайт Посольства України в Республіці Перу. – http://www.mfa.gov.ua/peru/sp/news/detail/60235.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 352

космічної та супутникової техніки, забезпечить можливість здійснення дослідницьких та прикладних проектів, обміну досвідом за результатами наукових досліджень.

Отже, співробітництво України та Республіки Перу у 2011 р. мало пасивний характер, без особливих досягнень у стосунках двох країн.

Україна та країни Азійсько-Тихоокеанського регіону

Протягом 2011 р. Україна в цьому регіоні найактивніше співпрацювала з Китаєм, Японією, Сінгапуром, В'єтнамом і Кореєю.

Україна – Соціалістична Республіка В'єтнам

Політичний діалог. Головною подією в зовнішньополітичних відносинах двох країн став перший за останнє десятиліття державний візит Президента України В. Януковича до Соціалістичної Республіки В'єтнам, який відбувся 25–27 березня 2011 р. У рамках візиту голова Української держави провів зустрічі з президентом В'єтнаму Нгуєн Мінь Чієтом, прем'єр-міністром Нгуєн Тан Зунгом та президентом Національних зборів, генеральним секретарем Комуністичної партії В'єтнаму Нгуєн Фу Чонгом. Президент України виступив на українсько-в'єтнамському бізнес-форумі, в якому також брав участь президент Соціалістичної Республіки В'єтнам[39].

В. Янукович і Нгуєн Мінь Чієт підписали Спільну заяву про розвиток усебічного співробітництва й партнерства між Україною та В'єтнамом. У присутності голів держав було також підписано низку двосторонніх документів, зокрема Угоду про співробітництво у сфері стандартизації, метрології та оцінки відповідності між Державною службою технічного регулювання України та Міністерством науки і технологій В'єтнаму; Угоду про співробітництво між Національним банком України та Державним банком В'єтнаму; Угоду про співробітництво у сфері сільського господарства між Міністерством аграрної політики і продовольства України та Міністерством сільського господарства й аграрного

[39] Україна – В'єтнам. – http://svit.ukrinform.ua/Vietnam/vietnam.php?menu=attitudes.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 353

розвитку Соціалістичної Республіки В'єтнам; Угоду про співпрацю у сфері освіти між Урядом України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам; План співробітництва між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Соціалістичної Республіки В'єтнам на період 2011–2012 рр.; План співробітництва між Міністерством культури України та Міністерством культури, спорту і туризму Соціалістичної Республіки В'єтнам на 2011–2015 рр.; Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з інвестицій і управління національними проектами України та Агентством з іноземних інвестицій Соціалістичної Республіки В'єтнам[40].

Торговельно-економічна сфера. Значною подією в налагодженні двосторонніх торговельно-економічних відносин став жовтневий візит прем'єр-міністра Соціалістичної Республіки В'єтнам Нгуєн Тан Зунг до України. Під час візиту він зустрівся зі своїм українським колегою, а також Президентом України та Головою Верховної Ради України. Важливими питаннями, які порушувалися в рамках візиту, стали зона вільної торгівлі та відкриття прямого авіарейсу з України до В'єтнаму. Тож сьогодні існує прямий авіарейс із Києва до Ханоя, але щодо зони вільної торгівлі все залишилося на рівні слів, не дійшовши навіть до практичних переговорів.

У підсумку можна констатувати, що під час усіх зустрічей ішлося про налагодження активної співпраці двох країн та практичну реалізацію домовленостей, але все обмежується лише заявами. Хоча Україна й позиціонує свою зовнішню політику як багатовекторну, але така багатовекторність переважно є малоефективною та декларативною.

Україна – Республіка Корея

Політичний діалог. Про інтенсивність політичного діалогу між Україною та Республікою Корея свідчить той факт, що за весь 2011 р. відбулася лише одна зустріч на найвищому рівні. 29 вересня 2011 р. Президент України В. Янукович провів зустріч із прем'єр-міністром Республіки Корея Кім Хван Сіком. Президент підкреслив намір активізувати українсько-корейський діалог.

---

[40] Президенти України і Соціалістичної Республіки В'єтнам підписали Спільну заяву. – http://jurliga.ligazakon.ua/news/2011/3/26/40368.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 354

Торговельно-економічна сфера. Двосторонні відносини між країнами протягом 2011 р. звелися переважно до торговельно-економічного співробітництва. 16 березня 2011 р. Міністерство екології та природних ресурсів України підписало Меморандум про порозуміння з найбільшою корейською енергетичною корпорацією «KORES». Домовленість передбачає спільне вивчення надр, пошук і розвідку корисних копалин.

Другий меморандум голова Державної геологічної служби України Едуард Ставицький підписав з корейським Інститутом наук про землю та мінеральні ресурси Республіки Корея. Сторони домовилися провести спільні дослідження програм у галузі геології, посилити технічну підготовку та навчання фахівців, розробити низку нормативних актів у сфері мінеральних ресурсів та здійснювати постійний обмін інформацією про стан геології та мінеральних ресурсів[41].

Пріоритетним напрямом українсько-корейських двосторонніх відносин є розвиток економічної співпраці, поглиблення торговельного та інвестиційного співробітництва. І саме в цій сфері Україна досягла значних результатів, домовленості не залишаються на декларативному рівні, а втілюються практично. Ідеться, зокрема, про домовленості Кореї та України щодо поставок швидкісних потягів марки «Хюндай» до України.

Але в рамках цієї сфери виникає актуальне й логічне питання: навіщо Україні корейські потяги, якщо ми маємо власний Крюківський вагонобудівний завод, який може виготовляти потяги значно дешевші, ніж корейські. Крім того, варто зазначити, що гроші необхідно вкладати у відновлення залізничних шляхів, а не в нові вагони. Оскільки саме ці шляхи блокують можливість підвищення швидкості потягів. На тлі цього й виникають сумніви щодо необхідності такої практичної реалізації.

Крім того, під час візиту прем'єр-міністра Республіки Корея було обговорено питання щодо будівництва спільного підприємства з виробництва автомобілів. Цьому питанню Україні варто приділити значну увагу, і в перспективі необхідно було б підтримувати таку ініціативу корейської сторони, оскільки створення подібного підприємства залучило б значні інвестиції. Більше того, нове підприємство забезпечило б населення новими робочими місцями.

---

[41] Відкрита політика Мінприроди приваблює інвесторів: підписано два меморандуми про співпрацю з Республікою Корея. – http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244136495.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 355

Для українського бюджету це, знову ж таки, послужило б гарним додатком. Для Республіки Корея, відповідно, це також вигідна ідея, оскільки вона отримає значний сегмент автомобільного ринку України.

Певного поступу було досягнуто і в аерокосмічній галузі співробітництва. Зокрема, 7 грудня 2011 р. Україна та Корея підписали Угоду між Державним космічним агентством України та Міністерством освіти, науки і технологій Республіки Корея про створення Спільного українсько-корейського комітету з питань співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях. Підписання відбулося під час першого спільного засідання Міжурядової українсько-корейської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, яке відбулося в Сеулі[42].

Під час візиту прем'єр-міністра Республіки Корея Кім Хван Сіка українська сторона підкреслювала актуальність співробітництва у сфері високотехнологічних проектів, зокрема ядерних досліджень, енергозбереженні, в IT-галузі та транспортобудуванні. Отже, 2011 рік заклав непогане підґрунтя для розвитку партнерства України з Республікою Корея в економічній сфері.

Україна – Республіка Сінгапур

Політичний діалог. 2011 рік відзначився певними здобутками у сфері двосторонніх відносин України із Сінгапуром, адже 27–29 березня цього року відбувся перший державний візит Президента України до Сінгапура. Основна мета України в рамках цього візиту – залучення великих обсягів інвестицій. В. Януковича цікавив також досвід сінгапурських реформ. Під час візиту Президент України зустрівся з президентом Республіки Сінгапур С. Р. Натаном, прем'єр-міністром Лі Сьєн Лунгом і старшим міністром Го Чок Тонгом, керівництвом компаній «Сінгапур Пауер Груп» та «Сінгапур Ел-Ен-Джі Корпорейшн Прайвет Лімітед».

У Сінгапурі Президент України В. Янукович відвідав також Центр будівництва та розвитку доступного житла «Тоа Пайо Таун». Цей Центр є державним органом. На сьогодні в Сінгапурі 82% громадян мешкають у державному житлі, понад 90% з них

[42] Україна та Корея активізують співпрацю у сфері освоєння космосу. – http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=175692.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 356

уже володіють помешканнями, які надала їм країна[43]. В. Янукович підкреслив намір і бажання України перейняти такий досвід у Сінгапура.

28 березня 2011 р. у рамках державного візиту до Республіки Сінгапур Президента України відбулася зустріч міністра закордонних справ К. Грищенка з його сінгапурським колегою Джорджем Йо. Окрему увагу український міністр приділив питанням міжнародних заходів, приурочених 25-й роковинам аварії на Чорнобильській АЕС.

Співробітництво із Сінгапуром може приносити значні результати для обох сторін. Україна має можливість активно переймати досвід Сінгапура у сфері індустріального розвитку держави. Сінгапур, зі свого боку, не має розвиненого сільського господарства, тож Україна має значні шанси для співробітництва з ним.

Що стосується інвестицій, за якими їхав Президент України, то плани в цій сфері виявилися цілком провальними. Інвестиційний клімат нашої держави бажає кращого. Практично з кожним днем індекс інвестиційної привабливості України падає. Тому Сінгапуру не вигідно вкладати гроші в таку ризиковану країну.

Таким чином, Сінгапур, не зважаючи на свої недоліки: невелику територію, відсутність води (вона постачається з Малайзії), імпорт усього продовольства та енергії – має значні досягнення й переваги: сприятливий інвестиційний клімат, висококонкурентне середовище, провідні місця в рейтингах економічної свободи, високоосвічене й дисципліноване населення, високий рівень добробуту. Тож Україна мала б налагоджувати співробітництво із Сінгапуром, підтримуючи його, наприклад, продовольством, а натомість переймати інноваційні й технологічні досягнення тощо.

---

[43] Президент України Віктор Янукович у Сінгапурі відвідав Центр будівництва та розвитку доступного житла «Тоа Пайо Таун». – http://www.mfa.gov.ua/singapore/ua/news/print/55843.htm.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 357

Україна – Японія

Протягом 2011 р. співробітництво України з Японією було активне трагічною подією – великим тохокуським землетрусом, наслідком якого стала аварія на атомній електростанції «Фукусіма-1».

Політичний діалог. Головним підсумком офіційного візиту Президента України В. Януковича до Японії, який відбувся 18–21 січня 2011 р., стало підписання Президентом України та прем'єр-міністром Японії Спільної заяви щодо українсько-японського глобального партнерства, в якій визначаються основні напрями, форми й механізми подальшої взаємодії із широкого кола двосторонніх та міжнародних питань. Цим документом були намічені пріоритети співробітництва України та Японії, окреслена програма реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу. У рамках візиту Президента України В. Януковича до Японії відбулися переговори міністра закордонних справ України К. Грищенка з міністром закордонних справ Японії С. Маехарою[44].

Аварія на АЕС «Фукусіма-1» змусила Японію зацікавитися Україною та її досвідом ліквідації аварії на Чорнобильській атомній електростанції. У вересні 2011 р. відбувся візит до України спікера палати представників парламенту Японії Такахіро Йокоміті, під час якого він зустрівся з Президентом України В. Януковичем та Головою Верховної Ради України В. Литвином. У рамках перебування в Україні японський парламентар відвідав також Чорнобильську АЕС для вивчення досвіду України та його використання в подоланні наслідків аварії на АЕС «Фукусіма-1»[45].

Торговельно-економічна сфера. Важливим результатом візиту Президента України в січні 2011 р. стало підписання Кредитної угоди між Державним експортно-імпортним банком України та Японським банком міжнародного співробітництва про надання кредиту на суму 8 млрд японських ієн (100 млн дол. США) з метою сприяння експорту товарів і послуг з Японії та підтримки економічного розвитку України[46].

---

[44] Сайт Посольства України в Японії. – http://www.mfa.gov.ua/japan/ua/25576.htm.

[45] Там само.

[46] Там само.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 358

Попри катастрофічні проблеми, з якими зіткнулася Японія, вона не припинила фінансувати в Україні проект «Укриття», продовжила фінансування проекту з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи в Україні та Білорусі. Однак рівень цих виплат та участі Японії в побудові терміналу D аеропорту «Бориспіль» були суттєво знижені. Попри це та непривабливий інвестиційний клімат, японський бізнес продовжував шукати можливість розвивати проекти альтернативних джерел енергії в Україні.

Гуманітарна сфера. Під час аварії на АЕС «Фукусіма-1» Україна надала Японії гуманітарну допомогу. Японським урядовцям було цікаво дізнатися про досвід України в питанні забезпечення спеціального навчання основам радіаційної безпеки дітей після аварії на Чорнобильській атомній електростанції[47]. Про це йшлося під час зустрічі міністра освіти і науки, молоді та спорту Д. Табачника з першим заступником міністра освіти, культури, спорту і технологій Японії пані Юко Морі 18 жовтня 2011 р.

Говорячи про перспективи розвитку двостороннього співробітництва України та Японії, необхідно зазначити, що в Україні реалізується доволі багато японських проектів. Але для їх подальшого втілення необхідно поліпшити інвестиційну привабливість країни, адже інвестори не полюбляють ризиків. Крім того, науково-технічні, освітні, інноваційні досягнення Японії – приклад, до якого варто було б придивитися Україні. Діючи вправно, Україна могла б отримати величезні вигоди від співпраці із цією країною «Великої вісімки».

---

[47] Японія хоче переймати досвід України в освітній сфері. – http://www.mon.gov.ua/index.php/en/6154-yaponiya-khoche-peremati-dosvid-ukrajini-v-osvitni-sferi.

Післямова

Видання «Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» є результатом роботи Інституту зовнішньої політики і містить комплексний аналіз підсумків зовнішньополітичної діяльності країни за річний термін. Подібна форма наукового аналізу у вигляді щорічника властива багатьом країнам світу. Прогностична цінність такого видання полягає насамперед у тому, що на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня воно дає можливість зазирнути в майбутнє, побачити наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень, передбачити майбутні виклики й запропонувати своєчасні випереджувальні заходи.

Щорічник поєднує в собі науково-аналітичну частину, яка охоплює висновки та оцінки провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріалами. Проведений авторським колективом аналіз зовнішньої політики України за 2011 р. дає підстави дійти наведених нижче висновків.

За багатьма очікуваннями, 2011 р. мав стати поворотним для зовнішньої політики України, оскільки низка важливих факторів, пов'язаних насамперед з ускладненням економічної ситуації, робила вкрай неефективним утримання її нинішнього геополітично проміжного положення й потребувала переходу до якісно нових моделей взаємодії з ключовими міжнародними партнерами.

Однак підсумки цього року виявились доволі неоднозначними: **Україна не тільки не наблизилася до розв'язання фундаментальних для неї геополітичних проблем, але подекуди власноруч сприяла їхньому поглибленню**. Посилення суперечностей внутрішнього розвитку країни поряд зі складнощами взаємодії з міжнародними партнерами загальмувало рух до вироблення ефективніших механізмів співробітництва. До того ж, замість переведення діалогу в площину узгодження стратегічного бачення

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 360

конфігурації Європейського континенту, **Україна продовжувала будувати свої відносини з провідними силами в руслі асиметричного двостороннього торгу навколо окремих питань**, у яких її позиції об'єктивно є недостатньо міцними або вирішення яких потребує ширшого формату розгляду. Це призвело до серйозного зниження спроможності України визначати характер своїх відносин з провідними силами та обмеження її оперативного простору рамками тих моделей, котрі вони їй нав'язують.

Оцінюючи результативність зовнішньої політики України у 2011 р., доводиться визнати, що, попри значну дипломатичну активність, за підсумками року міжнародне становище України залишається стратегічно невизначеним, а ресурси й можливості для підтримання навіть нинішнього балансу поступово вичерпуються. Завдання, які ставились керівництвом держави на цей рік, практично не виконані, а чинна стратегія створення подвійної зони вільної торгівлі зустріла на своєму шляху серйозні перешкоди.

Потреба в Україні як у надійному партнері дедалі зменшується водночас зі зниженням довіри до неї, зважаючи на низьке виконання цілої низки зобов'язань перед міжнародною спільнотою. Через це інкорпорувати свої інтереси до стратегій провідних сил українській дипломатії стає дуже складно. Провідні сили, у свою чергу, конкурують за вплив на нашу державу, а не за підтримку України, намагаючись шляхом тиску змусити її відтворювати бажані для них моделі співпраці.

Судячи із цього, **зовнішня політика України у 2011 р. опинилась у фактичній концептуальній кризі**, за якої чинна стратегія виявляється обмеженою для подолання негативних ефектів геополітично проміжного положення. Проте руху української влади в напрямі її перегляду чи доповнення не спостерігається. Як наслідок, через власну пасивність Україна ризикує змарнувати значну частину свого геополітичного потенціалу, яким вона володіє завдяки унікальному розташуванню на політичній карті Європи. Її автономія в прийнятті стратегічних рішень знижується, як і вплив на міжнародні процеси, тоді як стратегічних альтернатив майже не залишилося. Інертність і низька адаптивність зовнішньополітичного мислення, поряд із дефіцитом стратегічного бачення, стають головним гандикапом України за нинішнього стану міжнародної системи, коли зростання кризових явищ та флуктуативність економічної динаміки ставлять під сумнів релевантність чинних стратегій.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 361

Декларування абсолютного пріоритету євроінтеграції в зовнішній та внутрішній політиці донедавна було цілком зручним для української еліти, оскільки надавало універсальної легітимності в очах як громадськості всередині держави, так і міжнародних партнерів, і при цьому не накладало жорстких зобов'язань. Унаслідок кризи, що розгорнулась у другій половині 2011 р., нинішня правляча еліта постала перед необхідністю вироблення такого позиціонування й тактики у внутрішньому та міжнародному масштабі, які давали б змогу, з одного боку, підтримувати дискурс про пріоритетність євроінтеграції, а з другого – послабити ефект делегітимізації власного курсу внаслідок гальмування процесу укладання Угоди про асоціацію.

Гальмування зовнішньополітичного процесу на європейському напрямі з подальшою перспективою міжнародної ізоляції сприяло формуванню як зовнішніх, так і внутрішніх передумов для зміни євроінтеграційного вектора України на реінтеграцію в російські об'єднання. Імперська неоколоніальна модель відносин, нав'язана Кремлем, дала йому можливість проводити агресивну й наступальну політику щодо України при дуже чіткому розумінні своїх цілей, інтересів і шляхів їх реалізації. Ці обставини призводять до того, що **Україна дедалі більше перетворюється на зону, контрольовану Росією.**

Коли Москва ставила ультиматуми й вимагала їх безумовного виконання, Київ, замість націленості на перемогу, шукав компромісів, відчайдушно вимолюючи знижки на ціну російського газу для своїх олігархів. Об'єктний характер поведінки Києва зумовлений насамперед «малоросійською природою панівного політичного класу в Україні, який апріорі не може не тільки захистити, а й усвідомити національні інтереси своєї країни. Поступове гальмування «малоросійською» олігархічною елітою стрімкого руху України в Росію зумовлене, насамперед, усвідомленням нею того факту, що така реінтеграція призведе до втрати нею ренти на економічні ресурси та політичну владу.

2011 р. укотре показав, що гармонізувати асиметричність стратегічних інтересів України та Росії в умовах антагонізму двосторонніх відносин, породженого наявністю державного суверенітету й незалежності України, неможливо. Намагання ж України реалізувати стратегію подвійної асиметричної інтеграції, рухаючись у двох протилежних напрямах одночасно, призвело до прискорення процесу її поглинання Росією як більш потужним суб'єктом такої асиметрії.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 362

У 2011 р. відносини України з провідними країнами Європи зазнали серйозних випробувань, що стало одним з головних чинників кризи відносин нашої держави з ЄС. Помірковано позитивні підсумки попереднього, 2010 р., давали підстави сподіватися на конструктивний перебіг двосторонніх взаємин з ключовими європейськими столицями, однак відсутність сталої політичної платформи та сфокусованість політичного діалогу на форматі відносин Україна – ЄС, як і передбачалось, обмежили можливості якісного розвитку двостороннього партнерства України з провідними європейськими державами. До цього додалася також наполеглива, але контрпродуктивна тактика висування категоричних вимог та публічної критики на адресу або самих цих держав, або окремих їхніх представників. Як наслідок, двосторонні відносини України з деякими європейськими державами зазнали певної стагнації, а українська влада вкотре втратила можливість вибудувати більш змістовні відносини з основними гравцями на європейській політичній арені, спровокувавши натомість радикалізацію їхньої риторики навіть у тих питаннях, у яких вони донедавна займали менш категоричну позицію.

Головною тенденцією американсько-українських відносин у 2011 р. стало згортання політичного діалогу на найвищому рівні. Порядок денний цих відносин визначався не лише змінами, що відбулися в результаті переосмислення змісту «стратегічного партнерства» між двома державами внаслідок трансформацій зовнішньополітичного курсу України після обрання В. Януковича її Президентом, «перезавантаженням» американсько-російських відносин, у результаті чого Україна опинилася на периферії американських національних інтересів, а й передусім внутрішньополітичними процесами в нашій країні.

Відверте розчарування адміністрації Б. Обами у внутрішньополітичному курсі Києва з огляду на значне посилення авторитарних тенденцій, згортання демократії, придушення опозиції шляхом судового переслідування її лідерів, мало значно вагоміші наслідки. Починаючи з другої половини червня 2011 р. відбувається різке погіршення тональності двостороннього діалогу, рівень українсько-американських відносин у політичній площині стрімко знижувався. Усі спроби Києва відокремити економічні та безпекові питання від тенденцій політичних змін в Україні були заздалегідь приречені на невдачу. Легковажно позбавившись США як «балансуючої» сили щодо інших зовнішніх впливів на Україну, Київ значно погіршив свої міжнародні позиції.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 363

Відносини з Китаєм стали одним з найбільш інтенсивних та багатообіцяючих векторів зовнішньої політика України протягом 2011 р. Проривний поступ української дипломатії на китайському напрямі навіть дав привід розглядати його як вірогідний третій вектор інтеграційної політики України. Зацікавленість України в розвитку цього зовнішньополітичного вектора полягає в багатьох чинниках, але основними з них є економічне зростання та геополітичний вплив Китайської Народної Республіки у світі. КНР – єдина країна світу, яка може протистояти США одночасно в кількох сферах. Співробітництво із КНР для України відкриває величезну кількість можливостей практично на кожному рівні співпраці.

Інтерес до збільшення рівня двосторонніх відносин існує як в Україні, так і в Китаї. Проте інтереси ці мають різноплановий характер. Занадто нерівнозначними й асиметричними виглядають інтереси України порівняно з китаєцентричними стратегічними інтересами Пекіна. Тому Декларація про стратегічне партнерство між Китаєм та Україною залишається, радше, декларацією без конкретних зобов'язань і чітко визначених параметрів такого партнерства.

З іншого боку, вибір китайського вектора міг розглядатися як вихід із глухого кута, в якому опинилась Україна в результаті фіаско стратегії подвійної асиметричної інтеграції. Чинну владу в Києві приваблює насамперед величезний інвестиційний потенціал Китаю, який він готовий надавати без політичних та будь-яких інших умов. Саме із цих міркувань Київ розраховує на китайські інвестиції в умовах відсутності очікуваних і політично обумовлених кредитів МВФ. Звичайно, Китай, на відміну від МВФ, не вимагатиме реформ, умови мають бути з категорії зобов'язань купувати китайську продукцію. Відсутність попередньо закріплених умов дає можливість китайській стороні довільно висувати їх у процесі надання кредитів.

Найближчим до України є Чорноморський регіон, у якому наша держава мала всі можливості відігравати роль регіонального лідера. Проте ці можливості були бездарно втрачені, що змусило керівництво країни переглянути свої підходи до реалізації регіональних інтересів. Так, у 2011 р. почала поступово викристалізовуватися нова структура стратегічних пріоритетів України в Чорноморському регіоні, головними серед яких є забезпечення країни енергоресурсами, розвиток транспортного потенціалу

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 364

та підтримання регіональної безпеки. На двосторонньому рівні ці пріоритети вказують на першочергову увагу до таких країн як Азербайджан, Туреччина та Грузія.

Щодо регіону Близького Сходу, то у 2011 р. найактивніше розвивалося співробітництво України з Ізраїлем та Йорданією. Ізраїль може бути альтернативною країною в залученні інвестицій та високих технологій, Йорданія – привабливий ринок для експорту українського зерна й машинобудівної продукції. Пріоритетність країн регіону Перської затоки зумовлюється насамперед великою ємністю їхнього ринку сільськогосподарської продукції та озброєнь, а також величезними покладами енергоресурсів. Африканський континент – зона миротворчої діяльності України, ринок озброєнь та реалізації проектів промислового й науково-виробничого спрямування.

Країни Латинської Америки переживають нині економічне піднесення, це саме стосується і країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Тому Україна починає розуміти важливість співробітництва з країнами так званого «третього світу», які поступово, на всіх рівнях розвитку, намагаються знайти підтримку на світовій арені. Тож будь-яка держава, співпрацюючи з країнами Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону, матиме можливість розраховувати на певні політичні й економічні вигоди. Для України активна співпраця з країнами цих регіонів також виглядає дуже перспективною.

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 365

ДОДАТОК

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ, ПІДПИСАНІ УКРАЇНОЮ У 2011 РОЦІ

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 366

Додаток

Перелік двосторонніх міжнародних документів, підписаних Україною, та тих, що набули чинності у 2011 р.

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
1.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво та взаємну адміністративну допомогу в митних справах	22.03.2010	14.01.2011
2.	Угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського, лісового та водного господарства Республіки Сербія про співробітництво в галузі сільського господарства	20.01.2011	20.01.2011
3.	Меморандум про взаєморозуміння у галузі енергетики між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством енергетики та природних ресурсів Турецької Республіки	25.01.2011	25.01.2011
4.	Угода про взаємодію Управління державної охорони України та Служби безпеки Президента Республіки Білорусь щодо забезпечення безпеки осіб та об'єктів, які охороняються	27.01.2011	27.01.2011
5.	Угода між Міністерством внутрішніх справ України і Федеральною службою Російської Федерації з контролю за обігом наркотиків про співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів	28.01.2011	28.01.2011
6.	Протокол про внесення змін і доповнень до Угоди між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про повітряне сполучення	22.02.2010	26.01.2011
7.	Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах	09.10.2008	30.01.2011
8.	Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво	09.10.2009	31.01.2011
9.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Македонія про взаємну охорону інформації з обмеженим доступом	29.06.2009	07.02.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 367

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
10.	Угода між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання пункту 3 статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах	10.01.2011	02.02.2011
11.	Меморандум про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща на 2011–2012 роки	10.01.2011	08.02.2011
12.	Меморандум про взаєморозуміння між Федеральним Департаментом закордонних справ Швейцарії, який представлений Швейцарським Морським Навігаційним Офісом, та Міністерством транспорту та зв'язку України про визнання дипломів (сертифікатів) моряків відповідно до вимог Правила I/10 Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, з поправками	25.02.2011	25.02.2011
13.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в будівництві енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС	09.06.2010	28.02.2011
14.	Угода між Україною та Португальською Республікою про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю	24.06.2008	08.03.2011
15.	Рамкова Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Індонезія про співробітництво у сфері дослідження космічного простору в мирних цілях	06.11.2008	15.03.2011
16.	Меморандум про співробітництво між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь в енергетичній сфері	20.01.2009	22.03.2011
17.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Центром звітування про незвичайні операції Аруби щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму	15.03.2011	15.03.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 368

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
18.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації щодо заходів з охорони технологій у зв'язку зі співробітництвом у сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях і в створенні та експлуатації ракетно-космічної і ракетної техніки	11.06.2009	21.03.2011
19.	Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія про взаємні поїздки громадян від 15 листопада 2001 року (зі змінами у формі обміну нотами від 2 жовтня 2004 року)	14.01.2009	25.03.2011
20.	Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про співробітництво в галузі захисту та карантину рослин	02.09.2010	19.03.2011
21.	Угода про співробітництво у галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства і розвитку села Соціалістичної Республіки В'єтнам	26.03.2011	26.03.2011
22.	Угода між Урядом України і Урядом Соціалістичної Республіки В'єтнам про співробітництво в галузі освіти	26.03.2011	26.03.2011
23.	Угода про співробітництво у сфері стандартизації, метрології та оцінки відповідності між Державною службою технічного регулювання України та Міністерством науки та технологій Соціалістичної Республіки В'єтнам	26.03.2011	26.03.2011
24.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством інвестицій та національних проектів України та Агентством іноземних інвестицій Міністерства планування та інвестицій Соціалістичної Республіки В'єтнам	26.03.2011	26.03.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 369

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
25.	Меморандум про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Федеральною міграційною службою (Російська Федерація) з питань трудової міграції	23.03.2011	23.03.2011
26.	Угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в галузі енергетики	07.06.2005	30.12.2011
27.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про спрощення оформлення віз	13.02.2008	01.09.2011
28.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб	13.02.2008	01.09.2011
29.	Меморандум про співробітництво у сфері конкурентної політики між Антимонопольним комітетом України та Комісією з питань конкуренції Швейцарської Конфедерації	08.09.2011	08.09.2011
30.	Угода між Урядом України та Урядом Туркменістану про співробітництво у галузі освіти	12.09.2011	12.09.2011
31.	Угода про співробітництво між Міністерством соціальної політики України та Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні	15.09.2011	15.09.2011
32.	Протокол № 9 до Меморандуму між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року	20.09.2011	20.09.2011
33.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством інфраструктури України та Міністерством транспорту Російської Федерації про співробітництво в галузі забезпечення транспортної безпеки	27.09.2011	27.09.2011
34.	Протокол про відновлення дії Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва між Міністерством фінансів України та Міністерством фінансів Королівства Нідерланди	27.09.2011	27.09.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 370

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
35.	Угода між Міністерством фінансів України та Міністерством фінансів Республіки Вірменія про співпрацю	01.07.2011	28.09.2011
36.	Протокол між Міністерством інфраструктури України та Міністерством транспорту Російської Федерації про співробітництво в морському та авіаційному пошуку і рятуванні на Чорному та Азовському морях	28.09.2011	28.09.2011
37.	Конвенція між Урядом України і Урядом Ісламської Республіки Пакистан про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи	23.12.2008	30.06.2011
38.	Угода про регулювання поставок деяких видів сталевих труб, які походять з України, на території Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації	01.06.2011	23.09.2011
39.	Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Генеральною прокуратурою Республіки Казахстан	05.10.2011	05.10.2011
40.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством здоров'я та соціальної солідарності Грецької Республіки про співробітництво в галузі охорони здоров'я	06.10.2011	06.10.2011
41.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Invest in Greece S.A. щодо сприяння двосторонньому прямому інвестуванню	06.10.2011	06.10.2011
42.	Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в галузі туризму між Міністерством інфраструктури України та Міністерством економіки Республіки Словенія	11.10.2011	11.10.2011
43.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою інтелектуальної власності України та Відомством Данії з патентів і торговельних марок	11.10.2011	11.10.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:21 Page 371

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
44.	Угода між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Грузії про співробітництво у боротьбі зі злочинністю	20.10.2011	20.10.2011
45.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України і Міністерством гірничої промисловості та енергетики Федеративної Республіки Бразилія в сфері виробництва біопалива	25.10.2011	25.10.2011
46.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством охорони здоров'я Федеративної Республіки Бразилія щодо співробітництва в галузі охорони здоров'я та медичних наук	25.10.2011	25.10.2011
47.	Меморандум між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством вищої освіти Республіки Куба про першочергові заходи з розвитку співробітництва в галузі освіти і науки на 2011–2014 роки	21.10.2011	21.10.2011
48.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством інфраструктури України і Дирекцією з морської безпеки та огляду Міністерства транспорту Республіки Куба про визнання дипломів(сертифікатів) моряків відповідно до вимог Правила 1/10 Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року	21.10.2011	21.10.2011
49.	Протокол про співробітництво між Міністерством інфраструктури України та Міністерством транспорту Республіки Куба	21.10.2011	21.10.2011
50.	Меморандум про взаєморозуміння щодо сприяння двостороннім прямим інвестиціям між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Агентством з торгівлі та сприяння інвестуванню Бразилії	25.10.2011	25.10.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 372

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
51.	Протокол між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова про вилучення з режиму вільної торгівлі до Угоди про вільну торгівлю між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Молдова від 13 листопада 2003 року	21.04.2009	28.10.2011
52.	Протокол між Державною митною службою України та Федеральною митною службою (Російська Федерація) про взаємне визнання окремих результатів митного контролю товарів і транспортних засобів при здійсненні митних операцій при перетині українсько-російського державного кордону	18.10.2011	28.10.2011
53.	Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про надання комп'ютерного обладнання для Міністерства закордонних справ України	28.10.2011	28.10.2011
54.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Князівства Андорра про співробітництво в галузі туризму	01.04.2011	31.10.2011
55.	Угода про фінансування програми «Підтримка секторальної політики управління кордоном в Україні»	31.10.2011	31.10.2011
56.	Угода між Україною та Іспанією щодо врегулювання та упорядкування трудових міграційних потоків між двома державами	12.05.2009	28.07.2011
57.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі технічного захисту інформації	02.04.2004	06.06.2011
58.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща про співробітництво під час здійснення контролю осіб, товарів і транспортних засобів, які перетинають українсько-польський державний кордон, підписаної в м.Київ 25 червня 2001 р.	25.11.2009	08.04.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 373

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
59.	Технічна угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно направлення миротворчого персоналу України для виконання завдань у складі литовського контингенту, що діє в рамках Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан	13.04.2011	13.04.2011
60.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки стосовно співробітництва у сфері оборони	13.04.2011	13.04.2011
61.	Протокол між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції Китайської Народної Республіки про внесення змін до Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством економіки України та Міністерством комерції Китайської Народної Республіки у сфері розвитку торговельно-економічного співробітництва	20.04.2011	20.04.2011
62.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства Китайської Народної Республіки з питань спільного будівництва агротехнопарку	20.04.2011	20.04.2011
63.	Меморандум про посилення інвестиційного співробітництва між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Міністерством комерції Китайської Народної Республіки	20.04.2011	20.04.2011
64.	Угода між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про створення Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки	20.04.2011	20.04.2011
65.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Чорногорії про співробітництво в галузі оборони	09.12.2011	09.12.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 374

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
66.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про співробітництво в галузі туризму	09.12.2011	09.12.2011
67.	Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про внесення зміни до Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про пункти пропуску через державний кордон між Україною і Російською Федерацією від 8 лютого 1995 року, зміненої Протоколом між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації від 22 грудня 2006 року	16.11.2011	18.12.2011
68.	Угода про співробітництво між Державною архівною службою України та Національним Меморіалом Катастрофи і Героїзму Яд Вашем (Держави Ізраїль)	15.12.2011	15.12.2011
69.	Протокол між Державною прикордонною службою України, Державною митною службою України та Прикордонною службою Республіки Молдова, Митною службою Республіки Молдова про проведення експерименту щодо здійснення спільного контролю в пункті пропуску «Россошани – Брічень» на території України	20.12.2011	20.12.2011
70.	Угода (у формі обміну нотами) про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво	24.11.2010	21.12.2011
71.	Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про часткову відмову від віз	02.12.2009	30.12.2011
72.	Меморандум про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Грецької Республіки з метою наближення України до Європейського Союзу	01.12.2009	01.07.2011
73.	Меморандум про взаєморозуміння стосовно взаємного співробітництва й обміну інформацією у сфері страхового нагляду між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та Комісією зі страхового нагляду Литовської Республіки	15.07.2011	15.07.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 375

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
74.	Угода про співробітництво у сфері розвитку державної служби та адміністративної реформи між Головним управлінням державної служби України та Органом влади з питань управління людськими ресурсами Чорногорії	18.07.2011	18.07.2011
75.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво в галузі молодіжної політики	01.02.2010	05.05.2011
76.	Угода про фінансування Щорічної програми дій з ядерної безпеки 2010 – частина II	10.05.2011	10.05.2011
77.	Угода про фінансування програми «Підтримка спільної ініціативи зі співробітництва в Криму»	13.05.2011	13.05.2011
78.	Угода між Урядом Російської Федерації, Урядом Словацької Республіки та Кабінетом Міністрів України про перевезення ядерних матеріалів між Російською Федерацією та Словацькою Республікою через територію України	21.10.2010	23.05.2011
79.	Угода про співробітництво між Державною архівною службою України та Генеральним державним архівом Грецької Республіки	30.05.2011	30.05.2011
80.	Угода про фінансування проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громадськість – етап II»	31.05.2011	31.05.2011
81.	Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про морське торговельне судноплавство	12.02.2010	12.06.2011
82.	Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення	14.06.2002	20.06.2011
83.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, членів їх сімей та інші види соціального захисту таких осіб	21.10.2007	23.12.2011
84.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі використання та розвитку російської глобальної навігаційної супутникової системи ГЛОНАСС	17.05.2010	18.04.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 376

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
85.	Меморандум про співробітництво між Державним агентством автомобільних доріг України (Укравтодор) та Національною автодорожньою компанією Ізраїлю Лтд.	01.11.2011	01.11.2011
86.	Угода (у формі обміну нотами) між Кабінетом Міністрів України та Урядом Його Величності Султана і Янг Ді-Пертуана Брунею Даруссаламу про взаємне скасування віз для громадян	30.03.2011	02.11.2011
87.	Протокол про співробітництво у сфері європейської інтеграції між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Румунії	10.11.2011	10.11.2011
88.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про повітряне сполучення	10.06.2010	11.11.2011
89.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством інфраструктури України та Міністерством комунікацій Литовської Республіки	22.11.2011	22.11.2011
90.	Меморандум про створення українсько-бразильського Консультативного комітету з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Міністерством сільського господарства, тваринництва та продовольчого забезпечення Федеративної Республіки Бразилія	25.10.2011	24.11.2011
91.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Боснії і Герцеговини про умови взаємних поїздок громадян	15.04.2011	27.11.2011
92.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Республіки Казахстан про військове співробітництво	15.11.2011	15.11.2011
93.	Угода про співробітництво між Державним комітетом телебачення і радіомовлення України і Головним державним управлінням радіомовлення, кінематографії та телебачення Китайської Народної Республіки у сфері телебачення і радіомовлення	14.11.2011	14.11.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 377

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
94.	Угода(у формі обміну нотами)між Урядом України, Урядом Республіки Молдова та Європейською Комісією про продовження мандату Місії Європейської Комісії з надання допомоги в питаннях кордону в Україні та Республіці Молдова	22.11.2011	22.11.2011
95.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Демократичної Соціалістичної Республіки Шрі-Ланка про військово-технічне співробітництво	30.06.2010	23.11.2011
96.	Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Казахстан	24.11.2011	24.11.2011
97.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством рибного господарства України і Міністерством сільського господарства Ліванської Республіки	25.11.2011	25.11.2011
98.	Протокол між Державною митною службою України та Державним митним комітетом Республіки Білорусь про обмін інформацією в рамках системи управління ризиками	28.11.2011	28.11.2011
99.	Угода про співробітництво у галузі статистики між Державною службою статистики України та Національним бюро статистики Республіки Молдова	30.11.2011	30.11.2011
100.	Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами України та Агентством з інформації та іноземних інвестицій Республіки Польща, Українсько-польською господарчою палатою	03.02.2011	03.02.2011
101.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про відмову від візових вимог для осіб, які користуються паспортами громадянина або службовими паспортами України та Держави Ізраїль	21.07.2010	09.02.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 378

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
102.	Угода між Державним космічним агентством України та Міністерством освіти, науки та технологій Республіки Корея про створення Спільного українсько-корейського Комітету з питань співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях	07.12.2011	07.12.2011
103.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сербія про відмову від візових вимог для громадян	31.05.2011	08.12.2011
104.	Рамкова Угода між Урядом України та Урядом Перу щодо співробітництва у сфері космічної діяльності	30.05.2011	09.12.2011
105.	Угода про співробітництво в галузі культури між Міністерством культури України та Міністерством культури Чеської Республіки на 2012–2014 роки	09.12.2011	09.12.2011
106.	Угода між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки про співробітництво в галузі освіти і науки на 2012–2015 роки	09.12.2011	09.12.2011
107.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про внесення доповнень до Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співпрацю у сфері розробки, виробництва, поставок і експлуатації авіаційної техніки від 20 серпня 1997 року	19.08.2011	13.12.2011
108.	Протокол про обмін Ратифікаційними Грамотами Договору між Україною та Республікою Білорусь про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання	15.12.2011	15.12.2011
109.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Королівства Данія стосовно операції «Північний сокіл – 2012»	20.12.2011	20.12.2011
110.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про умови розміщення дипломатичних представництв України в Республіці Казахстан та Республіки Казахстан в Україні	14.09.2010	26.12.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 379

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
111.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про внесення змін до Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Казахстан про умови розміщення дипломатичних представництв України в Республіці Казахстан та Республіки Казахстан в Україні від 14 вересня 2010 року	29.08.2011	26.12.2011
112.	Угода між Україною та Словацькою Республікою про внесення змін до Угоди між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух від 30 травня 2008 року	17.06.2011	29.12.2011
113.	Протокол про внесення змін і доповнень до Угоди між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про повітряне сполучення	06.10.2010	26.11.2011
114.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про скасування консульських зборів	06.10.2010	23.03.2011
115.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади про молодіжні обміни	25.10.2010	04.04.2011
116.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Словацької Республіки про співробітництво у військовій сфері	12.04.2011	12.04.2011
117.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Чеської Республіки про співробітництво у галузі військової географії	12.04.2011	12.04.2011
118.	Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Китайської Народної Республіки	15.04.2011	15.04.2011
119.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо співробітництва з питань ядерної безпеки	26.09.2011	26.09.2011
120.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в морському та авіаційному пошуку і рятуванні на Чорному та Азовському морях	27.10.2010	30.09.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 380

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
121.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Нідерландів про погодження списку проектів, до яких застосовується положення статті 2 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Нідерландів про технічне та фінансове співробітництво від 11 травня 1998 року	05.08.2011	05.08.2011
122.	Угода між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Російської Федерації про співробітництво в галузі випробування та охорони прав на сорти рослин	26.11.2010	04.08.2011
123.	Протокол між Міністерством закордонних справ України і Міністерством закордонних справ Російської Федерації про підготовку спільного збірника документів	04.06.2011	04.06.2011
124.	Протокол про політичні консультації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Сенегал	15.06.2011	15.06.2011
125.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємодію при проведенні інспекційних заходів у місцях дислокації військових формувань Чорноморського флоту Російської Федерації на території України за Договором про звичайні збройні сили в Європі від 19 листопада 1990 року, Віденським документом 1999 року переговорів з заходів зміцнення довіри і безпеки та Договором з відкритого неба від 24 березня 1992 року	26.11.2010	17.06.2011
126.	Протокол між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції КНР щодо періодичного обміну орієнтовним переліком експортно-імпортних товарів двосторонньої торгівлі	20.06.2011	20.06.2011
127.	Меморандум про взаєморозуміння в енергетичній сфері між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Державною адміністрацією енергетики КНР	20.06.2011	20.06.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 381

Продовження додатку

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
128.	Угода між Урядом України та Урядом КНР про надання Уряду України безоплатної допомоги	20.06.2011	20.06.2011
129.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Йорданського Хашимітського Королівства про військове співробітництво	22.06.2011	22.06.2011
130.	Меморандум про політичні консультації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Йорданського Хашимітського Королівства	22.06.2011	22.06.2011
131.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою фінансового моніторингу України та Підрозділом з боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму Хашимітського Королівства Йорданія щодо співробітництва в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму	22.06.2011	22.06.2011
132.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Йорданського Хашимітського Королівства про співробітництво в галузі охорони здоров'я і медичної науки	22.06.2011	22.06.2011
133.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Монголії про співробітництво в галузі освіти	29.06.2011	29.06.2011
134.	Протокол між Урядом України та Урядом Монголії про внесення змін до Положення про Міжурядову українсько-монгольську комісію з питань торговельно-економічного співробітництва, затвердженого Протоколом між Урядом України і Урядом Монголії про створення Міжурядової українсько-монгольської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва від 5 листопада 1992 року	29.06.2011	29.06.2011
135.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво у сфері транспортування нафти на нафтопереробні підприємства України та її транзиту територією України	26.11.2010	05.09.2011

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 382

Продовження додатку 1

№	Назва міжнародного договору України	Дата підписання	Дата набрання чинності
136.	Протокол між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про внесення змін до Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в сфері дослідження і використання космічного простору в мирних цілях від 27 серпня 1996 року	26.11.2010	18.04.2011
137.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки про транзитні перевезення з використанням портів та іншої транспортної інфраструктури	15.12.2010	15.10.2011
138.	Угода між Урядом України та Урядом Аргентинської Республіки про скасування віз	20.04.2011	02.10.2011
139.	Меморандум між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в організації постачання зрідженого природного газу на територію України	28.01.2011	26.08.2011
140.	Угода про співробітництво держав-учасниць СНД у створенні, використанні та розвитку міждержавної мережі інформаційно-маркетингових центрів для просування товарів та послуг на національні ринки	21.05.2010	27.08.2011
141.	Протокол про погодження форми та реквізитів інформації, яка передається між Державною митною службою України та Комітетом державних доходів при Уряді Республіки Вірменія	27.10.2010	09.02.2011
142.	Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута)	27.11.2008	01.09.2011

Відомості про авторів

Маштабей Віктор Якович – доцент кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України

Мовчан Вероніка Миколаївна – директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Німчинський Руслан Михайлович – заступник директора Департаменту контролю над озброєннями та військово-технічного співробітництва

Перепелиця Григорій Миколайович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту зовнішньої політики, доктор політичних наук

Потєхін Олександр Володимирович – директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, доктор історичних наук

Столяр Олеся Петрівна – фахівець другої категорії Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗУ України

Тодоров Ігор Ярославович – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету, доктор історичних наук, доцент

Цирфа Юлія Анатоліївна – фахівець першої категорії Інституту зовнішньої політики, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чекаленко Людмила Дмитрівна – професор кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС України, доктор політичних наук

Шаповалова Олександра Ігорівна – викладач кафедри зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат політичних наук

Ялі Максим Харлампійович – старший науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, кандидат політичних наук

Yearbook_2011.qxd 31.07.2012 14:22 Page 384

Наукове видання

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ – 2011:
СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ

Щорічник

За ред. Г. М. Перепелиці

Редактор О. Бондаренко
Технічний редактор І. Риндюк
Художній редактор І. Пилипенко

Підп. до друку 31.07.2012 р. Формат 70х100/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBookC.
Ум. друк. арк. 29,2. Об.-вид. арк. 28,4.
Замовл. № 0731-12. Наклад 200 прим.

ТОВ Видавничий дім «Стилос»
04080, Київ–80, вул. Набережно-Лугова, 5, к. 30. Тел.: (044) 428-72-50, 417-42-39.
Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 1465 від 13.08.2003 р.)